

Anatole France

Angyalok lázadása

Fordította: Kunfi Zsigmond

TARTALOM

Első fejezet

*amely röviden elbeszéli egy francia család történetét
az 1789-i esztendőől napjainkig*

Második fejezet

*amelyben hasznos dolgok tudhatók meg arról a könyvtárról,
amely nemsokára különös események színhelye lesz*

Harmadik fejezet

amelyben titokzatos eseményekről leszen szó

Negyedik fejezet

amely hihetetlen rövidséggel az érzékelhető világ határszélére sodor bennünket

Ötödik fejezet

*amelyben a Saint-Sulpice-beli Angyalok kápolnája némely
elmélkedést sugalmaz a művészetről és a teológiáról*

Hatodik fejezet

amelyben Mariette apó megtalálja kincseit

Hetedik fejezet

*amelyben elég érdekes és tanulságos eseményekről leszen szó,
és amelyek remélhetőleg megnyerik majd az átlagos olvasó tetszését,
mert ezzel a fájdalmas felkiáltással jellemezhetők: „Hová sodorsz, ó gondolat”,
mert hiszen általánosan elfogadott igazság az, hogy a gondolkodás egészségtelen,
és az igazi bölcsesség titka az, hogy az ember ne gondolkodjék semmiről*

Nyolcadik fejezet

*amelyben szerelemről esik szó; ez tetszik majd az olvasónak, mert regény szerelem
nélkül olyan, mint a véreshurka mustár nélkül: ízetlen és élvezhetetlen*

Kilencedik fejezet

*amelyben kiderül, hogy a régi görög költő szava szerint „semmi sem édesebb,
mint az aranyos Aphrodité”*

Tizedik fejezet

amely merészségével még Dante és Milton látomásait is felülmúlja

Tizenegyedik fejezet

*Miképpen maradt az ifjú Maurice égi őrző nélkül, miután az angyal,
egy öngyilkos földi maradványaiba öltözködve, eltávozott*

Tizenkettedik fejezet

*amelyben arról esik szó, hogy Mirar angyal, amikor malasztal és vigasztalásokkal
telítve járta Párizsban a Champs-Élysées negyedét, miképpen pillantotta meg az
egyik zenés kávéház Bouchotte nevű énekesnőjét, és gyulladt szerelemre iránta*

Tizenharmadik fejezet

*amelyben a szép Zita arkangyal megismertet bennünket nagyra törő terveivel,
és amelyben meglátjuk Mirar szárnyait, amelyeket a szekrényben fereg foga rág*

Tizennegyedik fejezet

*amelyben megismerkedünk az emberiség üdvén munkálkodó kerubbal,
és amely befejeződik a fuvola csodájával*

Tizenötödik fejezet

amelyben arról értesülünk, hogy az ifjú Maurice még kedvese karja között is sajnálkozva gondol elvesztett angyalára, és amelyben Patouille hívságos téveszmének bélyegzi az angyalok új lázadásának gondolatát

Tizenhatodik fejezet

amelyben egymás után lép színre Mira, a jósnő, Zéphyrine, Amédée, a végzet embere, és amely Sariette úr szörnyű példájával bizonyítja Euripidész ama gondolatának igazságát, hogy akit Jupiter el akar veszejteni, annak eszét veszti

Tizenhetedik fejezet

amelyben Sopharról megtudjuk, hogy úgy vágyódott az arany után, mint Mammon, és a mennyei hazájából Franciaországba, a Takarékoság és Hitel ígéretföldjére csábította, és amely újból megtanít bennünket arra, hogy akinek van valamije, az ellensége minden változásnak

Tizennyolcadik fejezet

amelyben megkezdődik a kertész elbeszélése, és amelynek során elébünk tárul a világ sorsa éppoly emelkedett és nagyszerű szempontokkal teljes előadás keretében, mint amilyen korlátolt és kicsinyes Bossuet-nek Értekezés a világ történetéről című műve

Tizenkilencedik fejezet

amelyben folytatódik a kertész elbeszélése

Husadik fejezet

amelyben folytatódik a kertész elbeszélése

Huszonegyedik fejezet

amelyben folytatódik és befejeződik a kertész elbeszélése

Huszonkettedik fejezet

amely megismertet bennünket Guinardon mesternek egy régiségkereskedésben megbújó vétkes boldogságával, amelyet azután egy szerelmes asszony féltékenysége zavar meg

Huszonharmadik fejezet

amelyben megismerjük Bouchotte csodálatos jellemét, aki ellent tud állani az erőszaknak, de behódol a szerelemnek, úgyhogy ennek elolvasta után senki sem állíthatja a szerzőről többé, hogy nőgyűlölő

Huszonnegyedik fejezet

amelyben Vendôme nagymester Lucretius-ának viszontagságairól esik szó

Huszonötödik fejezet

amelyben Maurice rátalál angyalára

Huszonhatodik fejezet

Tanácskozás

Huszonhetedik fejezet

amelyben világosság derül arra a rejtelmes és mélyenjáró okra, amely oly gyakran teszi egymás ellenségeivé a birodalmakat, és készíti elő a győzők és legyőzöttek romlását, és amelyben a bölcs olvasónak (ha ugyan van ilyen, amiben én kételkedem) módja lesz elmélkedni erről a kemény ígéről: „A háború üzlet”

Huszonnyolcadik fejezet

amelyben kellemetlen családi jelenetről lesz szó

Huszonkilencedik fejezet

*amelyben látni fogjuk, hogy az emberré vált angyal ember módra viselkedik,
vagyis megkívánja más asszonyát, és elárulja barátját. De egyúttal az is
kiderül e fejezetből, mily helyesen viselkedik a fiatal d'Esparvieu*

Harmincadik fejezet

*amely lovagias ügyet mesél el, és lehetővé teszi annak a kérdésnek az eldöntését, vajon
nem téves-e Arcade-nak az az állítása, hogy hibáink megismerése jobbá tesz bennünket*

Harmincegyedik fejezet

*Ebben elképedhetünk azon, milyen könnyen követhet el becsületes,
szelíd és félnék ember is borzalmas bűnt*

Harminckettedik fejezet

amelyben hallani fogjuk Nectaire fuvoláját Clodomit kocsmájában

Harmincharmadik fejezet

Arról szól, mikképp félemlíti meg egy borzalmas merénylet Párizst

Harmincnegyedik fejezet

*amelyben Bouchotte és Maurice letartóztatásáról, a d'Esparvieu könyvtár
pusztulásáról és az angyalok útra keléséről esik szó*

Harmincötödik fejezet

*amely egyúttal az utolsó is, és amelyben kibontakozik előttünk
a Sátán fenséges álomlátása*

Első fejezet

*amely röviden elbeszéli egy francia család történetét
az 1789-i esztendőktől napjainkig*

A d'Esparvieu palota három komor emeletével ott áll a Saint Sulpice kolostor árnyékában, mohos, zöld udvar és a kert közé ékelve, amelyet az idő haladtával egyre jobban összezsugorítottak a folyton magasabbra nyúló és egymáshoz közelebb hajló épületek; a kertben már csak két nagy gesztenyefa ingatja hervadt koronáját. Itt élt 1825-től 1857-ig a család díszé, Alexandre Bussart d'Esparvieu, aki a júliusi monarchia alatt az államtanács alelnöke és a Szellemi- és Államtudományok Akadémiájának tagja volt, s aki a *Tanulmányok a népek vallásos és világi intézményeiről* című három, nyolcadrét alakú kötet, de sajnos így is befejezetlen mű szerzője volt.

A szabadelvű monarchia elméletének e kitűnő képviselője vér szerinti örökösére, Fulgence-Adolphe Bussart d'Esparvieu-re hagyományozta vagyonát és hírnevét, aki a második Császárság alatt szenátor lett; megvásárolván azokat a telkeket, amelyeken a császárnéről elnevezett sugárútnak kellett elvonulnia, jelentékenyen megnövelte örökbe kapott vagyonát, s feltűnést keltő szónoklatban fogta pártját a pápa világi uralmának.

Fulgence-nak három fia volt. A legidősebb, Marc-Alexandre, katona lett, fényes pályát futott be: jó svádája volt. A másodiknak, Gaétannak, nem mutatkozott semmire különös rátermettsége, napjait falun töltötte, vadászott, lovakat tenyésztett, zenével és festéssel foglalkozott. A harmadik fiú, René, a tisztviselői pályára készült, de lemondott hivataláról, mert nem akart részt venni Ferrynek a szerzetesrendeket sújtó rendeletei végrehajtásában; s amikor később, Fallières elnöksége alatt, oly napok következtek el az egyházra, amelyek Decius és Diocletianus idejére emlékeztették, minden tudását és buzgalmát az üldözött egyház rendelkezésére bocsátotta.

Az 1801. évi Concordatum napjaitól egész a második Császárság bukásáig a d'Esparvieu-k - példaadás kedvéért - állandóan eljárak a misékre. Noha nem voltak hívők, a vallást a kormányzás szükséges eszközének tekintették. Marc és René voltak családjukban az első, akikben őszintén pezsgett a hitbuzgalom. A tábornok, még ezredes korában, a Szent Szívnek ajánlotta fel ezredét, s vallása gyakorlatában oly buzgalmat tanúsított, amely még katonák között is párját ritkította, noha köztudomású, hogy a jámborság, az Ég eme küldöttje, a földi siralomvölgyben különös szeretettel választotta székhelyül a harmadik Köztársaság tábornokainak szívét. A hit élete viszontagsággal teli. A forradalom előtt a nép volt vallásos, de sem a nemesség, sem a művelt polgárság nem hitt.

Az első Császárság korában a hadsereg vezérestül-közlegényestül istentelen volt. Manapság a nép semmiben sem hisz. A polgárság ellenben szeretne hinni, s ez némelyiküknek, mint például Marc és René d'Esparvieu-nek, sikerül is. Viszont testvérük, Gaétan, a vidéki úr, nem boldogult a vallás malasztjával; agnosztikusnak mondták, mert nem akarták a jó társaságban annyira gyűlölt szabadgondolkodó elnevezést használni. S ő nyíltan is agnosztikusnak vallotta magát, noha az ildomosság azt kívánná, hogy ezt ne igen emlegesse az ember. Abban a században, amelyben élünk, a hitnek és hitetlenségnek olyan sokféle változata van, hogy a jövő történetíróknak ugyancsak nehéz lesz közöttük eligazodni. De vajon mi tisztábban látjuk-e Simmacus és Szent Ambrus korának hiedelmeit?

René d'Esparvieu, mint hitbuzgó keresztény, lelkes híve volt azoknak a szabadelvű eszméknek, amelyeket ősei szent hagyományképpen hagytak rá örökölni. Az istentelen és jakobinus Köztársaság ellen kénytelen volt ugyan küzdeni, de azért köztársasági érzelműnek vallotta magát. Az egyháznak a szabadság nevében követelt függetlenséget és korlátlan hatalmat. Amikor az egyház és állam szétválasztása ügyében a nagy viták, és az egyházi javak leltározása körül a nagy csatározások dúltak, a püspöki tanács és a hívek világi gyülekezete az ő palotájában ülésezett.

Amikor így a nagy zöld szalonban összegyűltek a katolikus párt leghivatottabb fejei, főpapok, tábornokok, szenátorok, képviselők, újságírók, amikor mindezek az összeverődött lelkek a lelkes hódolat vagy a kikényszerített engedelmesség érzésével fordultak Róma felé, és amikor d'Esparvieu úr a kandalló márványpárkányzatára támaszkodva, támadta az egyházjog érdekében a világi jogot, és ékesszóló szavakkal tiltakozott a francia egyház megrablása ellen, két mozdulatlan, néma, antik figura nézett végig ezen a modern társaságon: az egyik a kandallótól jobbra, ujjasba és flannelnadrágba öltöztetett, nyers és agyafűrt, sőt kissé csúfondáros külsejű, Romain Bussart-nak, Esparvieu-beli földműves gazdának David festette arcképe. Volt rá oka, hogy nevensen: az egyházi javak megvásárlásával ő vetette meg a családi gazdaság alapját. A bal oldalon Gérard festménye: díszruhás, érdemrendekkel teleaggatott alakot, a paraszt fiát ábrázolta, Émile Bussart d'Esparvieu bárót, aki prefektus volt a Császárság, és főpecsétőr X. Károly alatt, s aki mint plébániájának kegyura, ajkán Voltaire verseivel halt meg 1837-ben.

René d'Esparvieu 1888-ban vette feleségül Marie-Antoinette Coupelle kisasszonyt, Coupelle bárónak, a blainville-i (Felső Loire) vasmű tulajdonosának leányát. René d'Esparvieu úr felesége 1903 óta elnöke volt a keresztény anyák szövetségének. E kitűnő házastársak 1908-ban adták férjhez legidősebb leányukat; három gyermekük: egy leányuk és két fiuk még náluk lakott.

A legfiatalabbnak, a hatéves Léonnak, az anyja és Berthe nővére mellett volt a szobája. Az idősebb fiú, Maurice, a kert közepén álló, kétszobás kis házban lakott. Ez oly nagy szabadsághoz szoktatta a fiatalembert, hogy így elviselhetőnek találta még a családi életet is. Elég csinos, elegáns, természetes fickó volt; ha mosolygott, csak egyik szája sarka csücsörödött fel, amiben volt némi báj.

Huszonöt esztendősen fővel Maurice oly bölcs volt, mint Bölcs Salamon. Mivel kételkedett abban, hogy az emberre vesződéseiből bármi haszon is háramlik, sohasem törte magát semmiért. Mint jó családból származó fiú, zsenge gyermekora óta csak egy dolgot tanult nagy buzgalommal: hogyan kell kikerülni a tanulást, és noha semmit sem sajátított el az iskolai tanulmányokból, a jogtudományok doktora és ügyvéd lett belőle az Ítéltő Táblán.

Nem vállalt ügyeket, nem védett soha senkit. Nem tudott semmit, nem is akart tudni, s ez összhangban is volt szellemének szeretetre méltó korlátoltságával, amelyet semmiképpen sem akart ismeretekkel megterhelni, mert szerencsés ösztöne azt súgta neki, hogy jobb keveset, mint rosszul tudni.

Patouille abbé szavai szerint Maurice-t az Ég a keresztény nevelés jótéteményeiben részesítette. A családi tűzhely példaadása oktatta gyermekora óta istenfélelemre, s amikor a középiskolából kikerülve beiratkozott a jogi karra, látta, hogy az egyházatyák minden bölcsességnek, a hitvallók erényeinek és a meg nem tántorodó nők állhatatosságának valóságos melegágya a d'Esparvieu-ház. A politikai és társadalmi életbe akkor kóstolt bele, amikor megkezdődött a nagy egyházüldözés Franciaországban; ott volt a katolikus ifjúság minden tüntetésénél; amikor leltározni kezdték az egyházi vagyont; segédkezett a plébánia barikádjának építkezésénél, s amikor palotájából kiűzték a párizsi érseket, ott volt azok között, akik

kifogták az érsek kocsijából a lovakat. De hitbuzgalmában is mértékletesnek mutatkozott: nem igyekezett, hogy ama hősi csapatok első sorában küzdjön, amelyek az engedelmesség dicsőséges megtagadására szólították fel a katonákat, és a leltározó kincstári tisztviselőket szeméttel, valamint szidalmakkal árasztották el.

Kötelességét teljesítette, de ennél többet nem tett, s noha az 1911-i lourdes-i nagy zarándoklás hordszékvivői között különösen ki is tűntette magát, azt hihetjük, hogy ezzel inkább csak Verdelière asszony tetszését akarta megnyerni, aki szerfölött kedvelte az izmos férfiakat. Patouille abbé, a család régi barátja, az alapos lélekismerő, tisztában volt azzal, hogy Maurice-nak semmi íze sem kívánja a vértanúságot. Gyakran korholta is lanyhasága miatt, és fülét meg-megcibálva, rossz kópénak nevezgette. De Maurice azért hívó lélek maradt. Ifjúsága tévelygései közepette sem rendült meg hite, mert sohasem foglalkozott vele. Soha nem gondolkozott a hitnek egyetlen tanításáról sem. De nem törődött jobban azokkal az erkölcsi eszmékkal sem, amelyek azon a társadalmon uralkodtak, amelynek tagja volt. Elfogadta őket úgy, ahogy rászálltak: az élet minden viszonylatában tisztességes emberként viselkedett, ami csak úgy érhető el, ha az ember nem gondolkozik az erkölcs alapjairól. Izgékony, haragra lobbanó, lovagias érzésű, és a lovagiasságot gondosan ápoló férfiú volt. Nem volt sem nagy-ravágyó, sem hiú, s mint a legtöbb francia ember, megbecsülte a pénzt. Sohasem ajándékozta volna meg semmivel az asszonyokat, ha azok nem értettek volna ahhoz, hogy kényszerítsék rá. Azt hitte, hogy megveti az asszonyokat, pedig imádta őket, és érzékisége túlságosan természetes volt, semhogy egyáltalán foglalkoznia kellett volna vele. Nemigen látszott meg rajta, sőt maga sem tudta, pedig ha ügyeltek volna kedves, világos gesztenyeszínű szemére, amely néha nedvesen csillogott, kitalálhatták volna, hogy gyengéd lélek és jó barát, aki azonban az élet mindennapi dolgaiban eléggé durva tud lenni.

Második fejezet

*amelyben hasznos dolgok tudhatók meg arról a könyvtárról,
amely nemsokára különös események színhelye lesz*

Alexandre d'Esparvieu báró, akit az emberi ismeretek minden ága érdekelt, s aki enciklopedikus szellemét megörökítő emléket és gazdagságához illő intézményt akart alkotni: háromszázhatvanezer - részben nyomtatott, részben kéziratos - kötetből álló könyvtárt alapított, amelynek nagy része a bencések ligugéi kolostorából került ki.

Végrendeletének egyik záradékában arra kötelezte örököseit, hogy fejlesszék könyvtárát, s szerezzenek meg minden fontos új művet, amely a természettudomány, a szellemi-, politikai- és társadalomtudományok, a bölcsészet és vallástudomány terén megjelenik. Megállapította, hogy a hagyatékna mekkora része fordítandó erre a célra, és legidősebb fiát, Fulgence-Adolphe-ot bízta meg a könyvtár gyarapításával.

Fulgence-Adolphe a jó fiúk tiszteletével teljesítette kitűnő apja végső akaratát.

Halála után ez az óriási könyvtár, amelynek értéke meghaladta egy-egy gyermek örökrészét, osztatlan tulajdona maradt az elhunyt szenátor három fiának és két leányának, s René d'Esparvieu, aki a Garancière utcai házat örökölte, lett e gazdag gyűjtemény őrzője. Két nővére, Paulet de Saint-Fain és Cuissart asszony többször hangoztatta, hogy valamiképpen értékesíteni kellene ezt a semmit sem jövedelmező tekintélyes vagyronrészt. Azonban René és Gaétan kifizette a nőkre eső örökrészt, és így megmentette a könyvtárat. René d'Esparvieu az alapító kívánságához híven, még a könyvtár fejlesztésével is törődött. De azért évről évre csökkentette az új szerzemények számát is, értékét is, mivel úgy vélekedett, hogy Európa szellemi termelése hanyatlófélben van.

Gaétan saját költségén állandóan vásárolt új művekkel gazdagította a könyvtárat, s ami jó könyv, akár Franciaországban, akár külföldön megjelent, azt megvette; noha testvérei nem hittek ítélőerejében, az mégis elég megbízható volt. Ennek a renyhe és kíváncsi embernek volt az érdeme, hogy Alexandre báró gyűjteménye nem maradt el egészen a kortól.

A d'Esparvieu könyvtár teológia, jogtudomány és történelem dolgában még ma is Európának egyik legszebb magánkönyvtára. Ha a fizikát, vagy helyesebben szólva a fizikákat akarná az ember tanulmányozni minden elágazásukban, vagy ha kedve kerekedik a metafizikára, vagyis arra, ami a fizika után következik, s aminek nincsen más neve, mert annyira lehetetlen névvel határozni meg azt, aminek alapja sincs, és ami tulajdonképpen csak álom és képzelet szülötte, ebben a könyvtárban módja van rá. Ha bámulni akarja a bölcseket, amint megoldják és feloldják az abszolutumot, amint megméri a mérhetetlent, és meghatározzák a végtelent; itt módja van erre is. Mindent megtalálhat az egyházi és világi könyveknek és könyvecskéknek ebben a tömkelegében, még a legdivatosabb és legújabb elméleteket is.

Vannak könyvtárak, amelyekben sokkal több régisége miatt becsesebb, eredete miatt kitűnőbb, a bőr színe és tapintása miatt kellemesebb kötésű könyv akad, amelyeket a könyvkötő művészet hajszálfinom, csipkés, lombos, virágos, címeres, jelképes veretei értékesebbé tesznek, s amelyek finom ragyogásukkal elbájolják a hozzáértők szemét; vannak könyvtárak, amelyekben sokkal több velencei, flamand vagy touraine-i ecset ékesítette kézirat, finom és eleven miniatűr akad. De alig van könyvtár, amelyben egyházi és világi szerzők műveinek oly sok és oly jeles kiadása volna meg, mint amennyi volt a d'Esparvieu könyvtárban.

Megtalálható ott minden, amit a régi kor ránk hagyott: valamennyi egyházatyát, a hitvédőket és a dekrétumok magyarázóit, a renaissance humanistáit, a francia enciklopédistákat, az összes bölcsészeket, az összes természettudósok írásait.

Amikor Merlin bíboros látogatásával tüntette ki a könyvtárt, erre gondolva, így szólt:

- Nincs ember, akinek feje elég tágas volna mindannak a tudománynak befogadására, amely ezeken a polcokon el van raktározva. De szerencsére, szükség sincsen erre.

Cachepot főtitkarság, aki párizsi helynök korában gyakran dolgozott a könyvtárban, ezt szokta volt mondogatni:

- Ami anyag itt együtt van, abból kitelnék több Aquinói Szent Tamás és több Arius, ha az emberekből ki nem pusztult volna ősi, szenvedélyes érdeklődésük a jó és rossz iránt.

Az óriási gyűjtemény legértékesebb részét kétségtelenül a kéziratok alkották, közöttük volt Gassendinek, Persenne páternek és Pascalnak kiadatlan levelezése, amely új világításban mutatta meg a XVII. század szellemi életét, nem is szólva a nyomtatott és kéziratos héber bibliákról, a talmudok tömegéről, a rabbinusi irodalom termékeiről, a juhbőrre, szikomár-levelekre írt arameus és szamaritánus szövegekről, Egyiptomban és Szíriában összegyűjtött régi és értékes írásokról, amelyek a híres Dina Mózes gyűjteményéből kerültek Alexandre d'Esparvieu birtokába, aki potom áron vásárolta meg őket, amikor ez a jeles héber tudós nyomor és öregség következtében 1836-ban meghalt Párizsban.

A könyvtár a régi épület második emeletét foglalta el. A mérsékelt érdekes könyveket, például a protestáns hitmagyarázatnak a XIX. és XX. századból származó, s Gaétan úr adományozta műveit kötetlenül raktározták el a padlás feneketlen zugaiban. A katalógus, pótlásaival együtt, már túlhaladta a tizenhét évszázad alakú kötetet. A katalógus tartalmazta a legújabb szerzeményeket is, és a könyvtár rendje példás volt. Julien Sariette úr, régiségtudós és levéltáros, aki szegényesen és szerényen élt óraadásból, 1895-ben Agra püspökének ajánlatára a fiatal Maurice nevelője, és csaknem egyidejűleg a d'Esparvieu könyvtár őre lett. Miután módszeres elméjű és konok türelmű ember volt, saját maga osztályozta a hatalmas könyvtár minden egyes darabját. A rendszer, amelyet Sariette úr kidolgozott, és alkalmazott, annyira bonyolult volt, a könyvek jelzésére annyi kis és nagy, latin és görög betűt, annyi arab és római számjegyet, annyi egyes, dupla és hármas csillagot és olyan ábrákat használt - amelyek a mennyiségtanban értékmagasságokat és gyököket jelentenek -, hogy e rendszer tanulmányozása több időbe és fáradságba került, mint amennyivel az algebrát tökéletesen meg lehetett volna tanulni. S mivel nem akadt ember, aki hajlandó lett volna ezeknek a rejtelmes jeleknek a tanulmányozására fordítani olyan órákat, amelyek alatt behatolhatott volna a számok törvényszerűségének birodalmába is, Sariette úr maradt az egyetlen élőlény, aki el tudott igazodni ebben a rendszerben, és az ő közreműködése nélkül teljesen lehetetlen volt az őrzetere bízott háromszázhatvanezer kötet között megtalálni azt a könyvet, amelyre az embernek éppen szüksége volt. Ez lett munkájának eredménye. De ezt korántsem fájlalta, ellenkezőleg, szerfölött elégedett volt ezzel az eredménnyel.

Sariette úr szerette könyvtárát, féltékeny szerelemmel szerette. Minden reggel pont hétkor megjelent a könyvtárban, és nagy mahagónifa dolgozóasztalán hozzálátott a katalógizáláshoz. Mellette gipsz mellszobor állott, amely borzas hajú, büszke tekintetű, kerek szájú, mezítelen mellű férfiút ábrázolt, fülére fésült pofaszakállal, mint ahogy Chateaubriand-t szokták ábrázolni. Az óriási fiókos szekrényben, amelyen Alexandre d'Esparvieu bárónak a szobra állott, már alig fértek el Sariette úr saját kezűleg írt cédulái. Sariette úr déli harangszókor felkelt, és elment ebédelni a szűk és sötét Kacsafiók utcának a Négy-Püspökökről elnevezett tejszarnokába, ahol régebben gyakran megfordult Baudelaire, Théodore de Bainville, Charles

Asselineau, Louis Ménard és egy spanyol nemes, aki a conquistadorok¹ nyelvére fordította le *Párizs rejtelméi*-t. A kacsák, amelyek olyan kedvesen tapicskálnak a régi kőcégéren, és amelyekről az utcát nevezték el, már jól ismerték Sariette urat. Pontban háromnegyed egykor már megint ott ült a könyvtárban, ahonnan csak este hétkor jött ki, hogy újból helyet foglaljon a Négy-Püspököknek egy szerény asztala mellett, amelyen szilva díszelgett. Minden este, vacsora után, pontosan megjelent ott barátja, Michel Guinardon - akit mindenki csak Guinardon mesternek hívott -, a festő és képjavító, aki leginkább templomoknak dolgozott, és aki a Princesse utcabeli padlásszobájából jött ide a Négy-Püspökökhöz kávézni, és egy korty likőrt inni. A két barát azután egy játszma dominót játszott. Az elnyűhetetlen és erőteljes duzzadó Guinardon sokkal öregebb volt, semmint bárki is gondolta: még Chenavard-t is ismerte. Ádáz szüzességében szakadatlanul és hihetetlenül mosdatlan szavakkal ostromozta a mostani pogány világ minden bujaságát. Szívesen beszélt, Sariette úr pedig szívesen hallgatta. Guinardon mester legszívesebben a Saint-Sulpice templombeli angyalok kápolnájáról szokott társalogni, amelynek képei itt-ott lehámlófélben voltak, és amelyeket ki kellene már javítania, ha ugyan az Isten is úgy akarná, mert hiszen az egyház és az állam szétválasztása óta a templomnak csak az Isten viseli gondját, és senki sem hajlandó elvállalni még a legszükségesebb javítások költségeit sem. Pedig Guinardon mester semmi munkadíjat nem követelt.

- Szent Mihály az én védőszentem - szokta volt mondani -, és különös hódolattal viseltetem a Szent Angyalok iránt.

Dominójátszmájuk befejeztével a keshedt Sariette úr és a szálfatermetű, oroszlánsörényű, Szent Kristófnál is nagyobb Guinardon mester felkerekedtek, és a nyugodt vagy viharos éjszakában bizalmasan beszélgetve, keresztülballagtak a Saint-Sulpice téren. Sariette úr egyenesen hazament, ami mindig elkedvetlenítette az éjszakázó és beszélgető természetű festőt.

Másnap reggel pontban hét órakor már megint ott ült asztalánál Sariette úr és katalogizált, íróasztala mellől gyilkos tekintettel mért végig mindenkit, aki belépett, mert attól tartott, hátha könyvet akar kölcsönkérni; tekintetével nemcsak azokat a tisztviselőket, politikusokat és főpapokat szerette volna kővé változtatni, akik a háziúrral való barátságuk révén akartak könyveket kikölcsönözni, hanem magát Gaétan urat is, a könyvtár jótevőjét, ha az az esős falusi napokra holmi pajkos vagy istentelen ócska könyvet akart magával vinni, René d'Esparvieu-nét, ha kórháza betegeinek olvasnivalót keresett, sőt magát René d'Esparvieu urat is, aki pedig nem szokott egyebet olvasni, mint a polgári törvénykönyvet vagy a Dalloz-féle törvénygyűjteményt. Ha a legsilányabb ósdi könyvecskét vitték is el, Sariette úr azt érezte, hogy a húsából tépnek ki egy darabot. Hogy még azoktól is megtagadhassa a kölcsönkért könyvet, akiknek a legtermészetesebb joguk volt rá, ezer leleményes vagy otromba hazugságot koholt, nem riadt vissza attól sem, hogy lehordja, korholja saját könyvtárrendező elveit, sem attól, hogy hanyagsággal vádolja önmagát, azt állítván, hogy a keresett könyv elkallódott vagy elveszett, holott talán egy pillanat előtt simogatta végig tekintetével vagy zárta keblére. S ha azután végül mégiscsak oda kellett adnia egy-egy kötetet, hússzor is kivette a kölcsönkérő kezéből, mielőtt végleg belenyugodott volna elvitelébe.

Folytonosan remegésben élt, hogy a gondjaira bízott drágaságok közül el talál egy is kallódni. Mivel háromszázhatvanezer darabnak kellett gondját viselnie, háromszázhatvanezer oka volt állandóan a reszketésre. Néha éjszaka verejtékben fürödve ébredt fel, riadtan kiáltozva, mert azt álmodta, hogy szekrényeinek valamelyik polcán üresség tátong.

¹ Conquistador: hódító kalandor (spanyol).

Szörnyűségesnek, méltatlannak és elszomorítónak érezte azt a gondolatot, hogy a könyvek kerüljenek a nekik rendelt szekrényekből. Ez a nemes fukarsága kétségbe ejtette René d'Esparvieu urat, aki nemcsak hogy nem méltányolta tökéletes könyvtárosának érdemeit, hanem ellenkezőleg, vén bolondnak tekintette. Sariette úr nem tudott erről az igazságtalanságról, de szívesen vállalta volna a leggonoszabb méltatlanságot, tűrte volna a szidalmakat és megvetést is, csak hogy megóvhassa a reábízott kincseket. Kitartása, buzgalma, ébersége, egyszóval szerelme elég erős volt ahhoz, hogy megvédje a d'Esparvieu könyvtárt attól, hogy az ő igazgatása alatt - amely 1912. szeptember 12-én érte el tizenhatodik évfordulóját - csak egyetlenegy lap is eltűnjön onnan.

Harmadik fejezet

amelyben titokzatos eseményekről leszen szó

Ennek a napnak estéjén, hét órakor, miután előbb szokása szerint visszarakta polcaira a könyveket, amelyek kimozdítottak volt helyükről, és miután meggyőződött arról, hogy minden rendben van, Sariette úr, kétszer ráfordítván a kulcsot, kilépett a könyvtár ajtaján.

Szokása szerint a Négy-Püspököknél vacsorázott, elolvasta újságját a *La Croix*-t, és este tíz órakor otthon volt Regard utcai szállásán. Ezt a jó lelket gonosz sejtelmek sohasem zavarták; nyugodtan aludt.

Másnap reggel pont hét órakor belépett a könyvtár előcsarnokába, ahogy mindennap szokta, levetette szebbik kabátját, elővette a régit, amely a mosdó feletti faliszekrényben lógott, és magára öltötte. Majd belépett dolgozószobájába, ahol tizenhat esztendő óta hét nap közül hatot katalogizálással töltött el a büszke tekintetű Alexandre d'Esparvieu árnyékában, s azután nekiindult mindennapos körútjának, amely az első és legnagyobb teremmel kezdődött meg. Ebben a teremben a Teológia és a Vallás vala hatalmas szekrényekbe elraktározva, amelyeknek párkányzatát az ókor költőinek és szónokainak bronzsínűre festett gipszszobrai ékesítették. Az ablakmélyedéseket két óriási gömb: az ég boltozatát és a földet ábrázoló töltötte ki. Ám az első lépés után döbbenve állott meg Sariette úr, mert nem hitt a szemének, noha hinnie kellett abban, amit látott: az íróasztal kék posztóján könyvek heverték szanaszét, emez a lapján feküdt, amaz élére állítva. Nagy, negyedréti alakú kötetek ingó oszlopokba sorakoztak. Két görög lexikon lapjai egymásba csapódtak, és így szörnyűbb lénynek látszottak, mint az isteni Platón emberpárjai. Egy aranymetszésű fóliás nyitva tátongott, úgyhogy látni lehetett három, gaz módon számárfüllé hajlított lapját.

A könyvtáros, miután néhány pillanat múlva magához tért kába rémületéből, odalépett az asztalhoz, s az átabotába heverő könyvekben felismerte legértékesebb latin, görög és zsidó nyelvű bibliáit, a talmudnak egy unikumpéldányát, a rabbinusi irodalom nyomtatott és kéziratot értekezéseit, arameus és samaritánus szövegeket, tóratekercseket s végül Izraelnek a legértékesebb emlékeit, mindezt összekuszálva, felbontva, széthajigálva.

Sariette úr érezte, hogy most valami érthetetlen esemény szakadt reá, de mégis ki akarta bogozni eszével, mi történt. Kapva kapott hát azon a gondolaton, hogy e borzalmas összevisszaság Gaétan úr lelkén szárad, aki elvtelen férfiú lévén, párizsi időzése alatt a legkárhózasabb módon nemegyszer vetemedett a könyvtár iránt tanúsított bőkezűsége alapján arra, hogy alaposan belemarkoljon a könyvtár kincseibe. De hisz Gaétan úr ekkor éppen Olaszországban utazgatott! Néhány percnyi elmélkedés után Sariette úrnak az jutott eszébe, hátha René úr kérte el a kulcsokat késő éjjel a komornyikjától, Hippolyte-tól, aki huszonöt esztendő óta takarította a második emeleti szobákat és raktárakat. Ámde René úr sohasem szokott éjszaka dolgozni, és héberül sem olvasott; de az is lehetséges, gondolta Sariette, hogy vagy ő maga vezetett fel, vagy felvezettetett a könyvtárba egy Párizson átutazó jeruzsálemi szerzetest, tudós orientalistát, aki talán szenvedélyes érdeklődéssel foglalkozott a szent szövegek magyarázatával. Sariette úr még azt a kérdést is felvetette, vajon nem Patouille abbé rohant-e rá hirtelen buzgalmában ezekre a bibliai és talmudi szövegekre, hogy felfedezze Sém lelkét, mert az abbéban lakozott némi tudományos kíváncsiság, és mert ő szokott számárfületeket hajtani a könyvekbe. Még az a gondolat is megfordult elméjében, hátha a vén komornyikot, Hippolyteot - aki negyedszázad óta porolta és söpörte a könyvtárat -, a tudomány eme porától megferőtözve, szállotta meg hirtelen a kíváncsiság, s éjszaka, holdkóros elvakultságában és esztelen-

ségében, rávetette magát ezekre a rejtelmes írásokra. Sariette úr még azt is elgondolta: hátha a fiatal Maurice, kaszinójából vagy valamelyik nacionalista gyűlésről hazajövet, Izrael és mostani sarjai iránti gyűlöletre lobbanva, ráncigálta ki odúikból és szórta ide ezeket a zsidó könyveket; mert mivel Maurice úriember volt, antiszemitának vallotta magát, és csak olyan zsidókkal érintkezett, akik éppoly antiszemiták voltak, mint ő. Ez kissé sok volt a feltételezésből; de Sariette úr felbolygatott lelke ide-oda tévelygett a legkalandosabb feltevések között. Mivel a türelmetlenség tüze égette, hogy megtudja, mi történt, a buzgó könyvtárőr behívta a komornyikot.

Hippolyte nem tudott semmiről; nyomra vezetni a kapus sem tudta, akit szintén alaposan kikérdezett. A cselédség többi tagjai sem tudtak semmiről. Sariette úr erre lement René d'Esparvieu úrhoz, aki még éjjeli sapkában és hálókabátban volt; René úr oly arckifejezéssel hallgatta végig, mint akit bosszant az, hogy efféle semmiséggel untatják, s ezekkel a kegyetlen, sajnálkozó szavakkal bocsátotta el könyvtárosát:

- Ne nyugtalankodjék, kedves Sariette. Egészen bizonyos, hogy a könyvek ma reggel ott voltak, ahova tegnap este tette.

Sariette úr újból meg újból elkezdett nyomozni, de semmire sem jutott, és oly nyugtalanság lett úrrá rajta, hogy nem tudott aludni. Másnap reggel hét órakor belépett a szobrok és gömbök termébe, mindent példás rendben talált, és megkönnyebbülve sóhajtott fel. De egyszerre zakatolni kezdett a szíve: a kandalló peremén nyolcadrétű, fűzött, modern könyvet pillantott meg, s benne azt a puszpángnyelű papírvágó kést, amellyel felvágták a könyv lapjait. A könyv értekezés volt a *Teremtés* történetének kettős változatáról, s ezt a művet a raktárban helyezte el Sariette úr, s onnan senki elő nem kotorta még, mert eleddig René d'Esparvieu úr környezetében még nem akadt olyan ember, akinek kíváncsisága arra irányult volna, hogy megállapítsa: a Szentírás első könyvének mely része került ki egyistenhívő, és mely része többistenhívő szerző keze alól. A könyvnek ez volt a jelzése: R 3214 $\frac{\text{VIII}}{2}$. S hirtelen zuhant

Sariette úr lelkére e pillanatban az a fájdalmas felismerés, hogy a legtudósabb számozás segítségével sem lehet megtalálni az olyan könyvet, amely nincs a helyén.

Egy hónapon keresztül nem volt nap, amelyen a könyvek ne gyűltek volna halomra az asztalon: latin és görög művek héberekkal keveredtek össze. Sariette úr fölvetette azt a kérdést, vajon ezeket az éjszakai könyvhurcolgatásokat nem oly gonosztevők viszik-e végbe, akik a padlásablakon keresztül azért másznak be, hogy ellopják a ritka és értékes könyveket. De sehol sem akadt semmiféle erőszakos betörés nyomára, s azonkívül, noha a legszorgosabban kutató, nem vette észre, hogy bármi is eltűnt volna. Szörnyű nyugtalanság fogta el, s az a gondolat is felmerült lelkében, hátha majmot tartanak a szomszédban valahol, amelyik a háztetőn és kéményen keresztül lemászik, hogy itt majmolja a tanulást. Hiszen a majmok, mondogatta, utánozni szokták az embereket. Ez állatok természetét Watteau és Chardin képeiről ismerte, és azt képzelte, hogy egyes mozdulatok utánzásában vagy tulajdonságok színlelésében hasonlatosak az olasz komédiák paprikajancsijaihoz, pojácáihoz, bohócaihoz és hüvelykmatyijaihoz. Arról is hallott, miképp kezelik a majmok a festéklapot és ecsetet, miképpen törik meg mozsárban a különféle vegyszereket, vagy pedig lapozgatnak kis vegyekemencék mellett holmi régi alkímiai kézikönyvben. S amikor valamelyik gyászos emlékű reggelen a több nyelvű, kék szattyánbőr kötésű, Mirabeau gróf címerével ékes Biblia harmadik kötetének egyik lapján tintafoltot látott, meg volt győződve arról, hogy csak majom lehet e gatzett elkövetője. A majom úgy tett, mintha jegyzeteket készítene, és felfordította a tintatartót. Bizonyára csak tudós ember majmától telik ki ilyesmi.

E gondolattól hajtva Sariette úr tanulmányozni kezdte az egész városnegyed helyrajzi viszonyait, hogy pontosan körülhatárolja azt a háztömböt, amelynek közepén a d'Esparvieu palota állott. Végigjárta a környező utcákat, és minden házba beszólt, nem tartanak-e ott majmot? Megkérdezte a házfelügyelőket és felügyelőnőket, a mosónőket, cselédeket; megkérdezett foltozóvargát, gyümölcsáros kofát, üvegest, könyvkereskedő-segédet, szerzetest, két rendőrt, minden gyermeket, s alkalma volt megállapítania, mennyire különbözők és eltérők ugyanannak a népnek körében is a jellemvonások és szokások; mert a kérdésére kapott feleletek szerfelett eltérők voltak. Kapott nyájas és durva, udvarias és goromba, szűkszavú és bőbeszédű választ, egyszerűt és gúnyosat, sőt még némát is. De a keresett állatnak se híre, se hamva nem volt, mígnem a Servandoni utca egyik régi házának kapujában rőt hajú, szeplős arcú cselédlánytól a következő választ kapta Sariette úr:

- Ordonneau úrnak van egy majma... Meg tetszik nézni?

S választ sem várva, az udvar mélyén álló kocsiszínbe vezette az öregurat. Rothadt szalmán és elrongyolódott takarón fiatal makimajom didergett ott láncra fűzve. Nem volt nagyobb egy ötéves gyermeknél. Sápadt arca, ráncos homloka, keskeny ajka halálosan szomorú képet mutatott. Sárga szemének még friss tekintetével végignézett látogatóján. Majd ösztövére mancsával murokrépa után nyúlt, szájához emelte, s azonnal eldobta. A száműzött még egy pillanatig szemlélte az idegeneket, s azután elfordította fejét, mintha mit sem várna már sem az emberektől, sem az élettől.

Magába rogyva, térdére támaszkodva, mozdulatlanul ült. Csak időnként rázta meg száraz köhögés a mellkasát.

- Edgard-nak hívják - mondta a leányzó. - Eladó, tetszik?...

De a könyvek öreg kedvelője - aki haragtól és bosszúvágytól fűtve lépett be, mert azt hitte, hogy most végül rábukkan majd a csúfondáros ellenségre, a rosszindulatú szörnyre, a könyvgyűjtők rémére - meglepve, lesújtva, elszomorodva állott ez előtt a gyámoltalan, örömtelen, vágytalan szegény féreg előtt. Belátva tévedését, megzavarodva e majdnem emberi arc láttára, amelyet a szenvedés és szomorúság még emberibbé tett, csak ennyit mondott:

- Bocsánat, tévedtem - és lehorgasztott fővel távozott.

Negyedik fejezet

amely hihetetlen rövidséggel az érzékelhető világ határszélére sodor bennünket

Így telt el két hónap. Mivel a felfordulás csak nem szűnt, Sariette úr a szabadkőművesekre gyanakodott. Újságjai amúgy is állandóan emlegették a szabadkőművesek gaztetteit. Patouille abbé, aki szerint a legelvetemültebb gonosztettek is kitellettek tőlük, azt hitte, hogy a zsidókkal szövetségben, a keresztény társadalom elpusztításán munkálkodnak a szabadkőművesek.

Éppen ekkortájt érték el hatalmuk tetőpontját. Az állam valamennyi nagy intézménye a kezükben volt. Urai voltak a képviselőháznak. Öt miniszter került ki soraikból, és az Élysée ura is szabadkőműves volt. Miután hazafisága miatt eltették láb alól a Köztársaság egyik elnökét, sikerült eltüntetniük cinkostársaikat és hallatlan gaztettük szemtanúit is. Ritka nap volt az olyan, amelyen a megfélemlített Párizs ne értesült volna valami új, titokzatos, a páholyokban előkészített gyilkosságról. Mindez kétségbe nem vonható igazság vala. De hogyan juthatnak be a d'Esparvieu könyvtárba? Sariette úr ezt nem tudta elgondolni. Mi céljuk lehet ott? Miért akarják elpusztítani a szent, és az egyház keletkezésére fényt vető régiségeket? Mely istentelen terveket koholnak? Sűrű sötétség leple borult ezekre a szörnyű szándékokra. A jó katolikus könyvtárőr, aki érezte, hogy Hirám fiainak tekintete reá függesztetett, annyira megrémült, hogy belebetegedett.

Felépülése után elhatározta, hogy a legközelebbi éjszakát eme rejtelmek színhelyén tölti majd el, hogy így tetten érje a körmönfont és félelmetes látogatókat. Félénksége nehezen fanyalodott rá erre a kísérletre.

Sariette gyenge szervezetű, nyugtalan lelkű ember lévén, félős természetű is volt. Január 8-án este kilenc órakor, mialatt a város hóförgeteg leple alatt nyugovóra tért, Sariette úr tüzet rakott abban a teremben, amelyet az ókori költők és bölcsek szobrai ékesítettek, s azután a kandalló mellett, takarót terítve lábára, karosszékebe süppedt. Mellette a kis asztalkán lámpa, fındzsa feketekávé és pisztoly, amelyet Maurice-tól kért kölcsön. Elkezdte olvasni újságját, a *La Croix*-t, de a betűk táncra keltek a papíron. Majd mereven nézett maga elé, nem látott egyebet, mint a sötétséget, nem hallott egyebet, mint a szél zúgását s - elaludt.

Amikor felébredt, a tűz már elhamvadt. A kialudt lámpa fanyar büzt árasztott. A körülötte terjengő sötétség méhéből fehérjés fényességek és csillogó világosságok váltak ki. Azt hitte: valami mozgolódik az asztalon. Noha a velőig hatoló rémület és a hideg megbénította, de mivel elszántsága még félelménél is nagyobb volt, felkelt, odalépett az asztalhoz, és kezével végigtapogatta a szövetbetétet. Nem látott semmit: még a fényességek is eltűntek; de az ujjá egy nagy fóliáns nyitott lapjaiban akadt meg. Be akarta csukni, de a könyv ellenállást fejtett ki, felpattant és három kemény csapást mért az oktan könyvtáros fejére. Sariette úr ájultan esett össze...

Ettől fogva a dolgok még rosszabbra fordultak. A könyvek egyre bővebb számban hagyták ott kijelölt rekeszüket, és néha vissza sem lehetett őket rakni: egyszerűen eltűntek. Sariette úr napról napra újabb hiányokat fedezett fel. A Bollandianák szanaszét hevertek, a hitmagyarázat harminc kötete hiányzott. Sariette úrra nem lehetett ráismerni: a feje öklömnyire aszalódott, szédült és sárga volt, mint a citrom, a nyaka aránytalanul megnyúlt, a válla leesett; a ruha úgy lógott rajta, mint valami fogason. Nem tudott enni, és a Négy-Püspököknél komor tekintettel, lehorgasztott fővel bámult a zavaros lében úszkáló aszalt szilváira anélkül, hogy látná őket. Még azt sem hallotta meg, amikor Guinardon mester közölte vele, hogy végre sor kerül a Saint-Sulpice-beli Delacroix festmények felújítására.

A szegény könyvtáros riasztó jelentéseire René d'Esparvieu úr közömbösen csak így válaszolt:

- A könyvek bizonyosan elhányódtak, s nem vesztek el. Kedves Sariette, nézzen csak jól utánuk, s meglássa, majd megtalálja őket.

S a háta mögött ezt dörögte:

- Úgy látszik, ennek a szegény Sariette-nek nincs rendjén a szénája.

- Azt hiszem - mondotta Patouille abbé -, egy kerékkal több van, mint amennyi kellene.

Ötödik fejezet

amelyben a Saint-Sulpice-beli Angyalok kápolnája némely elmélkedést sugalmaz a művészetről és a teológiáról

Ha az ember belép a Saint-Sulpice templomba, jobbra van az Angyalok kápolnája, amelyet most deszkafal zár el. Patouille abbé, Gaétan úr, az unokaöccse, Maurice és Sariette úr libasorban léptek be a deszkafalba vágott alacsony ajtón, és megpillantották az állványnak a Heliodorosz képe előtt kiszélesedő lapján Guinardon mestert.

Az öreg művész, mindenféle anyagokkal és szerszámokkal felszerelve, éppen fehérés vakolatot gyömöszölt abba a hasadékbá, amely két részre tépte Oniász főpapot. Zéphyrine, Paul Baudry kedvenc modellje, Zéphyrine, akinek szőke hajzata és gyöngyház válla annyi Magdolna, annyi Szent Margit, annyi tündér és annyi sellő mintája volt, akiről azt beszéltek, hogy III. Napóleon kedvese volt, ott állott a létra tövében: a kusza sörényű, a fakó arcú, a véres-aláfutásos szemű, állán szőrös Zéphyrine bizony öregebbnek látszott, mint maga Guinardon apó, akivel félszáz esztendő óta osztozkodott, jóban-rosszban. Gyékénykosárban éppen ebédet hozott a festőnek.

Noha az ólomkarikás, rácsos ablakon csak bágyadtan és erőtlenül szüremlett be a napfény, Delacroix színei mégis ragyogtak, s az emberi és angyali testszínek fényességükben vetelkedtek Guinardon mester rezes holdvilág-ábrázatával, amelyet a mögötte emelkedő oszlop fehérsége még jobban kiemelt. Az Angyalok kápolnájának ezeket a falfestményeit készülésük korában kiröhögték és legyalázták, ma ellenben a klasszikusok közé tartoznak, és halhatatlanságban osztozkodnak Rubens és Tintoretto alkotásaival.

Az öreg, sörényes, szakállas Guinardont, ahogy ott fenn foglalatoskodott, a lángész műveit rongáló Időnek nézhették volna. Gaétan rémülten szólott reá:

- Az istenért, Guinardon úr, csak vigyázva, ne kaparjon le túl sokat!

A festő megnyugtatta:

- Ne féljen, d'Esparvieu úr. Ilyet én nem festek, az én művészetem magasabbra tör. Én csinálók Cimabue-kat, Giotót, Beato Angelicót; de nem festek Delacroix-kat. Ebben a képben például túl sok az ellentét és diszharmonia, semhogy igazán a malaszt érzését kelthetné az emberben. Igaz, hogy Chenavard szerint a kereszténység nem ellensége a festőiségnek, de Chenavard széllel bélelt semmirekellő, hitetlen kópé volt... Tessék csak ide figyelni, uram: én beragasztom a repedéseket, megenyvezem a felkunkorodó vagy lehámló részeket. Ez az én dolgom... A rongálások, amelyeket vagy a fal süllyedése, vagy inkább földrengés okozott, igen kis térre szorultak. Ez az olajfestmény, amely alatt száraz vakolat van, sokkal tartósabb, semmint amilyennek általában hiszik. Láttam, hogyan dolgozott Delacroix ezen a képen. Tüzes lendülettel, de nyugtalanul, lázasan festett, hogy azután újból letöröljön és előlről kezdjen mindent. Hatalmas keze nem egy gyerekes ügyetlenséget csinált. Erre a képre is rányomta bélyegét a lángész tökéletessége és a tanuló tudatlansága. Valóságos csoda, hogy így megmarad.

Az öreg elhallgatott, és újra hozzálátott a rések betapasztásához.

- Ma már klasszikusnak és iskolásnak érezzük ezt a képet mondotta Gaétan. - Volt idő, amikor megdöbbenően újnak érezte mindenki. Ma elavult olasz fogások tömegének érezzük csak.

- Elég gazdag vagyok ahhoz, hogy igazságos lehessenek - szólalt meg emeletes állványán az öreg festő. - Delacroix kételkedő és hitetlen korban élt. Hanyatló korszak festője volt, de azért nem volt nagyság és büszkeség híján való. Többet ért, mint kora. De nem élt benne a hit tisztasága, szíve nem volt igaz és egyszerű. Nem volt meg benne, pedig enélkül nem lehet se meglátni, se lefesteni az angyalokat, az angyalok és primitívek erénye, a legfőbb erény, amit én Isten segédelmével úgy-ahogy mindig gyakoroltam: a szüzesség.

- Hallgass, öreg, te is olyan disznó vagy csak, mint a többiek! - mondotta a féltékenységtől gyötrődő Zéphyrine, mert véletlenül rajtakapta Guinardon mestert, amint ma reggel a lépcsőházban ölelgette Octavie-t, a pék kihordóleányát, aki mocskos és mégis ragyogó volt, mint Rembrandt alakjai. Zéphyrine a régmúlt szép napokban halálosan szerelmes volt a festőbe, és ez a szerelem még most sem hamvadt el szívében.

Guinardon mester e hízlgő szidalom hallatára elfojtott mosollyal az égre függesztette szemét, ahol a kék páncélos és vérvörös sisakos Mihály arkangyal glóriája sugaraiban ágaskodott.

Ezalatt Patouille abbé az ablakon beáradó világosság ellen ernyőt formált kalapjából, s még így is pislogva, szemügyre vette az angyalok korbácsolta Heliodoroszt, a démonokon győzedelmeskedő Szent Mihályt, és Jákobnak és az angyalnak küzdelmét.

- Hiszen igaz, mindez nagyon szép - dörmögte az abbé -, de mégis furcsa, hogy a festő csak haragos angyalokat varázsolt ezekre a falakra. Hiába fordulok akármerre ebben a kápolnában, mindenütt csak az égi harag hírnökeire, az isteni bosszú végrehajtóira akad a tekintetem. Isten akarja, hogy féljünk tőle, de azt is kívánja, hogy szeressük. Szép dolog volna, ha ezeken a falakon a kegyelem és a béke küldöttei is köszöntének bennünket. Mily szép volna, ha itt látnók a szeráfot, aki megtisztította a próféta ajkát; Szent Rafaelt, amint látóvá teszi a vak Tóbiást; Gábort, amint hírül adja Máriának a szeplőtelen fogantatást; azt az angyalt, aki Szent Péter láncait megoldotta; a kerubokat, akik a halott Szent Katalint felvitték a Sinai hegyének ormára. Mily öröme telnék az embernek abban, ha itt látná azokat az égi öröket, akiket Isten az ő szent nevében megkereszteltek mellé kirendelni méltóztatott. Mindegyikünknek van ily őrangyala, aki nyomon követ bennünket az élet útjain, ügyel reánk, vigasztal bennünket. Mily öröm volna, ha ebben a kápolnában csodálhatnók ezeket az elbájoló lényeket, gyönyörű alakjukat.

- Tudja, abbé úr - szólalt meg Gaétan -, az ember csak egyfajta fából lehet faragva, és Delacroix nem volt gyöngéd lélek. Ingres mester joggal mondotta, hogy ennek a nagy festőnek képein a pokol tüzéből érződik valami. Nézze csak meg jól ezeket a ragyogó szépségű és mégis komor angyalokat, ezeket a gögös és vad kétneműeket, ezeket a kegyetlen ifjakat, akik bosszúálló vesszejükkel éppen lesújtani készülnek Heliodoroszt, ezt a rejtélyes fiatal harcost, aki a pátriárka csípőjét érinti...

- Csitt - mondta Patouille abbé -, a Szentírás szerint ez nem olyan angyal, mint a többiek; ha egyáltalán angyal, akkor ez a teremő angyal, Isten örökkévaló fia. Nagyon csodálom, hogy a Saint-Sulpice templom tisztelendő plébánosa, aki Eugène Delacroix urat megbízta ennek a kápolnának felékesítésével, nem figyelmeztette őt arra, hogy a pátriárka szimbolikus harca Azzal, aki nem mondotta meg neki nevét, vaksötét éjszakán ment végbe, és hogy ez az egész tárgy nem idevaló, mert itt Jézus Krisztus megtestesülését kellett volna lefesteni. A legkitűnőbb művészek is vakútra tévednek, ha nem részesülnek kellő tanításban a keresztény ikonográfiához értő egyházi férfiú részéről. A keresztény művészet követelményeinek igen nagy irodalma van, amelyet ön, Sariette úr, ugyebár, jól ismer?

Sariette úrral forgott a világ: harmadszor köszöntött ma rá a reggel ama éjszakai könyvtári kaland után. De a tiszteletre méltó pap kérdésére összeszedte eszt, és így felelt:

- Erre nézve helyes felvilágosításokat találhatni Molanus: *De historia sacrarum imaginum et picturarum*-ban,² amelyet Noël Paquot adott ki 1771-ben Louvainban, azután Borromeo bíbornoknak *Pictura Sacra*-jában,³ valamint Didron ikonográfiájában. De ezt az utóbbit csak igen óvatosan lehet használni.

Így szólván, elhallgatott Sariette úr, elméjét feldúlt könyvtárára terelve.

- Viszont - folytatta előbbi gondolatmenetét Patouille abbé - mivel arról volt szó, hogy ebben a kápolnában példaadó módon be kell mutatni az angyalok szent haragját, csak helyeselni lehet a művész elhatározását, hogy Raffaello példája szerint azokat az égi hírnököket varázsolta szemünk elé, akik Heliodoroszt megfenyítették. Szíria királya, Seleucus, megbízta volt Heliodoroszt, hogy szerezze meg a templomba bezárt kincseket; Heliodoroszt aranypáncélos és nagyszerűen felszerszámozott lovon ülő angyal támadta erre meg. Két más angyal vesszőkkel sújtott le rá. Erre összerogyott, mint ahogy Delacroix úr képe is mutatja, és sötétség borult reá. Helyes és üdvös dolog, hogy a Köztársaság rendőreit és a kincstár szentségrabló kiküldötteit erre az esetre figyelmeztesse itt elrettentésül e festmény. Hiszen mindig lesznek Heliodorosok, de hadd tudják meg, hogy valahányszor az egyház javaira törnek, az angyalok megvesszőzik őket, és kioltják szemük világát. Nézetem szerint helyes volna, ha erről a festményről, vagy talán inkább Raffaellónak ugyanilyen tárgyú, de magasztosabb képéről apró, színes másolatokat készítenének, és vizsgai jutalom gyanánt szétosztanák őket az iskolában.

- Mondhatom, kedves bátyám - szólalt meg nagyot ásítva Maurice -, hogy én mindezt rusnyának tartom. Én jobban szeretem Matisse-t és Metzinger-t.

E szavakra a jelenlévők közül senki még csak ügyet sem vetett, és Guinardon mester létráján ekképpen szónokolt a jövődőről:

- Csak a primitíveknek adatott meg igazán látniuk az eget. Az igazi szépség csak a XIII. és XV. század között termett meg. Az ókor, a mocsos ókor, amely a XVI. században minden veszedelmességével újra úrrá lett a lelkeken, a költők, festők lelkét bűnös gondolatokkal és elvetemült képekkel, szörnyű mocsokkal és disznóságokkal töltötte el. A renaissance kornak minden művésze disznó volt, nem kivétel még Michelangelo sem.

Majd amikor észrevette, hogy Gaétan úr indulófélben van, nyájasra fordult a szava, és szinte bizalmasan súgta a fülébe:

- Gaétan úr, ha nem riasztja vissza, hogy öt emeletet kell megmásznia, nézzon be egyszer az én lomtáramba. Van két-három apró vásznam, amelyekről szeretnék megszabadulni, s amelyek talán tetszeni fognak önnek: jó, egyszerű, világos képek. Tudnék többek között mutatni egy paprikás, sikamlós kis Baudouint is; tudom, összefutna a nyála.

E szavak elhangzása után Gaétan kijutott a szabadba; ahogy lefelé ment a templom lépcsőin, és befordult a Princesse utcába, belebotlott Sariette úrba, s ezért vele közölte, mint ahogy a keze ügyébe kerülő bárkivel vagy bármivel, akármilyen emberi lénnel, fával, gázcsappal, kutyával vagy árnyékával közölte volna, mennyire felháborították őt az öreg festő művészi elméletei.

- Guinardon mester azt hiszi, hogy lóvá tehet minket keresztény művészetével és primitív festőivel! Mindaz, amit a festő az Égről tud, a földről való: Isten, a Szent Szűz, angyalok, szent férfiak és asszonyok, fény és felhő. Amikor Ingres a deux-i kápolna üvegablakait

² A szent képek és festmények története (latin).

³ Szent festészet (latin).

népesítette be, egy finom és tiszta női aktot rajzolt modell után, amely sok más egyébbel együtt a Bonnat Múzeumban látható Bayonne-ban. S Ingres, attól tartva, hogy el találja felejteni, odaírta a képére: „Cécile kisasszonynak gyönyörű lába és combja van.” S hogy Cécile kisasszonyt mennybéli szentté varázsolja, ruhát, köpenyt, fátylat adott rá, s így megalázó módon lefokozta szépségét, mert hiszen a lyoni és genovai szövetek silány holmik a fiatal, eleven, a tiszta vértől rózsásra festett bőrhöz képest; mert a legszebb szövött holmik is kontármunkák, ha szép test rajzához hasonlítja őket az ember, s mert végül az öltözet a kívánságot nemző, friss, fiatal húsnak a meg nem érdemelt lekicsinylése, és a legrútabb megalázása.

S hanyagul lépdelve a Garancière utca befagyott tócsáin, ekképpen elmélkedett tovább Gaétan úr:

- Guinardon mester egyszerűen gonosz és vén hülye. Káromolja az ókornak, a szent ókornak világát, azt az időt, amikor az istenek még jók voltak. Ellenben magasztalja azt az időt, amelyben a festők és szobrászok semmit sem tudtak. Az az igazság, hogy a kereszténység ellensége volt a művészetnek, mert nem kedvezett a mezítelenség tanulmányozásának. A művészet a természet ábrázolása, és a természet teteje: az emberi test, a mezítelenség.

- Bocsánat, bocsánat - dadogta Sاریette úr -, van lelki szépség, hogy úgy mondjam, belső szépség is, és Fra Angelicótól egész Hippolyte Flandrinig a keresztény művészet...

De Gaétan mintha nem is hallaná, indulatos szavait rázúdította a régi utca köveire és a feje fölött elvonuló havas fellegekre:

- A primitívekről nem lehet általános ítéletet mondani, mert a primitívek nem is hasonlítanak egymáshoz. Ez a vén bolond összekever mindent. Cimabue: elrontott görög stílus. Giotról érzi az ember, hogy hatalmas tehetség, de nem tud rajzolni, és mint a gyermekek, ugyanazt az egy fejet rakja mindegyik alakjára. Az olasz primitívek kedvesek és derűsek, mert olaszok; a velenceieknek ösztönös színérzékük van. De ezek a kitűnő mesteremberek inkább mintáznak és aranyoznak, semmint festenek. Az ön Beato Angelicójának érzései és színei az én ízlésemnek túlságosan gyengédek. A flamandok, az már egészen más szerzet. Ezek tudnak festeni, és a mesterségbeli tudásuk nem alávalóbb, mint a kínai lakkfestőké. A Van Eyck testvérek technikája egyenesen csodálatos. De azért például *A bársony imádása*-ban mégsem tudom meglátni azt a bájt és titokzatosságot, amelyet annyira dicsérnek. Az egész oly kérlelhetetlenül tökéletesen van megcsinálva, hogy közönségesnek, sőt kegyetlenül rútnak érzi az ember. Memling talán melegebb ember volt; csakhogy ványadt alakokat és nyomorékokat festett, és szüzeinek, szent asszonyainak gazdag, nehéz, otromba ruhái alatt silány mezítelenséget sejt az ember. Én nem vártam arra, hogy Roger van der Weydenről kiderüljön, hogy igazi neve Roger de la Pasture, és így francia; én már azelőtt is többre tartottam Memlingnél. Ez a Rogier vagy Roger nem oly együgyű, de viszont még komorabb, és rajzának éles vonalai ugyancsak világosan arra vallanak, hogy nagy faliképein igen szegényesek a formák. Az ízlésnek furcsa eltévelyedése, hogy az embereknek örömük telik az ilyen böjti figurákban, amikor Leonardo, Tizian, Correggio, Velasquez, Rubens, Rembrandt, Poussin, Prud'hon képeiben is gyönyörködhetnek. Van ebben valami szadista hajlandóság!...

Az esztéta és a könyvtáros mögött baktatott Patouille abbé és Maurice d'Esparvieu. Patouille abbé nemigen szokott teológiai kérdésekről beszélgetni világi emberekkel, sőt még egyháziakkal sem, de a tárgy kedvessége most rávitte, hogy elmagyarázza Maurice-nak azoknak az őrangyaloknak isteni hivatását, akikről Delacroix úr oly gonoszul megfélekezett műve alkotásakor. S hogy előadása összhangban legyen tárgya magasztosságával, Bossuet szavait, mondatait, fordulatait használta föl. Kívülről, szó szerint tudta őket, mert Patouille abbé a hagyományok tisztelőjeként gyakran használta ezeket szentbeszédeiben.

- Bizony, kedves fiam - mondta -, Isten védőszellemeket rendelt mellénk. Isten adományait hozzák el nekünk, és kívánságainkkal megrakodva térnek vissza hozzá. Ez a hivatásuk. Minden órában, minden pillanatban készek arra, hogy segítségünkre siessenek ezek a mindig éber és fáradhatatlan őrk, ezek a soha el nem pihenő őrszemek.

- Ez így van, abbé úr - dörögte Maurice, miközben azon jártatta eszét, milyen fogással tudná meglágyítani édesanyját, hogy megszerezze tőle azt a pénzösszeget, amelyre égető szüksége volt.

Hatodik fejezet

amelyben Sاریette apó megtalálja kincseit

Másnap reggel Sاریette úr kopogtatás nélkül lépett be René d'Esparvieu szobájába: karját felemelte, gyér hajának minden egyes szála az ég felé meredt. Szemét tágra nyitotta a rémület. Dadogva tudta csak elmondani a bekövetkezett szörnyőségeket: Flavius Josephusnak egy igen régi kézírata, hatvan különféle formájú kötet, azután a megbecsülhetetlen, kincsszámba menő *Lucretius*, amelyet Philippe de Vendôme-nak, a máltai lovagrend francia nagymesterének címere és Voltaire saját kezű jegyzetei ékesítettek, továbbá Richard Simonnak kézíratos könyve s végül Gassendinak Gabriel Naudéval folytatott levelezése, 238 kiadatlan levél, mindez eltűnt! Most már a könyvtár tulajdonosára is átragadt a nyugtalanság. Sietve felment a bölcsészek és éggömbök termébe, és saját szemével győződött meg a kár nagyságáról. Nem egy polcon hatalmas rések tátongtak. Kereséshez fogott, kinyitotta a faliszekrényeket, talált seprűt, törölgető rongyot, poroló készüléket, a szeneslapáttal feltúrta az égő kokszot, megrázogatta Sاریette úrnak a mosdó feletti szekrénybe függesztett kabátját, majd csüggedten szemlélte azt az ürességet, amely a Gassendi-gyűjtemény helyén támadt. A tudós világ félszázad óta szenvedélyes hangon követelte ennek a levelezésnek közzétételét. René d'Esparvieu úr nem teljesítette ezt a közhajt, mert sem maga nem akart vállalkozni erre a terhes feladatra, sem másokra nem akarta bízni. Mivel megállapította, hogy ezekben a levelekben merészebb gondolatok és több szabadság foglaltatik, semmint amennyit a XX. század jámborsága el tud viselni, úgy vélekedett, hogy üdvösebb, ha e levelek kiadatlanok maradnak. De azért tudatában volt annak, hogy hazájának, sőt az egész művelt világnak számadással tartozik e reá bízott kincsről.

- Miképp engedhette magát megfosztani ilyen kincstől? - kérdezte szigorú hangon Sاریette úrtól.

- Miképpen engedhettem magamat megfosztani ilyen kincstől? - kérdezte a szerencsétlen könyvtáros. - Higgye meg, uram, ha most felhasítanák mellemet, ezt a kérdést látná ön szívembe vésve.

Hanem d'Esparvieu úrra semmi hatást sem tettek könyvtárosának eme marcangoló szavai; erőt véve haragján, így folytatta:

- Nem talált ön semmi jelet, Sاریette úr, amely a tolvaj nyomára vezethetne? Nem is gyanakszik senkire, s még arról sincsen fogalma, miképpen eshetett meg a dolog? Nem látott, nem hallott, nem tapasztalt, nem észlelt semmit? Értse meg, uram, hogy ez teljesen érthetetlen. Kedves Sاریette úr, gondoljon csak arra, minő következményei lesznek ennek az ön ellenőrzése alatt elkövetett hallatlan tolvajlásnak. Az emberiség szellemi történetének egyik legértékesebb dokumentuma tűnik el. Ki a tolvaj? Miért lopta el? Kinek a javára történt a tolvajlás? Akiknek kezébe került, bizonyára tudják, hogy Franciaországban nem értékesíthetik zsákmányukat. Németországban, Amerikában próbálják majd eladni. Németország mindig lesben áll ilyen irodalmi kincsekre. Gondolja el a szégyent, nem is szégyent, hanem a botrányt, ha Gassendinak Gabriel Naudéval folytatott levelezése Berlinbe kerülne, ha német tudósok adnák közre! Sاریette úr, ön erre nem gondolt?

Ez a vád annál kegyetlenebbül sújtott le Sاریette úrra, mivel saját lelkiismerete is hangoztatta, s szinte bárgyún hallgatott.

D'Esparvieu úr erre csak még jobban elárasztotta keserű szemrehányásaival:

- S ön, úgy látszik, nem is gondol arra, meg sem kísérli, hogy megtaláljuk ezeket a megbecsülhetetlen drágaságokat. Mozduljon, gondoljon ki valamit, nézzen utána, Sاریette úr, mert ez már igazán olyan ügy, amelytől nem szabad sajnálni egy kis fáradságot.

D'Esparvieu úr dermesztő tekintetet vetve könyvtárosa, eltávozott.

Sاریette úr a könyveket és kéziratokat keresve, felturkálta mindazokat a helyeket, amelyeket már százszor átkutatott, és ahol különben sem lehettek, belenézett még a szenescsöbörbe és karosszékének bőrtámlája alá is. Déli harangszókor gépies mozdulattal távozott el a könyvtárból. A lépcső aljában összetalálkozott Maurice-szal, régi tanítványával; köszöntötték egymást. De Sاریette úr az embereket és dolgokat csak zavarosan és bizonytalanul látta.

A kóválygó fejű könyvtárőr már az előcsarnokban járt, amikor Maurice utánaszólt:

- Sاریette úr, jó, hogy eszembe jut: mikor viteti el már azokat a könyveit, amelyek halomra gyűlnek az én lakásomon?

- Milyen könyvekről beszél, Maurice?

- Nem tudom, miféle könyvek, Sاریette úr, de vannak közöttük szúrágta, héber salabakterek és más mindenfajta ócska irkafírka is. Már mozogni se tudok tőlük, annyira teli van velük az előszoba.

- Ki vitte őket önhöz?

- Az ördög tudja.

S a fiatalember fűrgة léptekkel megindult az ebédlő felé, ahol már tálalva volt.

Sاریette úr futva futott Maurice pavilonjába. Maurice igazat szólt; mintegy száz könyv hevert a székeken, asztalokon, padlón. Ez a látvány örömmel és félelemmel töltötte el a könyvek emberét, meglepetés és zavar lett úrrá rajta, örvendett, hogy nyomára bukkant elveszett kincseinek, de rettegett is, hátha újra elveszítheti, s ámulatában hol gagyogott, mint valami csecsemő, hol örült módjára vad kiáltásokat hallatott. Megismerte héber bibliáit, régi, öreg talmudjait, Josephus Flavius réges-régi kézirateit, Gassendinak Gabriel Naudéhoz intézett leveleit, és megismerte legdrágább kincsét, a máltai lovagrend nagymesterének címerével ékesített, Voltaire saját kezű jegyzeteivel ellátott *Lucretius*-át. Nevetett, sírt, ölelgette a szattyánbőröket, borjúbőröket, pergameneket, velineket és a veretes fafedeleket. Amikor Hippolyte, a komornyik, nyalábszámra visszahordta őket a könyvtárba, Sاریette úr áhítatos kézzel rakosgatta vissza valamennyit régi helyére.

Hetedik fejezet

amelyben elég érdekes és tanulságos eseményekről leszen szó, és amelyek remélhetőleg megnyerik majd az átlagos olvasó tetszését, mert ezzel a fájdalmas felkiáltással jellemezhetők: „Hová sodorsz, ó gondolat”, mert hiszen általánosan elfogadott igazság az, hogy a gondolkodás egészségtelen, és az igazi bölcsesség titka az, hogy az ember ne gondolkodjék semmiről

Így újra visszatért minden könyv Sariette úr becéző keze alá. De, sajnos, ez a szerencse nem sokáig tartott. Már a legelső éjszaka útra kelt húsz könyv, s közöttük volt Philippe de Vendôme *Lucretius*-a is. Egy hét sem telt belé, s a két testamentum összes héber és görög nyelvű szövegei visszavándoroltak Maurice hajlékába.

S a most elkövetkező hónap alatt, felkerekedve polcaikról, rejtelmes módon mindig ugyanarra vették útjukat. Más könyvekről az se volt tudható, hová lettek.

E komor hírek hallatára René d'Esparvieu úr csak e szavakra méltatta könyvtárosát:

- Bizony, Sariette úr, ezek igen-igen különös dolgok!

S amikor Sariette úr azt ajánlotta, feljelentést kellene tenni, vagy értesíteni kellene a dolgokról a rendőrséget, d'Esparvieu úr hevesen tiltakozott:

- Hogy jut ilyesmi csak eszébe, Sariette úr? Hogy a nagyharangra akasszuk házi titkainkat, hogy zajt üssünk a dologgal?! Hogysisne... Nekem sok az ellenségem, s büszke vagyok rá, hogy vannak ellenségeim, mert azt hiszem, rászolgáltam, hogy legyenek. Panaszra csak amiatt lehetne okom, hogy saját pártom köréből is támadnak, támadnak hallatlan heveséggel a vakbuzgó királpártiak, akik talán jó katolikusok, de bizonyára igen rossz keresztények... Kétségtelen, hogy mindenütt kémek vannak a nyomomban, hogy megfigyelnek, leselkednek rám, s ily körülmények között jut önnek eszébe, kedves Sariette, hogy az újságírók rosszindulatának vessük oda prédául ezt a nevetséges rejtelmet, ezt a fura kalandot, ezt az ügyet, amelyben - valljuk meg őszintén - mindketten elég szánalmas szerepet játszunk. Önnek talán az a célja, hogy nevetségessé tegyen a közvélemény szemében?...

A beszélgetés azzal végződött, hogy e két úr megegyezett abban, hogy ki kell cserélni a könyvtár valamennyi lakatját. Megcsinálták a költségelőirányzatot, majd munkásokat hívtak. Hat teljes héten keresztül reggeltől estig a kalapácsütésektől, forrasztómécses sípolásától és ráspolyok recsegésétől visszhangzott a d'Esparvieu palota. Tüzek lobogtak a bölcsészek és éggömbök termében, s a meleg olajszagtól émelygett már a lakók gyomra. A termék és szekrények ajtajáról lekerültek az ódon, szelíd és ártalmatlan záruk, s helyükre körmönfont, konok újak: mindenféle fortélyos lakatok, betűre nyíló závarok, biztosító reteszek, rudak, láncok, villamosjelző készülékek kerültek. Szinte félelmetes volt már ez a vaskereskedés. Az új tokok csillogtak, a tolózárak nyikorogtak. Minden egyes teremnek, szekrénynek, fióknak külön nyitószáma volt, amelyet Sariette úron kívül senki sem tudott. Csak úgy bűgött a feje ettől a sok fura szótól és rengeteg számtól, s szinte belezavarodott a sok titkos jelbe, négyzetgyökös, különféleképpen hatványozott számjegybe. Már ő is csak nagy nehezen tudta kinyitni az ajtókat, szekrényeket, de azért reggelre kelve tárva-nyitva voltak, s a könyvek felforgatva, összehányva heverték szanaszét. Egyik éjjel rendőr halászta ki a Servandoni utcai csatornából Salamon Reinach füzetét, amely Jézus és Barabás azonosságát bizonyította. Mivel a könyvön rajta volt a d'Esparvieu könyvtár pecsétje, a rendőr visszahozta a könyvet tulajdonosához.

René d'Esparvieu úr, még csak arra sem méltatva könyvtárosát, hogy megbeszélje vele a dolgot, baráti köréhez tartozó s minden bizalomra érdemes magasrangú köztisztviselőhöz, des Aubels úrhoz, a törvényszéki bíróhoz fordult tanácsért, aki már több fontos ügyben eredménnyel nyomozott. Des Aubels úr kicsiny, elhízott, vörös képű, teljesen kopasz férfiú vala, akinek koponyája sima volt, mint a biliárdgolyó. Egyszer reggel azon a címen, hogy nagy könyvbarát, megjelent a könyvtárban, de hamarosan kiderült, hogy semmit sem ért a könyvekhez. Mialatt fénylő, kopasz koponyája valósággal tükre volt az ókori bölcsek szobrainak, azalatt ravasz kérdéseket intézett Sariette úrhoz, aki megzavarodott és elpirult. Az ártatlanság könnyen és gyorsan izgul. Úgy, hogy des Aubels úrban az a gyanú fogant meg, hogy Sariette úr ama lopások elkövetője, amelyekről oly rémülten szokott azután ő maga jelentést tenni. S elhatározta, hogy kinyomozza tettestársait. Sariette úr indítóokaival nem törődött: hiszen valamilyen indítóokot mindig lehet találni. Des Aubels úr végül is azt javasolta René d'Esparvieu úrnak, hogy titkos rendőrrel figyeltesse meg palotáját.

- Elküldöm majd önhöz Mignont, aki kitűnő, éber és okos férfiú.

Másnap reggel hat órakor Mignon ott sétált a d'Esparvieu palota előtt. Vállába süppedő fej, keménykalap, amelynek keskeny karimája alól huncutkák kandikáltak ki, fürkésző szem, fakó, torzonborz bajusz, öles kéz-láb, s mindent összevéve tekintélyes külső - íme, ilyen vala Mignon, aki szabályos léptekkel mérte végig az utcát a de la Sordière palotát ékesítő nagy, kosfejű oszlopoktól egészen a Garancière utca végéig, a Saint-Sulpice templom és a Szent Szűz kápolnájának irányában. Ettől a naptól kezdve se ki, se be nem járt senki a d'Esparvieu palotába, aki ne érezte volna, hogy kémlelő szemek fürkészik nemcsak mozdulatait, de gondolatait is. Mignon csodálatos lény volt, akit a természet oly tulajdonságokkal ruházott fel, amelyeket hiába keresnénk más emberben. Nem evett, nem aludt: az éjszaka és nappal minden órájában, jó és rossz időben egyaránt ott volt a palota előtt, és semmi sem kerülte ki szűrős szemét. Az ember szinte érezte mint fürja át tekintetével, érezte, hogy belelát a velőjébe, csontjaiba, hogy Mignon előtt az ember nem is meztelenül, de szinte csontvázként áll. S nem kellett hosszas szemlélődés, hogy így belelásson az emberekbe: Mignon még csak meg sem szokott állni, s szünet nélkül folytatta örökös sétáját. Ez az őrizet egyszerűen elviselhetetlen volt: Maurice azzal fenyegetőzött, hogy át nem lépi többé a szülői ház küszöbét, ha Mignon mindig így nyársra tűzi a szemével. Anyja és Berthe nővére panaszták, hogy lelkük szűzies érzelmeit sérti az a bántóan kutató tekintet, Caporal kisasszony, a fiatal Léon d'Esparvieu nevelőnője viszont szörnyű zavarba jött. Ha René d'Esparvieu úr elment hazulról, háza küszöbének átlépése előtt a szemére húzta kalapját, hogy kikerülje a fürkésző tekintetet, s bizony eközben a pokol fenekére kívánta Sariette apót, ennyi baj okozóját és kútfejét. Patouille abbé és Gaétan, akik bejáratosak voltak d'Esparvieu-ékhez, elmaradoztak. Alig jött másfajta látogató is. A szállítók csak nagy nehezen voltak rábírhatók arra, hogy lerakják portékáikat, a nagy áruházak kocsisainak nemigen akaródzott megállni a ház előtt. Azonban a legnyomasztóbb bajokat a cselédség soraiban támasztotta az őrizet. A komornyik, akinek sehogy se volt ínyére, hogy rendőri felügyelet alatt látogasson át a varga feleségéhez, aki délutánonként egyedül szokott otthon lenni, elviselhetetlennek találva szolgálatát, felmondott. Odile, d'Esparvieu-né szobaleánya, eddigi szokásával ellentétben, nem merte úrnőjének nyugovóra térése után padlásszobájába beereszteni Octave-ot, a szomszédos könyvkereskedés legszeretettelőbb alkalmazottját, és ez az új rend szomorúvá, ingerültté, idegessé tette, fésülés közben majd kitépte úrnője haját, szemtelen hangon feleselt vele, és kacérkodni kezdett Maurice-szal. A szakácsné, az ötven esztendő körüli Malgoire asszony, aki nem láthatta vendégül a Servandoni utcai borkereskedés segédét, Auguste-ot, a vérmérsékletével annyira ellentétes külözlözések következtében valósággal megbolondult, nyersen tálalta be a házinyulat, és kijelentette, hogy a pápa megkérte a kezét... Végre is, kéthónapi emberfeletti kitartás

után, amely a szerves élet és az emberi szükségletek összes törvényeivel ellenkezett, Mignon, miután semmi rendellenességet nem tapasztalt, befejezte megfigyeléseit, s a felajánlott tisztelt díj visszautasítása után, szó nélkül elpárolgott. A könyvtárban pedig vidáman és zavar-talanul folyt tovább a könyvek tánca.

- Sebaj - mondotta des Aubels úr -, miután a tolvaj se ki, se be nem jár: a tettesnek a házban kell lennie.

E kitűnő tisztviselő kigondolta, miképpen lehet nyomozás és kihallgatás nélkül is elcsípni a gonosztevőt. Előre megállapított napon, pont éjfélkor, hintőporral szórta be a könyvtár padlózatát, a lépcsőfokokat, az előcsarnokot, a fasor talaját, amely Maurice pavilonjához vezet. Másnap reggel a rendőrség hivatalos fényképészével, René d'Esparvieu úr és Sariette úr kíséretében megjelent des Aubels úr, hogy megtekintse a lábnyomokat. A kertben semmit sem találtak: a szél elfújta a hintőport; semmit sem találtak a pavilonban sem, mert Maurice - így mondotta -, abban a hiszemben, hogy valaki meg akarja tréfálni, az előszobában álló seprűvel kiséperte a fehér port. Persze az volt az igazság, hogy el akarta tüntetni Odile-nak, a szobalánynak lába nyomait. A lépcsőházban és a könyvtárban helyenként mezítelen láb igen finom lenyomatára bukkantak, amely azonban mintha a levegőben libegett volna, csak nagyobb távolságokban, és akkor is csak éppen hogy érintette a földet. Mindössze öt lenyomatot találtak. A legélesebben kirajzolódó nyomot a szobrok és éggömbök termében, annál az asztalnál találták, amelyen a könyvek halmaza hevert. A hatósági fényképész több felvételt készített erről a nyomról.

- Ez még sokkal félelmetesebb, mint mindaz, ami eddig történt - mormogta Sariette úr.

Des Aubels úr is csak nagy nehezen tudta palástolni meglepetését.

A rendőrségről három nap múltán megérkeztek a felvételek; az antropometriai osztály megvizsgálta a beküldött képeket, de adattárában nem talált semmi hozzá hasonlót. René úr ebéd után megmutatta a fényképeket testvérének, Gaétannak, aki alaposan szemügyre véve őket, hosszú hallgatás után így szólt:

- Meghiszem azt, hogy adattárunkban nincs ehhez fogható: ilyen lába csak istennek vagy ókori atlétának van. Olyan tökéletes talpat, amelynek ilyen a lenyomata, nem találni a mi fajunk és a mi éghajlatunk embereinél. Hihetetlenül finom szabású lábujjakról, isteni sarkokról tanúskodik ez a kép.

René d'Esparvieu-nek az volt a válasza, hogy a testvére bizonyosan megbolondult.

- Nem, hanem csak költői lélek - sóhajtotta René d'Esparvieu asszony.

- Bátyám, szerelmes volnál ebbe a lábba, ha valahol utadba akadna - mondotta Maurice.

- Így járt Vivant Denon is, aki Egyiptomba kísérté volt Bonapartét - szólalt meg Gaétan. - Denon Thébának, az egyik, az arabok feltörte sírboltjában csodálatos szépségű kis múmialábat talált. Különös izgalommal nézegette: „Fiatal asszonynak, hercegnőnek, gyönyörű teremtésnek a lába - gondolta -, semmiféle lábbeli nem nyomorította meg e tökéletes vonalakat.” Denon csodálta, imádta e lábat, valósággal szerelmes lett belé. E kis múmialáb rajza megtalálható Denonnak egyiptomi utazásáról írott művében, amelyért nem is kellene messzire menni, ha Sariette úr beleegyeznék abba, hogy az ember valaha is kivegyen egy könyvet a könyvtárból...

Éjszakánként néha Maurice felriadva álmából, úgy vélte, hogy a szomszédos szobában könyvet lapozgat valaki, sőt néha úgy rémlett neki, hogy könyvek táblája ütődik egymáshoz a padlón.

Egyszer, amikor egy peches éjszaka után, reggel öt órakor vetődött haza klubjából, s a lakása bejáratánál kulcsát keresve zsebében kotorászott, tisztán hallható sóhaj ütötte meg a fülét:

- Tudás, merre vezetsz? Hová sodorsz engem, ó, gondolat?

De amikor lakásában körülnézett, nem látott senkit, s azzal nyugtatta meg magát, hogy csak a füle csengett.

Nyolcadik fejezet

*amelyben szerelemről esik szó; ez tetszik majd az olvasónak, mert regény
szerelem nélkül olyan, mint a véreshurka mustár nélkül: ízetlen és élvezhetetlen*

Maurice nem szokott semmin sem csodálkozni. Nem törekedett arra, hogy megismerje a dolgok végső okait, és nyugodtan élt a látszatok világában.

Nem tagadta az örök igazságokat, de beérte azzal, ha hívságos megjelenési formáik kielégítették vágyait.

Kevesebbet törődött a sporttal és az erőt fogyasztó testgyakorlatokkal, mint a vele egykorú fiatalemberek, s így öntudatlanul elhatalmasodtak benne fajtájának ősi, erotikus ösztönei. A franciák a világ leggalánsabb emberei voltak, s sajnálatos volna, ha elvesztenék ezt a fensőbb-ségüket. Maurice-ból nem vezett ki. Nem volt szerelmes egy nőbe se, de ahogy Szent Ágoston mondja: szeretett szeretni. Miután kellően méltányolva kikóstolta Verdelière asszony elpusztíthatatlan szépségét és szerelmi művészetének mindahány fogását, Luciole-nak, a fiatal énekesnőnek viharzó gyengédsége lett élvezeteinek forrása; most anélkül, hogy valami különös öröme tellett volna benne, Odile-nak, anyja szobaleányának közönséges perverzításait és a szép Bottier asszony fellengős szerelmét tűrte inkább, semmint élvezte. Úgyhogy bizony üres volt a szíve. Így történt, hogy amikor szerda délután belépett anyja szalonjába, a többnyire kiaszott és nem éppen kecses hölgyek társaságában - akik között aggastyánok és igen fiatal férfiak lézengtek -, e szűk baráti körben megakadt a tekintete des Aubels asszonyon, ama kitűnő tisztviselő nejjén, akitől René d'Esparvieu úr hiába kért tanácsot könyvtára rejtelmes kifosztása ügyében. Des Aubels-né fiatal asszony volt: Maurice-nak tetszett és méltán. Gilberte a női nem Szellemének alkotása volt, és más Szellem nem is avatkozott bele ebbe a műbe. Benne és rajta minden csak vágyat ébresztett, és sem külsejében, sem lényében nem volt semmi olyan, ami másféle érzelmek kútfeje lehetett volna. A Gondolat, amelynek ereje tartja körforgásban a világot, arra ösztökélte Maurice-t, hogy közeledjék e bájos lényhez; ezen az alapon ajánlotta neki karját és vezette a teásasztalhoz. S miután Gilberte-et kiszolgálták, így szólt hozzá:

- Hogy volna, ha mi ketten szépen megértenők egymást?

A kor szokásai szerint azért használt ilyen szavakat Maurice, mert ellensége volt az ízetlen bókoknak, és mert meg akarta kímélni az asszonyokat attól a kellemetlenségtől, amely a régimódi, határozatlan és mire sem kötelező nyilatkozatok meghallgatásával jár, és amelyekre világos és szabatos választ sem lehet adni. S kihasználva a kedvező alkalmat, hogy néhány pillanatig zavartalanul beszélhetett des Aubels-néval, félre nem érthető és sürgető szavakat intézett hozzá. Amennyire a külső alapján el lehet dönteni, Gilberte azok közé az asszonyok közé tartozott, akik inkább alkalmasak vágyak ébresztésére, semmint érzésére. De azért tisztában volt azzal, hogy szerelem az ő rendeltetése, és szívesen és boldogan töltötte be hivatását. Nem mondható, hogy Maurice nem tetszett neki, ugyan jobban szerette volna, ha árva volna, mert tapasztalatból tudta, mennyi kellemetlenséggel jár az néha, ha jó családból való fiatalembert szeret.

- Rendben van? - kérdezte Maurice, mintha véglegesíteni akarná egyezségüket.

A nő úgy viselkedett, mintha nem tudná, miről van szó; mozdulata, amellyel a libamájpástétomos zsemlét akarta éppen szájához emelni, elakadt, s ámuló szemmel nézett Maurice-ra:

- Mit mond?

- Hisz tudja jól.

Des Aubels-né lesütötte szemét, korty teát ivott, és nem válaszolt, mert szemérmességét még nem küzdötte le.

Maurice, amikor kivette kezéből az üres findzsát, így szólt hozzá:

- Szombat délután öt órakor, Római utca 126, földszint, a kapu alatt jobbra; kopogjon háromszor.

Des Aubels-né szigorú és nyugodt tekintettel nézett végig a ház fián, és határozott léptekkel közeledett a tisztességes nők ama csoportjához, amelynek Le Fol szenátor úr éppen arról tartott magyarázatot, hogyan váltak be a Sainte-Julienne-i mintagazdaságban a mesterséges keltőgépek.

A következő szombaton a Római utcai ház földszintjén Maurice várta des Aubels-nét. Hiába várta. A kis kéz, amelynek háromszor kellett volna kopognia az ajtón, csak nem jelentkezett. S Maurice szidalmakkal árasztotta el az elmaradót, tehénnek, buta nőténynek nevezgette. Ki nem elégített vágya, felcsigázott várakozása igaztalanná tette, mert hiszen des Aubels-né azért, mert nem tartotta meg azt az ígéretet, amelyet nem is tett, nem szolgált rá e szidalmakra. Csakhogy embertársaink cselekedeteit rendszerint ama öröm vagy fájdalom alapján ítéljük meg, amelyet nekünk okoznak.

Maurice csak két hétre a teásasztalnál lezajlott idill után mutatkozott újra anyja szalonjában. Ekkor is oly későn jött, hogy des Aubels-né már félórája ott volt. Maurice hidegen üdvözölte, tőle távol foglalt helyet, és úgy tett, mintha csak a társalgás érdekelné.

- Egymáshoz méltó ellenfelek voltak - szólott férfias, meleg hangon valaki -, és a küzdelem mindvégig szörnyű, kimenetele bizonytalan volt. Bol tábornok hihetetlen konoksággal maradt a helyén, mintha földbe vert cölöp volna. Milpertuis tábornok, akinél mozgékonyabb férfiú alig van a világon, kábító gyorsaságú megkerülő mozdulatokat végeztetett rendíthetetlen ellenfele körül. Az ütközet rettenetes ádázssággal folyt. Mindannyian aggódtunk...

D'Esparvieu tábornok beszélt el e szavakkal az őszi nagy hadgyakorlatok történetét az izguló hölgyeknek. Szép szavú férfi volt, akinek beszéde mindenkinek tetszett. Párhuzamot vont a német és francia módszer között, kiemelte jellemző tulajdonságaikat, ritka elfogulatlansággal világította meg mindegyik kiválóságait, és nem riadt vissza még attól sem, hogy elismerje mindkét módszer előnyét, noha a Franciaországgal fölértő Németország képének eme felidézése fájdalmas és zavart meglepetés tükröződött a megnyúlt és elkomorodott arcú hölgyek szemében. De az elbeszélés haladtával, minél világosabban mutatott rá a harcok embere a két módszer ismertetése kapcsán a francia módszer elevenségére, simulékonyságára, frissességére, szellemességére, vidámságára és szépségére, annál nehezkesebbnek, ügyetlenebbnek, félénkebbnek tűnt fel a német módszer. A tábornok, aki nyilván meg akarta nyugtatni ezeket az anyákat, nővéreket, hitveseket és szeretőket, megmagyarázta, hogy a franciáknak, ha előnnyel kecsegteti őket, módjukban áll a német módszer alkalmazása, ellenben a németek nem tudják semmiképpen elsajátítani a franciát.

E szavak elhangzása után le Truc de Ruffec úr karon fogta a tábornokot, és közölte vele, hogy „*Vívjon mindenki!*” címen hazafias társaságot alapít, avégből (*avégből*: ez volt a szavajárása), hogy talpra állítsa Franciaországot, és minden ellenségnél erősebbé tegye. Már a pólyás gyermekekre is kiterjeszti működését az új egyesület, amelynek védnökévé kérte fel le Truc de Ruffec úr d'Esparvieu tábornokot.

Maurice ezalatt úgy viselkedett, mintha igen élénk figyelemmel kísérte volna azt a beszélgetést, amely egy bájos öreg hölgy és Lapetite abbé, a Szent Szívről elnevezett apácák alamizsnása között folyt. Az idős hölgy, akit az utóbbi időben igen sok csapás, gyász és betegség sújtott, azíránt érdeklődött, miért van annyi baj a világon, és így szólt Lapetite abbéhoz:

- Miképpen magyarázza meg azokat a csapásokat, amelyek az emberiséget sújtják? Mire való a dögvész, az éhínség, az áradások, a földrengések?

- Szükség van arra, hogy Isten néha emlékezetünkbe idézze magát - válaszolta jámbor mosollyal Lapetite abbé.

Maurice-t látszat szerint szerfelett érdekelte ez a társalgás. Majd mintha Fillot-Grandin asszony kötötte volna le érdeklődését: az együgyű ártatlanság, amely e különben elég üde hölgy lényén előmlött, szépségét zamatától, testét savától-borsától fosztotta meg. Amott egy öreg, fanyar arcú és rikácsoló nő, aki szegényes, sötét szövetrohájja ellenére is a keresztény pénzüvilág előkelő dámáinak rátartiságával lépett fel, érdes hangon így szólt:

- Kedves d'Esparvieu-né, hallom, mily kellemetlenségeik vannak. A lapok csak célozgatnak holmi lopásokra, a gazdag könyvtár egyes könyveinek eltűnésére, nyomavesztett kéziratokra.

- Istenem - szólalt meg d'Esparvieu-né -, ha az ember mindazt elhinné, amit az újságok írnak...

- Tehát megkerültek az eltűnt drágaságok? No, hálsten, minden jó, ha vége jó.

- A könyvtárban minden rendben van - mondotta d'Esparvieu-né. - Nem hiányzik onnan semmi.

- Ugye, a könyvtár itt van a másik emeleten? - kérdezte des Aubels-né, aki eddig sohasem árulta el, hogy ennyire érdeklődik a könyvek iránt.

D'Esparvieu-né azt felelte, hogy a könyvtár foglalja el az egész második emeletet, és hogy a kevésbé értékes könyveket a raktárhelyiségben halmozták fel.

- Nem tekinthetném meg a könyvtárat?

A háziasszony azt válaszolta, hogy ennek semmi akadálya sincsen. Odahívta fiát:

- Maurice, mutasd meg a könyvtárat des Aubels-né önagyságának.

Maurice felkelt, és hallgatagon ment fel des Aubels-né mögött a második emeletre. Közönyösnek mutatkozott, noha nagy örömet érzett, mert meg volt győződve arról, hogy Gilberte-nek a könyvtár iránt való érdeklődése csak ürügy arra, hogy egyedül beszélhessen vele. S a legteljesebb közönyt színelve, azt forgatta elméjében, hogy újból megteszi ajánlatát, amelynek most, azt remélte, nagyobb sikere lesz.

Alexandre d'Esparvieu romantikus szobrának tövében egy aggastyán fogadta őket, aki sápadt arcával, beesett szemével, a rettegésbe immár beleszokott arckifejezésével csak árnyéka volt önnönmagának.

- Ne zavartassa magát, Sariette úr - mondta Maurice. - Megmutatom a könyvtárat des Aubels úr nejének.

Maurice és des Aubels-né végigmentek a nagy termen, amelynek négy falát könyvekkel megrakott szekrények lepték el, tetejükön az ókor költőinek, filozófusainak és szónokainak bronzsínűre festett mellszobraival. Minden a legnagyobb rendben volt e tetemben, mintha már itt a világ teremtése óta lett volna minden a helyén. Csak azon a polcon, ahol tegnap még

Richard Simonnak kiadatlan kézírata állott, tátongott fekete, nagy lyuk. A fiatal pár mögött zajtalan lépésekkel, sápadtan, észrevétlenül, némán suhant el Sاریette úr.

Maurice szemrehányó tekintettel nézett des Aubels-néra, és így szólt:

- Bizonyísten, nem volt szép magától...

Az asszony figyelmeztetően intett, hogy a könyvtáros meg ne találja hallani szavát. De Maurice megnyugtatta:

- Ne törődjék vele; ez Sاریette apó; a szegény teljesen elhülyült.

S megint rákezdte:

- Igazán, nem szépen járt el. Vártam, s maga nem jött. Szerencsétlenné tett engem.

Egy percnyi hallgatás után, amelynek csendjében hallani lehetett, mily szomorúan és szelíden muzsikál az asztma a derék Sاریette légsövében, Maurice újra kezdte a támadást.

- Nem jól tette...

A nő:

- Mit?

- Azt, hogy nem egyezett bele.

- Hát még most is gondol rá?

- Hogyne.

- Hát akkor komoly volt a kívánsága?

- Amilyen komoly csak lehet.

Az a bizonyosság, hogy a fiú őszinte és állandó érzéssel közeledik hozzá, meglágyította Gilberte-et, s mert azt gondolta, hogy már elég sokáig állott ellen, most megadta Maurice-nak azt, amit két hét előtt megtagadott tőle.

Egyik ablakmélyedésbe surrantak, s az óriási éggömb mögött, amelyben látható volt az egész állatöv és a többi csillagképletek rajza is, itt, szemüket az Oroszlán, a Szűz és Vízöntő képleteire függesztve, itt, a töméntelen Szentírás között, az egyházatyák latin és görög műveinek körében, Homérosz, Hérodotosz, Aiszkülosz, Szophoklész, Euripidész, Thukydész, Szókratész, Platón, Arisztotelész, Demoszthenész, Cicero, Vergilius, Horatius, Seneca és Epiktétosz szobrainak árnyékában fogadták meg, hogy szeretni fogják egymást, és itt forrt össze szájuk hosszú, hosszú csókban.

Rögtön ezután des Aubels-nénak eszébe jutott, hogy ma még látogatást kell tennie valahol, és hogy jól be kell osztania idejét; mert a szerelem nem tette vakká ezt a nőt társadalmi kötelességei iránt. Alig ért Maurice-szal a lépcsőház egyik kanyarulatához, rekedt kiabálást hallott, és Sاریette urat látta, amint nagy, eszeveszett szökellésekkel ugrál le a lépcsőn:

- Fogják meg, fogják meg! Láttam, hogy erre repült. Magától ugrott ki rekeszből... Keresztülhaladt a szobán... Itt van ni, itt. Most megy le a lépcsőn... Fogják meg!... Most ment ki a földszinti kapun.

- Kicsoda? - kérdezte Maurice.

Sاریette úr kitekintett a lépcsőház ablakán, és rettegve mormogta:

- A kerten halad keresztül... Belép a pavilonba... Fogják meg... fogják meg...

- Kicsodát - kérdezte újból Maurice -, de kicsodát, az istenért?

- Flavius Josephusomat - kiáltotta Sاریette úr. - Fogják meg!

S nagy zuhanással hanyatt esett.

- Ugye mondtam, hogy bolond? - mondotta Maurice des Aubels-nénak, felemelve a boldogtalan könyvtárost.

Gilberte kissé sápadtan csak annyit mondott, hogy a szegény Sاریette mutatta irányban ő is látott valamit, ami mintha repült volna.

Maurice nem látott semmit, de mintha szellő legyintését érezte volna.

Sاریette urat a zaj hallatára odasiető Hippolyte és a gazdasszony vette ápolásba.

Az öregúr beverte a fejét.

- Sebaj - mondotta a gazdasszony -, legalább idegláztól menekedett meg ezen az áron.

Des Aubels-né zsebkendőjével próbálta elállítani a vérzést, és azt ajánlotta, hogy tegyenek a sebre árniká kötést.

Kilencedik fejezet

*amelyben kiderül, hogy a régi görög költő szava szerint
„semmi sem édesebb, mint az aranyos Aphrodité”*

Maurice még mindig szerette des Aubels-nét, noha már hat hónapja volt az övé az asszony. A teljes igazság az, hogy a meleg napok megjöttével el kellett szakadniuk egymástól. Maurice, mivel nem volt pénze, kénytelen volt anyjával együtt Svájcba, majd családotul a d'Esparvieu kastélyban tölteni a nyarat. Az asszony nyáron Niort-ban tartózkodott az édesanyjánál, ősszel pedig férjével egy normandiai kis tengeri fürdőbe utazott, és így a szerelmesek mindössze négy-ötször találkoztak. A szerelmeseknek kedvező tél eljöttéől összehozta őket a városban, és ködös leple alatt Maurice Római utcai kis földszintes lakásában hetenként kétszer találkozott kedvesével, és rajta kívül senkivel sem találkozott. Soha még nő ilyen állandó és hűséges érzelmeket nem gerjesztett benne. Élvezetét az a hiedelem is növelte, hogy a nő valóban szereti. Hitte, hogy Gilberte nem csalja meg; nem azért, mintha erre különös oka lett volna, hanem azért, mert természetesnek és méltányosnak találta, hogy az asszonynak rajta kívül ne kelljen senki más. Csak az bosszantotta, hogy mindig megvárakoztatta, és a találkozókon gyakran és változó késedelemmel jelent meg.

Január harmincadikán, szombaton délután négy órakor, virágos kelméből készült pizsamájában, finom egyiptomi dohányt füstölve, a vidáman lobogó kandalló tüze mellett üldögélve várakozott Maurice a rózsaszínű szobában des Aubels-né jöttére. Eleinte arról álmodozott, milyen szertelen csókokkal és szokatlan ölelésekkel fogadja majd. Negyedóra múltán már arra gondolt, hogy gyengéd, de azért szigorú szemrehányásokkal illeti. Majd amikor a meddő várakozás már egy teljes órája tartott, elhatározta, hogy fagyos megvetés lesz a késlekedő büntetése.

Végre-valahára frissen, illatosan megjelent az asszony.

- Már nem is volt érdemes eljőnnöd - mondotta neki fanyar hangon Maurice, miközben a nő az asztalra tette karmantyúját, táskáját, és a tükrös szekrény előtt bontogatta fátýolát.

Gilberte mentegetőzött, hogy soha még ennyi baja nem akadt útközben, de kedvesét ez a védekezés nem győzte és nem puhította meg. Amikor azonban az asszony bölcsen elhallgatott, a férfi sem tett neki több szemrehányást: mert most már semmi sem terelte el figyelmét a vágyról, amelyet a nő ébresztett benne.

Gilberte, akit a természet arra rendelt, hogy tessék és elbájoljon, kecsesen és azzal az asszonyi öntudatossággal vetkőzött, amely tudja, hogy illik hozzá a meztelenség, és nincsen semmi durvaság szépségének leplezetlen feltárásában. Maurice első ölelését a Szükségességnek, az emberek és istenek eme közös úrnőjének komor szenvedélyessége fűtötte. A törekenynek látszó Gilberte jól állta a könyörületet nem ismerő istennő ostorcsapásait. Maurice szerelmében másodszor már nem volt meg ez a kényszerűség, s mintha ráeszmélt volna a tapasztalt Venus tanácsaira és a találékony Erosz módszereire. Természetes erejét buja lelkének kitalálásai akképpen izmosították, mint ahogy a bacchánsok bunkójára szőlőindák tapadnak. Amikor látta, hogy a nőnek öröme telik e fogásokban, elnyújtotta őket, mert a szerelmesnek az a természete, hogy nem elégszik meg a maga kielégülésével, hanem keresi a másikat is. Végül is mindketten néma, bágyadt aléltságba hullottak.

A függönyöket leeresztették volt. A szoba meleg félhomályában csak a parázsló üszök csillogása világolt. Testükön és fehéreneműjükön mintha villanó fehérségek táncoltak volna, a szekrény és kandalló tükrétől titokzatos fényesség sugárzott. Gilberte a párnára könyökölve, arcát tenyerébe hajtva gondolkozott. Ékszerésze, kis üzletes, de azért megbízható, okos ember, gyönggyel és zafírral kirakott, csodálatosan szép és nagy értékű karkötőt szerzett, amelyet potom áron kínált neki. Megszorult kokott, akinek sürgős szüksége volt pénzre, bízta meg az eladással. Ritkán akad ilyen alkalmi vétel, és nagy kár volna elszalasztani.

- Meg akarsz nézni, drágám? Megmondom az ékszerésznek, adja ide.

Maurice nem utasította el határozottan az ajánlatot, de látszott, hogy nem valami túlságosan érdeklődik a csodaszép karkötő iránt.

- Ha az ilyen alkalmi kereskedők - mondotta - elcsípnek valamit, ami igazán értékes, nekik is van annyi eszük, nemcsak vevőiknek, hogy kihasználják a szerencsés véletlent. De különben is, most az ékszereknek nincs is értékük, mert az igazán divatos nők nem viselnek ékszert: sporttal törődik mindenki, és az ékszer a sport ellensége.

Maurice tudta, hogy nincs igazság a szavában, de így beszélt, mert csak nemrég vásárolt szőrmebundát barátnőjének, s nem tartotta sürgősnek, hogy újból megajándékozza; nem volt fősvény, de azért megnézte, mire adja ki a pénzét. A szülei elég szűkmarkúak voltak, és így adóssága egyre növekedett. Attól tartott, ha barátnője kívánságait menten teljesíti, egyre újakkal áll majd elő. Az alkalmat így hát nem látta olyan kedvezőnek, mint Gilberte, és különben is ő akarta megszabni bőkezősége pillanatait. Úgy okoskodott, hogy ha ajándékokkal nagyon elhalmozza a nőt, nem lesz bizonyos benne, vajon csakugyan saját magáért szereti-e.

Des Aubels-nét kedvesének ez a viselkedése se nem bosszantotta, se meg nem lepte: nyájas és szerény teremtés volt. Ismerte a férfiakat, és tudta, hogy bele kell nyugodni abba, hogy olyanok, mint amilyenek, és általában ritka az olyan férfi, aki önként ad, és az asszonynak érteni kell a módját, miképpen lehet rábírn erre őket.

Az utcán egyszerre gázláng villant meg, és fénye a függöny repedésén becsillant a szobába.

- Fél hét - szólalt meg Gilberte -, öltözködjünk.

A hirtelen elröppenő idő szárnycsapásának erre az érintésére új vágy támadt, és pihent erő új zsongása indult Maurice-ban. Gilberte, mint fehér, sugárzó áldozat, hátrahanyatló fejjel, elhaló tekintettel, félig nyitott ajakkal, aléltan, hosszan lihegett éppen, majd hirtelen felült, és nagyot sikoltott:

- Mi az?

- Ugyan, maradj nyugton - dadogta, a nőt még jobban átölelve Maurice, akit e pillanatban az sem érdekelt volna, ha az ég szakad le. De Gilberte egyetlen szökelléssel felugrott. Az ágy és a fal közt meglapulva, rémülten mutatott ujjával a szoba egyik sarkába, ahol a kandalló és a tükrös szekrény között egy alak jelent meg. Majd mivel nem tudta elviselni ezt a látomást, félig ájultan tenyerébe temette arcát.

Tizedik fejezet

amely merészségével még Dante és Milton látomásait is felülmúlja

Maurice végül is arra fordította fejét.

Megpillantotta az alakot, s észrevévén, hogy megmozdul, most ő ijedt meg. Eközben Gilberte feleszmélt; azt hitte, hogy kedvesének valamelyik, a szobában elrejtőző szeretőjével van dolga. Ennek az árulásnak elképzelése felszította haragját és bosszúságát, s a méltatlankodástól lobogva, vélt vetélytársát szemügyre véve, kiáltott:

- Asszony... s méghozzá meztelen asszony... Olyan szobában fogadsz te engem, ahova egyéb asszonyaid is járnak, és még fel sem öltözködnek akkorra, amikor én már itt vagyok? S még a szememre vetted, hogy későn jövök. Ez mégiscsak szemtelenség. Mi lesz már, mégse kotródik el a ringyód?... Hallod-e, ha mind a kettőnkkel egyszerre akartál együtt lenni, legalább úgy illett volna, hogy megkérdezd: beleegyezem-e én is?...

Maurice, szemét meresztve, és az éjjeli szekrényen tétova kézzel keresve azt a revolvert, amely sohasem volt még ott, ezt súgta barátnőjének:

- Hallgass! Hiszen nem asszony... Alig látni ugyan valamit... de azt hiszem, hogy mégis inkább férfi.

A nő kezével újra eltakarta szemét, és ordítani kezdett:

- Micsoda? Férfi? Hogy kerül ide?... Tolvaj! Gyilkos!... Segítség, segítség!... Maurice, öld meg a gazembert!... Gyújts világosságot! Mégse, inkább ne gyújts!...

S magában fogadalmat tett, hogy ha megmenekül ebből a veszedelemből, gyertyát gyújt a Szent Szűz oltára előtt. A fogai vacogtak.

A jelenség megmozdult.

- Ne mozduljon - kiáltotta Gilberte -, ne mozduljon!

Majd tolvajnak nézve, felajánlotta neki egész pénzét és mindazt az ékszerét, ami a díszasztalkán fekszik, csak ne moccanjon.

A meglepetés és ijedtség hullámai között hanykolódva az ötlött eszébe, hátha a férje - elleplezve előtte gyanakvását, megfigyeltette - tanúkat állított lesbe, rendőrbiztost hívott. Egy pillanat alatt tisztán látta a reá váró hosszú és fájdalmas jövődöt, a nagyvilági botrány kipattanását, barátnőinek képmutató felháborodását, a gyáva cserbenhagyatást, az egész társaságnak helyénvaló jogos gúnyját, mert végül is joggal nevetik ki azt, aki rajtakapartja magát. Látta a válópört, társadalmi állásának és rangjának összeomlását. Már látta, mily kicsinyes és örömtelen élet lesz osztályrésze anyja házában, ahol senki sem udvarol neki, mert a férfiak elkerülik azokat a nőket, akik mellett nem találják meg a házasság adta biztonság fedezetét. S miért szakadt rá ez a sok baj? A tönk? A pusztulás? Ostoba semmiségért. Ekképpen szónokolt, hirtelen felvillanással, Gilberte des Aubels asszony lelkiismerete.

- Ne féljen, asszonyom - szólalt meg ekkor egy nyájas hang.

A nő kissé megnyugodott, és volt annyi ereje, hogy megkérdezze:

- Kicsoda maga?

- Angyal vagyok - válaszolta a hang.

- Mit mond?...

- Angyal vagyok; Maurice őrangyala vagyok.

- Mondja még egyszer... De hisz ez valósággal az örültekháza... Nem értem...

Maurice, aki szintén semmit sem értett a dologból, most már felháborodott. Rendbehozva pizsamáját, teljes virágdíszében kiugrott az ágyból. Papuccsal felfegyverkezett jobb kezét fenyegetően felemelte, s durván ráförmedt:

- Hallja, maga szörnyeteg, legyen szíves, és takarodjék ki ugyanazon az úton, amelyen bejött.

- Maurice d'Esparvieu - szólalt meg a nyájas hang -, az, akit ön Teremtőjeként imád, minden hívő mellé jó angyalt rendelt azzal a hivatással, hogy vezesse és megoltalmazza: így tanítják ezt az egyházatyák is a Szentírás számos tanúságtétele alapján; az egyház is elfogadta ezt a tanítást, ha nem is átkozta éppen még ki azokat, akiknek erre nézve eltérő a véleményük. Aki ön előtt áll most, Maurice: az ilyen angyal, az ön védőangyala. Az volt a feladatom, hogy óvjam az ön ártatlanságát és szüzességét.

- Ez lehetséges - válaszolta Maurice. - De az kétségtelen, hogy ön nem jó modorú ember. Jó modorú ember ugyanis sohasem süllyedne annyira, hogy éppen abban a pillanatban tolakodjék be egy szobába, amikor... De hát tulajdonképpen mi az ördög keresnivalója van itt?

- Azért öltöttem ilyen alakot, Maurice, mivel ezentúl az emberek között kell működnöm, s így hasonlítanom kell hozzájuk. A mennybéli szellemeknek megvan az a hatalmuk, hogy oly alakban jelenhetnek meg, amely láthatóvá és érzékelhetővé teszi őket. Ez az alak valóságos, mert látszólagos, mert hiszen a látszaton kívül nincsen más valóság a világon.

Gilberte megnyugodva rendezgette haját.

Az angyal tovább beszélt:

- A mennybéli szellemek tetszésük szerint tartozhatnak az egyik vagy a másik nemhez, sőt mind a kettőhöz egyszerre, de szeszélyük vagy elgondolásuk szerint nem váltogathatják minden percben nemüket. Átalakulásaikat oly állandó törvények uralják, amelyeket ön nem érthet meg. Így például sem kedvem, sem hatalmam nincs arra, hogy akár a magam, akár az önök mulattatására most szemük láttára oroszlánná, tigrissé, légygé, faforgácsá alakuljak át annak az egyiptomi ifjúnak a példájára, akinek történetét megtalálták egy sírban, sem arra, hogy számárrá változzam, mint Lucius, az ifjú Fotis hajkenőcsének segítségével. Bölcsességemnek méltóztatott előre megállapítani azt az órát, amelyben meg fogok jelenni az emberek előtt; ezt semmi sem gyorsíthatja, semmi sem késleltetheti.

Maurice, aki már tudni akarta, hányadán áll, megismételte kérdését:

- De hát végre is, mi a fene keresnivalója van itt?

S kedvese véleményéhez csatlakozva, des Aubels-né is megkérdezte:

- Igaz is, mi dolga van itt önnek?

Az angyal ekképp válaszolt nekik:

- Ember, ide figyelj! Asszony, halld íme szómat! Oly titok részeseivé teszek titeket, amelytől a világegyetem sorsa függ. Szembeszállva Azzal, akit ti a látható és láthatatlan világ teremtője gyanánt imádtok, előkészítem az angyalok lázadását.

- Ugyan, ne izéljen - mondotta Maurice, aki hívő lélekként nem szerette, ha gúnyt űztek szent dolgokból.

Az angyal sértődött hangon folytatta:

- Hogy hiheti azt rólam, Maurice, hogy kötekedem és üres szavakkal hajigálózom?

- Nono - mondotta Maurice vállát vonogatva -, csak nem akar lázadást szítani Az ellen... - A mennyezet felé mutatott, mert nem merte befejezni.

Az angyal:

- Hát nem tudja, hogy Isten fiai már fel is lázadtak egyszer, és hogy nagy csata folyt le az égből?

- Az már régen volt - felelte zokniját húzva Maurice.

Erre így válaszolt az angyal:

- Még a világ teremtése előtt történt. De a mennyek birodalmában azóta sem történt semmi változás. Az angyalok természete ma sem más, mint amilyen kezdetben volt. Azt, amit akkor megkíséreltek, ma újból megpróbálhatják.

- Ez lehetetlen, mert ellenkezik a hittel. Ha maga angyal volna, méghozzá, amint állítja, jó angyal, akkor még csak gondolatban sem lehetne engedetlen Teremtőjével szemben.

- Csalódik, Maurice, és az egyházatyák tanúságtétele rácáfol önre. Origenész bibliamagyarázataiban azt hirdette, hogy a jó angyalok esendők, mindennap bűnbe esnek, és úgy hullanak le az égből, mint a legyek. Talán ön nem fogadja el hitelesnek ezt az egyházatyát, ha szabad úgy mondanom, mert ugyan kitűnően ismeri a Szentírást, de ki van rekesztve a szentek kánonából. Ez esetben felhívom figyelmét az *Apokalipszis* második fejezetére, amelyben az efezusi és pergamoni angyalok megdorgálatnak, mivel nem jól őrizték templomukat. Ön bizonyára arra hivatkozik majd, hogy az apostol említette angyalok tulajdonképpen a szóban forgó két város püspökei, akiket hivataluknál fogva nevez az apostol angyaloknak. Elismerem, hogy ez lehetséges. De mit szegezne ön szembe, kedves Maurice, annyi tudós és főpap tanításaival, akiknek egyhangú vélekedése szerint az angyaloktól rossz és jó egyaránt kitelik. Ezt állítja például Szent Jeromos a *Damaszkuszbeliekhez írott levelében*...

- Uram - szólalt meg des Aubels-né -, távozzék már, kérem...

De az angyal nem is hallotta szavát, és tovább beszélt:

- ...Szent Ágoston *Az igaz vallásról* írt könyve XIII. fejezetében, Szent Gergely a *Morales* XXIV. fejezetében, Isidorius...

- Uram, sürgős dolgom van, fel kell öltöznöm, hát kérem...

- ... *A legfőbb jóról* szóló műve első könyvének XII. fejezetében, Béda *Jóbról*...

- De uram, kérem...

- ...szóló műve VIII. fejezetében, valamint Damascenus *A hitről*, II. könyv, III. fejezet. Azt hiszem, ezek elég tekintélyes és súlyos források, és így most ön, Maurice, remélem, belátja, hogy tévedett. Önt az vezette félre, hogy nem vette számba szabad, cselekvésre termett, nyugtalan természetemet, amely miben sem különbözik a többi angyalokétól, és csak a kegyelemnek és malasztanak arra a bőségére gondolt, amely ön szerint eláraszt engem. Lucifernek sem jutott ebből kevesebb: mégis fellázadt.

- De mi oka van a lázadásra? - kérdezte Maurice. - Mi oka lehet rá?

- Már ön előtt is kérdezte ezt Ézsaiás - felelte a világosság fia: - „*Quomodo cecidisti de coelo, Lucifer, qui mane oriebaris?*”⁴ De ismerje meg az eseményeket a maguk igaz mivoltában, kedves Maurice. Hajdanában a mennyek uralmának megszerzéséért lázadtak fel az angyalok. A legjelesebb szeráfot kevélység hajtotta lázadásra. Bennem ellenben a tudomány keltette azt a nemes vágyat, hogy kivívjam szabadságomat. Az ön közelében tartózkodva, a világ egyik legnagyobb könyvtárához férkőztem, és ott kedvet kaptam a tanulásra, megkívántam az ismereteket. Mialatt ön az élet durva munkáitól kifáradva mély álomba merült, én könyvekkel vettem körül magam, s néha a könyvtárnak egyik, az ókor nagy férfaiával ékes termében, néha az ön kerti lakásának előszobájában tanulmányoztam a szövegeket és elmélkedtem.

E szavak hallatára a fiatal d'Esparvieu hahotázni kezdett, és öklével ütögette párnáját, ami világos jele volt annak, hogy nem tudja derűtségét visszafojtani.

- Ejnye, hát maga az, aki kifosztotta a papa könyvtárát, és megbolondította a szegény Sariette apót? Remélem, tudja, hogy az öreg egészen meghülyült.

- Mivel csak azzal törődtem, hogy eszemet minél tökéletesebben kipallérozzam - mondotta az angyal -, ügyet se vettem erre az alsórendű lényre; s amikor arra vetemedett, hogy nehézségeket támasszon vizsgálódásaim útjába, és megzavarja munkámat, megbüntettem szemtelensége miatt. Valamelyik téli éjszakán, a bölcsek és éggömbök termében fejéhez vágtam azt a súlyos könyvet, amelyet ki akart ragadni láthatatlan kezemből. Nemrégiben, amikor sűrített levegőoszlop segítségével elvittem Flavius Josephus egyik értékes kéziratát, annyira megrémítettem ezt az ostoba fickót, hogy ordítva terült el a padlón, és - hogy Dante Alghieri szavával éljek - mint a hulla hulla el. Fájdalmáért méltó kárpótlást nyere, mert hiszen ön, asszonyom, illatos zsebkendőjét kölcsönözte oda vérző sebe bekötözésére... Ha talán emlékezik reá, ez azon a napon történt, amikor ön és Maurice az egyik éggömb mögött megcsókolták vala egymást.

- Uram - mondotta szemöldökét ráncolva des Aubels-né -, nem engedhetem meg önnek, hogy...

De itt elakadt szava, mert eszébe jutott, hogy ez a mostani pillanat nem éppen alkalmas arra, hogy tisztelet dolgában túlzott követelésekkel álljon elő.

Az angyal rendületlen nyugalommal folytatta fejtegetéseit:

- Elhatároztam, hogy gyökeres vizsgálatnak vetem alá a hit alapjait. Először a zsidó vallás okmányaira vettem rá magam, és evégből elolvastam az összes héber szövegeket.

- Hát héberül is ért? - kérdezte Maurice.

- Héber az anyanyelvem: a paradicsomban hosszú ideig csak ezen a nyelven beszélünk.

- Más szóval: ön zsidó. Gondolhattam volna mindjárt: csak zsidó lehet ilyen tapintatlan.

Az angyal, feleletre sem méltatva, dallamos hangon tovább beszélt:

- Megismerkedtem a keleti ókor termékeivel, meg Rómával és Görögországgal, valósággal fáltam a teológusokat, filozófusokat, fizikusokat, geológusokat, természettudósokat. Tanultam, gondolkodtam: elveszítettem hitemet.

- Mit mond? Hát ön nem hisz Istenben?

⁴ „Hogyan zuhantál le az égből, Lucifer, aki ott születted?” (latin).

- Hiszek benne, mert saját létem az övétől függ, és ha ő nincs többé, magam is megsemmisülök. Hiszek benne, s ugyanabból az okból hiszek, mint amelyből a szilénoszok és menádok hittek Dionüoszban. Hiszek a zsidók és keresztények istenében. De tagadom, hogy ő teremtetten a világot; legfeljebb csak megszervezte egyik, nem is nagy részét, és amihez csak hozzányúlt, azon ott maradt durva és kapkodó szellemének bélyege. Nem tudom elgondolni, hogy örökkévaló és végtelen, mert lehetetlenség elgondolni olyan lényt, amelynek nincsen térbeli és időbeli határa. Ő pedig nemcsak térben, de elméjében is korlátolt. Azt sem hiszem, hogy rajta kívül nincs más isten; hosszú időn keresztül ő maga sem hitte ezt: hiszen eleinte többistenhívő volt. Később kevélysége és híveinek hízogása egyistenhívővé tette. Gondolatai nem rendszerezettek, és hatalmasak, semmint általában hiszik. Egyszóval: tulajdonképpen nem is isten, hanem tudatlan és hiú demiurgosz. Azok, akik, miképpen én, ismerik igazi mivoltát, Jaldabaotnak nevezik.

- Minek nevezik?

- Jaldabaotnak.

- Mit jelent az: Jaldabaot?

- Mondottam már, ez annak a demiurgosznak a neve, akit önök elvakultságukban egyetlen istenként imádnak.

- Ön bolond, s nem ajánlanám önnek, hogy ilyesmit szalasszon ki a száján Patouille abbé társaságában.

- Nem reménykedem abban, kedves Maurice, hogy valaha is el tudom oszlatni az ön elméjének sűrű sötéttségét. De azt tudomásul veheti, hogy a győzelem reményével megindítottam a küzdelmet Jaldabaot ellen.

- Higgye meg, hogy nem lesz sikere e küzdelemben.

- Lucifer is meg tudta ingatni trónját, és volt pillanat, amikor úgy látszott, feléje hajlik az ingatag győzelem.

- Hogy hívják önt?

- Abdiel volt a nevem az angyalok és a szentek közt, Arcade-nak hívnak majd az emberek.

- Nos tehát, kedves Arcade-om, sajnálom, hogy ily rossz úton tévelyeg. De ismerje el, hogy csak bolondítani akar bennünket. Azt még nagy nehezen megérteném, ha asszony miatt hagyta volna el a mennyek országát. A szerelem a legnagyobb ostobaságokra is ráviszi az embert. De azt sohasem hitetheti el velem, hogy ön, aki Istent színről színre látta, végül is Sariette úr öreg salabaktársaiban találta meg az igazságot. Meg se próbáljon ilyesmit elhíttatni velem!

- Kedves Maurice, Lucifer szemtől szemben állott Istennel, és mégse volt hajlandó szolgálni őt. Ami a könyvekben található igazságot illeti, az oly igazság, amely noha sohasem vezet rá bennünket arra, mi a dolgok mivolta, de arra legalább néha megtanít, hogy mi nem az. S ez a silány kis igazság is elegendő volt, hogy megtanítson arra, mily kevés hitelt érdemel Az, akiben vakon hittem volt, és hogy az embereket és angyalokat mennyire félrevezették Jaldabaot hazugságai.

- Nincs Jaldabaot, csak Isten van! Nézze, kedves Arcade, térjen észre, forduljon el ettől az örületről, szakítson Istentől elrugaszkodott pogányságával, térjen vissza a tiszta szellemek útjára és régi alakjába, és legyen újra őrzőangyalom. Térjen vissza a kötelesség útjára. Én megbocsátok önnek ezúttal, de többet ne lássam!

- Szívesen járnék kedvében, Maurice! Kedvelem önt, mert lány szívű vagyok. De végzetes erők űznek, hogy oly lényeket keressek, akik gondolkodni és cselekedni tudnak.

- Arcade úr - szólalt meg des Aubels-né -, nagyon kérem, tűnjön el. Nem képzelem, milyen kellemetlen reám nézve, hogy két férfi társaságában ingen kívül semmi sincs rajtam. Higgye meg, nem szokásom ez.

Tizenegyedik fejezet

Miképpen maradt az ifjú Maurice égi őrző nélkül, miután az angyal, egy öngyilkos földi maradványaiba öltözködve, eltávozott

Gilberte az ágyban kuporgott: kurta és áttetsző inge alól két szép térde világolt a homályba; keresztbe font karja eltakarta keblét, úgyhogy csak telt, kerek válla és reménytelenül összeborzolt vörösesbarna haja tárult a részegeződő tekintetek elé.

- Nyugodjék meg, asszonyom - mondotta a Jelenés -, helyzete korántsem oly sikamlós, mint amilyennek ön mondja: ön nem két férfi, hanem egy férfi és egy angyal társaságában van.

A nő a sötétségen keresztülhatoló tekintettel vette szemügyre az idegent, és amikor szeme fennakadt egy gyanús s nem éppen csekély jelen, így szólt:

- Uram, biztos, hogy ön angyal, és nem férfi?

A Jelenés kérlelte: ne kételkedjék szavában, és a következő pontos felvilágosítással szolgált származásáról:

- A mennybéli szellemeknek három rendje, és mindegyiken belül kilenc kara van. Az első rendbe tartoznak a Szeráfok, a Kerubok és a Trónusok, a másodikba az Erők, az Erények és a Hatalmak; a harmadikba a Fejedelmek, az Arkangyalok és a tulajdonképpeni Angyalok. Én a harmadik rend kilencedik karából való vagyok.

Des Aubels-nének számos oka volt arra, hogy ebben kételkedjék, és egyet közülük kifejezésre is juttatott:

- Hiszen önnek nincs is szárnya.

- De miért is volna, asszonyom? Azt hiszi, hogy nekem hasonlítanom kell azokhoz az angyalokhoz, aminőket ön szenteltvíztartókon lát? Az égi hírnökök nem terhelik meg ám mindig vállukat azokkal a tollevezőkkel, amelyek taktusban hasítják a levegő hullámait. A kerubok a szárnyatlanok osztályába is tartozhatnak. Nem volt szárnya annak a két szép angyalnak sem, akik viharos éjszakán behatoltak Lótnak napkeleti csapatok ostromolta hajlékába. Emberekhez valának hasonlatosak, és az út pora ellepé lábukat, amit a pátriárka istenfélő keze mosott le róluk. Arra is figyelmeztetném önt, asszonyom, hogy a szerves átalakulásoknak Darwin és Lamarck felállította elmélete szerint a madarak szárnya az idő folyamán mellső lábbá alakult át a négy lábúaknál és karrá a főemlősöknél. S Maurice, ön talán emlékszik még arra, hogy az angol nevelőnőjének, Miss Katie-nek, akinek olyan öröme tellett abban, hogy önt jól elnadrágozhatta, a visszaütő átöröklés elég kellemetlen jelentkezése folytán oly karja volt, amely szerfelett hasonlított valamely tollas állat szárnyához. Azt is mondhatnám, hogy az olyan lény, amelynek karja és szárnya van, csodaszámba megy, és tulajdonképpen a szörnytanba tartozik. Igaz, hogy a paradicsomban vannak kerubok, amelyek szárnyas bikához hasonlatosak; ámde ezek oly isten kitalálásai, aki híjával van a művészi érzéknek. Viszont azt el kell ismernem, hogy az Athéné Niké templomának szárnyas és karos győzelmi figurái szépek; az is igaz, hogy a bresciai Győzelem-szobor is szép, ahogy kinyújtott karja és hosszú szárnya ráhullik erős derekára. Ámde a görög szellemnek egyik legcsodálatosabb tehetsége éppen az volt, hogy harmonikus szörnyetegeket tudott alkotni. A görögök sohasem csalódtak, a modernek mindig csalódnak.

- Mindent összevéve - szólalt meg des Aubels-né -, nem hiszem, hogy ön a tiszta szellemek közül való volna.

- Pedig azok közül való vagyok, asszonyom, s igazán nem illendő, hogy éppen ön kételkedjék ebben, aki részesült a keresztség szentségében. Több egyházatya, például Szent Justinianus, Tertullianus, Origenész és Alexandriai Kelemen azt tanította, hogy az angyalok, mivoltukat tekintve, nemcsak lelkek, hanem valami szálfinom anyagból formált testük is van. Szent Ágoston azt tanította, hogy az angyalok teste világító anyagból van. Miután az egyház ezt a tant elvetette, világos, hogy én szellem vagyok. De hát tulajdonképpen mi az anyag, és mi a szellem? Hajdanában egymás ellentéteinek fogták fel őket; most azonban arra törekszik az önök emberi tudománya, hogy ugyanazon dolog két megnyilatkozási módjának fogja fel az anyagot és szellemet. Ez a tudomány azt tanítja, hogy mindennek forrása az éter, és minden oda kerül vissza, hogy a mozgás következtében alakulnak át a légies hullámok kövekké és fémekké, és a végtelen űrben szétszórt atomokból lesznek különböző rezgési sebességük révén az érzékelhető világ tárgyai.

Des Aubels-né azonban rá sem hallgatott: egyetlen gondolat foglalkoztatta, és hogy megkönnyebbüljön, ezzel a kérdéssel fordult Arcade-hoz:

- Mióta van itt?

- Maurice-szal együtt jöttem.

A nő fejét csóválta:

- No, mondhatom, ez szép dolog.

Az angyal azonban mennyei nyugalommal folytatta fejtegetéseit:

- A világegyetemben nincsen más, mint körök, ellipszisek, hiperbolák, és ugyanazok a törvények uralkodnak a csillagokon, mint a porszemeken. Anyagának ősi és természetében rejlő mozgásainál fogva testem: szellemi; de alkotó elemei mozgási ütemének megváltoztatásával, amint látja, anyag állapotba juthat.

Ekképpen szólt, és ráült des Aubels-né fekete harisnyájára, amely az egyik karosszékből hevert.

Egy óráútás szavára Gilberte felkiáltott:

- Uramisten, hét óra. Mit mondok a férjemnek? Azt hiszi, hogy a Rivoli utcában vagyok teán. Vacsorára la Verdelière-ékhez vagyunk hivatalosak. Szedje sátorfáját, Arcade úr, öltöznöm kell, nincs egyetlen veszíteni való percem se!

Az angyal azt válaszolta, szívesen teljesítené des Aubels-né parancsát, ha oly állapotban volna, hogy illendő módon megjelenhetnék a nyilvánosság előtt, de hogy ruha nélkül mégsem távozhatik el innen.

- Ha mezítelenül jelennék meg az utcán - mondotta -, megsérteném a népnek azt az érzését, amellyel ragaszkodik oly régi szokásokhoz, amiket sohasem vizsgált meg. Ez különben minden erkölcs alapja. Hajdan a hozzám hasonló lázadó angyalok torz és nevetséges alakokban jelentek meg a keresztények előtt: feketén, felszarvazva, szőrösen, lompos farokkal, hasadt patájú lábbal, néha úgy, hogy emberi arc volt az ülepükön. Ez csak időtlen móka volt... A jó ízlésű emberek csak megmosolyogták az ilyesmit, félni csak a vénasszonyok féltek tőlük és a kisgyermek, s az angyalok nem is érték el sikert.

- Abban igazsága van - szólalt meg des Aubels-né méltányos lelke -, hogy így, amint van, nem mehet ki.

Maurice átadta az ég hírnökének pizsamáját és papucsát. De utcai ruházatnak ez kissé fogyatékos volt. Gilberte kérte kedvesét, szerezzen valahogy sürgősen ruhát neki. Maurice azt javasolta, kérjenek a házfelügyelőtől. A nő ez ellen igen élesen tiltakozott, mert úgy vélte, a legnagyobb oktalanság volna, ha ebbe az ügybe beavatnák a portásékat.

- Talán azt akarja, hogy azok is tudják meg, hogy... - s az angyalra mutatott, s befejezetlenül hagyta mondanivalóját.

Az ifjú d'Esparvieu elment, ruhaüzletet keresett.

Ezalatt Gilberte, hacsak nem akart szörnyű botrány középpontjába kerülni, tovább nem várhatott: meggyújtotta a lámpást, és az angyal előtt öltözködni kezdett. Nem is volt zavart, mert megvolt benne az alkalmazkodás tehetsége, és mert úgy vélekedett, hogy az ilyen hallatlan kaland, amelyben az égi és földi dolgok kibogozhatatlan gomolyaggá elegyedtek, felmenti őt is a szemérmesség parancsszava alól. De különben is tudta, hogy idomai szépek, és alsóruhája divatos. Mivel a jelenés, finom kíméletességből, nem volt hajlandó magára öltetni Maurice pizsamáját, Gilberte most a lámpafénynél kénytelen-kelletlen megállapította, hogy előbbi gyanakvása nem volt alaptalan, és az angyalok látszat szerint valóban olyanok, mint az emberek... Mivel kíváncsi volt arra, hamis-e vagy pedig alapos ez a látszat, azt a kérdést intézte a világosság fiához, vajon az angyalok olyanok-e, mint a majmok, amelyeknek ahhoz, hogy nőket szerethessenek, csak a pénzük hiányzik.

- Éppen olyanok, Gilberte - mondotta Arcade -, az angyaloknak van tehetségük arra, hogy szerethessék a halandó asszonyokat. Az írás is tanúskodik erről. A *Genésis* hatodik fejezetében írva vagyon: „Midőn az emberek szaporodni kezdtek a föld színén, és leányaik születtek, látták az istenfiak az emberek leányait, hogy szépek, és mindazt közülük, akit megkedveltek, feleségül vették maguknak.”

Gilberte hirtelen panaszos szóra fakadt:

- Istenem, nem tudom bekapcsolni a ruhámat, hátulgombolós.

Amikor Maurice belépett, az angyal térdre ereszkedve éppen befűzte a házasságtörő nő cipőjét.

Gilberte felvette az asztalon heverő karmantyúját és táskáját, s így szólt:

- Nem felejtettem itt semmit?... Jó estét, Arcade úr, jó estét, Maurice. Annyi szent, hogy ezt a napot nem egyhamar felejttem el.

S eltűnt, mint valami jelenés.

- Fogja - mondotta Maurice, odavetve az angyalnak egy rakás ruhát.

A fiatalember megállott egy ószeres kirakata előtt, amelyben elrongyolódott ruhaneműek, öreg trombiták és kimustrált klistélyfecskendők heverték, s tizenkilenc frankért megvásárolta egy szegény hajótörött hagyatékát, aki mindig feketében járt, és öngyilkosságot követett el. Az angyal vele született előkelőséggel vette el ezt a ruhát és felöltözött; rajta szinte elegánsnak látszottak ezek a rongyok.

Megindult az ajtó felé.

- Hát csakugyan elhagy? - szólalt meg Maurice. - Ez végső elhatározása? Attól tartok, eljön az idő, amikor majd keservesen sajnálja meg gondolatlanságát.

- Nem szoktam soha hátranézni. Jó estét, Maurice.

- Jó estét, Arcade.

Amikor az angyal kifordult az ajtón, éppen abban a pillanatban, amikor már csak a felemelt cipősarka látszott a ajtónyílásban, Maurice visszahívta:

- Arcade... ez csak most jut eszembe... Hiszen most nekem nincsen védőangyalom.

- Ebben igaza van, Maurice, valóban nincsen védőangyala.

- De hát akkor mi lesz velem?... Az embernek szüksége van arra, hogy őrangyala legyen. Mondja csak, nem jár komoly bajokkal és kellemetlenségekkel, ha az ember elveszíti égi védőjét?

- Mielőtt erre válaszolnék, Maurice, tudni akarom, vajon azt szeretné-e, hogy feleletem az ön hitéhez, amely nemrégiben még az enyém is volt, az egyház tanításaihoz és a katolikus hit tételeihez alkalmazkodjék-e, avagy pedig a természetbölcselet igazságaihoz?

- Fűtyülök az ön természetbölcseletére. Feleljen nekem azon vallás tanításai szellemében, amelyet hiszek és vallok, és amely szerint élek, és meg akarok halni.

- Nos hát, kedves Maurice, őrzőangyalának elvesztése valószínűleg némely lelki istáptól, némely égi malasztól is meg fogja önt fosztani. Ez volt e kérdésben az egyház mindenkori álláspontja. Híjával lesz ön a segedelem, támogatás, buzdítás ama eszközeinek, amelyek önt eddig vezérelték, és az üdvösség útján megtartották. Ereje, hogy a kísértésnek ellent tudjon állani, megfogyatkozik, pedig eddig sem volt éppen túlságosan nagy. S végül vallási tekintetben erőtlén és lankadt lesz. Ég vele, Maurice. Ha találkozik des Aubels-nével, kérem, mondja meg neki: ne felejtse el.

- Elmegy?

- Jó estét, Maurice.

Arcade eltűnt, és Maurice karosszékébe süppedve, hosszasan elgondolkozott.

Tizenkettedik fejezet

*amelyben arról esik szó, hogy Mirar angyal, amikor malasztal és vigasztalásokkal
telítve járta Párizsban a Champs-Élysées negyedét, miképpen pillantotta meg
az egyik zenés kávéház Bouchotte nevű énekesnőjét, és gyulladt szerelemre iránta*

Az utcákon, amelyeknek mocskos, nehéz ködleplét csak itt-ott szakította meg sárgálló vagy fehéres lámpafény, amelyekben a lovak párás lehelete gőzölgött, és a sötétségbe hirtelen elszálló barázdát szántott az autók fényszeme, a gyalogjáróknak szüntelen megújuló fekete tömegébe elvegyülve rőtta az utcákat az angyal, és északtól délig keresztülvágott a városon, míg el nem érkezett a Szajna bal partján húzódó elhagyott körutakra. A Port-Royal ódon falai közelében egy kis vendéglőnek párás ablakain áttetsző, letompított fénye szüremlik ki minden este az utcára. Arcade itt állapodott meg, és belépett a terembe, amelyben szagok terjengtek, zsírosak és meleg, a hidegtől és éhségtől megdermedteknek oly jólesők. Ahogy egyetlen szempillantással végignézett a vendégeken, látott közöttük orosz nihilistákat, olasz anarchistákat, ott látta a világ valamennyi országának számkivetettjeit, összeesküvőit, forradalmárait, öreg, festői fejeket, amelyekről úgy omlott alá a haj és szakáll, mint sziklákról a megáradt, vízeséssé duzzadt patak vize, s fiatal szűziesen kemény arcokat, komor és vad tekinteteket, végtelen jóságot sugárzó bágyadt szemeket, eltorzult ábrázatokat, s az egyik sarokban két orosz nőt, az egyik nagyon szép, a másik iszonytató, de hasonlatosak egymáshoz abban, hogy mindkettőjükben egyforma közöny volt szépség és rútság iránt. Mivel Arcade nem lelte meg, akit keresett - ugyanis angyal nem volt a helyiségben -, az egyik gazdátlan márványasztal mellé telepedett le.

Az éhség korbácsa arra hajtja az angyalokat, hogy éppúgy egyenek, mint a földi állatok. Táplálékuk az emésztéssel járó hőképződés következtében testük égi anyagává hasonul át. Amikor Ábrahám a mambréi tölgyek alatt három angyalt pillantott meg, Sára dagasztotta tésztával, egész borjúval, vajjal és tejjel kínálta meg őket, és az angyalok mindezt megették. Lót, amikor két angyalt látott vendégül, kovásztalan kenyeret süttetett nekik, és azt is megették. Arcade-nak mocskos pincér szívós bélszínt hozott, és ő azt megette. Eközben kedves foglalatosságára, a nyugalomra, gyönyörű tanulmányaira gondolt, amelyektől elszakadt, a súlyos feladatra, amelybe belefogott, a munkára, veszedelmekre, fáradalmakra, amelyek vártak rá... és lelke elkomorult, szíve elborult.

Amikor elfogyasztotta szerény vacsoráját, szegényes külsejű, silány ruházatú fiatalember lépett be a terembe, s miután tekintetét végigjártatta az asztalokon, odalépett az angyalhoz, angyalnevén, Abdielnek szólította, mert ő is égi szellem volt.

- Bizonyosra vettem, Mirar, hogy hívó szavamra megjelsz - szólalt meg Arcade, angyali testvérét ő is azon a néven szólítva, amelyet egykor az egekben viselt.

De Mirar emlékezetéből valahogy kihullott az égi neve, mióta kilépett Isten szolgálatából. A földön Théophile Belais-nek hívták, és hogy megélhessen, nappal zeneleckéket adott gyermekeknek, éjjelenként pedig csapszékekben hegedült.

- Ejnye, te vagy az csakugyan, kedves Abdiel. Íme, most összekerültünk ebben a szomorú világban... Örvendek, hogy találkoztunk. De másrészt sajnálom is, mert bizony itt az élet nehéz.

Arcade így szólott:

- Barátom, számkivetésed véget ér! Nagy terveim vannak: megismertetem veled őket, részesévé teszek.

S Maurice védőszelleme, miután két kávét rendelt, fejtegetni kezdte társa előtt eszméit, szándékait; elmondotta, hogy földi tartózkodása alatt miképpen fogott bele oly munkába, amellyel nemigen szoktak törődni az égi lelkek, s miképpen tanulta végig a teológiát, kozmogóniát, a világegyetem rendszerét, az anyag elméletét és a fejlődésre, valamint az energia átalakulására és elveszésére vonatkozó modern kutatásokat. A természet tanulmányozása, mondotta, arról győzte meg, hogy a természet rácsfol eddigi Parancsolójának és Urának tanításaira. Ez a magasztalásra szomjas Úr, akit oly sokáig imádott, most az ő szemében már csak tudatlan, ostoba és kegyetlen zsarnok; megtagadta, káromlásokkal halmozta el, és égett a vágytól, hogy hadba szállhasson ellene. Az a terve, hogy újból megszervezi az angyalok lázadását. Háborúra készül ellene, s remélte, hogy legyőzi.

- Az a legfontosabb - mondotta -, hogy megismerjük saját erőnket és az ellenfél erőit.

S ezért azt kérdezte, vajon sok ellensége van-e a földön Jaldabaotnak, és nagy-e a hatalmuk?

Théophile tekintetében meglepődés tükröződött, mintha nem értené meg e hozzá intézett szavakat:

- Kedves honfitársam, hívtál, eljöttem, mert régi bajtársam vagy. De nem tudom, mit kívánsz tőlem, és attól tartok, hogy én semmiben sem lehetek szolgálatodra. Nem foglalkozom politikával, és nem akarok reformátor gyanánt fellépni. Nem vagyok lázadó szellem, mint te, nem vagyok szabadgondolkodó, se forradalmár. Lelkem mélyén még most is hűséggel viseltetem mennybéli Teremtőm iránt. Még most is imádom az Urat, akit már nem szolgálok, és siratom, hogy elmúltak a napok, amelyeken szárnyammal takarózva, a világosság fiainak sokadalmával tűzkoszorút formáltunk dicső trónja körül. Engem a szerelem, a földi szerelem szakított el Istentől. Azért hagytam el a mennyek országát, hogy földi leányt követhessek: szép nő volt, és zenés kávéházban énekelt...

Felkeltek. Arcade elkísérte Théophile-t, aki a város másik végén lakott, ahol a Rochechourat körút és a Steinkerque utca kereszteződik. A néptelen utcákon ballagva az énekesnő kedvese elmondotta mennybéli testvérének szerelme és szenvedései történetét.

Két év előtt történt bukása váratlanul következett el. A mennybéli harmadik rend nyolcadik karának volt tagja, és azt a megbízást kapta, hogy látogasson el Franciaországba, s égi kegyelemmel erősítse meg a hívőket, akik még szép számban adódnak, különösen a szárazföldi és tengeri hadsereg magasabb rangú tisztjei között.

- Nyári éjszaka volt - mesélte Théophile -, amikor leszállottam az Egekből, hogy vigasztalásaimmal és igaz halálra előkészítő malasztjaimmal árásszam el az Étoile-városnegyed istenes lakóit; halhatatlan világosságához szokott szememet is elvakította az a fényár, amelyben a Champs-Élysées úszott. A nagy karoslámpák, amelyek a fák alatt a kávéházak és vendéglők bejáratát jelezték, smaragdszínűvé varázstolták a lombokat. Csillogó gyöngyök hosszú füzére övezte kerítésként azokat a nyílt helyiségeket, amelyekben asszonyok és férfiak tömege tolongott a víg zenekar előtt. A zene csak zavarosan jutott el fülembe. Meleg éjszaka volt; szárnyaiban fáradtságot éreztem. Leszálltam, bementem az egyik zenés kávéházba, és láthatatlanul leültem a közönség soraiban. E pillanatban egy kurtaszoknyás nő aranycsillámmal díszített öltözetben jelent meg a színpadon. A rivalda lámpásai és az arcát fedő festék mögött csak a tekintetét és mosolyát láthattam jól. Teste hajlékony volt és buja. Táncolt és énekelt... Arcade, tudod, én mindig nagyon kedveltem a zenét és táncot; de ennek a teremtésnek édesen

csengő hangja és álnok mozdulatai egyenesen elvették eszemet. Elsápadtam, kipirultam, a szememre fátyol borult, a nyelvem és torkom kiszáradt: nem tudtam moccanni se.

S Théophile, nagyokat sóhajtván közben, elbeszélte, hogy e nőt annyira megkívánta, hogy nem tért vissza többé az Égbe, hanem ember alakot öltve, földi életet él, ahogy írva vagyon: „Midőn látták az istenfiaik az emberek leányait, hogy szépek...”

Noha Théophile bukott angyal volt, aki Isten közeléből kikerülve elveszítette ártatlanságát is, de elméjében együgyű maradt. Izraelita kufár kirakatából lopott contrákba öltözve, felkereste azt, akit szeretett: Bouchotte volt a neve, és a Montmartre-on volt kis lakása. Lába elé vetette magát, azt mondta néki, hogy imádatra méltó nő, hogy csodásan énekel, hogy örülten szereti, hogy miatta elszakadt családjától, hazájától, hogy zenész, és nincsen mit ennie. Ennyi fiatalság, őszinteség, nyomor és szerelem meghatotta a nőt, s Bouchotte ellátta étellel, ruhával, szerelemmel.

Hosszas és gyötrelmes utánjárás után sikerült néhány zeneleckét kapnia, s a pénzt, amit keresett, az utolsó garasig kedvesének adta. Ettől fogva a nő nem szerette többé. Megvetette, hogy csak ily keveset keres, s éreztetni kezdte vele, hogy ráunt, hogy betelt vele, hogy utálja. Szidalmakkal, szemrehányással, gúnyos megjegyzésekkel halmozta el; de azért ott tartotta, egyrészt, mert másokkal még rosszabbul élt, és így megszokta már a házi perpatvart, másrészt, mivel a házon kívül igen komoly, fáradságos és dolgozó művészi és asszonyi életet folytatott. Théophile most is úgy imádta a nőt, mint az első éjszakán, és sokat szenvedett.

- Túl sokat dolgozik - mondta Théophile mennybéli testvérének -, ez teszi zsémbessé. De bizonyos vagyok benne, hogy szeret. Remélem, hogy hamarosan jobb sorsot tudok majd neki biztosítani.

S hosszasan beszélt készülő operettjéről, amelyről bizton remélte, hogy színre hozhatja majd valamelyik párizsi színházban. XVIII. századbeli mese alapján egy fiatal költő írta a szöveget, Aline-nak, Golconda királynőjének történetéről szólt.

- Szinte árad belőlem a dallam - mondta Théophile -, én a szívemmel csinálom muzsikát. Szívem a dallamok kiapadhatatlan forrása. De, sajnos, ma csak a tudálékos hangszerelésnek, a nehézkes műveknek van keletük. Azt vetik szememre, hogy túlságosan fülbemászó, túlságosan világos és áttetsző vagyok, hogy nem cifrázom eléggé stílusomat, hogy az összhangzat segítségével nem tudok elég megrázó hatást és éles ellentétet kihozni. Mindig csak az összhangzattant emlegetik... Hiszen igaz, fontos dolog az is, de a szívet hidegen hagyja. Csak a dallam ragad magával, és bájol el bennünket, varázsol mosolyt ajkunkra, és fakaszt könnyet a szemünkben.

E szavakra ő maga is könnyezni kezdett, majd elmosolyodott, s azután megindultan folytatta:

- A dallam kiapadhatatlanul buzog belőlem. Azonban a hangszerelés: ez a bökkenő. A paradicsomban, jól emlékezhetsz rá, Arcade, csak kevés hangszer szerepelt: a hárfa, cimbalom és a víziorgona.

Arcade csak fél füllel hallgatta szavait. Azokon a terveken járt az esze, amelyek lelkét felbolygatták, és szívét meg-megdobogtatták.

- Ismersz-e lázadó angyalokat? - kérdezte társától. - Én csak egyet ismerek, Istar herceget, akivel leveleztem, s aki felajánlotta, hogy megosztja velem padláslakását addig, amíg szállást nem tudok szerezni ebben a városban, ahol a házbérek, azt hiszem, elég magasak.

Théophile nem ismert lázadó angyalokat. Ha néha találkozott egy-egy bukott angyallal, aki hajdan társa volt, kezét fogott velük, mert barátai iránt hűséggel viseltetett. Néha összeakadt Istar herceggel is. De általában kerülte ezt a sok rossz angyalt, akiknek szélsőséges nézetei nyugtalanították, s akiknek társalgását már-már elviselhetetlennek találta.

- Tehát te nem helyesled szándékomat? - kérdezte indulatosan Arcade.

- Barátom, én se nem helyeslem, se nem gáncsolom. Nekem érthetetlenek azok az eszmék, amelyek téged foglalkoztatnak. S azt hiszem, hogy a művész helyesebben cselekszik, ha nem ártja magát a politikába. Éppen elég dolga van az embernek művészetével is.

Théophile szerette mesterségét, és élt benne a remény, hogy egyszer mégiscsak érvényesülni fog. De nagyon utálta a színházi szokásokat és erkölcsöket. Láttá, hogy csak úgy adathatja elő darabját, ha egy, két, sőt esetleg három társszerzőt vesz maga mellé, akikkel, anélkül hogy bármit is dolgoznának, meg kell majd osztania dicsőségét és jövedelmét. Bouchotte is odajutott már, hogy nem kapott szerződést. Ha akármelyik éjjeli mulatóba bekopogott, az igazgató azzal a kérdéssel fogadta: mennyi pénzzel részesedik az üzletben? Théophile úgy vélekedett, hogy mindez az erkölcsök mély süllyedésének jele.

Tizenharmadik fejezet

*amelyben a szép Zita arkangyal megismertet bennünket nagyra törő terveivel,
és amelyben meglátjuk Mirar szárnyait, amelyeket a szekrényben féreg foga rág*

Ekképpen társalogva érkezett meg a két angyal a Rochechouart körútra.

Sörözöt pillantva meg, amelynek fénye aranyos világolással sugárzott ki a ködös utcára, Théophile-nak hirtelen eszébe jutott Ithuriel arkangyal, aki szegény és szép nő képében éldégt a montmartre-i domb egyik silány kis szállójában, aki minden este ebben a sörözőben szokta olvasni a lapokat. A zenész gyakran találkozott vele itt. Ithuriel a Zita nevet vette fel. Théophile-t sohasem hajtotta eladdig a kíváncsiság arra, hogy megismerkedjék ennek az arkangyallal eszméivel. Orosz nihilista hírében állott, és a zenész azt hitte, hogy ateista és forradalmár, amilyen Arcade. Furcsa dolgokat hallott ezenkívül róla: azt mondogatták, hogy kétnemű, hogy szilárd egyensúlyra jutott benne az aktivitás a passzivitással, hogy tökéletes lény, amely teljes és állandó kielégülést talál önnönmagában, de boldogsága miatt boldogtalan is, mivel nem ismeri a vágyat.

- Ezt kötve hiszem - mondotta Théophile -, sokkal inkább azt, hogy nő, és a szerelem rabja, mint minden, ami él és mozog a földön. Egyszer rajta is kapták, amikor szerelmi jelekkel egy izmos parasztot hívogatott.

Majd kifejezte készségét, hogy megismerteti őket egymással.

A két angyal ott találta a nőt; egyedül volt, olvasott. Közeledtükre rájuk emelte nagy szemét, amelynek olvadt aranyában szikrák csillogtak. A Python-ölő Apolló homlokán látsz ilyen komor ívű szemöldököt, ily tökéletes vonalú egyenes orrot; összeszorított ajka a fennhéjázás bélyegét ütötte az arcára. Vörösesbarna, a megvilágításban ragyogó haja fekete kalap alá volt gyúrva, amelyre csak úgy rá volt hanyva valami nagy ragadozómadár elnyűtt tollazata; sötét, idomtalan ruhája valósággal lógott rajta. Állát kicsi, gondozatlan kezére támasztotta.

Arcade, aki csak a minap hallott erről a hatalmas arkangyalról, nagy tisztelettel és teljes bizalommal viseltetve iránta, menten elmondotta neki a megismerés és szabadság felé való önnön előhaladását, beszélt a d'Esparvieu könyvtárban töltött éjszakáiról, bölcsészeti olvasmányairól, természettudományi tanulmányairól, a bibliamagyarázó könyvekről, haragjáról s megvetéséről, amely elfogta, amikor felismerte a demiurgosz hazugságait; beszélt önkéntes száműzetéséről az emberek között, és arról a szándékáról, hogy lázadást akar szítani az Egekben. Mivel mindenre el volt szánva a kegyetlen Úrral szemben, akit olthatatlan gyűlölettel gyűlöl, különös öröme tellett abban, hogy Ithurielben oly szellemmel ismerkedett meg, aki jó tanácsokkal láthatja el, és támogathatja nagy szándékában.

- Úgy látszik, testvérem, maga még nemigen régen foglalkozik a lázadás mesterségével - mondotta mosolyogva Zita.

De azért nem vont a kétségbe elhatározásának sem őszinteségét, sem szilárdságát, és örvendett, hogy Arcade elméje ily merész és tette hajló.

- Népünknek az a legnagyobb hibája, hogy nem gondolkodik.

De rögtön ebbe a szavába öltötte ezt a másikat:

- De hát mi is élesítse az elmét oly világban, ahol kellemes az éghajlat, és könnyű a megélhetés? Még itt is, ahol a szükség korbácsolja az ésszt, semmire sem bukkanni ritkábban, mint gondolkozó lényre.

- Ez igaz - szólalt meg Maurice őrangyala -, de azért az emberek mégis megteremtették a tudományt. Arra kell törekednünk, hogy megnyissuk előtte az Eget is. Ha az angyalok értenek majd a természettanhoz, vegytanhoz, csillagászhoz, élettanhoz; ha majd az anyag tanulmányozása révén egyetlen atomban meglátják az egész mindenséget, és a naprendszernek miriádjaiban felismerik majd az atomot, s majd ha ide-oda veti őket ez a kettős végtelenség; ha majd megtanulnak mérni, ha majd tudják a csillagok súlyát, ha majd elemzéssel megállapítják, miből vannak, ha kiszámítják pályájukat, akkor megerősödik bennük az a hiedelem, hogy nincs szellem, amely ilyen erőket kormányozni tudna, vagy az, hogy mindegyik csillagnak külön démona, helyi istene van, s meg fogják érteni, hogy az Aldébaran, a Bételgeuse, a Sziriusz istenei hatalmasabb istenek, mint Jaldabaot. Majd azután, ha jobban szemügyre veszik azt az apró világot, amelynek körébe tartoznak, ha keresztülhatolnak a föld kérgén, ha megismerkednek majd a növényvilág és az állatvilág lassú fejlődésével, meg az ember alacsony származásával, aki barlangjaiban, búvóhelyein, cölöpvárosokban nem ismert más istent, mint saját magát; ha majd felismerik, hogy a közös származás szálai fűzik őket össze a növényekkel, állatokkal, emberekkel, és hogy a szerves élet valamennyi, legalacsonyabb és legkezdetlegesebb formáin keresztül jutottak el oda, hogy a Nap legszebb fiaivá lettek: mindezt számba véve belátják majd, hogy Jaldabaot, az űrben elenyésző apró világ e jelentéktelen démona, félrevezette őket, amikor azt állította, hogy az ő szavára bukkantak fel a semmiségből, hogy hazudik, amikor Végtelennek, Örökkévalónak és Mindenhatónak mondja magát, és nemcsak hogy nem teremtette a világegyetemet, de még csak nem is ismeri sem számukat, sem törvényeiket; belátják majd, hogy csak hozzájuk hasonló, megvetésükkel halmozzák majd el, és lerázva zsarnoki igáját, legörgetik majd a gyehebbá, ahova azokat taszította volt le, akik nálánál többet értek.

- Vajha igazak volnának ezek az igék - szólalt meg Zita, cigarettafüstöt eregetve. - Ámde azok az ismeretek, amelyeknek segítségével ön fel akarja szabadítani a Mennyegek országát, nem semmisítették meg a vallásos érzést a földön sem. Azokban az országokban, amelyekben megteremtették, amelyekben tanítják ezt a természettant, ezt a vegytant, ezt a csillagászatot, ezt a földtant - amely a maga hite szerint alkalmas a világ felszabadítására -, a kereszténység hatalma jóformán semmit sem csökkent. Ha a természettudományi ismereteknek ilyen kevés hatásuk volt az emberek hiedelmére, nem valószínű, hogy sokkal jobban hatnak az angyalok gondolkozásmódjára, s én semmiben sem kételkedem jobban, mint a tudományos propaganda hatékonyságában.

Arcade tiltakozott:

- Ejnye, hát ön tagadja, hogy a tudomány halálos csapást mért az egyházra? Igazán? Az egyháznak erről más a véleménye, mint önnek. Retteg tőle, s ezért üldözi azt a tudományt, amelynek, az ön szava szerint, semmi hatása sem volt rá. Galilei *Párbeszédei*-től egészen Aulard úr kis kézikönyvéig: minden tudományos művet elítélt. S erre oka is volt. Hajdan, amikor az egyház minden nagy emberi gondolatnak valóságos összefoglalása volt, hatalma kiterjedt a testre éppúgy, mint a lélekre, s vér és vas segítségével megteremtette az egységet. Manapság hatalma csak árnyékhatalom, és a legkitűnőbb szellemek elfordultak tőle. Íme, ezt művelte a tudomány.

- Lehetséges, hogy így van - mondotta a szép arkangyal -, de milyen lassan, mennyi visszaesés közepette, s mennyi áldozat és erőpazarlás útján!

Zita nem vetette el mindenképpen a tudományos propagandát. De nem hitte, hogy hatása gyors és biztos. Szerinte nem az angyalok felvilágosítására kell törekedni, hanem felszabadításukra. Véleménye szerint bármifajta egyénekre csak úgy lehet komolyan hatni, ha felkeltik szenvedélyeiket, és megmozgatják érdekeiket.

- Meggyőzni az angyalokat arról, hogy dicsőség övezi őket, ha megbuktatják a zsarnokot, és hogy boldogok lesznek, ha szabadok lesznek: íme, ez már eredménnyel kecsegtetőbb út, s én minden erőmből igyekszem ilyen szellemben cselekedni. Kétségtelen, hogy ez nehéz vállalkozás, mert a Mennyegek birodalma katonai parancsuralom, ahol nincs közvélemény. De azért van némi reményem, hogy megindíthatjuk az új eszmék áramlását. Nem öndicséret, ha azt mondom, hogy senki sem ismeri olyan jól az angyaltársadalom különböző osztályait, mint én.

Zita cigarettáját eldobva egy pillanatig elgondolkozott; majd a biliárdasztalon egymásba ütődő elefántcsontgolyók kattogása, a poharak csengése, a kártyafigurákat bemondó játékosok kurta szavai, a vendégek rendelésére egyhangúan válaszoló pincérek beszéde közben kezdte el jellemezni az arkangyal a dicsőséges lelkek birodalmát:

- Ne építsünk sem az Erőkre, sem az Erényekre, sem a Hatalmakra, amelyek a mennybéli kispolgárságot alkotják. Nem kell külön rámutatnom a középosztály önző, alacsony voltára és gyávaságára, hiszen ön ezt éppoly jól tudja, mint én. Ami a főméltóságokat, a minisztereket, tábornokokat, a Trónusokat, Kerubokat, Szeráfokat illeti: tudja jól, mifajták ezek; velük inkább lehet boldogulni; ha mi leszünk az erősebbek, velünk tartanak. Mert ha nehéz dolog is megbuktatni a zsarnokokat, de ha egyszer alul maradnak: minden erő ellenük fordul. Meg kell dolgozni a hadsereget. Bármily nagy is benne a hűség és ragaszkodás: ügyes anarchista propaganda ki tudja kezdeni. De a legtöbbet és a legnagyobb gonddal az angyalok ama csoportjával kell foglalkoznunk, amelyhez ön is tartozik, Arcade, az őrangyalokkal, akik számosan lakoznak itt a földön. Az angyali rend legalsó fokán élnek, sorsukkal nagyobbára elégedetlenek, és nem egészen ismeretlenek előttük századunk eszméi.

Zita összeköttetésben állott a Montmartre, Clignancourt és a Filles-du-Calvaire negyed őrangyalaival. A földön élő Szellemeket hatalmas szervezetbe akarta tömöríteni, hogy azután meghódíthassa az eget.

- Hogy e feladatot elvégezhessem, Franciaországban telepedtem meg. Nem azért, mintha az a balga hit élne bennem, hogy köztársaságban szabadabb vagyok, mint monarchiában. Ellenkezőleg, tisztában vagyok vele, hogy nincsen állam, amelyben oly kevésbé tartanak tiszteletben az egyéni szabadságot, mint Franciaországban. De a nép itt nem törődik vallási kérdésekkel, s ezért élhet itt zavartalanabban az ember, mint bárhol másutt.

Felszólította Arcade-ot, hogy tartson vele e munkában, és csak akkor búcsúzkodtak a vendéglő ajtajában, amikor már a vasbádog redőny csikorogva ereszkedett le a bejáró előtt.

- Mindenekelőtt meg kell önnek ismerkednie Nectaire-rel, a kertésszel. Valamelyik nap majd meglátogatjuk falusi kis lakában.

Théophile, aki átaludta a hosszú társalgást, kérte barátját, jöjjön fel hozzá egy cigarettára. Itt lakik a közelben, a kis Steinkerque utca sarkán, amely a körútba torkollva, odalátszott.

Megismerkedhetik Bouchotte-tal is, aki bizonyára tetszeni fog neki.

Felmentek az ötödik emeletre, Bouchotte még nem volt otthon. A zongorán nyitott szardíniásdoboz hevert, vörös harisnyák kígyóztak a karosszékeken.

- Kicsi, de kedves lakás, ugye? - mondotta Théophile.

S a nyitott ablakon kitekintve a vörös fényben úszó éjszakába, kimutatott:

- Ide látszik a Sacré-Coeur.

Arcade vállát ütögetve, többször mondotta:

- Örvendek, hogy találkoztunk.

Majd dicsőségének hajdani osztályostársát kivezette a konyhába vivő folyosóra, letette a gyertyát, zsebéből kulcsot szedett elő, kinyitott egy faliszekrényt, s egy vászonlepedőt felemelve, két nagy, fehér szárnyat mutatott neki.

- Láthatod, vigyázok rájuk. Néha, amikor egyedül vagyok itthon, kijövök, megnézem őket; hidd meg, nagyon jólesik ez nekem.

És könnyet törölt ki szeméből.

Néhány pillanatnyi elfogódott hallgatás után a gyertyát odatartotta a hosszú evezős-tollakhoz, amelyeknek helyiségéből itt-ott kifoszlottak a szálak:

- Elpusztulnak - mondotta Théophile.

- Borsot kell hinteni rájuk - felelte Arcade.

- Már hintettem - válaszolta sóhajtván a zenész-angyal. - Hintettem borsot, kámfort, sót. De semmi sem használ.

Tizennegyedik fejezet

*amelyben megismerkedünk az emberiség üdvén munkálkodó kerubbal,
és amely befejeződik a fuvola csodájával*

Emberré válásának első éjszakáján Arcade Istar angyalnál aludt, a vén Akadémia árnyékában meghúzódó szűk és komor Mazarin utca egyik padlásszobájában. Istar, aki várt reá, a fal mellé söpörte ingóságait: törött görebeket, repedt fazekakat, üvegcserepeket, töredezett olvasztótégelyeket, és a padlóra terítette le rongyait, amelyen ő akart aludni, mert a szalmazsákos ágyat vendégének szánta.

Az égi szellemek külsejükben különböznek egymástól aszerint, minő rendbe, melyik karba tartoznak, és aszerint, milyen a természetük. Mind szépek, de nem egyforma módon, és nem mindegyik gyönyörködteti a szemet a gyermeki test gömbölyű vonalaival és nevető gödröcskéivel, a gyöngyház játékos csillogásával vagy rózsás fényeivel. Nem ékesíti mindegyiküket az örökifjú rejtelmes báj, amelyet a hanyatló görög művészet rá tudott lehelni legsikerültebb márványfaragványaira, és amelyet a keresztény festészet oly félénken és annyszor keltett életre a képeken gyengén és fátyolozottan. Van olyan angyal, amelynek állán torzonborz szőr ütközik, s tagjait olyan izmok feszítik, hogy azt hihetné az ember, kígyók vonaglanak a bőre alatt. Akad, amelyik szárnyatlanul jár, akad olyan is, amelynek két, négy, sőt hat szárnya is van; némelyik csak egymásra hajló szárnyakból alkottatott; mások, és nem is a legsilányabak, fenséges szörnyetegekhez, a mese kentaurjaihoz hasonlítanak; olyanok is láthatók, akik eleven kocsik és tűzkerekek. Istar, aki a legmagasabb angyali rend tagja volt, a cherubinok vagy kerubok kórusába tartozott; ezeknél csak a szeráfok magasabb rendűek. Mint eme rend valamennyi szelleme, hajdan az Egekben szárnyasbika formájában testesült meg, nagy szarvú, szakállas emberi főt viselt, és lágyékában a bőséges termékenység ismertetőjeleit hordozta. Termetesebb, erősebb volt minden földi állatnál: ha felállt, és szárnyait kiterjesztette, hatvan arkangyal is megfért az árnyékában. Ilyen vala Istar hazájában; az erő és szelídség sugárzott róla: szíve rettenthetetlen és lelke jóindulattal teljes. Akkoriban szerette is Urát, jónak hitte, és hűséggel szolgálta. Az Úr küszöbét őrizte, és szakadatlanul azt forgatta elméjében, miképpen kell megtorolni az angyalok lázadását s Éva kárhozatos tettét. Elméje mélyenszántó volt, de lassú. Amikor több százados elmélkedés azt a meggyőződést keltette benne, hogy a világgal egyetemben a rossznak és a halálnak is Jaldabaot a kútfeje, imádatát és szolgálatát egyszerre elvonta tőle. Szerelme gyűlöletté, tisztelete megvetéssé alakult át; utálatát az arcába vágta, és a földre menekült.

Emberi formát öltve, és Ádám fiainak méreteire zsugorodva össze, ősi természetének néhány vonása mégis megmaradt. Nagy, dülledt szeme, horgas orra, vastag ajka, amelyet hullámos, melléig érő szakállá fekete keretbe foglalt: Javeh szentélyeinek ama kerubjaira emlékeztették az embert, amelyeket eléggé híven ábrázolnak a ninivei bikák. A földön is, csakúgy, mint az Égben, az Istar nevet viselte, s noha mentes vala hiúságtól, és mit sem adott társadalmi elfogultságokra, az a benne élő leküzdhetetlen vágy, hogy minden dologban őszinte és igaz legyen, arra ösztönözte, hogy nyíltan bevallja előkelő rangját, amely születésénél fogva az égi rendek közt megillette volt, és ezért megállapítva, hogy kerubi rangnak herceg a francia megfelelője, Istar hercegnek nevezte magát. Az emberek iránt, akik közé menekült, forró szeretet élt szívében. Addig is, amíg az Egek megszabadításának időpontja elérkezik, a megújuló emberiség üdvéről elmélkedett szakadatlanul, és siettetni akarta e gonosz világ pusztulását, hogy romjain, a lant hangjai mellett, az öröm és szerelem ragyogó társadalma épülhessen fel. Egy trágyagyárosnál kapott mint vegyész alkalmazást, igen kevésből megélt,

munkatársa volt az anarchista lapoknak, fel szokott szólalni népgyűléseken; nemegyszer több havi börtönre ítélték mint antimilitaristát.

Istar szívesen fogadta bajtársát, helyeselte, hogy szakított a bűn pártjával, és közölte vele, hogy az Égnek mintegy ötven gyermeke szállott le mostanában, akik a Val-de Grâce közelében egész külön kis társaságot alkotnak, ahol kitűnő szellem uralkodik.

- Úgy hullanak Párizsra mostanság az angyalok, mint záporosó - mondta nevetve. - Alig múlik el nap, hogy a szent palota valamelyik méltósága ne pottyanna a fejünkre, és ha így megy tovább, a Fellegek Szultánja mellett nem marad más nagyvezírül és testőrül, mint a galambdúc mezítelen fenékű angyserege.

E jó hírek ringató szavára jókedvűen és reménykedve aludt el Arcade.

Pitymallatkor ébredt, és látta, hogy Istar herceg görebjeivel, olvasztó tégelyeivel, gömbjeivel foglalataskodik. Istar herceg az emberiség boldogulásán munkálkodott.

Ahány reggel Arcade felébredt, annyiszor látta Istar herceget a gyöngédség és szeretet eme munkájával elfoglalva. A kerub néha, tenyerébe hajtva fejét, vegytani képleteket hajtogatott csendesen, néha sötét felhőként egész nagyságában felmagasodva, fejét, karját, egész törzsét kitolta a padlásablakon, s házkutatástól tartva, amelynek veszedelme állandóan feje fölött lebegett, a háztetőn rejtette el olvasztófazekát. Végtelen részvétet érzett a világ nyomorúságai iránt, ahova mint számkivetett került; sőt azt is érezte talán, mivel tartozik a világ ítélete szerint hírnevének, és megrészegülve saját jóságától, az emberiség apostolának vallotta magát; megfélekedett ama hivatásáról, amelyet földre szálltakor vállalt; nem törődött többé az angyalok szabadságharcával. Arcade, akinek esze viszont csak azon járt, miképpen térhet majd győztesen vissza a meghódított Egekbe, szemére vetette a kerubnak, hogy megfélekedzik saját hazájáról. Istar herceg ádáz és naiv mosollyal ismerte be, hogy most jobban érdeklik az emberek, mint az angyalok.

- Azért törekszem most Franciaországnak és Európának a fellazítására - felelte mennyei bajtársának -, mert nincs már messze a nap, amely meghozza a szociális forradalom diadalát. Öröm ám ilyen mélyen felszántott földbe vetni! A franciák, akik már megtették a feudalizmustól a monarchiáig és a monarchiától a pénzligarchiáig vezető utat: könnyen megteszik majd azt is, amely a pénzligarchiától az anarchiáig vezet.

- Nagyon téved - válaszolta Arcade -, ha azt hiszi, hogy Európa társadalmi rendje megérett hirtelen és mélyreható változásokra. A régi társadalom csak úgy duzzad fiatal és hatalmas erőktől! A rendelkezésére álló védelmi eszközöknek se szeri, se száma. Viszont a proletariátus még csak most próbálja védelmi szervezetét kiépíteni, és zavartan, gyengén lép ki a porondra. A mi hazánkban azonban egészen más a helyzet: a mozdulatlanság leple alatt minden rothadóban van; egyetlen vállrándítás összedönti ezt az épületet, amelyhez évszázadok milliárdjai óta senki sem nyúlt hozzá. Elaggott közigazgatás, elaggott hadsereg, elaggott pénzügyi szervezet: mindez férgesebb, mint akár az orosz vagy perzsa önkényuralom.

És kedves Arcade-unk kérlette a kerubot: törődjék inkább a nyájas Egekben nyomorultabb testvéreivel, akik a citera hangja mellett, paradicsomi bort szürcsölve senyednek, semmint a fősvény földön görnyedő emberek megmentésével, mert ezek legalább fel tudják fogni az igazságosságot, míg az angyalok méltatlan világukban is jól érzik magukat. Ösztönözte: szabadítsa meg a Világosság Fejedelmét és villámsújtotta társait, s iktassa őket vissza régi méltóságukba.

Istar hajlott szavára, és megígérte, hogy ezentúl szavainak rábeszélő erejét és robbantószereinek kitűnő érveit az égi forradalom szolgálatába állítja. Megígérte.

- Holnaptól kezdve - mondotta.

És másnap tovább folytatta Issy-les-Moulineaux-ban antimilitarista propagandáját. Prométheuszhoz volt hasonlatos Istar: az embereket szerette.

Arcade, aki most belekerült mindama igájába a szükségleteknek, amelyek Ádám sarjain uralkodnak, ott állt pénz nélkül, amivel e szükségleteket kielégíthette volna. A kerub bejuttatta végül is a Vaugirard utca egyik nyomdájába, amelynek művezetője ismerőse volt. Arcade mennyei tehetsége segítségével csakhamar megtanult szedni, és hamarosan elég jó betűszedő lett belőle.

Bal kezében a betűsorzóval ott állott egész nap a műhely zajában, és szapora mozdulattal emelgette ki a szedőszekrényből az apró ólomjeleket abban a sorrendben, ahogy a sorvezetőhöz rögzített kézirat azt megkívánta, majd a vízvezetéki csapnál megmosva kezét, kis csapszékekben megebédelt, asztalára teregetve újságját.

Miután most már nem volt láthatatlan, nem járhatott többé a d'Esparvieu könyvtárba, és nem olthatta ennél a kimeríthetetlen forrásnál égő ismeretszomjúságát. Esténként a Sainte-Geneviève könyvtárat látogatta a tudományok híres hegyén, de csak a legközönségesebb könyvekhez férhetett hozzá, azok is mocskosak, együgyű megjegyzésekkel telefirkáltak voltak, és nem egynek lapjai is hiányoztak.

A nők látása megzavarta, és des Aubels-nét juttatta eszébe, akinek térde kiragyogott volt a feldúlt ágyból. S noha Arcade szép volt, mégsem szerette senki, mert nem volt pénze, és mert munkászubonyt viselt. Zitához szokott eljárni, és öröme tellett benne, amikor vásárnaponként azokon a poros utakon sétálgattak, amelyek az erődítések fűvel buján benőtt árcai mellett húzódtak. Csapszékek, konyhakertek, lugasok között sétálgatva kifejtették, megvitatták terveiket, amelyekhez foghatókat soha senki sem forgatott agyában a földön; s néha, ha búcsú közelébe vetődtek, körhinták kintornájának zenéje szólt bele eeket ostromló beszédükbe.

Zita nemegyszer szólt ekképpen:

- Istar jóra való egyén, de nagy gyerek: jónak hiszi az embereket és a dolgokat. Le akarja rombolni a régi világot, de a rend és összhang megteremtését az anarchia spontán erőire akarja bízni. Maga, Arcade, a tudományban bízik; maga azt képzei, hogy az angyalok és emberek meg is értik a dolgokat, holott csak érezni tudnak. Tudja meg, hogy semmire sem lehet náluk menni, amíg értelmüket keltegetjük: érdekeiket és szenvedélyeiket kell felébreszteni.

Arcade, Istar, Zita és még három vagy négy összeesküvő angyal néha Théophile Belais szegény lakásán találkozott, ahol Bouchotte teával vendégelte meg őket. A nő, noha sejtelve sem volt róla, hogy vendégei lázadó angyalok, ösztönszerűleg gyűlölte őket, és a tökéletlen, de mégis keresztényi nevelése sugallatára félt is tőlük. Csak Istar herceg tetszett neki, öröme tellett jókedvében és természetes előkelőségében. Istar felhasította a kerevetet, felrepszott a karosszékeket, s hogy feljegyzést készítsen, a partitúrából letépett egy-egy papírszeletet, amelyet azután röpiratokkal és üvegekkel mindig teligyömösölt zsebébe dugott. A zeneszerző szomorúan szemlélte operettjének, *Aline*, *Golconda királynőjé*-nek a feldarabolását. A herceg ezenkívül gyakran adott át Théophile Belais-nek megőrzés céljából különféle szerszámokat és vegyszereket, ócskavasat, fémhulladékot, porokat, folyadékokat, amelyek dögletes bűzt árasztottak. Théophile Belais nagy vigyázva abba a szekrénybe zárta mindezt, amelyben szárnyait őrizte, de ez a raktár állandó nyugtalanságot okozott neki.

Arcade-ot szomorúsággal töltötte el a hűségükhöz ragaszkodó társainak megvetése. Ha szent küldetésük közben véletlenül találkoztak, vagy kegyetlen gyűlölségüket, vagy még a gyűlölségnél is kegyetlenebb sajnálatukat éreztették vele.

Arcade eljárógatott azokhoz a lázadó angyalokhoz, akiket Istar herceg ajánlott neki, s akik rendszerint szívesen is fogadták. Mihelyt azonban az Ég meghódítására fordította a beszéd sorát: nem titkolták előtte sem zavarukat, sem azt, hogy nem helyeslik tervét. Arcade csakhamar belátta, nem akarják, hogy szokásaikban, hajlamaikban, foglalkozásukban megzavarják őket. Nézeteik helytelensége, szellemük korlátoltsága lesújtotta, s vetélkedésük, féltékenységekük láttára Arcade lemondott arról a reményről, hogy ezeket valaha is közös munkára tudja egyesíteni. Látva, mennyire megrontja a jellemet, és megbénítja az értelmet a számkivetés, azt érezte, hogy az ő elszántsága is lohadóban van.

Amikor egy este erről a csüggedésről beszélt Zitának, így szólt hozzá a szép arkangyal:

- Látogassuk meg Nectaire-t. Nectaire tudja a módját annak, miképpen kell a szomorúságot és fáradságot meggyógyítani.

Zita elvitte Arcade-ot Montmorency erdejébe. Fehér házikó előtt állapodtak meg, amely egy, a téltől kopár konyhakert tartozéka volt, és amelynek sötét háttéréből kivilágoltak a melegház ablakai és a repedezett héjú dinnyék sárga gömbjei.

Nectaire nyitott ajtót nekik, és miután elhallgattatta a kertet őrző nagy eb csaholását, bevezette őket cserépkályha fűtötte, alacsony szobájába. A fehérre meszelt fal mellett, fenyőfadeszéken, hagymák és magvak között fuvola hevert, ajakra várva, amely megszólaltassa. Kerek diófaasztalon homokkőből készült dohánytartó, borospalack és egynéhány pohár állott. A kertész mindegyik vendégét fonott székre ültette, ő maga pedig az asztal mellett, egy zsámolyon foglalt helyet.

Izmos öregember volt Nectaire: sűrű, ősz hajzat borította fejét; homloka horpadt, orra pisze, arca vöröses és szakála közepén elválasztott volt. Nagy kutyája a lába elé heveredett, fekete, tömpe orrát a mellső lábára fektette, és lecsukta szemét. A kertész bort töltött vendégeinek. Miután megkóstolták a bort, és néhány szót váltottak, Zita így szólt Nectaire-hez:

- Kérem, játsszék valamit, nagy örömet szerezne vele barátomnak, akit idevezettem.

Az öreg nem kérte magát. Ajkához emelte a puszpángcsövet, amely oly otrombának látszott, mintha ő maga faragta volna, és bevezetőül néhány különös hangot csalt ki belőle. Majd gazdag dallamok keltek szárnyra, amelyekben úgy villantak fel a trillák, mint bársonyon a gyémánt- és gyöngyszemek. Oly hangok szárnyaltak fel a finom ujjak kezelte és teremő erejű lehelet mozgatta csőből, mintha ezüstből lett volna. Szava sohasem volt metsző, és hangjának színe mindig egyenletes és tiszta volt. Az ember mintha egyszerre hallotta volna a pacsirta dalát és a Múzsák szavát, az egész természetet és az egész embert. S az öreg e szépséggel és bátorsággal teljes zenei beszéddel idézte fel, rendezte el, bontotta ki gondolatait. Szólt a Szerelemről, a Félelemről, a hívságos Küzdelmekről, a győztes Nevetésről, az Értelem tiszta derűjéről, a Szellemek aranyos hegyű nyilairól, amelyek leterítik a Tudatlanság és Gyűlölet szörnyetegeit. Szólt az Örömről és a Fájdalomról, e földre hajló ikertestvérekről, és a Vágyról, amely a világok teremője.

Az egész éjszaka figyelt Nectaire fuvolájának szavára. A hajnaleszillag már ott ragyogott a sápadt szemhatáron. Zita térdén keresztül összefűzte karját; Arcade arcát tenyerébe temetve, félig nyitott szájjal, mozdulatlanul hallgatta Zitával együtt. Egy fülemüle, amely felébredt a közeli fővenyes réten, az újszerű hang hívogatására felrepült a magasba, megállott ott fenn néhány pillanatra, majd egyetlen szárnyalással a zenész gyümölcsöskertjébe szállott. A szom-

szédság valamennyi verebe, kiröppenve az ódon falak réseiből, letelepedett annak az ablaknak a párkányzatára, ahonnan oly hangok szállottak szerte, amelyek édesebbek voltak még a zabszemeknél, sőt az árpánál is. Egy szajkó, amely még soha el nem hagyta a ligetet, kopár cseresznyefán teregette ki zafirkék szárnyát. A csatornanyílásból nagy, fekete patkány bujt elő, a szennyvíz még csurgott róla; hátsó lábára ült, és ámulatában emelgetni kezdte kurta mancsát és vékony ujjait. Mellette mezei egér, régi kerti lakos, foglalt helyet. Az eresz alól házikandúr került elő, akire vad őseitől szállott örökbe szürke bundája, felkunkorodó farka, erős dereka, bátorsága és rátartisága; a kandúr orrával betaszította a félig nyitott ajtót, s nesztelen léptekkel odasompolygott a fuvolás mellé, leült, és hegyezni kezdte éjjeli csatározásokban megtépázott fülét. A fűszeres fehér nőténymacskája követte példáját, szimatolva szívta be a zengő levegőt, majd domború háttal leült, lecsukta kék szemét, és elbájolva hallgatott. A padlózat alól tömegesen előbújt egerek köréjük telepedtek, és megfélelkezve a veszedelmes fogakról és mancsokról, mozdulatlanul rakták mellükre rózsaszín kis kezüket, és gyönyörködve hallgattak. A kaszáspókok hálójuktól jó messzire elmerészkedve, élvező kis csapattá verődtek a szoba mennyezetén. Apró szürke gyík jelent meg a küszöbön, elbűvölten ott maradt, és láthattad volna azt is, miképpen ébred fel a pajtában téli álmából a fejével lefelé lógó denevér, és kezd el himbálózni e fül nem hallotta fuvola szavára.

Tizenötödik fejezet

amelyben arról értesülünk, hogy az ifjú Maurice még kedvese karja között is sajnálkozva gondol elvesztett angyalára, és amelyben Patouille hívságos téveszmének bélyegzi az angyalok új lázadásának gondolatát

Két hét múlt el azóta, hogy az angyal megjelent a legénylakásban.

Ezúttal történt meg először, hogy Gilberte korábban érkezett, mint Maurice. Maurice komor volt, Gilberte mogorva, számukra még a világ is szomorú unalom mezébe öltözött. Tekintetük, amely nem a régi tűzzel kapcsolódott össze, szakadatlanul a tükrös szekrény és ablak közé ékelt sarok felé fordult, ahol múltkor testet öltött Arcade légies alakja, de ott most a kárpit kék vásznán kívül mi sem volt látható.

Anélkül, hogy megmondaná, kire gondol, ami egyébként szükségtelen is lett volna, megszólalt des Aubels-né:

- Nem láttad azóta?

Maurice ólmosan, szomorúan csóválgatta fejét.

- Úgy látszik, sajnálok - folytatta des Aubels-né. - Pedig valljuk meg őszintén: szörnyen féltél tőle, és bántott is illetlensége.

- Az igaz, hogy illetlen volt - mondotta Maurice minden neheztelés nélkül.

Gilberte félig meztelenül kuporogva az ágyban, arcát térdére támasztva, karját combján összefonva, nem éppen jóindulatú kíváncsisággal nézegette kedvesét:

- Mondd csak, Maurice, én már hidegen hagylak téged?... Angyal nélkül nem mozdul benned semmi sem?... Ilyen fiatal s máris... ez szomorú.

Maurice mintha nem is hallaná, nagy komolyan ezt kérdezte:

- Gilberte, te hogy vagy vele, te érzed őrangyalod jelenlétét?

- Én? Dehogyan érzem, és sohasem gondoltam még az én... Pedig tudod, hogy vallásos vagyok. Először azért, mert akinek nincs vallása, az nem is ember, csak állat. S aztán oly nehéz, majdnem lehetetlen vallás nélkül megmaradni a tisztesség útján.

- Így van ez - mondotta Maurice, szemét pizsamájának ibolyaszín csíkjaira függesztve -, amíg az embernek megvan az őrangyala, soha még csak eszébe se jut. De ha elveszíti, akkor bizony nagyon elhagyottnak érzi magát.

- Tehát sajnálok, hogy...

- Azaz hogy...

- Szóval sajnálok, pedig ilyen őrangyal után, mint amilyen a tiéd volt, nemigen érdemes búsulni. Hidd meg, hogy ez a te Arcade-od nem sokat ért. Azon az emlékezetes napon, mialatt te ócska ruhát vásároltál neki, nem érte be azzal, hogy bekapcsolja a ruhámat, hanem jól éreztem, hogy a keze... Csak annyit mondom, ne bízzál benne.

Maurice cigarettára gyújtott, és töprengő maradt. Beszélgettek: a fedett sportcsarnokban rendezett hatnapos kerékpárversenyéről és a brüsszeli automobilklub repülőkiállításáról, noha mindez nem érdekelte őket. Majd hogy gondolataikat kellemes módon másfelé tereljék, kísérletképpen szeretkezni kezdtek, és sikerült is eléggé elmélyedniük; de abban a pillanatban,

amikor Gilberte fogékonyabb közreműködésére és aktívabb érzéseire lett volna éppen a legnagyobb szükség, a nő erősen megrázkódva, felkiáltott:

- Istenem, Maurice, micsoda butaság volt, amikor figyelmeztettél, hogy az őrangyalom lát engem! Nem is képzeled, mennyire gátol mindenben ez a gondolat.

A kerékvágásból kizavart Maurice kissé durván próbálta visszaterelni kedvesét az odaadás útjára. A nő azonban közölte: jó ízlése tiltja, hogy francia négyest játsszon az angyalokkal.

Maurice-t emésztette a vágy, hogy viszontláthassa Arcade-ot, s nem is tudott egyébre gondolni. Súlyos szemrehányásokkal halmozta el magát, miért nem kísért elválásuk után figyelemmel nyomát, s éjjel-nappal azon törte fejét, hogy megtalálhassa.

A véletlenre számítva, az egyik nagy lap apróhirdetési rovatában a következő felszólítást tette közzé: „*Arcade, térjen vissza, Maurice.*” De a napok múltak, és Arcade nem jelentkezett.

Valamelyik nap, reggel hét órakor Maurice megjelent a Saint-Sulpice templomban, amikor Patouille abbé mondott misét. Amikor a pap kijött a sekrestyéből, megszólította, és kérte, hallgassa meg. Együtt mentek le a templom lépcsőin, s a szép időben sétára indultak a Négy-Püspökök kútja körül. Noha Maurice lelke fel volt dűlva, és noha szerfelett nehéz volt hitelt keltő módon elbeszélni ilyen rendkívüli esetet, mégis elmondotta, miképpen jelent meg neki őrangyala, és miképp közölte vele azt a gyászos elhatározását, hogy elszakad tőle, és megszervezi a dicsőséges lelkek új lázadását. A fiatal d’Esparvieu arra kérte a tiszteletre méltó egyházi férfiút, igazítsa útba, hogyan találhatja meg mennyei védelmezőjét, akinek elszakadását oly nehezen tudja elviselni, és hogyan terelheti vissza angyalát a keresztényi hit útjaira. Patouille abbé szomorkodó meghatottsággal azt mondotta neki, hogy valószínűleg álmodott, és valónak fogadta el beteges képzelete káprázatát, és egyáltalában még csak gondolni sem szabad arra, hogy jó angyalok fellázadhatnak.

- Az ember elhitesi magával - mondotta -, hogy baj nélkül folytathat rendetlen és léha életet. Pedig ez tévedés. A mértéktelen élvezetek megrongálják az értelmet és megzavarják az elmét. Az ördög hatalmába keríti a vétkező érzéseket, sőt úrrá lesz egész lelke felett. Durva mesterkedéseivel az ördög vezette tévútra önt, kedves fiam.

Maurice erősködött, hogy nem káprázatról beszélt és nem álmodott: saját szemével látta, enfüleivel hallotta őrangyalát. Majd így folytatta:

- Abbé úr, egy hölgy, aki akkor velem volt, s akit talán nem kell megneveznem, szintén látta és hallotta az angyalt. Sőt mi több, érezte az angyal ujjainak érintését, amelyek... amelyek ott kotorásztak... egyszerűen, a hölgy érezte az angyal ujjait... Higgycs meg, abbé úr, hogy ennél a jelenésnél igazabb, valóságosabb, kétségbevonhatatlanabb még nem volt a világon. Az angyal szőke, fiatal és nagyon szép volt. Bőrének ragyogó színe tejfehérséggel világított a homályban. Hangja szelíd és csengő volt.

Az abbé élénken vágott szavába:

- Fiam, ez egymagában is bizonyítja, hogy ön álmodott. A démonológia minden művelője egyetért abban, hogy a rossz angyaloknak rikácsoló hangjuk van, amely nyikorog, mint a rozsdás lakat: s még ha sikerül is nekik ábrázatukat a szépség némi látszatával felékesíteni, a jó szellemek tiszta hangján sohasem tudnak szólani. Ez a tény, amelyet számos szemtanú igazolt, kétségbevonhatatlan.

- De abbé úr, én láttam az angyalt: meztelenül ráült arra a pár fekete harisnyára, amely a karosszékekben hevert. Kell még ennél több is?

Ez az állítás korántsem rendítette meg Patouille abbét:

- Újra csak azt mondhatom, fiam, hogy ezeket a baljós káprázatokat, megzavart lelkének eme látomásait az ön lelki élete sajnálatos állapotának kell tulajdonítani. S azt hiszem, rá tudok mutatni még arra az alkalmi okra is, amely előidézte az amúgy is csetlő-botló szellemének ezt a megtévelyedését. Emlékszik még talán rá, hogy a télen, amikor nem volt éppen rendjén a szénája, Sariette úr és Gaétan nagybátyja kíséretében ön is megnézte az akkor éppen javítás alatt álló Angyalok kápolnáját. Én mindig hangoztattam, hogy a művészeknek nem szabad eltérni a keresztény művészet szabályaitól; sohasem lehet őket elég nyomatékosan figyelmeztetni a Szentírásnak és hivatott magyarázóinak tiszteletben tartására. Eugène Delacroix úr nem volt hajlandó forrongó lángelméjét a hagyomány tanításának alávetni, csak eszének követte parancsszavát, és így ebben a kápolnában is - hogy én is a sokat idézett szóval jellemezzem - a kénköves festményeit, oly nyugtalanító, borzongató képeit látjuk, amelyek nem csak hogy nem ringatják a lelket békességbe, áhítatba és nyugalomba, hanem ellenkezőleg: felbolygatják és rémülettel töltik el. Angyalainak ábrázatán az ingerültség bélyege, arcvonásaikon elvadultság és komorság. Az embernek az jut eszébe: ilyenek lehettek Lucifer és cinkosai, amikor lázadásuk tervét koholták. Látja, kedves fiam, ezeknek a képeknek volt olyan hatása az ön egyensúlya vesztett, és a rendetlen életmódtól amúgy is megviselt elméjére, hogy az eredmény: lelkének ez a megzavarodása.

Maurice tiltakozott:

- Ugyan, abbé úr, hogy mondhat ilyesmit, hogy engem Delacroix úr képei zavartak meg? Hiszen még csak rájuk se néztem. Engem az effajta művészet egyáltalán nem érdekel.

- Mégis arra kérem, kedves fiam, higgyen az én szavamnak; egy szó igazság és valóság sem lehet abban, amit nekem elbeszél. Az ön őrangyala nem jelenhetett meg ön előtt.

- De abbé úr - válaszolta Maurice, aki érzékei tanúságtételének alapján rendületlen volt hitében -, hiszen láttam, amint befűzte hölgyem cipőjét, és amint belebújt egy öngyilkos nadrágjába!...

S Maurice az asztalra toppantva, szavai igazságának bizonyítására tanúságtételre szólította az eget, a földet, az egész természetet, a Saint-Sulpice tornyait, a papnevelő intézet falait, a Négy-Püspökök kútját, az illemhelyet, a bérkocsik és autótaxik, valamint az autóbuszok megállóhelyét, a fákat, a járókelőket, a kutyákat, a verebeket, a virágárusnőt és virágait.

Az abbé most már megelégte e beszédet:

- Mindez, fiam, higgye meg, tévedés, hamisság, képzelődés. Ön jó keresztény, tehát gondolkozzék keresztényi módon. Jó keresztény ellen tud állani a hívságos látszatok csábításának. A hit megóv bennünket a csodálatosság csábításaival szemben: a hiszékenység a szabadgondolkodók méltó büntetése. Nincs az a mese, amit azok el nem hisznek. De a keresztény embernek van fegyvere, amely összezúzza a sátáni káprázatokat: keresztet vet. Ne féljen, Maurice, őrangyala nem hagyta el, mindig őrködik ön felett. Persze önnek is törekednie kell arra, hogy ne tegye ezt a feladatát túl nehézre vagy fájdalmasra. Isten áldja, Maurice. Rosszra fordul az időjárás: szűrő fájdalmat érzek a lábujjamban.

S Patouille abbé breviáriumával a hóna alatt eltávozott, és méltóságteljes bicegése mindenkivel megsejtette benne a jövődő püspököt.

Ugyanezen a napon, a montmartre-i dombra vezető lépcső korlátjához támaszkodva, nézett le Arcade és Zita a füst- és ködtengerre, amely a végtelen város felett úszott.

- Ésszel fel nem fogható - szólalt meg Arcade -, mennyi szenvedés és fájdalom lakozik egy ilyen nagyvárosban. Azt hiszem, ha volna ember, aki ezt el tudná képzelni, látomásának szörnyűsége földre sújtaná.

- És mégis - válaszolta Zita - mily rejtelmes dolog: minden, mi él e gyehennában, szereti az életet.

- Amíg megvan létük: boldogtalanok; de azért szörnyűnek érzik a lét megszűnését: a megsemmisülésben nem találnak semmi vigasztalót, még azt sem, hogy legalább nyugalomban lesz részük. Örületük még a semmiséget is borzalmassá tette számukra: agyuk rémképeivel népesítették be. És nézze csak ezt a sok oromzatot, tornyot, dómot, templomot a ködben, amelyek mindegyikén kereszt ragyog... Az emberek imádják azt a demiurgoszt, aki a halálnál rosszabb életet és az életnél rosszabb halált teremtette számukra.

Zita hosszan elgondolkodott, és végül így szólt:

- Arcade, vallomással tartozom magának. Ithurielt nem az hajtotta a földre, mert igazabb igazságosság vagy bölcsebb törvény után vágyódott. A becsvágy, az, hogy kedvem telik az intrikában, gazdagságban és hatalomban: ez tette nekem elviselhetetlenné a mennyek országának békéjét, és az után szomjúhoztam, hogy belévegyülhessek az emberek nyugtalan fájába. Leszállottam tehát, és oly tehetség révén, amelyet alig ismer egynéhány az angyalok között is, oly testet tudok öltetni, amelynek kora és neme tetszésem szerint változik, s így a legkülönbözőbb és legcsodálatosabb sorsokat kóstoltam és próbáltam ki. Százszor is, nem egyszer, ott volt helyem a pillanat urainak, a pénz fejedelmeinek, a népek uralkodóinak legelső sorában. Mi értelme volna, hogy egyenként felsoroljam azt a sok híres nevet, amely mind az enyém volt; elég, ha arra utalok, hogy nincs a világnak nemzete, amelynek ura ne lettem volna a tudomány, művészet, hatalom, vagyon vagy szépség segítségével. Míg nem néhány esztendő előtt, amikor egy híres külföldi előkelőség néven Franciaországban utazgatva, ki nem vetődtem valamelyik este Montmorency erdejébe, és meg nem hallottam egy fuvola szavát, amelyből az Ég minden gyötrelmének hangja szállott felém. Tiszta és fájó hangja a szívem marcangolta. Soha hozzá fogható szépet nem hallottam. Könnyfátyolos szemmel, a zokogástól szinte fuldokolva mentem a hang után, és tisztás szélén faunhoz hasonló agg férfiút pillantottam meg, aki otromba fuvolán játszott: Nectaire volt, a fuvalás. Lába elé borultam, csókkal borítottam kezét, isteni ajkát, és aztán elszaladtam... Ez időtől fogva, átlátva az emberi nagyság kicsiny voltát, megunva a földi dolgok nagyzó semmiségét, felfogva roppant művem hívságos voltát, magasabb rendű célt tűztem becsvágyam elé, tekintetemet újból fenéséges hazámra emeltem, és elhatároztam, hogy mint felszabadító térek oda vissza. Elvettem magamtól rangomat, nevemet, vagyonomat, elszakadtam barátaimtól, a hízelgők körülöttem zajló rajától, és mint szegény Zita, szükölködésben, magányban élve készülök az Egek felszabadítására.

- Nectaire fuvalójának szavát én is hallottam - mondotta Arcade. - De hát tulajdonképpen kicsoda ez az öreg kertész, aki ily megindító és szép hangokat tud kicsalni durva hangszereiből?

- Nemsokára megtudja majd - volt Zita válasza.

Tizenhatodik fejezet

*amelyben egymás után lép színre Mira, a jósnő, Zéphyrine, Amédée,
a végzet embere, és amely Sariette úr szörnyű példájával bizonyítja Euripidész
ama gondolatának igazságát, hogy akit Jupiter el akar veszejtetni, annak eszt veszti*

Maurice látva, hogy amúgy sem tudja a tanultságáról híres egyházi férfiút vallásilag felvilágosítani, és csalódva ama reményében, hogy angyalát az ortodox hit szabályai szerint is megtalálhatja, a titkos tudományok felé fordult, és elhatározta, hogy szellemidézőtől kér tanácsot. Minden bizonnyal Thèbes asszonyt kereste volna fel legelőször, csak hogy első szerelmi bánatai idején már járt nála, és a jósnő oly bölcs feleleteket adott neki, hogy Maurice már nem hitt abban, hogy boszorkány. Így hát Mira asszonyra, az akkortájt éppen nagyon divatos látnokra esett választása.

Maurice sokat hallott e jósnő rendkívüli éleslátásáról; azonban Mira asszonynak át kellett adni egy olyan tárgyat, amelyet vagy viselt, vagy megérintett az a távollevő, akire az ember a jósnő látnoki tekintetét irányítani akarta. Maurice-nak, amikor ama tárgyak után keresgélt, amelyeket az angyal oly gyászos végű megtestesülésekor megérintett, eszébe ötlött, hogy az angyal paradicsomi mezítelenségében ráült volt des Aubels-nének a karosszéken heverő fekete harisnyáira, és később segítségére volt e hölgynek öltözködése közben is. Maurice tehát arra kérte Gilberte-et, adja neki a jósnő követelte talizmánok valamelyikét. Gilberte azonban egyiket sem találta, hacsak saját maga nem volt talizmán. Vele szemben ugyanis az angyal hihetetlen vakmerőségekre vetemedett, és sokkal gyorsabb volt, sem hogy minden esetben védekezni tudhatott volna kezdeményezései ellen. Amikor Maurice ezt a vallomást meghallotta, amelynek tartalma egyébként nem volt újság neki, haragra lobbant az angyal ellen, a legrondább állatok nevével csúfolta, és fogadkozott, hogy jól fenéken billenti, ha valamikor is a szeme elé kerül. De haragja rövidesen des Aubels-né ellen fordult: azzal vádolta, hogy ő maga idézte fel azokat az arcátlanságokat, amelyek miatt most panaszkodik, és nem volt a szemérmetlen-ségnek és fajtalan-ságnak az az állati, jelképes szava, amelyet dühében rá ne zúdított volna. Szívében még tüzebben és tisztább lánggal gyulladt ki Arcade iránti szeretete, és az elhagyott fiatalember ölelésre nyílt karral, rogyanó térddel, könnyezve-zokogva szölongatta angyalát.

Álmatlan éjszakákon jutott Maurice-nak eszébe az, hogy alkalmasak volnának talizmánnak azok a könyvek is, amelyeket az angyal megtestesülése előtt forgatott. Ezért egy nap reggelén megjelent a könyvtárban, és üdvözölte Sariette urat, aki Alexandre d'Esparvieu romantikus szobra tövében katalogizált. A halotthalvány Sariette úr barátságosan fogadta. Most, hogy a láthatatlan kéz már nem dülte fel az őrizetére bízott könyveket, most, hogy a könyvtár újra a rend és nyugalom hona lett, Sariette úr boldog ember volt, de ereje napról napra csökkent: tulajdonképpen csak önmaga könnyű, de jókedvű árnya volt: „*Baj tűntével a boldogság is gyilkossá lehet.*”

- Sariette úr - mondotta Maurice -, emlékszik még arra az időre, amikor könyvei minden éjszaka felkerekedtek, táncra perdültek, vándorútra indultak, összegyűrődtek és néha eljutottak a Palatine utca csatornájába is? Szép idők voltak azok! Mutassa meg, kedves Sariette úr, azokat a könyveket, amelyek a legtöbbet bolyongtak.

Ezek a szavak Sariette urat komor kábulatba ejtették, és Maurice-nak háromszor is meg kellett ismételnie szavait, míg megértethette magát az öreg könyvtárossal, aki végül is az egyik régi jeruzsálemi talmudot jelölte meg oly könyv gyanánt, amelyet gyakran forgattak az ismeretlen

kezek. Azután ott volt a III. századból származó, húsz papiruszra írott levélből álló apokrif evangélium is, amely szintén gyakran elhagyta helyét; Gassendi levelezésén is rajta volt a használat nyoma.

- Azonban - jegyezte meg Sariette úr - az a könyv, amelyet a titokzatos látogató a legszívesebben használt, *Lucretius* vörös szattyánbőr kiadása volt, amely Philippe de Vendôme-nak, a máltai lovagrend franciaországi nagymesterének címerével ékes, s amelybe Voltaire, aki köztudomás szerint ifjúkorában szorgalmas látogatója volt a Temple-nak, saját kezűleg jegyzett be egyet-mást. Az a szörnyű olvasó, aki annyi bajt okozott nekem, nem fáradt bele ennek a *Lucretius*-nak az olvasásába, úgyhogy azt mondhatnám, ez lett a kedvenc könyve. Jó ízlése volt, mert ez a könyv valóságos kis kincs. Csakhogy, sajnos, ez a szörnyeteg a 137. oldalt betintázta, s ezt a tintafoltot a vegyészek minden ügyessége se tudná talán eltávolítani.

Sariette úr mélyet sóhajtott. S csakhamar nagyon is megbánta közlékenységét, mert az ifjú d'Esparvieu kérte, hogy adja kölcsön neki ezt az értékes *Lucretius*-t. A féltékeny öreg könyvtáros hiába állította, hogy a könyv javítás céljából a könyvkötőnél van, és hogy így ki nem kölcsönözhető, Maurice értésére adta, hogy őt nem lehet ily módon félrevezetni. Határozott léptekkel bement a bölcsek és éggömbök termébe, s az egyik karosszéken letelepedve, így szólt:

- Nekem van időm várni.

Sariette úr ekkor a latin költő valamelyik más kiadását ajánlotta neki. „Vannak oly kiadások - mondotta -, amelyeknek szövege megbízhatóbb, mint ezé, és így alkalmasabbak tanulmány céljaira.” - Nagyon feldicsérte a Barbou-féle *Lucretius*-t, nemkülönben Coustelier *Lucretius*-át. „Vagy talán - mondotta - legjobb volna a francia fordítás. Válogatni lehet közöttük: itt van Coutures báró kissé elavult fordítása, azután a La Grange-féle fordítás, nemkülönben a Nisard és Panckoucke-féle gyűjtemények és két kitűnően sikerült átültetés, az egyik versben, a másik prózában, s mindegyik Pongerville úrnak, a francia Akadémia tagjának munkája.”

- Kell az ördögnek a fordítás - szólalt meg nagy büszkén Maurice. - Nekem csak a Philippe de Vendôme *Lucretius*-a kell.

Sariette úr lassan közeledett a szekrény felé, amely ezt a drágaságot rejtette. A kulcsok zörögtek reszkető kezében, már-már beleillesztette a kulcsot a lakatba, majd hirtelen visszarántotta, és azt ajánlotta Maurice-nak, kölcsönözze ki inkább a Garnier-gyűjtemény közönséges *Lucretius*-át.

- Nagyon jól forgatható kis könyv - mondotta kellető-kínáló mosollyal.

De a hallgatás, amely ezt az ajánlatot követte, meggyőzte arról, hogy minden további ellenállása hiábavaló. Kiemelte a könyvet tokjából, és miután előbb meggyőződött róla, hogy egyetlen porszem sincsen az íróasztal posztóbetétén, reszkető kézzel odatette a könyvet Alexandre d'Esparvieu dedunokája elé.

Maurice lapozgatni kezdett benne, és a 137. oldalon alaposan szemügyre vette az ibolyaszínű és borsónyi nagyságú tintafoltot.

- Látja - mondotta Sariette apó, le nem véve tekintetét *Lucretius*-áról -, látja, kérem, e könyvön a láthatatlan szörnyetek nyomát?...

- Szörnyetegekről beszél, Sariette úr? Hát többen voltak? - kérdezte ámulva Maurice.

- Fogalmam sincs róla. De nem tudom, van-e jogom eltüntetni ezt a foltot innen, amely, mint például Paul-Louis Courier híres tintafoltja a Firenzében felfedezett *Daphnisz és Khloé* kézíraton, hogy úgy mondjam, irodalmi ereklyeszámba megy.

Alig ejtette ki az öregúr ezeket a szavakat, a könyvtár bejárata felől csengetés, majd a szomszédos teremben nagy rivalgás és járás-kelés zaja hallatszott. Sariette e zaj hallatára kisietett, és beleütközött Guinardon mester barátnőjébe, az öreg Zéphyrine-be. A nő, akinek haja fel volt borzolva, mint valami kígyófészek, arca lángolt, keble viharosan hullámozott, testét szörnyű indulat dúlta, a dühtől és fájdalomtól valósággal fuldoklott. És zokogását, sóhajait, nyögéseit és mindama ezer más zörejt, amely a testből fakadva, összeolvad azzá a lármává, amelyet a földön az élőlények érzelmeinek és a dolgoknak egymásbaütődése okoz, mindezt túlharsogta szava:

- Elment a gazember! Elszökött a nővel. Kifosztotta odúnkat, s mindent elvitt magával, kivéve azt az egy frank hetvenet, mely az erszényemben volt.

S hosszadalmasan, zavarosan elbeszélte, hogy Michel Guinardon cserbenhagyta őt, és megszökött Octavie-val, a pék kihordóleányával. Csak úgy ömlött belőle az áruló ellen a szidalmak özöne.

- S olyan ember tette ezt meg velem, akit már ötven év óta, vagy még régebben tartok ki! Mert nekem volt miből, meg azután milyen ismerőseim voltak, és a többi. Én húztam ki a nyomorúságból, és így fizet érte. Mondhatom, jópipa a maga barátja. Aztán micsoda naplopó volt! Öltöztetni kellett, mint a gyereket. Részegeskedett. Hitvány alak volt. Maga, Sariette úr, nem is ismerte igazán. Csak én tudom, milyen csaló volt. Giottókat, igen bizony, Giottókat hamisított, és Fra Angelicókat, és csak úgy rázta ki a kabátja ujjából a Grecókat, amelyeket aztán a képkereskedőknek adott el, meg Fragonard-okat is hamisított, meg Boudouineket, bizony. Korhely volt, aki még a jó Istenben sem hitt. Higgye meg, Sariette úr, ez a legnagyobb baj, mert istenfélelem nélkül...

Zéphyrine-ből jó darabig dőlt még a szidalom. Amikor elállt a lélegzete, Sariette úr megragadta a kedvező alkalmat, hogy nyugalomra intse, valamint jó reménységet ébresszen benne. „Meglássa - mondotta -, majd visszatér Guinardon, hiszen nem olyan könnyű dolog ötvenesztendő békés együttélést elfelejteni...”

E nyájas szavak újból felszították Zéphyrine haragját, és esküdözött, hogy ő soha el nem felejtí ezt a sértést, és be nem eresztí házába ezt a szörnyeteget; ha térdén csúszva kérne tőle bocsánatot, akkor se bánná, ha ott gebedne meg a lába előtt.

- Értse meg, Sariette úr, megvetem, gyűlölöm, utálok ezt az embert.

Hatvanszor egymás után hangoztatta nagy büszkén érzelmeit, hatvanszor egymás után mondogatta, hogy soha többé ne kerüljön még a képe sem a szeme elé.

Sariette úr feladta tehát a küzdelmet ennyi határozottság ellen, amelyet mindezek után megdönthetetlennek vélt. Nemcsak hogy nem ítélte el Zéphyrine-t, ellenkezőleg, helyesnek vélte viselkedését. Hogy az elhagyott nő lelkét tisztább gondolatkör felé terelje, fejtegetni kezdte az emberi érzelmek változékonyságát, meg akarta erősíteni lemondásában, és buzdította, hogy nyugodjék bele jámboran Isten akaratába.

- Mivel barátja - mondotta Sariette úr - amúgy sem érdemli meg, hogy ennyire szeressék...

Több se kellett. Zéphyrine nekiesett a könyvtárosnak, és kabátja gallérjánál fogva kegyetlenül megrázta:

- Hogy nem érdemli meg, hogy ennyire szeressék? - ordította fuldokolva a nő. - Hogy nem érdemli meg?! De ilyet mondani! Nincs férfi a világon, öregem, aki ilyen szeretetre méltó, ilyen szellemes, ilyen jókedvű, s főképpen, aki mindig ilyen fiatal, érti? Mindig ilyen fiatal lett

volna, mint ő... Nem érdemli meg, hogy szeressék?! Látszik, hogy magának fogalma sincs a szerelemről, vén barom!...

Az ifjú d'Esparvieu kihasználva az alkalmat, amely ennyire elfoglalta Sariette urat, zsebébe csúsztatta a *Lucretius*-t, és csak kezével intve búcsút, se szó, se beszéd, ott hagyta a boldogtalan könyvtárost.

E talizmán birtokában elsietett a Ternes térre, Mira asszonyhoz. A jósnő vörös és aranyozott szalonjában hiába keresett volna az ember baglyot, varangyot, vagy a régi mágia más egyéb külső jelét. Mira asszony - mályvaszínű ruhájában, rizsporos hajával, noha már kissé hervadt, de még mindig elég mutatós nő volt - választékosan beszélt, és azt hangoztatta, hogy csak a tudomány, bölcsészet és vallás segedelmével bukkan rá a rejtett dolgokra. Megtapintotta a könyv szattyánbőr kötését, és lecsukva szemét, szempillája résein át vizsgálgatta a könyv latin címét és címereit, amelyekből semmit sem értett meg. Mivel rendszerint gyűrűket, zsebkenőket, leveleket, hajfürtöket szoktak neki mutatni, fogalma sem volt arról, mifajta emberé lehet ez a furcsa könyv. De elég ügyes ösztöne volt, hogy valódi meglepődését a meglepetés látszatával palástolja.

- Különös, nagyon különös - mormolta -, nem látom tisztán... Asszonyt látok...

S e bűvös erejű szót kimondva, suttyomban megfigyelte a szó hatását, s látta, hogy a kérdező arcán csalódás tükröződik, aminőt e jósnő ritkán szokott tapasztalni. Látva, hogy nem jó úton jár, rögtön más ösvényre fordította jóslása sorát:

- De máris elhalványul képe... Különös... nagyon különös... Csak homályosan jelenik most meg egy határozatlan, pontosan nem is jellemezhető lény...

S amikor lopva odavetett pillantása arról győzte meg, hogy most mohón kapnak szavain, beszélni kezdett ennek a személyiségnek rejtelmes voltáról, a bizonytalanságnak arról a kódéről, amely körülötte terjeng.

A látomás Mira asszony ráfüggesztett tekintetének hatása alatt azért fokozatosan határozott testet öltött, mert a jósnő lépésről lépésre szokta követni a nyomot.

- Nagy körutat látok... teret, amelyen szobor van... elhagyott utcát... lépcsőt... Itt van ebben a kékes szobában... látom fiatal férfi, az arca halavány, gonddal teli. Mintha sajnálna bizonyos dolgokat, és nem követné el őket újra, ha hasonló helyzetbe kerülne...

De Mira asszony nem győzte tovább erővel: fáradtsága gátolta a jósnőt, hogy folytassa földöntúli kutatásait. Minden erejét összeszedve még csak arra a nagy bensőséggel adott tanácsra futotta az ereje, hogy ha látogatója meg akarja találni azt, akit elveszített, és ha azt akarja, hogy siker koronázza fáradozásait: forrjon össze minél igazabban Istenével.

Maurice távozásakor aranyat tett a kandallóra, s izgatottságában, zavarában meg volt győződve arról, hogy Mira asszonynak természetfölötti, noha, sajnos, nem elég hatékony képességei vannak.

A lépcsőházban jutott eszébe, hogy a szellemidéző asztalkáján felejtette a kis *Lucretius*-t, s arra gondolva, hogy a vén bolond nem élné túl e kötet elvesztését, visszafordult. Hazaérve szülői házába, a boldogtalanság eleven képmásába ütközött: Sariette apóba, aki panaszos hangon, mint ahogy az őszi szél zúg, követelte *Lucretius*-át. Maurice hanyag mozdulattal húzta ki a könyvet felöltője zsebéből:

- Ne gyötrődjék tovább, Sariette úr, itt a portékája!

A könyvtáros keblére zárva vitte el megtalált kincsét, gyöngéden letette az íróasztal két posztóbetétére, s azon jártatta esztét, hogy biztosabb helyet kell keresnie eme drága kincsnek, és oly terveket forgatott elméjében, amelyek mindenképpen méltók lettek volna a legbuzgóbb könyvtárhoz is. De ki állíthatja magáról, hogy valóban bölcs ember? Az emberek előrelátása fogyatékos és okosságuk korlátozott. A végzet csapásai ellen nincsen védelem; senki sem kerülheti ki a sorsát. A balsors rendelkezésével szemben mit sem ér a bölcsesség, mit sem az előrelátó gondoskodás. Az emberi nyomorúsággal együtt jár az, hogy az a vak erő, amely a csillagokat és a porszemeket kormányozza, viszontagságainkból építi fel a világ rendjét: úgyhogy boldogtalanságunk a világegyetem összhangjának egyik eleme lesz. Így esett meg, hogy történetesen ez a nap a könyvkötő napja volt, aki az évszakok változásával évenként kétszer szokott megjelenni a könyvtárban: először a Kos és másodszer a Mérleg csillagzatának jegyében. Sariette úr ezen a napon már kora reggeltől fogva azzal foglalatostkodott, hogy a könyvkötőnek összekészítse a könyveket. Kirakta az asztalra azokat a kötetlen új szerzeményeket, amelyek méltók voltak a kötésre vagy fűzésre, valamint azokat is, amelyeknek köntösét meg kellett újítani. Részletes jegyzéket készített mindenről. Pont öt órákor megjelent a l'Abbaye utcai könyvkötőmesternek, Léger-Massieu-nek segédje, az öreg Amédée, a d'Esparvieu könyvtárban, és miután Sariette úr még kétszer gondosan felülvizsgálta a könyveket, a könyvkötő ponyvavásonba csomagolta be a munkába adottakat; a vászon négy sarkát összekötözte, és az egészet a vállára emelte. Majd a következő szavakkal búcsúzott el a könyvtárostól:

- Adjon Isten minden jót!

Szólt és eltávozott.

Az egész ügylet most is úgy folyt le, ahogy egyébként szokott. Csakhogy Amédée ott találván a *Lucretius*-t is az asztalon, mit sem sejtve, azt is berakta a bugyrába a többi könyvvel együtt, anélkül hogy Sariette úr bármit is észrevett volna. A könyvtáros is eltávozott az éggömbök és bölcsek terméből, megelégedve a könyvről, amelynek távolléte pedig egész nap oly kegyetlenül gyötörte. Akadhatnak szigorú bírúk, akik ezt szelleme gyengeségének rovására írják. De nem ildomosabb-e azt állítanunk, hogy ez a sors rendelkezése volt, és hogy az, amit általában véletlennek neveznek - ami pedig tulajdonképpen a természet rendje -, volt az előidézője ennek az észrevétlen tettnek, amely, az emberek ítélete szerint, olyan borzalmas következményekkel járt? Sariette úr elment vacsorázni a Négy-Püspökökről elnevezett tejcsarnokba, és elolvasta a *Croix*-ját. Nyugodt volt és derűs. Csak másnap reggel, amikor megjelent a bölcsek és éggömbök termében, jutott eszébe *Lucretius*-a. Mivel nem volt az asztalon, keresni kezdte, mindenütt kereste, de sehol sem találta. Arra nem is gondolt, hogy Amédée vitte el tévedésből. A láthatatlan vendég újból való megjelenése volt első gondolata, és szörnyű nyugtalanság fogta el lelkét.

A boldogtalan könyvtáros zajt hallván a lépcsőházi folyosón, kinyitotta az ajtót, és ott látta a kis Léont, amint katonasapkával fején „Éljen Franciaország!” kiáltásokat hallatott, és képzelt ellenségét törlőrongyokkal, tollseprűkkel és Hippolyte parkettviaszával ostromolta. A gyermek ezt a harcias játékát a legszívesebben itt, a lépcsőházi folyosón folytatta, és néha beosont a könyvtárba is. Sariette úrnak hirtelen az a gyanú fogamzott meg agyában, hogy a kisfiú vitte el, és talán lövedéknek használta a *Lucretius*-t. Fenyégető hangon követelte tőle a könyvet. A gyermek azt mondotta, hogy ő nem vette el, és Sariette úr most ígérekkel csábította:

- Léon, ha visszahozod a piros kis könyvet, csokoládét kapsz tőlem.

A gyermek most már fontolóra vette az ügyet. És este, amikor Sariette úr lefelé lépdelt a lépcsőn, ott találta Léont, aki így szólt:

- Tessék a könyv!

És egy elrongyolódott képeskönyvet - *Csöbörből vödörbe* - adva át neki, csokoládéját követelte.

Néhány nap múltán Maurice-nak postán elküldték a prospektusát egy magánnyomozó irodának, amely egy régi államrendőrségi detektív vezetésével gyors és tapintatos nyomozásra ajánlkozott. Maurice a nyomtatványban jelzett helyen bajuszos, mogorva, nagyképű férfiút talált, aki előleget kért tőle, és vállalta, hogy kinyomozza a szóban forgó személyt.

A nyugalmazott detektív néhány nap múltán jelentette, hogy a költséges nyomozás megkezdődött, és újabb előleget kért. Maurice megtagadta az előleget és elhatározta, hogy ő maga indul Arcade keresésére. Úgy okoskodott, és nem is alaptalanul, hogy az angyal, mivel pénze nincs, szegény emberek világában és a világ nemzetei száműzöttjeinek körében él, akik éppoly forradalmárok, mint ő: végigjárta Sain-Ouen, la Chapelle, a Montmartre és az Italie-negyed zugszállóit, a lebujokat, ahol ülve alusznak, a csapszékeket, ahol pacalt szolgálnak fel, vagy ahol három garasért maradékebédet kap az ember, végig a vásárcsarnokok pincéit, és bekukkantott Momie apó lebujába is.

Maurice megfordult azokban a kocsmákban, ahol a nihilisták és anarchisták étkeznek; látott ott férfiaknak öltözött nőket és nőknek öltözött férfiakat, komor és vad ifjakat, és kék szemű aggastyánokat, akik szinte gyermek módjára nevetgéltek. Megfigyelt, kikérdezett mindenkit. Kémnek nézték. Egy nagyon szép nő megszurkálta. De másnap tovább folytatta nyomozó körútját a kocsmákban, garniszállókban, nyilvánosházakban, kártyabarlangokban, városszéli lebujokban, sörözőkben és csehókban, az ószeresek és jasszok között.

Elcsigázott, halavány külseje, szótlansága nagyon nyugtalanította anyját, aki azt gondolta: „Meg kellene már házasítani. Kár, hogy Verdelière kisasszonynak nem nagyobb a hozománya.”

Patouille abbé sem titkolta, hogy nyugtalanítja a dolog:

- Ez az ifjú - mondotta - erkölcsi válsággal vívódik.

- Szerintem sokkal valószínűbb - mondotta René d'Esparvieu úr -, hogy valami rossz asszony hálójába került. Olyan foglalkozást kellene számára kigondolni, amely leköti figyelmét és kielégíti hiúságát. Talán kineveztetem a falusi templomok karbantartására alakult bizottság titkárává, vagy a katolikus vízvezetékszerelők szakegyletének jogtanácsosává.

Tizenhetedik fejezet

amelyben Sopharról megtudjuk, hogy úgy vágyódott az arany után, mint Mammon, és a mennyei hazájából Franciaországba, a Takarékoság és Hitel ígéretföldjére csábította, és amely újból megtanít bennünket arra, hogy akinek van valamije, az ellensége minden változásnak

Arcade ezalatt visszavonult és munkás életet élt: a Saint-Benoît utca egyik nyomdájában dolgozott, és a Mouffetard utcában, egy padlásszobában lakott. Amikor munkástársai sztrájkot kezdtek, ő is kilépett a munkából, és idejét oly jeles eredménnyel tudta a propagandában értékesíteni, hogy a lázadás ügye számára csakhamar megszervezett több mint ötvenezret azok közül az őrangyalok közül, akik Zita szavai szerint elégedetlenek voltak sorsukkal, és rokonszenveztek a század eszméivel. De nem volt pénze, más szóval szabadsága, és így nem fordíthatta egész idejét, mint ahogy szeretne volna, a menny fiainak felvilágosítására. Ugyancsak a pénzhány volt az oka, hogy Istar herceg nem készíthetett elegendő számú és elég szép bombát. Persze ez korántsem jelenti azt, hogy abbahagyta az apró, zsebbeli pokolgépek gyártását is. Elárasztotta ezekkel Théophile lakását, és nem volt nap, hogy egynéhányat ne felejtett volna ott a kávéházi pamlagon.

De a könnyen kezelhető, elegáns, kényelmes bomba, amely elegendő több nagy ház elpusztítására, legalább húsz-huszonötezer frankba kerül. S ebből a fajtából csak két bombája volt Istar hercegnek. Mivel mindkettőjüknek egyformán szükségük volt tőkére, Arcade és Istar elhatározták, hogy a híres pénzemberhez, Max Everdingenhez fordulnak, aki, mint mindenki tudja, Franciaország és a világ legnagyobb hitelintézetének igazgatója. Azt azonban már kevesebben tudják, hogy Max Everdingen nem anyától született, és hogy bukott angyal. Pedig ez az igazság. A mennyek országában Sophar volt a neve, s mivel szerfelett kedvelte a drágaköveket és aranyat, Jaldabaot megtette tárnokmesterének. E hivatás gyakorlása közben Sophar oly heves pénzvággy fogta el, amelyet nem lehet kielégíteni oly társadalomban, amelyben nincsen se bank, se tőzsde. Forró szerelemmel szeretete a hebreusok Istenét, és hosszú időn keresztül hűséggel is viseltetett iránta. De amikor a keresztény időszámítás XX. századának kezdetén, letekintve az égből, megpillantotta Franciaországot, látta, hogy ez ország a köztársaság cégére alatt plutokráciává vált, és hogy a demokratikus kormányzás leple alatt korlátlanul, ellenőrizetlenül uralkodik benne a nagytőke. Ettől fogva nem lelte többé helyét a Mennyek országában. Azt érezte, hogy Franciaország az ő igazi hazája, és egy szép napon, összeszedve a keze ügyébe eső drágaköveket, leszállt a földre, és Párizsban telepedett le. Ez a kalmár-angyal üzleteket kötött a földön. Mióta emberi testet öltött, arcáról eltűnt minden égi vonás, a sémita faj jellegzetes képviselőjének tarthatad volna, és ott láttad homlokán mindazokat a ráncokat, és barázdákat, amelyek már Quentin Matsys képeinek pénváltóin is láthatók. Max Everdingen kicsiben kezdte, de pimaszul meggazdagodott, és csúnya nőt vett feleségül, és ha gyermekeikre néztek, mintha tükörbe néztek volna. Max Everdingen báró palotája, amely a Trocadéro halmain állt, csak úgy roskadozott a keresztény Európától zsákmányolt holmik terhe alatt.

A báró dolgozószobája, amelyben Istar herceget és Arcade-ot fogadta, a kastély egyik legegyszerűbb szobája volt. Tetőzetét Tiepolónak egy velencei palotáról leszedett freskója díszítette. Ott láthattad e dolgozószobában azonkívül Orléans-i Fülöp íróasztalát, néhány üveges és másfajta szekrényt, képeket, szobrokat.

Arcade végigjártatva tekintetét a falakon, így szólt:

- Mi az oka annak, testvérem, Sophar, hogy ön, aki szíve szerint még ma is izraelita, oly kevéssé tartja tiszteletben istenének azt a parancsát, amely elrendel: „Ne csinálj magadnak faragott képet!” Mert itt látom Houdon Apollóját, Lemoine Hébéjét és Caffieri több mell-szobrát. Mint a vénülő Salamon, ön is, ó, Isten fia, idegen nemzetek bálványával rakta tele lakását: ott látom Boucher Venusát, Rubens Jupiterét és ezeket a nimfákat, amelyek hívogató tomporát Fragonard ecsete festette ribizlilekvár színűre. És miért őrzi, ó, Sophar, ebben a kis üvegszekrényben Szent Lajos jogarát, Marie-Antoinette királynő széthullt nyakékének hatszáz gyöngyszemét, V. Károly császári palástját, azt a tiarát, amelyet Ghiberti készített V. Márton pápának, Bonaparte kardját, s ki tudja, még mi mindenfélét?

- Mindez csekélység, szót sem érdemel - szólalt meg Max Everdingen.

- Kedves báró úr - szólt most hozzá Istar herceg -, úgy tudom, az ön birtokában van az a gyűrű is, amelyet Nagy Károly egy tündér ujjára húzott volt, és amely azután elveszett... De térjünk a tárgyra: barátom és én pénzt akarunk öntől kérni.

- Gondoltam - felelte Max Everdingen. - Mindenki csak pénzt akar tőlem, de persze más és más célra. Mire kell önöknek a pénz?

Istar herceg válasza egyszerű volt:

- Meg akarjuk szervezni a forradalmat Franciaországban.

- Micsoda, Franciaországban? Franciaországban forradalmat? - kérdezte a báró. - Nos, arról meg lehetnek győződve, hogy én erre a célra nem adok pénzt.

Arcade nyíltan megmondotta neki, hogy égi testvérétől nagyobb bőkezűséget és nagylelkűbb támogatást várt el.

- A mi tervünk - mondotta - igen nagyszabású: felöleli az eget és a földet. Minden részletében ki van már dolgozva. Először megcsináljuk a társadalmi forradalmat Franciaországban, Európában, az egész földön, és azután megindítjuk küzdelmünket az Égben is, hogy uralomra juttassuk ott a pacifista demokráciát. De az égi várak bevétele, az Úr Hegyének elfoglalása, a mennyei Jeruzsálem megtámadása hatalmas hadsereg, rengeteg hadianyag, szörnyű gépezetek és eddig ismeretlen erejű áramfejlesztők nélkül alig lehetséges. Nekünk nincs pénzünk mindennek beszerzésére. Az európai forradalom nem ilyen költséges. Franciaországban akarjuk megkezdeni munkánkat.

- Maguk bolondok - kiáltotta Everdingen báró -, bolondok és ostobák. Higgyék el nekem, hogy Franciaországban nem kell semmit, de semmit megreformálni, mert Franciaországban minden tökéletes, végleges, változhatatlan. Értik? Változhatatlan.

S hogy állítása hitelét növelje, Everdingen báró háromszor csapott öklével Orléans-i Fülöp íróasztalára.

- Felfogásunk, úgy látszik, eltérő - jegyezte meg szelíden Arcade. - Istar herceg és én azt hisszük, hogy ellenkezőleg, mindent meg kellene változtatni ebben az országban. De a vitának különben sincs értelme, mert már idejét múlta. Mert tudja meg, kedves testvérem, Sophar, hogy mi most olyan ötszázezer mennyei lélek nevében szólunk önhöz, akikben semmi sem rendítheti meg azt az elhatározásukat, hogy holnap megkezdjék a világegyetem forradalmát.

Everdingen báró erre kiabálni kezdett, hogy bizonyára elment az eszük, hogy ő nem ad egy vasat se, hogy esztelen és bűnös vállalkozás támadást intézni az ellen, ami a legcsodálatosabb valami a világon, az ellen, ami a földet még a Mennyeek országánál is szebbé tette: a tőke ellen.

A báró költő és jós lett egyszerre: szívét szent lelkesedés hevítette: jellemezte a francia Takarékoságot, az erényes, tiszta, szűzies Takarékoságot; az *Énekek éneké*-nek szüzéhez hasonlította, aki megindulva falujából, paraszti szoknyájában keresi fel izmos és pompás vőlegényét, a Hitelt, és átadja neki szerelme kincseit. S azután felidézte a hitvese hozományából megtollasodott Hittel képét, amint a világ valamennyi népét elárasztja aranyfolyamával, amely azután apró, láthatatlan erekre oszolva, még jobban megduzzadva tér vissza ama áldott föld ölébe, amelyből útra kelt.

- Takarékoság és a Hittel avatták Franciaországot a világ új Jeruzsálemévé, amely ott világol Európa valamennyi nemzete felett, s amelynek még rózsás lábát is megcsókolják a föld királyai. S ezt akarják önök lerombolni?! Csak szentségtörő és pogány lelkekben teremhet meg ilyen gondolat.

Ekképpen szóla a pénzes angyal; láthatatlan hárfa kísérté szavait, és szeméből lángok csaptak ki.

Ezalatt Arcade fésztenül rákönyökölt Orléans-i Fülöp íróasztalára, és kiteregette a báró előtt Párizs felszínének, pincéinek és égboltjának tervrajzát, amelyben vörös keresztek jelölték azokat a pontokat, ahol egyszerre robbannak majd fel a pincékben és katakombákban elhelyezett, a közterekre dobott és repülőgépekről lehajított bombák. Az összes pénzintézetek, de különösen az Everdingen-bank és fiókjai mellé oda volt rajzolva a vörös kereszt.

A báró vállat vont:

- Ugyan, mit okoskodnak, hiszen maguk mind nyomorult csavargók, akiket a világ valamennyi rendőrsége üldözőbe vett már. Maguknak nincs egy vasuk se, hogyan akarják hát megszerezni azokat a pokolgépeket?

Válaszképpen Istar herceg kis rézhengert húzott ki zsebéből, és kecses mozdulattal adta át Everdingen bárónak:

- Nézze - mondotta - ezt a kis dobozt. Ha ezt itt most véletlenül a földre ejteném, ez a palota minden lakosával egyetemben füstölgő hamurakássá válna, és oly tűz támadna, amely elpusztítaná az egész Trocadéro negyedét. Már most is készen van tízezer ilyen gépecském, és naponta három tucattal szaporítom számukat.

A bankár azt ajánlotta az angyalnak, hogy dugja csak vissza zsebébe mielőbb a pokolgépet, s most már engedékenyebb hangon így szólt hozzájuk:

- Tudják mit, barátaim, indítsák meg azonnal a forradalmat a Mennyeek országában, de hagyjanak békét ennek az országnak. Azonnal aláírok egy csekket önöknek. Azzal megvásárolhatják mindazokat a hadiszereket, amelyekre az égi Jeruzsálem megtámadásánál szükségük lesz.

És Everdingen báró már számítgatta, mennyit keres majd az áramfejlesztők és egyéb hadiszerek szállításán.

Tizennyolcadik fejezet

amelyben megkezdődik a kertész elbeszélése, és amelynek során elénk tárul a világ sorsa éppoly emelkedett és nagyszerű szempontokkal teljes előadás keretében, mint amilyen korlátolt és kicsinyes Bossuet-nek Értekezés a világ történetéről című műve

A kertész Arcade-ot és Zitát a kert végében álló vadszőlővel befuttatott lugasban ültette le.

- Arcade - szólalt meg a szép arkangyal -, Nectaire talán ma hajlandó lesz elmondani neked azt, aminek megismerésére annyira vágyódsz. Kérd meg, hogy beszéljen.

Arcade megkérte az öreget, és Nectaire letéve pipáját, ekképpen kezdett beszélni:

- Ismerem Öt: nem volt nála szebb szeráf. Értelme éppoly ragyogó volt, mint vakmerősége. Nagy szívét azok az erények fűtötték, amelyeknek a kevélység az apjuk: nyíltság, bátorság, megpróbáltatásokban való rendületlenség, csüggedést nem ismerő reménykedés. Abban az időben, amely az időszámítást megelőzte, az Ég boltozatának azon az északi részén, ahol a hét mágneses csillag ragyog, gyémántból és aranyból való palotában lakozott, amelynek talpazatát minden pillanatban meg-megrázta a szárnyak csapkodása és diadalmi ének. Jahev, aki a hegyen székelt, féltékeny volt Luciferre.

Mindketten tudjátok, hogy az angyalok szívében csakúgy, mint az emberekében, tanyát üthet a gyűlölet és a szerelem. Néha nagylelkű elhatározásokra is hajlandók, de legtöbbször csak az érdek szavának engedelmeskednek, és a félelem parancsait követik. Azidétt éppúgy, mint ma, legtöbbszörük nemigen tudott felemelkedni a gondolat bérceire, és az Úr félelme volt egyetlen erényük. Lucifer, aki szerfölött lenézett minden silány dolgot, megvetette a szolgáléleket, ezt a tömegét, amelyet csak a játék és ünnepség érdekelt. De azok iránt, akikben vakmerő szellem, nyugtalan lélek honolt, akikben lobogott a szabadság vad szerelme, azok iránt oly barátsággal viseltetett, amelyet ezek valóságos imádattal fizettek vissza. Ezek tömegesen szöktek el az Úr Hegyéről, és elhalmozták a Szeráfot hódolatukkal, amelyet pedig a *Másik* csak magának követelt.

Én a Hatalmak rendjébe tartoztam, Alaciel volt a nevem, és jó hírű angyal voltam. Nyugtalan szellememet mondhatatlanul gyötörte a megismerés és tudás vágya, s ezért megfigyeltem a tárgyak mivoltát, tanulmányoztam a köveknek, levegőnek és a víznek tulajdonságait, iparkodtam nyomára jutni ama törvényeknek, amelyek az anyagot, a durvát csakúgy, mint a szálfinomat, kormányozzák, és hosszas elmélkedés után fölfedeztem, hogy a világegyetem korántsem úgy jött létre, mint ahogy azt állítólagos teremője mindenáron el akarta hitetni. Felfedeztem, hogy mindaz, ami van, saját erejénél, és nem Javeh szeszélyénél fogva van, hogy a világ önnönmagának teremője, és hogy a szellem nem ismerhet saját magán kívül más istent. Ez időtől fogva képmutatása miatt megvettem Javehet, és meggyűltem, mert ellenlábas volt mindannak, amit én szerettem én becsültem: a szabadságnak, a kíváncsiságnak, a kételynek. Ezek az érzéseim a Szeráf barátjává tettem. Csodáltam őt, megszerettem, és ott éltem, ahol az ő világossága terjedt. Amikor odáig fejlődtek a dolgok, hogy közte és *Amaz* között választani kellett: Lucifer pártjára állottam, és nem volt más vágyam, mint hogy őt szolgálhassam, más kívánságom, mint hogy sorsában osztozkodhassam.

Mivel Lucifer a háborút kikerülhetetlennek látta, fáradhatatlan szorgalommal és józanul számító elméje minden erejével hozzálátott előkészítéséhez. A Trónusokat és Hatalmokat kalibészekké és kyklopszokká változtatva, a birodalmát határoló hegyekből vasat fejtetett, amelyet többre becsült az aranyból, és az ég barlangjaiban fegyvereket kovácsolt. Majd az

északi égboltozat elhagyott síkságain mennyei lelkek miriádjait gyűjtötte össze, fegyverezte fel, gyakorlatoztatta őket. Noha gondosan titkolt mindent, ezek az előkészületek túl nagyok voltak, semhogy az ellenfél neszüket ne vette volna. Szinte azt mondhatnám, hogy mindig számított rá, és rettegett tőle, mert hiszen lakását várrá alakította, és az angyalokból milíciát szervezett, s magát a Seregek Urának nevezte, és villámait kovácsolta. A Menny fiainak több mint fele hű maradt hozzá: az engedelmes lelkek és tűrő szívek csapata hozzá csatlakozott. Mihály arkangyal, a rettenthetetlen, lett e szolgalelkű csapat vezére.

Amikor Lucifer megállapította, hogy serege sem nagyobb, sem harciasabb nem lehet már, ráküldötte őket egyenesen az ellenségre, és gazdagsággal, valamint dicsőséggel kecsegtetve az angyalokat, élükre állott, és támadást intézett ama Hegy ellen, amelynek ormán a világegyetem trónja áll. Három napig csaptak fel a lángok tüzes röptünk nyomán az űr síkságain, fejünk felett ott lebegtek a lázadás fekete lobogói. A napkeleti égboltozat peremén már felbukkant az Úr rózsaszínű hegye, s vezérünk alaposan szemügyre vette a csillogó sáncműveket. Zafírfalak mentén húzódtak az ellenséges vonalak, amelyek csak úgy ragyogtak az arany és drágakövek fényében, mialatt mi bronzba és vasba öltözködve nyomultunk előre. Piros és kék zászlói lebegtek a szélben, és lándzsáik hegyén villámok cikáztak. A két sereg csakhamar oly közel került egymáshoz, hogy csak szűk, sima és üres földszáv választotta el őket egymástól. E kép láttára még a legbátrabbakat is megborzasztotta az a gondolat, hogy véres tusában itt teljese-dik majd be a világ sora.

Tudjátok jól, hogy az angyalok nem halnak meg. De ha érc, vas, gyémánt, tű vagy villogó kard szaggatja meg szálfinom testüket, szörnyűbb fájdalmat éreznek, mint az emberek, mert húruk kényesebb, és ha akármelyik nemes szervük elpusztul, erőtlenné elhanyagolttá, lassú bomlásnak indulnak, mint pára illannak tova, és érzéketlenül feloszolva úszkálnak hosszú korszakokon keresztül a hideg űrben. S ha aztán végre újból testet-lelket öltenek, elmúlt életükre maradéktalanul visszaemlékezni nem tudnak soha. Így hát érthető, hogy az angyalok félnek a szenvedéstől, és a legbátrabbakat is megrendíti az a gondolat, hogy elveszítik világosságukat és a visszaemlékezés szelíd gyönyörét. Ha nem ilyen volna az angyalok faja, akkor azt sem tudhatná, miben áll a küzdelem szépsége és az önfeláldozás dicsősége. Akik az idők kezdete előtt akár a Seregek Ura mellett, akár ellene részt vettek a Mennyek birodalmának harcaiban, enélkül csak dicstelen látszatküzdelmet harcoltak volna végig, s enélkül én sem mondhatnám jogos büszkeséggel nektek, fiaim: „Én is ott voltam!”

Lucifer megadva a harc kezdetét hirdető jelet, elsőnek rohant a küzdelembe. Rávetettük magunkat az ellenségre, mert abban reménykedtünk, hogy letörhetjük, és az első megrohanással elfoglalhatjuk a szentséges várat. A féltékeny Isten katonáiban kisebb volt a lendület, de nem volt csekélyebb az elszántság, mint bennünk, s így kivédtek a támadást. Mihály arkangyal nyugodtan s oly elszántsággal vezette őket, amely csak nagy szívektől telik ki. Három ízben próbáltuk meg áttörni soraikat, amelyek három ízben szegezték páncélos mellünknek tüzes végű s a legkeményebb vérten is áthatoló lándzsáikat. Milliósámmra hullottak el a dicsőséges testek. Végre jobbszárnyunknak sikerült áttörni az ellenség balszárnyán, és hátába kerültünk a menekülő Hatalmaknak, Erőknek, Trónusoknak, Erényeknek és Fejedelmeknek, mialatt a harmadik rend angyalai szanaszét röpködve fölöttünk, tollesővel elegy vérzáport hullajtottak rájuk. Szekerek romjain és fegyverek roncsain kellett az üldözés közben keresztülhatolnunk, de még jobban meggyorsítottuk sebes futásukat... Hirtelen viharzó kiáltások csapják meg fülünket, egyre dagad és közeledik, kétségbeesett üvöltés és diadalkiáltások olvadnak össze: az ellenség jobbszárnya, a Magasságbeli óriás arkangyalai balról oldalba kaptak bennünket, és áttörték sorainkat. Abba kellett hagynunk a sikeres üldözést, és felbomló soraink támogatására kellett sietnünk. Vezérünk odarepül, és újból megindul a csata. De az ellenség balszárnya,

amelyet nem tudtunk volt teljesen megsemmisíteni, amint megcsökken a hátukba csapódó nyilak és lándzsák száma, új erőre kap, visszafordul, s szembeszáll velünk.

Az éjszaka bekövetkeztek a csata eldöntetlen volt. A sötétség leple alatt, a nyugodt csöndességben, amelyet csak néha szakított meg a sebesültek nyögése, lepihent a tábor, s ezalatt Lucifer hozzálátott a második nap előkészítéséhez. Pitymallatkor megszólaltak a riadót fúvó harsonák. Harcosaink akkor törtek rá az ellenségre, amikor éppen imádkozott, és szétszórták és sokat lemészároltak közülük. Amikor már jóformán valamennyi vagy elesett, vagy futásnak indult, Mihály arkangyal egynéhány négyszárnyú bajtársával próbálta meg fenntartani a szinte beláthatatlan hadsereg lökését. Ők is hátráltak, de mellük folyton felénk fordult, és Mihály arcán még akkor is rendületlen nyugalom tükröződött. A nap már útjának harmadát megtette, amikor az Úr Hegyén kezdtünk felkapaszkodni. Kemény volt a próba; a verejték csak úgy ömlött homlokunkról; vakító fényesség vette el szemünk világát. Vasba öltözködtünk, s így szárnyaink nem tudtak felemelni bennünket; de a reménység szárnyakat adott, s így egyre feljebb jutottunk. A szép Szeráf, aki folyton fölöttünk járt, ragyogó kezével mutatta az utat. Egész nap ott küszködtünk a kevély hegyen, amely estefelé azúr, rózsaszín és opálos színekbe öltözött. A csillagok serege, amely megjelent az Ég boltozatán, csak fegyvereink visszfényének látszott. Fejünk felett mélységes csend honolt. Reménységtől megrészegevedve nyomultunk előre. De hirtelen villámok törtek elő az elsötétült égből. Mennydörgés hallatszik, és a ködbe burkolózó hegyről mennykővek hullanak alá. Sisakjainkat, páncéljainkat tűz borítja, és pajzsainkat darabokra törik láthatatlan kezek hajította kövek. Lucifer e tűzeső közepette is büszkén állott. Hiába sújtott le rá, nem is egyszer, az Egek villáma: ott állott rendületlenül, mintha újabb tusára hívta volna az Eget. De végre a villám, amely szinte összedöntötte már a hegyet, hihetetlen tömegű zafírral és rubinnal együtt lefelé görgetett bennünket, s mi gurultunk lefelé, aléltnak, elerőtlenedve, hogy mennyi ideig? - azt senki sem tudja megmondani.

Jajszótól hangos sötétségben ébredtem fel. S amikor szemem végre megszokta a vak sötétséget, láttam, hogy bajtársaim ezrével hevernek körülöttem a kénköves földön, amelyből lidérces lángok csaptak fel időnként. Csak gőzölgő kéntelepeket, füstokádó tölcéseket, dögletes mocsarakat tudtam megkülönböztetni a sötétségben. A láthatárt jéghegyek és a sötétség tengere zárta el. Ólmos ég borult reánk. S ez a hely oly borzasztó volt, hogy összekuporodva, könyökünket térdünkre támasztva, öklünket orcánkba vájva, zokogtunk.

Amikor tekintetemet ráemeltem, a Szeráf szálfakeményen állott előttem, csak ősi fenségére borult komor és nagyszerű dísz gyanánt a fájdalom.

- Barátaim - ekképpen szólott hozzánk -, örvendezzünk és vigadjunk, mert íme, megszabadultunk égi rabszolgaságunktól. Itt szabadok vagyunk, és többet ér a pokolban szabadnak lenni, mint rabszolgának az Egekben. Korántsem győztünk még le, mert hiszen él bennünk az akarat, hogy miénk legyen a győzelem. Máris megrendítettük a kevély Isten trónját: le is fogjuk végleg dönteni. Előre, barátaim, ne csüggedjetek!

Parancsszavára hegységet hegységre halmozánk, és ormán felállítottuk gépeinket, amelyek tűzes sziklákat hajigáltak az istenség lakóhelyeire. Az égi csapatokat ez szerfelett megdöbbentette, és a dicsőség honában nagy lön a jajgatás és fogak csikorgatása. Már abban reménykedtünk, hogy győztesképpen vonulhatunk be mennyei hazánkba. De az Úr Hegyének villámai és mennykői ízzé-porrá zúzták ostromműveinket.

Ez újabb kudarc után a Szeráf, fejét kezébe hajtva, egy ideig elgondolkozott. Arca elfeledett, és most inkább Sátánnak, mint Lucifernek nézheted volna. A hozzá hűséges angyalok köréje gyűltek.

- Bajtársaim - mondotta -, annak, hogy ezidáig nem győztünk, az az oka, hogy sem méltók, sem alkalmasak nem vagyunk a győzelemre. Lássuk be, hogy nagyok a fogyatkozásaink. A természetén úrrá, a világegyetemen hatalommá, Istenné: csak a tudás tehet bennünket. Meg kell hódítanunk a villámokat, és szakadatlanul, minden erőnkkel erre kell törekednünk. Lássuk be, hogy nem a vakmerőség (mert hiszen nálatok vakmerőbb senki sem lehet) hódítja majd meg számunkra az isteni nyilakat, hanem a tanulás és elmélkedés. Itt, a hallgatás ölén, ahova lezuhantunk, elmélkedjünk, nyomozzuk ki a dolgok rejtett okait. Figyeljük meg a természetet, lessük el titkait, lankadatlan hévvel és hódító vágygal, hatoljunk be a természet végtelen nagyságába és végtelen kicsinységébe. Ismerjük meg, mikor meddő, mikor termékeny a természet, miképp teremti a hideget és meleget, az örömet és a fájdalmat, az életet és a halált; miképpen gyűjti össze és osztja meg elemeit, miképpen alkotja a finom levegőt, amelyet beszívunk, és a gyémánt- meg zafirhegyeket, amelyekről legörögtünk, miképpen teremti az isteni tüzet, amely megpörkölt bennünket, és a fenséges gondolatot, amely szellemünket hajtja. Tátongó sebektől megszaggatva, lángokban és jégben megpörkölődve legyünk hálásak a végzet iránt, amely ily módon gondoskodott hályogos szemeink megnyitásáról, s örvendjünk sorsunknak. A fájdalom révén, amely először ismertette meg velünk a természetet, nyertünk ösztönt arra, hogy kiismerjük és igánkba hajtsuk. Ha a természet engedelmeskedni fog nekünk: mi leszünk az istenek. De még ha el is rejtené előlünk titkait, ha sohase adna fegyvert, és a villám titkát sohase fedné fel előttünk, akkor is boldognak vallhatnók magunkat azért, hogy megismertük, mi a fájdalom. Mert a fájdalom új érzelmeket kelt bennünk, amelyek becsesebbek és szelídebbek, mint mindaz, amit a végtelen boldogság honában érezni lehet; mert a fájdalom szeretetre és részvételre, a Mennyekben ismeretlen érzésekre tanít meg bennünket.

A Szeráfnak eme szavai lelket vertek belénk, és jó reménységet ébresztettek szívünkben. A megismerés és szeretet végtelen vágya ütött tanyát szívünkben.

Ezalatt megteremtődött a föld. Végtelen és ködös golyóbisa egyre szilárdabb és tömörebb lett. A víz, amelyben algák, szivacskorallak, csigák éltek, és amelyben a puhányok raja úszkált, nem lepte el már egész felületét, hanem sok helyütt medret vájt magának, és kiemelte a szárazföldeket, amelyeknek langyos iszapjában kételtű szörnyetek csúsztak-másztak. Majd erdők köntöselével takaróztak a hegységek, és különféle fajta állatok legelték le a fűvet, mohát, a cserjék bogyóit és a tölgyfák makkjait.

Majd az kerítette hatalmába a barlangokat és a sziklák mélyedéseit, aki hegyezett kővel le tudta teríteni a vadállatokat, és ravaszságával felülmúlta az erdőségek, síkságok és hegységek őslakóit. Az ember uralma keservesen kezdődött. Gyenge és mezítelen volt. Gyér szőre rosszul védte a hideg ellen. Körme, amelyben keze végződött, túl gyenge volt ahhoz, hogy meg tudjon küzdeni a ragadozó állatok karmaival; de hüvelykujjának elhelyezkedése, amely szemben állott többi ujjával, módot adott neki arra, hogy könnyen megfoghassa a legkülönbélebb tárgyakat, és erő híján ügyességgel ruházta fel. Noha alapjában véve kevésbé különbözött a többi állattól, a megfigyelésre és összehasonlításra való tehetsége nagyobb volt. Mivel torka különféle zörejek méhe volt, az az ötlete támadt, hogy minden tárgyat, amely valamely okból felkeltette csodálkozását, a lejtése által különös hangképpel jelöljön meg, s a különböző hangoknak ez az egymásra következősége nagy segítségére volt eszméinek megrögzítésében és közlésében. Nyomorult sorsa és ijedt lelke rokonszenvet ébresztett iránta a bukott angyalokban, akik úgy érezték, hogy az övékéhez hasonló merészség és afféle büszkeség csírája lakozik benne, mint amely az ő szenvedéseiknek és megdicsőülésüknek is kútfeje volt. Ezért nagy számban telepedtek meg az ember szomszédságában ama ifjú földön, amelyre szárnyaik oly könnyen elvitték őket. Itt a földön multságuk telt abban, hogy ösztökéljék az ember értelmét, és izgassák szellemét. Az angyalok tanították meg az embert arra, hogy öltözzék

vadállatok bőreibe, és gördítsen köveket barlangja elé, hogy ily módon kizárhassa onnan a tigriseket és medvéket. Miképp kell száraz leveleknek és fának dörzsölésével tüzet szítani, és az isteni lángot megőrizni a tűzhely kövén: erre is az angyalok oktatták ki őket. E leleményes démonok buzdítása adott nekik bátorságot arra is, hogy kidöntött és kivájt fatörzsekben átkeljenek a folyókon. Az ember feltalálta a kereket, a köszörűkövet és az ekét; az ekevas termékeny sebet hasított a földbe, és a gabonaszem isteni táplálékkal látta el azt, aki megőrölte. Edényeket készített agyagból, és a kovakövet különféle szerszámokká hasította szét. Így hát az emberi fajta közt élve, vigasztaltuk és neveltük őket. Nem voltunk nekik mindig láthatók, de esetenként, kanyargós utaknál gyakran megjelentünk előttük, különös és rejtelmes, néha magasztos és szépséges alakban, míg máskor abban telt mulatságunk, hogy erdei vagy vízi szörnyeteg, tiszteletre méltó férfiú, szép gyermek vagy széles csipőjű asszony képében toppantunk elbük. Egyszer-másszor kigúnyoltuk őket dalainkban, vagy pedig tréfás csínnyel próbára tettük eszüket. Akadtak néha olyan kötekedő természetűek is közöttünk, akiknek örömük telt abban, ha asszonyaikkal vagy gyermekeikkel incselkedhettek, de mindannyian mindenkor készségesen siettünk eme alsóbbrendű testvéreink segítségére.

Fáradozásunknak az lett a gyümölcse, hogy értelmük elég fejlett lett tévedések elkövetésére és a dolgok között levő kapcsolatok helytelen felfogására. Mivel abban a hiedelemben éltek, hogy rejtelmes kapocs fűzi egységbe a valóságot és képét, állatok képeivel borították barlangjaik falait, és kifaragták csontból a rénszarvasok és mammutok képmásait, hogy ily módon hatalmukba kerítsék azt a zsákmányt, amelyet ezek a képek ábrázoltak. Végtelen lomhán múltó századok alatt alig jutott túl a zsenge koron szellemük. Nagyszerű gondolatokat sugalltunk nekik álmukban, azt tanácsolva, hogy szelídítsék meg a lovakat, béreljék ki a bikákat, szoktassák a juhok őrzésére a kutyákat. Az emberek megteremtették a családot, a törzset. Valamelyik nap egyik bolyongó törzsüket vad vadászok támadták meg. A törzs fiatal férfiai szekereikből azonnal kerítést formáltak, amellyel körülzárták az asszonyokat, gyermekeket, aggokat, szarvasmarháikat, kincseiket, és amelynek tetejéről gyilkos közáport zúdítottak támadóikra. Így született meg az első város. A nyomorúságra született és Jehova törvényétől gyilkosságra kárhoztatott ember szíve megedződött a harcokban, és legnemesebb erőit fejlesztette ki a háborúban. Vérével szentelte meg ama hazának szent szeretetét, amelynek (ha az ember mindvégig betölti rendeltetését) békében az egész föld kerektségére ki kell terjednie. Egyik társunk, Dedálosz, ismertette meg az embert a fejszével, a vízmérővel, vitorlával. Ily módon tettük tűrhetőbbé és kevésbé zorddá a halandók életét. A tavakon nádházakat építettek, és így megízlelték azt az elmélyedő nyugalmat, amely nem juthat osztályrészül a szárazföld lakóinak; és amikor odáig jutottak, hogy éhségüket túl nagy erőfeszítés nélkül is el tudták oltani, felgerjesztették szívükben a szépség szerelmét.

Gúlákat, emlékoszlopokat, tornyokat, mereven és idétlenül mosolygó óriás szobrokat és nemi jelképeket állítottak fel. Amint kezdték megismerni vagy legalább megsejteni létünket: félelem és barátság érzése támadt irántunk szívükben. Legbölcsőbbjeik szent borzadállyal fűrkésztek bennünket, és elmélkedtek tanításainkról. Görögország és Ázsia népei hálájuk fejében köveket, fákat, árnyas pagonyokat szenteltek nekünk, áldozatokat mutattak be, himnuszokat énekeltek tiszteletünkre, Horusz, Izisz, Asztarté, Zeus, Pallasz, Kybele, Demeter, Triptolémosz néven isteneiknek fogadtak bennünket. Dionüosz, Evanus, Jakkhosz és Léné néven imádták a Sátánt, aki megjelenéseibe annyi erőt és szépséget vitt bele, amennyit csak fel tudnak fogni a halandó lények. Szeme szelíd vala, mint az erdei ibolya, ajka ragyogott, mint a felhasított gránátalma, arcát és állát az őszibarack pelyhénél is bársonyosabb pihék borították, koszorúba font és a feje búbján lazán megcsavart szőke hajába repkényszalagok fonódtak. Elbájolta a ragadozó állatokat, és az erdők mélyére hatolva, magához csábította az összes vad szellemeket, mindazt, ami a fákon kúszott avagy az ágak között riadt tekintetet küldött feléje,

valamennyi erőszakos és félénk, keserű bogyókkal táplálkozó élőlényt, amelynek szőrös mellében pallérozatlan szív dobogott; magához csábította az erdőség vad embereit, akikhez jóindulatú és kedves vala, és akik örömtől és szépségtől megittasulva követték. Szőlőt ültetett, és megtanította a halandókat, miképp kell a szőlőszemeket összetörve, bort sajtolni belőlük. Ragyogva és jót cselekedve, nagy kísérettel járta be a világot. Amikor csatlakoztam hozzá, kecskelábú lény alakját vettem fel: homlokomon két zsenge szarv ütközött ki: az orrom pisze, a fülem hegyes volt; a nyakamon két mirigy fityegett, mint a kecskének; combomat kecskefarok legyezte, és szőrös lábszáram fekete, hasadt patában végződött, s ütemre verte a földet.

Dionüosz diadalmenetben vonult végig az egész világon. Bejártam vele Lídiát, Frigia mezősegeit, Perzsia perzselő síkjait, a zúzvara csípte Médeát, a boldog Arábiát és a dús Ázsiát, amelynek tengere virágzó városok partját mossa. Kocsijába oroszlánt és hiúz fogtak, s a misztérium játékaik ékesítésére feltalált fuvalák, cimbalmok és dobok szava kísérte útját. Pettyes özbőrrel övezett bacchánsnők, thyadészek és ménádok forgatták előtte szőlőindával befuttatott pálcáikat. Ott voltak kíséretében a szatírok is, vidám csapatuknak én voltam a vezetője, és a szilénoszok, pánok, kentaurok. Lába nyomán virág sarjadt, gyümölcs nőtt, és ha indás botjával megérintette a sziklát, kristálytisza forrás fakadt a nyomán.

Szüret évadján ellátogatott Görögországba; a falusiak elébe futottak, növények nedvével vörösre vagy zöldre mázolták be magukat, arcukat fából, kéregből vagy levelekből készült álarc mögé rejtették, markukban agyagkupát szorongattak, s buja táncokat lejtettek. Asszonyaik, az Isten cimboráit utánozva, hajukba zöld páfránykoszorút fűztek, és hajlékony csípőjüket öz- és kecskegida bőrébe burkolták. A szüzek fügefalevéllal övezték nyakukat, búzalisztból sütöttek süteményt, és a Phalloszt a titokzatos kosárban vitték. S a borseprővel bemázolt vincellérek felállottak szekerükben, kötekedő vagy gyalázkodó párbeszédet folytattak a járókelőkkel. Így született meg a tragédia.

Kétségtelen, hogy nem patak partján szunnyadva, hanem kemény munkával tanította meg Dionüosz őket arra, mint kell növényeket termesztani, és készítette őket arra, hogy zamatos gyümölcsöket termeljenek. S bizony nemegyszer esett meg, hogy ama mesterségről elmélkedve, miképp lehet az erdő faragatlan lakóit oly fajtává nemesíteni, amelynek öröme telik a művészetben, és érzéke van az igazságos törvények iránt: bizony nemegyszer esett meg, hogy lelkesedéstől ragyogó homlokára mélabú és komor kétely borult. De mivel sokat tudott, és mert szerette az embert: legyőzött minden akadályt. Isteni napok voltak ezek, amikor az élet hajnala hasadt! A hegyek erdős gerincein és a tenger sugaras partján ültük meg bacchanáliáinkat: a najádok és oreadák részt vettek mulatozásainkban. Közeledtünk, hogy ránk mosolyoghasson, Aphrodité bukkant ki a habokból.

Tizenkilencedik fejezet

amelyben folytatódik a kertész elbeszélése

Amikor az emberek már tudták, miképpen kell földjüket művelni, nyájaikat őrizni, fallal elkeríteni szent helyeiket, és miképpen lehet szépségükről megismerni isteneiket, visszavonultam a sűrű erdőség övezte nyájas vidékre, amelyet a Stymphalosz, Olbiosz, Érymanthosz és a Styx jeges árájától dagasztott kevély Kratisz vizei öntöznek, és itt egy kies völgyben, eperfákkal, olajfával és fenyőkkel beültetett hegyhát tövében, platánok és fehér jegenyék koronája alatt, egy patak partján, amely vidáman csörgeti vizét bozontos pistáciák között, dalban oktattam a pásztorokat és nimfákat arra, miképpen született meg a világ, lett a tűz, a finom szövetű levegő, a föld és a víz. Elmondottam nekik, hogy nyomorúságukban és mezítelenségükben hogyan éltek az erdőkben az első emberek, mígnem a találékony démonok meg nem tanították őket a mesterségükre, és beszéltem nekik a bacchanáliákról s arról, miképp hitték, hogy Szemelé volt Dionüosz anyja, azért, mert jótét lelke mennydörgés és villámlás között született meg.

Ez a minden másnál inkább a Szellemek szíve szerint való nép, ez a boldog görög nép is csak keserves munkával tanulta meg a művészeteket és a helyes rend tudományát. Első templomuk babérfa ágaiból összerótt kaliba volt, első istenképmásuk: egy fa, első oltáruk: Iphigénia vérével beszennyezett kő. De igen rövid idő alatt oly fokra emelték a bölcsességet és szépséget, amelyet előttük egyetlen nép sem ért el, és utánuk sem közelített meg senki.

Mi az oka ennek a páratlan csodának, Arcade? Miért nőhetett ki Jónia és Attika szentelt földjéből ez a párját nem lelő virág? Azért, mert ott nem volt sem papság, sem dogma, sem kinyilatkoztatás, és mert a görögök nem ismertek féltékeny és gonosz isteneket. A hellén saját szellemét, saját szépségét imádta isten gyanánt, és ha szemét az Égre emelte, saját képe mását pillantotta ott meg. Mindent a saját maga hasonlatossága szerint gondolt el, és templomainak méretei tökéletesek voltak: szépség, összhang, mértéktartás és bölcsesség valának oszlopai; minden méltó vala bennük lakóikhoz, a halhatatlan istenekhez, akik jól megválasztott nevek, tökéletes alakjukban az ember szellemét érzékeltették. A márványgerendákat tartó oszlopokban, a szegélydíszítésben, a párkányzatokban: mindebben volt valami emberi, és ezért tiszteletre méltó, egyes templomokban, miként Athénben és Delphiben, szép, izmos, mosolygó szüzet ábrázoló szobrok tartották a szentély vagy a kincseskamra párkányát. Mennyi szépség, összhang, bölcsesség!

Dionüosz rászánta magát, hogy elmegy Itáliába, amelynek az ő misztériumaira sóvárgó népei Bacchus néven tisztelték volt őt. Én is felszálltam a szőlőindákkal ékes hajójára, és Heléna két testvérének szeme láttára jutottam el a sárga Tiberis torkolatához.

Az Isten már régebben megtanította volt Latium lakóit arra, hogy a szőlőtőkét szilfa karójához kötözzék. A Sabin-hegyek lábánál, árnyas, tiszta forrás öntözte kis völgyben telepedtem meg. Verbénát és mályvát szedtem a réteken. A halvány olajfák, amelyeknek repedezett törzsei a lankák menedékein sorakoztak, zamatos gyümölcssel láttak el. Itt oktattam e keményfejű embereket, akiknek elméje nem volt oly találékony, mint a görögöké, de akiknek szíve rendíthetetlen, lelke türelemre termett és istenfélő volt. Szomszédom, földműves-katona, tizenöt teljes esztendőn keresztül járt súlyos terhektől görnyedő háttal a római sas nyomában hegyeken és tengereken keresztül, és látta, mint szalad meg ez uralomra termett nép minden ellensége. Most szép nyugodtan szántogat két rozsdavörös marhájával, amelyeknek a homlokán, a szétágazó szarvak között, fehér csillag ragyog. Ezalatt kunyhójában erényes és komoly hitvese

hagymát tör bronzkosárban, és babot főz a tűzhely szent kövén. Én, aki barátja vagyok, nem messze tőle, tölgy árnyékában ülve, felderítem fuvolám szavával, és mosollyal köszöntöm gyermekeit, akik az aláhanyatló nap órájában, mely megnyújtja az árnyékokat, rőzsével megrakodva térnek vissza az erdőből. Kertjében érik már a körte és a tök, virágzik a liliom és az örökzöld akantusz, és a fügefafa törzsébe vágott hatalmas Priapus riasztja el rengeteg tagjával a tolvajokat, és elhessegeti a fejére kötött, szél mozgatta kákacsomóval a mohó madarakat. Újholdkor a jámbor telepes marék sót és árpát mutat be áldozat gyanánt mirtusz és rozmaring koszorús házi isteneinek.

Szemem láttára nőnek fel gyermekei és unokái, akiknek szívéből nem szállott el az ősi kegyelet, s akik nem feledkeztek meg arról, minő áldozattal tartoznak Bacchusnak, Dianának, Venusnak, sem arról, hogy virágot és szintiszta bort öntsenek a forrásokba. De türelmességük és régi egyszerűségük lassanként elfajult. Hallottam panaszos nyögésük, ha a bőséges eső megduzzasztotta áradat miatt új gáttal kellett megoltalmazniuk apáik földjét; a csípős sabinumi bor már nem ízlett elfinomodott ínyüknek. A szomszédos csapszékben görög bor szűr-csölgetése közben észre se vették az órák gyors röptét, és a lugasban üldögélve elbámészkodtak, mily ügyesen mozgatja a fuvalás nő csörgettyű szavára kecses derekát. A telepesek árnyas ligetekben, fecsegő patakok mentén tértek édes nyugovóra: de most a jegenyék között, a szent út mentén, rengeteg sírdombokat emeltek, szobrokat, oltárokat láthattál, és a kétkerekű kocsi kereke most már gyakrabban nyikorgott a kopott köburkolaton. Zsenge cseresznyefa, amelyet kiszolgált katona hozott magával, az egyik konzul távoli hódításainak lett hírnöke, és a lantkísérettel előadott ódák megtanítottak bennünket Rómának, a világ urának győzelmeire.

Mindazok a területek, amelyeket hajdan, a vadállatokat emberré változtatva és gazdag gyümölcsöt, aratást sarjasztva mindenfelé, a menádok útján bejárt volt Dionüosz - most Róma békéjének áldásait élvezték. A nőtényfarkas ápoltja, katona és földmunkás, a legyőzött népek barátja, a ködös óceán partját a Kaukázus meredek lejtőjével összekapcsolva utakat épített; minden városban templomot emeltek Augustus és Róma tiszteletére, és a világegyetem annyira hitt a latin igazságosságban, hogy ha Thesszália hegyszakadécai között vagy a Rajna bozótos partjain a méltatlan teher alatt már-már összeroskadott a rabszolga, a „Caesar!” kiáltás tört ki belőle. De miért kell ezen a vízből és földből álló szerencsétlen golyóbison mindennek ellankadnia és elpusztulnia, és mi az oka annak, hogy ami a legszebb, az a legkurtább éltű is? Görögország csodálatos leányai: a Tudomány, a Bölcsesség, a Szépség, ti mindmegannyi jótekonny istenek, mind halálosan mély álomba merültetek, mielőtt el kellett volna még szenvednetek ama barbároktól való meggyaláztatásokat, akik az északi mocsarakban és néptelen pusztaságokon, szórén megülve apró lovaikat, rohamra készültek ellenetek.

Mialatt, kedves Arcade-om, a türelmes légionárius ott táborozott a Phaszosz és Tanaisz partján, Ázsiának és a förtelmes Afrikának asszonyai és papjai elárasztották az Örök Várost, és fortélyaikkal kiforgatták Remus fiainak lelkét. Mindekkoráig Jehovát, a leleményes lelkek konok üldözőjét, nem ismerte az a világ, amelyet állítása szerint ő teremtett, kivéve néhány silány szíriai törzset, amely éppoly bárdolatlan volt jó sokáig, mint ő, és egyik rabságból a másikba került. Kihasználva Róma békéjét, amely mindenütt megteremtette az utazás és kereskedés szabadságát, és előmozdította a gondolatok és áruk cseréjét, ez az öreg isten szemtelen módon hozzálátott a világegyetem meghódításának előkészítéséhez. Nem ő volt az egyetlen, aki ily tervet forgatott azidétt elméjében, hanem isteneknek, demiurgoszoknak, démonoknak egész raja: Mithra, Thamusz, a jó Izisz, Eubulosz törte fejét azon, miképpen lehetne hatalmukba keríteni a békében összeforrt világot. Mindeme szellemek között Javeh látszott a legkevésbé rátermettnek arra, hogy kivívja a győzelmet. Tudatlansága, kegyetlensége, cicomája és ázsiai barbár fényűzése, törvénytelenségre hajló szelleme, ravaszkodása, amely arra készítette, hogy láthatatlan maradjon, mindez gyűlöletes volt ama hellének és

latinok szemében, akik Dionüoszoknak és a Múzsáknak voltak neveltjei. Ő maga is tisztában volt azzal, hogy nem nyerheti meg a szabad emberek és pallérozott elmék szívét, és ezért cselhez folyamodott. Hogy elszédítse a lelkeket, mesét koholt, amely, noha korántsem volt oly leleményes, mint ama mítoszok, amelyekkel mi ékesítettük volt fel antik tanítványaink szellemét, de amely mégis magával ragadhatta a fogyatékos értelműeket, akik mindenütt nagy tömegekben élnek. Javeh azt állította, hogy az összes emberek bűnt követtek volt el ellene, az eredendő bűnt, s ennek súlya nyomasztja őket mostani és jövő életükben is (mert, amint tudjátok, a halandók ostobaságukban azt állítják, hogy létüknek a pokolban létszen folytatása), és az álnok Javeh elhitette velük, hogy enfiát küldötte ide a földre, hogy az vérével váltsa meg az emberek bűneit. Nem hihető ugyan, hogy a büntetés megszünteti a hibát, s még kevésbé hihető, hogy az ártatlan bűnhödhetik a vétkes helyett. Az ártatlan szenvedéseit nem lehet jóvátételként elfogadni, és legfeljebb új bajjal szaporítják a régi bajt. De persze azért akadtak szerencsétlenek, akik imádattal hódoltak Javehnek és engesztelő fiának, és akik Javeh misztériumát jó hírnek, evangéliumnak híresztelték el. Persze, minket nem lepött meg ez a téboly. Hiszen nemegyszer láttuk, hogy az emberek fajtája, különösen amikor szegény és mezítelen, földre borul a félelem minden káprázata előtt, és hogy elvetve a jóindulatú démonok tanácsait, szívesebben engedelmeskedik kegyetlen demiurgoszok parancsainak. Javeh ravaszságával kelepcebe csalta a lelkeket. De azért hírnevét nem növelte meg ez a fogás annyira, mint ahogy remélte. Az emberek nem őt, hanem fiát halmozták el magasztalásaikkal, és róla nevezték el az új vallást. Javehhal ezután is alig törődött valaki a földön.

Huszedik fejezet

amelyben folytatódik a kertész elbeszélése

Az új babona legelőször Szíriában és Afrikában terjedt el. A kikötővárosokban honosodott meg, amelyekben mocskos csőcselék nyüzsgő, majd eljutott Itáliába is, ahol eleinte a rimák és rabszolgák vallották, de gyorsan meghódította a városok népességét. De jó ideig nem zavarta meg a falvak nyugalmát. A falusi emberek, mint hajdanában, most is fenyőfát szenteltek Dianának, amelyet minden esztendőben egyszer fiatal vadkan vérével öntöztek meg, emse feláldozásával iparkodtak háziisteneik kedvét megnyerni, s ragyogó szőrü gödölyét ajánlottak fel Bacchusnak, az emberek jótevőjének; ha nagyon szegények voltak, házitűzhelyük, szőlőjük és szántójuk védőinek akkor is juttattak némi lisztet és bort.

Mi arra oktattuk volt őket, hogy elegendő az is, ha tiszta kézzel megérintik az oltárt, és hogy az isteneknek kedvük telik a szerény adományokban is. De a tébolyok sok-sok helyen való kitörése jelezte, hogy Javeh uralmának ideje elérkezett. A keresztények elégették a könyveket, lerombolták a templomokat, felgyújtották a városokat, s örületük még a pusztákra is átragadt. Önmaga ellen fordult itt tébolyában ez a sok ezer szerencsétlen, hegyes vasakkal marcangolva lágyékát. S ez önkéntes áldozatok panaszzsava zsolozsma gyanánt szállott fel az egész földről Istenhez. Árnyas rejtékhelyemet is hamarosan kiszimatolta ez őrzőgök dühe.

A domb tetején, amelynek aljában egy olajligetet vidítottam fel naponta fuvolám hangjával, Róma békéjének első éveiben az őseik sátraira emlékeztető kerek kis márványtemplomot építettek a rómaiak. Falai sem voltak e kis szentélynek: hét lépcsőnyi magas emelvényen tizenhat, akantuszlevelekkel díszített oszlop emelkedett, amelyek fölé kupola alakú, fehér cseréptető borult. A kupola alatt egy athéni képfaragó vésője alól kikerült Ámor szobor állott: éppen újat faragta. A gyermek mintha eleven lett volna, szemében és ajkán mosoly ült, egész teste csupa összhang, csupa hajlékonyság. Én nagy tisztelője voltam a leghatalmasabb isten eme képmásának, és arra oktattam a földműveseket, hogy mutassanak be neki áldozat gyanánt kétesztendő borral megtöltött és verbénakoszorúval ékes kelyhet.

Egy nap, amikor szokásom szerint ott ültem az Isten szobra előtt, szabályokat és dalokat forgatva eszemben, ismeretlen, borostás képű, bárdolatlan ember közeledett a templom felé, egyetlen szökéssel fenn termett a talapzaton, és vadul ujjongva kiáltotta:

- Pusztulj el, lelkek mérgezője, és vajha veled együtt pusztulna el az öröm és a szépség is!

Így szóla, és övéből baltát rántott ki, amelyet ráemelt az Istenre. Én megragadtam karját, fellöktem és megrugdostam patás lábammal.

- Rossz lélek - ekképpen szólott hozzám gyászos bátorsággal -, hadd döntsem le előbb ezt a bálványt, s azután nem bánom, ha meg is ölsz.

Nem hallgattam meg eszeveszett kérését, de testem egész súlyával ránehezedtem mellére, amely csak úgy recsegett térdem nyomása alatt, és két markom közé fogva nyakát, megfojtottam ezt a szentségtörőt.

Elkéült arccal, kilógó nyelvvel hevert ott a mosolygó Isten lába előtt; én ezalatt a szent forrás vizében megmosakodtam. Majd elfordulva a földtől, amely a keresztények zsákmánya lett, nekivágtam Galliának, és eljutottam a Saône partjaira, ahova Dionüosz hajdanában már elvitte volt a szőlőtőkét. E boldog népekhez még nem jutott el a keresztény Isten híre. Szépségével jeleskedő, dús lombozata cserfát imádtak ezek a népek; áldott ágai a földet separték, ezeket gypjúszalagokkal aggatták tele. Ugyancsak imádtak egy szent forrást is, és agyagszob-

rokat állítottak fel a nedves barlangokban. Apró sajtkorongokat és kis tányérban tejet áldoztak a hegyi és erdei nimfáknak. De az új Isten nemsokára elküldte hozzájuk is szomorúságának egyik apostolát, aki még a füstölt halnál is keshedtebb volt. Noha a böjt és virrasztás kiaszottá sorvasztotta, szenvedelmes hévvel hirdetett holmi komor misztériumokat. Szerette és jónak mondta a szenvedést. Haragja lesújtott mindenre, ami szép, szerelemre termett és vidám volt. A szent cserfát kidöntötték baltájának csapásai. Szépségükért gyűlölte a nimfákat, és gyalázó szavak árját zúdította rájuk, ha kerek idomaik estefelé kiragyogtak a bozótból, és utálattal fordult el szép szavú fuvolámtól is. Ez a szegény ördög azt hitte, hogy mondókaival elűzheti azokat a halhatatlan démonokat, akik a hűvös barlangokban, erdők mélyén vagy hegyek gerincén lakoztak vala. Azt hitte, hogy fölibénk kerekedhetik néhány csepp vízzel, amelyet szavak mormolása és furcsa mozdulatok kíséretében szórt felénk. A nimfák, hogy bosszút álljanak rajta, éjszaka megjelentek előtte, és heves vágyra gerjesztették, amelyet azonban ez a szegény bolond bűnnek tartott; majd csengő kacajjal verve fel a mezők csendjét, elszálltak, mialatt áldozatuk izzó testtel vergődött alomból készült fekvőhelyén. Így tréfálják meg az isteni nimfák a boszorkányüzőket, teszik csúffá a gonoszságot és a fősvény szüzeséget.

Az apostol azonban mégsem tudott annyi bajt okozni, amennyit akart volna, mert egyszerű és természetes emberekhez szólt, és mert különben is oly silány az emberek nagy része, hogy alig vonja le következményeit ama elveknek, amelyeket beléjük oltanak. Az a kis liget, amelyben én laktam, szenátori családból származó gallusé volt, akiben még élt a latin választékosság némi csökevénye. Szerellemmel szerette fiatal, felszabadított rabszolganőjét, és megosztotta vele nárciszokkal telihímzett bíbor nyoszolyáját. Rabszolgái megművelték szőlőjét és szántóföldjeit, ő maga költő volt, és mint Ausonius, arról énekelt, miképpen korbácsolta meg Venus rózsákkal fiát. Noha keresztény volt, tejjel, gyümölccsel és zöldségfélékkel áldozott nekem, akit a hely jó szellemének tisztelt. Viszonzásul pihenő óráiban fuvolám szavával gyönyörködtettem, és szépséges álomlátásokkal ajándékoztam meg. Ezek a békeszerető gallusok alapján véve igen keveset törődtek Javehhal és fiával.

De íme, egyszerre tüzek gyulladnak ki a szemhatár peremén, és a szelek szárnyán hamu és por repül pagonyunk tisztásaira. A földművesek szekereik hosszú sorát hajtják vagy nyájaikat terelgetik. A rettegés zsivaja veri fel a falvakat: „A burgundok!” - ez a kiáltás hallatszik mindenfelé... Először csak egy lovas tűnik fel: kezében lándzsa, tetőtől talpig bronzba bújtatva, dús, vörös hajzata két fonatban hullik a vállára. Majd ketten jönnek, azután talán húszan is, végül ezerszámra bukkannak fel, vadul, véresen. Lemészárolják az öregeket, gyermekeket, erőszakot tesznek a legvénebb ösanyákon is, akiknek ősz haja az újszülöttek szétaposott agyvelejével összekeveredve, odatapad a barbárok talpához. Az én fiatal gallusom és ifjú rabszolganője vére ott omolt ki a nárcisszal hímzett nyoszolyájukon. A barbárok tüzet raknak az oszlopcsarnokokban, hogy ökreiket egészben megsüthessék, összetörik a kancsókat, és az elárasztott pincék sarából merítik a bort. Velük vannak hadiszekereikre rakott félig mezítelen asszonyaik is. Miután az öregek tanácsa, a lakosság és az egyház fejei elvesztek a lángok között, a burgundok a Forum oszlopsorai alatt aludták ki mámorukat. S két hét se telt bele, láthatad volna, mint mosolyog az egyik sűrű szakálla bozótjából kisgyermekére, akit háza küszöbén szőke hitvese emel feléje; miképpen gyűjti meg kohóját, és kovácsolja ütemre a vasat a másik, vagy mint dalol tölgyek árnyékában összegyűlt bajtársainak törzse isteneiről és hőseiről a harmadik, s olyanokat is láthattál volna, akik vásárra rakták ki portékájukat: égből hullott köveket, bölényszarvakat és amuletteket. S a vidék őslakói lassanként nekibátorodva visszaszivárogtak az erdőkből, amelyekben meglapultak volt, és hozzáfogtak leégett kunyhójuk felépítéséhez, földjeik megműveléséhez, a szőlőtőkék megnyeséséhez. Az élet megindult a

maga útján: de ezek voltak a legszörnyűbb idők, amelyeket valaha is átélt az emberiség. Barbárok lepték el a római birodalmat. Erkölcsaik faragatlanok valának, de mert bosszúálló és kapzsi volt természetük, hive-hittek a vétek megváltatásában. Javehnek és fiának ez a meséje megnyerte tetszésüket, és annál inkább hittek benne, mert *azok* a rómaiak hirdették e meséket, akik tudósabbak voltak náluk, és akiknek művészetét és szokásait, nagy titokban ugyan, de szerfelett tisztelték. Sajnos, Róma és Görögország öröksége otromba emberekre szállt. A tudásnak jóformán nyoma veszett. Már az is nagy dolog volt, ha valaki a templomi énekarban énekelni tudott, és csodálatra méltó bölcs gyanánt tisztelték azt, aki meg tudott jegyezni néhány mondatot a Bibliából. Voltak akkor is költők, aminthogy madarak is voltak, de versük minden lába sántított. Az antik világ démonai, az emberek jó szellemei, tisztükből kiforgatva, üldöztetés, bántalom, hajsza elől az erdőbe húzódtak vissza; vagy ha mutatkozni akartak az emberek között, hogy tiszteletet ébresszenek bennük, félelmetes alakot öltöttek, vörös, fekete vagy zöld bőrbe bújtak, kancsalítottak, óriási vadkanagyarakkal telirakott szájjal, szarvakkal, farokkal, vagy néha hasukon emberi ábrázattal éktelenítették el magukat. A nimfák most is szépek maradtak; s a barbárok nem ismerve hajdani oly szelíd neveiket, tündéreknek hívták, szeszélyes természettel és gyermekes kedvtelésekkel ruházták fel őket, féltek tőlük, szerették őket.

A mi becsületünk aláhanyatlott, tekintélyünk csökkent; de azért nem csüggedtünk, és megtartva vidámságunkat és jóindulatunkat, e kemény időkben is az emberek igaz barátai voltunk. Amint észrevettük, hogy a barbárok vadsága és bizalmatlansága kissé is enyhül, különféle álöltözetben igyekeztünk szóba állani velük. Óvatosan és ravasz kerülőutakon ébresztgettük bennük azt a gondolatot, hogy ne ismerjék el az agg Jehovát csalhatatlan Uruknek, hogy ne engedelmeskedjenek vakon parancsainak, ne ijedjenek meg fenyegetéseitől. Ha célszerűnek mutatkozott, a bűbájosság fogásait sem vetettük meg. Szakadatlanul arra ösztököltük az embert, hogy tanulmányozza a természetet és kutassa az ókori bölcsesség nyomait. Ezek az északi harcosok, noha szerfelett pallérozatlanok voltak, mégis értettek valamelyest a mestersegekhez. Hitük szemével látták a mennyei harcokat; a hárfá zengése könnyeket fakasztott szemükben, és nagy dolgok iránt talán fogékonyabb volt szellemük, mint ama elsatnyult rómaiaké és gallusoké, akiknek földjét elhódították. Nem értettek sem a kőfaragáshoz, sem a márványcsiszoláshoz, de Rómából és Ravennából hozattak márványköveket és oszlopokat: törzsfőnökük pecsétül oly drágakő bélyegzőt használt, amelyet a szépség napjaiban egy görög művész faragott. Ügyesen összerakott téglákból falat emeltek, s már tudtak eléggé szemrevaló templomokat építeni; a párkányzatot rémítő fejekkel díszített oszlopok tartották, s a nehéz pillérek tetején szörnyetegek mardosták egymást.

Megtanítottuk őket a szellem- és természettudományok elemeire. Istenüknek egyik helytartója, egy Gerbert nevezetű, tőlünk tanult fizikát, számtant, zenét, s azt mondották róla, hogy eladta nekünk a lelkét. Századok múltak el így, de az erkölcsök bárdolatlansága megmaradt. Vérben fürdött, tűzben pörköldött a világ. A tanulmányokat kedvelő Gerbert utódai nem érték be azzal, hogy a lelkeken uralkodnak (mert az ezzel járó haszon nemigen fogható meg kézzel), hanem a test urai is akartak lenni. Világuralomra törekedtek, erre való jogcímüket a Tiberias-tó egyik halászatól származtatták. Az egyiküknél kevés híja volt annak, hogy fölébe ne kerekedjék az otromba elméjű germánnak, aki Augustus utódja volt. A vége az lett, hogy a világi és egyházi uralomnak meg kellett osztozkodni a hatalomban, és e két ellentétes erő ide-oda cibálgatta. E népek rettenetes vívódások közepette szervezkedtek: se vége, se hossza nem volt a háborúknak, éhínségeknek, mészárlásoknak. Mivel istenüknek tulajdonították ama tömértelen bajt, amely alatt görnyedeztek, a Jóságos névvel tisztelték meg, nem azért, mintha csúffá akarták volna ezzel tenni, hanem mert az ő szemükben az volt a jóságos, aki a legerősebben tudott sújtani. Az erőszaknak eme korszakában olyasvalamire szántam el magam, ami első

pillantásra meglepőnek tetszhetik, noha bölcs dolog volt: a tudományokkal kezdtem foglalkozni.

A Saône és a Charolais-hegység között, amelyen ökörcsordák legelnek, erdős hegyhát terül el, amely lankásan ereszkedik le a csergedező patak öntözte rétség felé. Itt oly kolostor állott, amelynek híre betöltötte volt az egész keresztény világot. Hasadt lábamat csuhám alá rejtve, szerzetesnek állottam be az apátságba, ahol a hadfiak lármájától távol - akik egyformán elviselhetetlenek, akár jó barátok, akár ellenségek - nyugodtan éldegéltem. A gyermekkorába visszazuhant emberiséget előlről kellett újból mindenre megtanítani. Lukács testvér, a cellatársam, aki az állatok szokásait tanulmányozta, azt hirdette, hogy a menyét fülén át nemzi kicsinyeit. A réten gyógyfüveket szedtem, amelyekkel a betegeket gyógyítottam, akiket ezelőtt orvoslás helyett úgy kezeltek, hogy szent ereklyét érintettek meg velük. Az apátságban rajtam kívül is akadt még néhány démon, akiket hasadt lábukról és jóindulatú beszédükről ismertem meg. Összefogtunk s közös erővel igyekeztünk, hogy a szerzetesek otromba lelkét kipallérozzuk.

Mialatt a kolostor falainak tövében a gyermekek cikáztak, malmoztak, a tisztelendő testvérek ugyanolyan haszontalan, de azért számomra elég mulatságos játékot találtak ki, mert valahogy el kell tölteni az embernek idejét, s ha fontolóra veszi az ember, tulajdonképpen: az idő eltöltése, ez az egész élet. A mi játékunk szójáték volt, amelyben öröme telt a durva, de egyúttal fogékony elménknek, s amely fellelkesítette a tanítványokat, és megbolygatta az egész keresztény világot. Két táborra oszlottunk. Az egyik tábor azt állította, hogy mielőtt almák voltak, már meg kellett lennie az Almának, mielőtt papagájok voltak, meg kellett lennie a Papagájnak, s mielőtt buja és falánk szerzetesek voltak, meg kellett lennie a Bujaságnak, a Falánkáságnak és a Szerzetesnek, mielőtt lábak és ülepek lettek a világban, az ülepenbillentésnek időtlen idők óta ott kellett szunnyadnia Isten kebelében. A másik tábor azt állította, hogy épp ellenkezőleg: az almák nyomán keletkezett az emberben az alma gondolata, a papagájok nyomán a papagáj gondolata, a szerzetesek nyomán a szerzetesség, a bujaság és falánkosság gondolata, és az ülepenbillentés eladdig nem is létezett, amíg azt annak rendje és módja szerint nem gyakorolták, és nem szenvedték el. A játékosok szerfelett izgultak, sőt kézi birokra is keltek. Én a második párthoz csatlakoztam, amelynek álláspontja ésszerűbb volt, és amelyet valóban el is ítélt azután a soissons-i zsinat.

A hűbéres hűbérurával, a hűbérúr hűbéresével szakadatlanul harcba állott ugyan, de az urak kevesellvén ezt az egymás ellen való harcot, kitalálták, hogy jó volna hadba szállani a Napkelet ellen. Ha emlékezetem nem csal, azt hirdették, hogy Isten fia szent sírjának megszabadításáért szállanak hadba. Ezt hirdették, de kalandos és zsákmányoló ösztöneik hajtották őket távoli földek, asszonyok, rabszolgák, arany, mirrha és tömjén után. Kell-e szólanom arról, mennyi bajjal járt ez a vállalkozás? De korlátolt honfitársaink legalább megismerkedtek a keleti művészetekkel és mesterségekkel, és a fényűzés szépségeivel. Ettől kezdve nem került már oly nagy fáradságunkba munkára szoktatni és a találmányok útjára terelgetni őket. Merészen megtörő boltozatokkal, szűkre ívelt ablakokkal, magas tornyokkal, ezernyi tornyocskával, csúcsívekkel ékes, csodálatos szépségű templomokat építettünk, amelyek Javeh egébe nyúltak, s egyszerre szállott fel belőlük az alázatos lelkűek imája és a kevélyek fenyegető üzenete, mert mindez legalább annyira a mi kezünknek, mint az emberek kezének műve volt, és különös látvány volt, amint e székesegyházakon együtt dolgoztak emberek és démonok, mindegyik szabdalva, vésve, csiszolva a köveket, csalánt, földiszédret, bogáncsot, loncot, számócabokrot faragva ki az oszlopfőkön és párkányzatokon, szüzeket, szenteket és ördöngös kígyókat, számárfejű halakat, farukat vakaró majmokat mintázva, miközben mindegyikük csak saját lelkének szigorú, csintalan, fenséges, ijesztően nevetséges, alázatos és fennhéjázó sugallatára hallgatott, s így az egész harmonikus hangzavarrá, örömtől és fájdalomtól remegő

énekké, diadalmas Babel-toronnyá vált. Útmutatásaink alapján a vésnők, aranyművesek, ötvösök valóságos csodákat műveltek, és a fényűzés minden mestersége felvirult: a lyoni selyemszövés, az artézi kárpitosság, a reimsi vászonszövés, a roueni kelmekészítés. A derék kalmárok kancáikra pattanva, bársonyt és brokátot, hímzett és aranyozott szöveteket, ékszereket, ezüstedényeket, festett ábrákkal díszített könyveket vittek a vásárokra. Vidám fickók a templomokban vagy köztereken állították fel állványaikat, és ahogy eszüktől kitellett, bemutatták a mennyei, földi és pokolbéli dolgokat. Az asszonyok pompásan felcicomázták magukat, és szavuk gyakran fordult a szerelemre. Tavasszal, ha kék volt az ég, urat és szolgát egyaránt kihajtott a virágokkal telehintett rétre az enyelgés vágya. A hegedűs felhangolta hangszerét: s ekkor hölgyek, lovagok és kisasszonyok, polgárok és polgárnők, szüzek és pórnök összefogózkodtak és táncra perdültek. De íme, hirtelen betoppan közjük a Háború, az Éhség és a Dögvész; s a Halál, elvévén a hegedűt az igrictől, szabja most már meg a tánc ütemét. Tűzvész pusztította el a városokat és kolostorokat, fegyveres emberek útszéltölgyekre aggatták a parasztokat, akik nem tudták megfizetni a kirovott váltságdíjat, és a fatörzsekhez kötözték a terhes asszonyokat, akiknek hasából azután éjnek idején a farkasok szaggatták ki a magzatot. A szegénységnek mindettől meghibbant az esze. Néha, a béke visszatérte után, szebb napok bekövetkeztével minden ok nélkül, hirtelen rettentő örület fogta el őket, elhagyták lakóhelyüket és nagy csoportokba verődve, félig mezítelenül, vaskampókkal marcangolták entestüket, és daloltak hozzá... Nem állítom, hogy Javeh és fia volt a bajszerző mindebben. Sok rossz dolog esett meg nélküle is, sőt az ő akarata ellenére. De azért egy dologban világosan ráismertem a jó Isten (mert így nevezték!) keze művére, nevezetesen a helytartói megteremtette, és az egész keresztény világon elterjesztett szokásban, amelynek alapján harangok zúgása, zsolozsmák éneklése közben égették meg azokat a férfiakat és asszonyokat, akik a démonok tanítása alapján furcsa módon gondolkodtak erről az Istenről.

Huszonegyedik fejezet

amelyben folytatódik és befejeződik a kertész elbeszélése

Úgy látszott, mintha a tudomány és gondolat teljesen veszendőbe ment, és a földről végképpen számkivettetett volna a békesség, öröm és szépség.

Mígnem egy napon Róma falainak tövében, egy ókori út szélén, a földet túró munkások márványszarkofágra bukkantak, amelynek oldalán a Szerelem képmása és Bacchus diadalmai voltak kifaragva.

Amikor a födelét felemelték, hajadont pillantottak meg, akinek arca csodálatos frissességben valósággal ragyogott. Haja hosszan elomlott fehér vállán, s mintha csak édesen szenderegne. Néhány polgár, lelkesedésre gyulladva, vállára emeli e nyoszolyát, s felviszi a Capitoliumba. A nép nagy tömegbe összeverődve szemléli a római szűz szóval elmondhatatlan szépségét, és áhítattal lesi ama isteni lélek ébredését, amely ez imádatra méltó külsőben lakozik. Az egész várost annyira felizgatta ez a látvány, hogy a pápa attól tartva, mégpedig nem is ok nélkül, hogy ez a pompás test valamilyen pogány imádat tárgyává válhatik, éjszaka titokban elvitette és elföldeltette. Hívságos ravaszkodás, meddő erőlködés volt azonban ez: az ókor szépségére a barbárság oly sok évszázada után egy pillantást vethettek az emberek, és ez a szívükhöz szóló kép a szerelem és tudás forró vágyát keltette fel bennük. A keresztények Istenének csillaga ez időtől kezdve egyre halványult, és hanyatlóra fordult. Merész hajósok világokat fedeztek fel, amelyekben számos nép lakott, de egyikük sem tudott Javeh létéről, s valószínű volt, hogy ő sem tudott róluk, mert hiszen nem küldte el hozzájuk önmagának és megváltó fiának hírét. Egy lengyel kanonok bebizonyította, hogy a föld forog, s az emberek észrevették, hogy Izrael öreg demiurgosza nemcsak hogy nem teremtette vala a világegyetemet, de még csak fogalma sem volt szerkezetéről. Az ókor bölcsészeinek, szónokainak, jogtudósainak és költőinek írásai előkerültek a klastromok porából, és kézzől kézre vándorolva, a bölcsesség szeretetét gerjesztették fel a szívekben. A féltékeny Isten helytartója, a pápa is elveszítette abban való hitét, akinek földi képviselője volt. A művészetek barátja lévén, csak arra volt gondja, minél több ókori szobrot gyűjthessen, és pompás épületeket emeltessen, vagy hogy Bramantéval helyreállíttassa Vitruvius oszlopcsarnokát. Fellélegzettünk. Az igazi s oly hosszú idő óta számkivettetésben sínylődő istenek visszatértek ekkor a földre, ahol most már nekik is voltak megint templomaik és oltáraik. Leo lábuk elé rakta a gyűrűt, a három koronát, a kulcsokat, s titokban tömjénnel adózott nekik, Polyhymnia újból felvette elmélkedése elejtett aranyfonalát; a ligetben bájos gráciák és nimfák a szatírokkal perdültek táncra, és gyűjtottak dalra; végre-valahára újra tanyát ütött a földön az öröm. De mely szörnyűség, mely balvégzet és gyászos esemény: egy német barát, akit felfűjt a sör és a teológia, szembeszáll ezzel a megújuló pogányvilággal, hadat izén neki, mennyköveivel árasztja el, egymaga hatalmasabbnak bizonyul a papi fejedelmeknél, és pártjára térítve a népeket, megnyeri őket egy olyan reform számára, amely megmenti mindazt, ami már menthetetlennek látszott. Hiábavaló volt a legügyesebb démonok igyekezete, amellyel műve abbahagyására akarták rábírní. Az a kitűnő démon, akit a földön Belzebub néven ismernek, hozzászegődött, és hol tudós vita érveivel próbálta megzavarni, hol kegyetlen incselkedésekkel sodrából kihozni.

A megátalkodott barát azonban a démon fejéhez vágta tintatartóját, és tovább folytatta a gyászos reformáció művét. Egyszóval, ennek az izmos révésznek sikerült kitatarozni, betömní, vízre vinni az egyház meglékelt és zátonyra futott hajóját. Hogy a nagy hajótörés talán tíz évszázaddal is eltolódott, ezt Jézus Krisztus ennek a csuhásnak köszönheti. A dolgok rendje ezután még rosszabbra fordult. E durva, iszákos, civakodó csuklyás barátot nyomon követte a

nyurga és keshedt genfi tudós, az agg Javeh szellemének letéteményese, ez a hideg őrült, ez az eretnek eretnekégető, a Gráciák legelvakultabb ellensége, aki Josuának és a zsidó Bírának undok idejébe akarta visszalökni az emberiséget.

Ezeknek az eszeveszett apostoloknak és eszeveszett tanítványaiknak láttára még a hozzám hasonló, ördögszarvú démonok is sajnálkoztak azon, hogy elmúlt az idő, amikor a Fiú uralkodott Szűz Anyjával együtt a népeken, amelyeket elkápráztatott a sok pompa: a székesegyházak kőcsipkéi, az ablaküvegek áttetsző rózsái, az élénk színű, csodálatos történeteket ábrázoló freskók, gazdag aranyozások, az ereklyetartók tündöklő zománcművei, a keresztek és szentségtartók aranya, a boltozatok homályában világló gyertyák csillagképe, az orgonák harmonikus bugása. Persze, mindezt nem lehetett a Parthenonhoz, a panathénákhoz mérni, de volt azért benne valami, ami szívhez és szemhez szólt, volt benne a szépségnek némi nyoma. De ezek az átkozott reformátorok gyűöltek mindent, ami kedves vagy mulatságos volt. Láthattad volna őket, amint fekete rajokban felkapaszkodnak a templomok főkapuinak homlokzatára, ormaira és talapzatokra, tornyocskákra, és összezúzzák bamba pörölyeikkel azokat a kőszobrokat, amelyeket a démonok és jeles mesteremberek együttesen faragtak volt, a derék embereket ábrázoló szentek és bájos nőszenetek képmásait, a Szűzanya ama megindító képeit, amelyeken keblére szorítja csecsemőjét. Mert ha igazat akarok szólani, el kell ismernem, hogy némi pogány zamatja volt ám azért a féltékeny Isten vallásának is. Az eretnekség eme szörnyetegei azonban hadat izentek a képek imádatának. Én és barátaim elköveltünk mindent, ami csak módunkban volt, hogy megnehezítsük galád munkájukat, és nagy öröömre, egy csomót közülük le is tudtam taszítani a homlokzatokról és karzatokról a tornác kőkockáira, ahol szétfröccsent mocskos agyvelejük.

Az volt a legnagyobb baj, hogy a katolikus egyház is megreformálódott, és gonoszabb lett ezáltal, mint amilyen valaha is volt. A szelíd francia honban a Sorbonne doktorai és a barátok hallatlan dühvel üldözték a leleményes démonokat és a tudós férfiakat. Az én apátom is esküdt ellenségévé vált a helyes és igaz igéknek. Egy idő óta bosszantották tanulmányozással átvirrasztott éjszakáim, de az is lehet, hogy észrevette hasadt lábamat. A képmutató gazember átkutatta cellámat, papírt, tintát, újonnan nyomtatott görög könyveket talált ott, s meglátta a falra függesztett Pán-furulyát is. Eme jelek alapján megtudta, hogy ördögös szellem vagyok, börtönbe vettetett, ahol a szorongás kenyerén és a keserűség vizén kellett volna élnem, ha legott el nem szöktem volna az ablakon keresztül, és nem kerestem volna menedéket a nimfák és faunok között, az erdők mélyében.

Lobogó máglyákról pörkölődő emberhús szaga szállt szerte a világban, mindenütt kínozták, gyötörték az embereket, kerékbe törték csontjaikat, kivágták nyelvüket. Ily féktelen vadsággal sohasem tombolt még Javeh szelleme. De azért némi nyoma mégis maradt annak, hogy az emberek felemelték volt az antik szarkofág fedelét, és megpillantották a római Szüzet. A rémuralom e napjaiban, amikor a pápisták és a reformátorok vállvetve kegyetlenkedtek és erőszakoskodtak, a gyötrelmek eme világában kapott erőre és bátorságra az emberi szellem. Elég merész lett ahhoz, hogy tekintetét az Egekre vesse, s ott nem a bosszútól lihegő vén sémitát, hanem a békés és ragyogó Venus Urániát pillantotta meg.

A dolgok új rendje kezdődött ezzel meg: elérkeztünk az emberiség nagy évszázadaihoz. Az emberi szellem, anélkül hogy nyíltan megtagadta volna ősei Istenét, ez Isten két halálos ellenségének, a Tudománynak és az Észnek rendelte alá magát, és Gassendi tisztelendő szelíden az ősök távoli, feneketlen szakadékában jelölte ki helyét. Azok a jótét démonok, akik a szerencsétlen halandók oktatói és vigasztalói voltak mindig, e korszak kitűnő elméit sokfajta jeles mű, tökéletes művészszerű színjáték és elbeszélés alkotására sarkallották. Az asszonyok kitalálták a társalkodást, a magánlevelezést és az udvariasságot: az erkölcsök és

szokások nemes finomsága nagyobb volt, mint bármely más korban ezelőtt. Az értelem eme évszázadának egyik legkitűnőbb szelleme, a szeretetre méltó Bernier ezt írta Saint-Évremond-nak: „Nagy bünt követ el, aki megfosztja magát akármilyen élvezettől.” Ebből az egyetlen mondaniból is megállapítható, mily nagy előhaladást tőn Európa értelmisége. Persze ezzel korántsem akarom azt állítani, hogy valaha ezelőtt kihalt volna is ez epikureusok faja, csak azt, hogy nem voltak azelőtt oly öntudatosak, mint amilyen volt Bernier, Chappelle és Molière. Még az istenfélők is kezdték megérteni a természetet. S Racine, noha vakbuzgó volt, éppoly jól tudta, mint akármelyik ateista természettudós, mint például Guy Patin, hogy az embereket mozgó szenvedélyek testi okokból származnak.

Apátságomban is, ahova a vihar elvonulása után visszatértem, s amelyben csak tudatlan és kicsinyes emberek éltek, akadt egy fiatal, a többinél kevésbé otromba elméjű szerzetes, aki közölte velem: szerinte a Szentlélek fogyatékos görögséggel fejezi ki magát, hogy megalázza a tudósokat.

De a teológiai- és hitviták azért még mindig tomboltak ebben a felvilágosult társadalomban. Párizs közelében, árnyas völgy mélyén, magános férfiak, remeték éltek, akiket csak Uraknak neveztek; ezek azt állították magukról, hogy Szent Ágoston tanítványai, és tiszteletre méltó megátalkodottsággal tanították, hogy a Szentírás Istene megbünteti azt, aki fél tőle, megjutalmazza, aki szembeáll vele, mibe se veszi a jó cselekedeteket, és ha kedve tartja, kárhozatba küldi leghűségesebb szolgálóit is, mert az isteni igazságszolgáltatás nem az emberi igazságszolgáltatás, és mert Isten útjai beláthatatlanok. Egyszer alkonyat táján összeakadtam ez Urak egyikével, amint kertjében káposztafélék és salátapalánták között elmélkedett. Felszarvazott fejemet meghajtottam előtte, és a következő szavakat súgtam neki:

- A vén Jehova irgalmazzon önnek, uram. Ön jól ismeri őt. De még milyen jól, és mennyire kitanulta erkölceit.

A szent ember észrevevén, hogy bukott angyal vagyok, azt hitte, ő is elkárhozik, s menten szörnyethalt.

A következő század a bölcsészet százada volt. A kutatás szelleme megerősödött, az alázatos tisztelet kihalt; a test hatalma elgyengült, és a szellem új erőre lendült. Az erkölcsök szelídebbek lettek, mint bármikor azelőtt, viszont az én rendembeli szerzetesek egyre tudatlanabbak és mocskosabbak, és így most, amikor a városokban udvarias szellem lett úrrá, a zárda már semmiféle előnnyel nem kecsegtetett. Nem is volt tovább hát maradásom. Csupát az útszéli csalán közé hajítva, hajporos parókát tettem felszarvazott homlokomra, fehér harisnyába bújtatva kecskelábamat s pálcát forgatva kezemben, újságokkal tömve teli zsebemet, megjelentem a nagyvilágban, eljárógtam a divatos sétahelyekre, és állandó vendége lettem ama kávéházaknak, ahol az írók szoktak találkozni. Szívesen láttak azokban a szalonokban, amelyekben korszerű újításképpen a karosszékeket az ülepekhez szabták, s amelyekben férfiak és nők elmésen vitatkoztak. Még a metafizikusok beszéde is érthetővé vált. Az egész város elismerte, hogy alaposan értek a biblia magyarázathoz, és kérdés nélkül elmondhatom, hogy nagy részem volt Meslier abbé végrendeletében, valamint a *Biblia magyarázat*-ban is, amelyet a porosz király káplánjai készítettek.

Ez idő tájt fura és kellemetlen baleset érte Jehovát: egy amerikai quaker papírsárkány segítségével elrabolta tőle villámát.

Párizsban laktam ekkor, és állandóan eljártam azokra a vacsorákra, ahol arról beszéltek, hogy az utolsó király beleivel kell felakasztani az utolsó papot. Franciaországot forró hidegláz rázta, szörnyű forradalom tört ki. A felborított államrend pillanatnyi urai hallatlan veszedelmek közepette csak rémuralommal tudták fenntartani uralmukat. Legtöbbjük nem volt oly kegyet-

len és könyörtelen, mint amilyenek azok a fejedelmek és bírák voltak, akik Javeh kegyelméből uralkodtak a földi téreken; de azért látszat szerint irgalmatlanabbak voltak, mert az emberiség nevében ítélkeztek. Sajnos, azonban igen könnyen ellágyuló és szerfelett érzékeny emberek voltak. Márpedig az érzékeny emberek könnyen izgulnak és lesznek a düh zsákmányává. Ezek a férfiak erényesek is voltak; erkölcsi elvek nélkül sem szűkölködtek, vagyis mereven meghatározott erkölcsi kötelezettségekben hittek, és az emberi cselekedeteket nem a természetes következményeik, hanem az ő elvont elveik szerint ítélték meg. Ama hibák között, amelyek tönkretelhetik az államférfit, az erény a legkárhózatósabb, mert bűnre ösztönöz. Csak az mozdíthatja elő igazán az emberek boldogságát, aki felette áll minden erkölcsnek, mint ahogy az isteni Julius felette állott. Istent, akinek egy ideig ugyancsak rosszul ment a sora, nemigen bántották ezek az új emberek. Sőt akadt közöttük olyan is, aki pártját fogta, és a „Legfőbb lény” néven imádta. Azt is mondhatnám, hogy a rémhatalom uralma elgáncsolta a bölcsészetet, és az agg demiurgosz malmára hajtotta a vizet, mert módot adott neki arra, hogy a rend-, köz-, a személy- és vagyonbiztonság képviselőjének tüntesse fel magát.

A vajúdó szabadság e fergeteges napjaiban Auteuilben laktam, és bejáratos voltam Helvétius-né asszony házába, amely oly emberek találkozóhelye volt, akik mindenről szabadon gondolkoztak. Még Voltaire után is ritkán bukkan ilyenekre az ember. Mert az, aki rettenthetetlenül szembenéz a halállal, nem elég bátor ahhoz, hogy erkölcsi kérdésekben nyíltan hirdesse egyéni felfogását. A tiszteletnek ugyanaz az emberi érzése, amely arra ösztönzi, hogy feláldozza magát, hajtat vele térdet-fejet a közfelfogás előtt. Módomban volt ekkor kiélvezni Volney, Cabanis és Tracy társalkodását. Mindannyian a nagy Condillac tanítványai voltak, és ismereteinket érzékleteinkből származtatták le. Ők maguk ideológusoknak nevezték magukat, a világ legjóravalóbb emberei voltak, s tagadva a halhatatlanságot, haragra gerjesztették a közönséges embereket. Mert az átlagos emberek, akik azt sem tudták, mit kezdjenek mostani életükkel, még olyan életre is vágnak, amelynek sohasem lesz vége. A vihar tombolása közben bizony megesett, hogy a mi kis bölcsész társaságunkat is meg-megzavarták a hazafiaknak a félreeső Auteuilbe küldött őrjáratai. Condorcet-t, nagy emberünket, számkivetették. A nép barátai paraszti külsőm és flanellzekém ellenére rám is gyanakodtak, arisztokratának néztek, és elismerem, hogy a gondolkozás függetlensége a legrátartósabb arisztokrácia.

Egy este, amikor éppen a boulogne-i driádokat lestem - akik úgy ragyogtak a lomb alatt, mint a hold, amikor felkúszik a szemhatár peremére -, mint gyanús egyént, letartóztattak és börtönbe vetettek. Ez csak félreértésből történhetett, de az akkori jakobinusok a szerzetesek példájára, akiknek különben a helyét is bitorolták, igen nagyra tartották az engedelmisségből fakadó egységet. Helvétiusné asszony halála után kis társaságunk Condorcet-né asszony szalonjában szokott összegyűlni. Néha-néha Bonaparte is méltatott bennünket arra, hogy szóba álljon velünk.

Mivel általában nagy ember hírében állott, azt hittük, hogy ideológus, amilyenek mi voltunk. Befolyásunk elég nagy volt az országban, s ezt az ő javára érvényesítettük, elősegítettük a császári polcra való felemelkedést, mert azt hittük, hogy új Marcus Aureliust kap benne a világ. Azt reméltük, hogy meghozza a békességet az egész világnak, de nem váltotta be a hozzá fűzött várakozásainkat, azonban nem volt igazunk, amikor tévedésünket az ő rovására írtuk.

Kétségtelen, hogy Bonaparte értelmének frissességével, képmutatásának nagyságával és cselekvésre való rátermettségével jóval felülmúlta a többi embereket. Tökéletes uralkodói tehetségének az volt az alapja, hogy teljesen a jelen perc embere volt, és hogy a közvetlen és pillanatnyi valóságon kívül semmi másról még csak fogalma sem volt. Szelleme hatalmas és mozgékony volt. Értelme, ha befogadó erejét nézted, óriási, de közönséges és mindennapi

volt, felölelt minden emberit, de nem emelkedett föléje. Mindig csak azt gondolta el, amit seregének utolsó gránátosa is gondolt, de ezt aztán hallatlan erővel tudta elgondolni. Öröme tellett a véletlen játékában, s mulatságosnak találta a szerencsének oly módon való próbára tételét, hogy több százezer törpét egymásnak eresztett: így mulatott ez a nagy gyerek, aki nagy volt, mint a világ. Sokkal jobban ismerte az embereket, semhogy kihagyta volna játékából az öreg Jehovát, akinek még nagy hatalma volt a földön, s akihez uralomvágyánál és erőszakosságánál fogva amúgy is hasonlított: fenyegette, hízelgett neki, becézgette, megfélemlítette. Bebörtönözte földi helytartóját, s torkára illesztve kését, kérve arra, hogy kenje fel, ami tudvalevőleg Saul ideje óta erőssé teszi a királyokat. Felelevenítette a demiurgosz vallását, *Te Deum*-ot énekelt tiszteletére, és az egész birodalomban forgalomba hozott kis katekizmusban földi istennek ismertette el magát vele. Ők ketten, Javeh és Bonaparte, összerakták villámaikat, és mondhatom, fene nagy égzengés kerekedett belőle.

Mialatt Napóleon játékaik kiforgatták sarkaiból Európát, nyugodtan élveztük bölcsességünk örömét, noha kissé elszomorított bennünket, hogy a bölcsészet korát mészárlások, kínzások és háborúk vezetik be. A fő baj azonban az volt, hogy az új század gyermekei, akik a legelszomorítóbb féktelenségnek estek áldozatul, a kereszténységet festői és irodalmi cicomákkal díszítették fel, ami a szinte elképzelhetetlen lelki elfajulásnak a bélyege, és végül aztán a romanticizmus vizeire eveztek át. A háború és romanticizmus - mely szörnyű két nyavalya! S mennyire elszorult a szívünk ama gyermekes és elvakult rajongás láttára, amelyet ezekben az emberekben a puskák és dobok szemlélete keltett! Nem tudták megérteni, hogy a háború, amely a tudatlan és barbár emberek világában jellemet és államot alkotó erő volt, ma már a győztesre is csak pusztulást és nyomort hoz, s szörnyű, ostoba bűn oly korban, amikor a művészetek, tudományok és a kereskedelem közössége egységbe fűzte a népeket. Eszeveszett európaiak azok, akik egymás legyilkolására készülnek, holott ugyanaz a civilizáció fűzi össze és foglalja egységbe őket!

Le is mondtam végképp ez örültekkel való társalkodásról. Elvonultam ebbe a faluba, és kertészkedni kezdtem. Gyümölcsösöm barackjai a menádok napsugaras bőrét idézik emlékezetembe. Most is szeretem az embereket, mint hajdan, kissé csodálom és szerfölött sajnálom őket, s e kis telek művelése közben várok az ama még távoli nap elkövetkeztére: amikor a nagy Dionüosz faunok és bacchánsnők kíséretében visszatelepítvén a földre az örömet és szépséget, újból megteremti az aranykort. Vidáman loholok majd akkor szekere után. De vagy ki tudja, itt leljük-e még majd eme jövődiadalunk napján az embereket? Ki a megmondhatója annak, vajon kimerült fajtájuk végzete nem teljesedik-e már be rajtuk előbb, és nem újfajta lények kelnek-e majd ki mindannak hamvaiból és romjaiból, ami hajdanában az ember és szelleme volt? Ki tudja, nem kerítik-e szárnyas lények hatalmukba a földi téreket?

De ez azért nem teszi majd fölöslegessé a jó démonok munkáját: a madarak fajtáját tanítják majd akkor a művészet és élvezés titkaira.

Huszonkettedik fejezet

amely megismertet bennünket Guinardon mesternek egy régiségkereskedésben megbújó vétkes boldogságával, amelyet az után egy szerelmes asszony féltékenysége zavar meg

Guinardon mester (amint ezt különben Zéphyrine pontosan elbeszélte volt Sariette úrnak) suttyomban összeszedte Princesse utcabeli padlásából, amelyet műtermének nevezett, az összes képeket, bútorokat és egyéb régiségeket, és egy, a Courcelles utcában bérelt helyiséget rendezett be velük, maga is odaköltözött, és ötven évi együttélés után egyetlen szalmazsák, egyetlen fazék, egyetlen garas nélkül hagyta ott Zéphyrine-t; az erszényében maradt egy frank hetven volt a szegény asszony minden vagyona. Guinardon mester kép- és régiségkereskedést nyitott, és odatelepítette az ifjú Octavie-t.

A kirakata elég mutatós volt: láthattál ott Gérard Dávid iskolájára emlékeztető zöld sapkás flamand angyalokat, Luini iskolájából kikerült Salomét, fára festett franciás Szent Borbálát, limoges-i zománcokat, cseh és velencei üvegeket, urbinói tányérokat; valódi angol csipkéket, amelyeket Zéphyrine szépsége virágjában állítólag III. Napóleon császártól kapott. Az üzlet belsejében arany holmik ragyogtak a félhomályban, és feszületeket, apostolokat, patrícius asszonyokat és nimfákat pillantott meg itt is, ott is a szem. Amott fal felé fordított vászon állott, amelyet csak a bizony meglehetősen ritka műértőknek mutattak meg: Fragonard *Gimblette*-jének frissen festett hasonmását, amelyen még meg sem száradt a festék. Maga Guinardon mester is így mondta ezt. Az üzlet végében paliszanderfából készült szekrény állott, amelynek fiókjában ritkaságokat, Baudouin vízfestményeit, XVIII. századbeli illusztrált könyveket, miniatűröket őriztek.

Festőállványon, lepellel letakarva tartották az üzlet díszét-virágát, legbecsesebb kincsét-gyöngyét: egy gyengéd arannyal futtatott kék és rózsaszínű Fra Angelicót - *A Szűz megkoronázása* -, amelyért Guinardon mester százezer frankot kért. Császárság korabeli kézimunkaasztal mellett, amelyen virágváza állott, egy XV. Lajos korabeli széken ült az ifjú Octavie, hímezgetve, aki Princesse utcabeli padlásszobácskájában hagyva régi ragyogó rongyait, most már nem holmi kitatarozott Rembrandt-képhez, hanem bájosan tündöklő és kristálytisztá Vermeer van Delft-hez vala hasonlatos, és ebben, mi tagadás, nem csekély öröme tellett a Guinardon mesternél megforduló műértőknek. Ott üldögélt csendesen és szűziesen egész nap az üzletben, mialatt barátunk valamerre fenn a padlás táján különféle képeken dolgoztatott. Öt órákor szokott csak onnan előkerülni, és ilyenkor elbeszélgetett üzlete állandó vendégeivel.

A legszorgalmasabb látogatója a sovány, ösztövé, hajlott hátú Desmaisons gróf volt. Beesett arcának mindkét járomcsontja alól szörpamacs nőtt ki, amely megduzzadva valóságos hógörgeteggé gyarapodott, mire állához ért, és a mellére hullott. Hosszú, kiaszott, aranygyűrűs keze folyton ott kotorászott szakállában. Húsz esztendő óta siratta élete virágkorában és szépsége teljességében tüdővészben elhunyt hitvesét, és fennmaradó szabad idejét azzal töltötte, hogy érintkezést keresett a halottakkal, és rossz képekkel zsúfolta tele elárvult palotáját. Guinardon mesterben feltétlenül megbízott. Éppoly gyakori vendége volt az üzletnek Blancmesnil úr is, egy nagy pénzügyi igazgatója. Blancmesnil úr jó erőben levő, testes, ötven év körüli férfiú volt, aki nemigen érdeklődött a művészet iránt, aligha értett is hozzá, de akit az ifjú Octavie vonzott oda. Mint csalogató madár kalitkájában, úgy ült az ifjú hölgy a boltban.

Blancmesnil úr és Octavie között hamarosan furcsa szálak szövődtek, amelyeket mindenki észrevett, csak - tapasztalat híján - Guinardon mester nem, mert hiszen az aggastyánnak Octavie iránt való szerelme még friss és fiatal volt. Néha bekukkantott hozzájuk Gaétan d'Esparvieu is, aki csodálatra méltó hamisítónak tartotta Guinardon mestert.

Egy napon megjelent az öreg ószeresnél le Truc de Ruffec úr, a kardok embere, és beavatta terveibe. Le Truc de Ruffec úr az ütő-, vágó- és szúrófegyverek fejlődését bemutató kiállítást tervezett a Petit Palais-ban, tiszta jövedelmét a marokkói gyermekek megtérítésén munkálkodó misszióknak szánta, és arra kérte most Guinardon mestert, adja kölcsönbe gyűjteményének néhány legbecsesebb darabját.

- Eredeti tervünk az volt - mondotta -, hogy kiállításunknak ezt a címet adjuk: „Kard és Kereszt”. E két szó összekapcsolódása hüen jellemzi azt a szellemet, amelyből tervünk fakadt. Éppoly hazafias, mint keresztényi gondolat sarkallt bennünket arra, hogy törekedjünk a kardnak, a becsület eme jelképének, és a keresztnek, az üdvözülés jelének párosítására. Vállalkozásunk magas védnökeivé a hadügyminisztert és Cachepot őeminenciáját akartuk megnyerni. Sajnos, különféle akadályok meredtek elibénk, és így el kellett halasztanunk tervünk megvalósítását... Úgyhogy be kell érünk egyelőre azzal, hogy csak a kardkiállítást üthetjük nyélbe. Már meg is szerkesztettem azt az iratot, amely a közönséget felvilágosítja kezdeményezésünk jelentőségéről.

Így szólván, zsebéből iratoktól duzzadó tárcát szedett elő le Truc de Ruffec úr, és a különféle lovagias ügyekre és fedezetlen váltókra vonatkozó jegyzőkönyvek közül maszatos papírdarabot halászott ki:

- Ez az - mondotta: - „A Szablya büszke szűz. A Kard: maga a francia hadsereg. Oly korban, amelyben annyi viszontagság után újból a maga egész fényességében ragyog a nemzeti érzület...” stb. Ugye, nagyszerű?

S újból kérte Guinardon mestert, adjon kölcsön néhány szép kardot, megígérte, hogy a d'Esparvieu tábornok védnöksége alatt álló és a kis marokkóiak lelki üdvét szolgáló kiállítás legfeltűnőbb pontján helyezi majd el őket.

Guinardon mester nemigen gyűjtött fegyvereket: képekkel, rajzokkal, könyvekkel kereskedett leginkább. De őt azért semmi sem találta készületlenül. Leakasztott egy markolatos vívótört, amely jellemző átmeneti példája volt XIII. Lajos-III. Napóleon kora kardstílusának, és odanyújtotta a kiállítás rendezőjének, aki tisztelettel és bölcsen hallgatva vette szemügyre.

- Van ennél külön is - mondotta a régiségkereskedő.

S az üzlet limlomos mélyéről, esernyők és botok közül fene nagy liliumvirágos, valóban királyi kardot kotort elő: Fülöp-Ágost szablyáját, amelyet a *Merániai Ágnes* 1846-i előadásán az Odéon színház egyik színésze forgatott. Guinardon a kard hegyét a földnek feszítette, és mintha kereszt volna, kezét áhítatosan összefűzte a markolatán, és oly királyhű volt, mint akárcsak maga az a kard.

- Mutassa ezt be a kiállításán - mondta. - Ritka madár az ilyen kard. Bouvines a neve.

- Ha sikerül eladnom - kérdezte rengeteg bajuszát pödörgetve le Truc de Ruffec úr -, ugye számíthatok némi haszonrészesedésre?

Néhány nap múltán Guinardon mester rejtelmes ábrázattal mutatta meg Desmaisons grófnak és Blancmesnil úrnak a legújabbban felfedezett, és a mester legérettebb stílusát tükröző Greco képet. A kép Assisi Szent Ferencet ábrázolta, amint az alvernumi szikláról füstoszlop gyanánt felszáll a mennyekbe, és szörnyszülöttre emlékeztető, apró, a távolság által még kicsinyített

feje elvész a fellegekben. Ez aztán igazi, hamisítatlan, túlságosan is eredeti Greco! A két műbarát szemügyre vette a képet, mialatt Guinardon mester elragadtatással beszélt a sötét háttérrel és a kép fenséges elgondolásáról. Hogy megfelelően jellemezze a Tintorettót követő, de őt jócskán felülmúló Theotokopuli nagyságát, Guinardon mester az ég felé emelte karját, és így szólt:

- Greco szent ember, szűz, hatalmas, titokzatos, apokaliptikus művész volt.

Desmaisons gróf kijelentette, hogy neki Greco a kedvenc festője. Blancmesnil szíve belsejében nem volt éppen meggyőződve a kép szépségéről.

E pillanatban kinyílt az ajtó, s akire most éppen nem volt nagy szükség itt, Gaétan úr lépett be.

Egyetlen pillantást vetve Szent Ferencre, így szólt:

- Ejha!

Blancmesnil úr okulás céljából tudakolni kezdte, mi a véleménye erről a napjainkban annyira divatos festőről; Gaétan nem is igen kérte magát, s azt mondotta, hogy nézete szerint Greco nem volt sem különc, sem bolond, mint ahogy régebben hitték; s az ő felfogása szerint Theotokopuli valami látási zavarban szenvedett, és ezért torzította el annyira alakjait.

- Rövidlátó és bandzsal volt - mondotta Gaétan -, s azt festette és úgy festett, amit és ahogyan látott.

Desmaisons gróf nemigen helyeselte ezt az oly természetes magyarázatot, amely viszont egyszerűségénél fogva igen tetszett Blancmesnil úrnak.

Guinardon mestert nagyon felháborította ez a beszéd:

- Kár, hogy azt nem mondja mindjárt, d'Esparvieu úr, hogy Szent János is rövidlátó volt, mert napruhas, csillagkoszorús nőt látott, akinek lába előtt úszott a hold; vagy mert hétfejű és tízszarvú állatot, vagy mert a fehér ruhás hét angyalt is látta, akik az élő Úristen haragjának kelyheit vitték.

- Azt elismerem - fejezte be mondókáját Gaétan úr -, Greco megérdemli, hogy bámulják, mert nagy tehetsége volt beteges látomásainak elfogadtatására. Azonfelül az emberi idomoknak az az elfacsarása, amelyek képein láthatók, szintén örömet okozhat azoknak, akik szeretik a szenvedést, pedig ilyen ember több van, mint általában gondolják.

- Uram - válaszolt neki Desmaisons gróf, hosszú kezével simogatva pompás szakállát -, az ember szeresse azt, ami őt szereti. A fájdalom szeret bennünket, és ragaszkodik hozzánk. Ha az ember el akarja viselni az életet, szeretnie kell a fájdalmat; a kereszténység erejének és kiválóságának az a titka, hogy ezzel tisztában van... Sajnos, én nem tudok hinni, s higgye meg, hogy ez kétségbe ejt.

S az aggastyán elméje menten arra fordult, akit már húsz esztendeje sirat, józansága rögtön cserbenhagyta, és gondolatai minden ellenkezés nélkül követték szelíd és szomorú tébolya káprázatait.

Miután kitanulta és kipróbálta, mondotta, a titkos tudományokat, és szellemidéző médium segítségével megismerte a lélek természetét és tartalmát, meglepő dolgokra bukkant rá, de azért ezek sem elégtették ki. Sikerült neki drága halottja lelkét megpillantania, de átlátszó, ragadós anyagnak látta, amely semmiképpen sem hasonlított arra az alakra, amelyet annyira imádott volt. S e százszor is megismételt kísérletnek az volt a legkínosabb velejárója, hogy e ragadós tömegből szálfinom csápok nőttek ki, amelyek segítségével ütemes mozgásokat

végzett az anyag; ezzel nyilván csak jeleket akart adni, amelyeket azonban senki sem tudott megfejteni...

E hosszú elbeszélés alatt Blancmesnil úr az ifjú Octavie-val próbált érintkezésbe jutni, aki nyugodtan, némán, lesütött szemmel ült a helyén.

Zéphyrine még nem nyugodott bele abba, hogy méltatlan vetélytársa elrabolta tőle kedvesét. Gyékénykosarát karjára fűzve, reggelenként nemegyszer cirkált a régiségbolt körül, s dühében és szomorúságában ellentétes gondolatokat forgatott elméjében: egyszer vitriolos fazekat akart a hűtelenre borítani, másszor lába elé akarta magát vetni és könnyel-csókkal akarta borítani drága kezét. Egyszer, amikor éppen e drága és bűnös férfiúra leselkedett, benézett a kirakatablakon át az üzletbe, ahol is asztala előtt (amelyen kristályvázában rózsza haldoklott) az ifjú Octavie ült hímezgetve; Zéphyrine-t elkapta a düh, esernyőjével alaposan megdolgozta vetélytársának szőke fejét, nőténynek, rimának nevezgette. Mialatt a riadt Octavie rémülten rendőrért szaladt, a fájdalom és szerelem megvadította Zéphyrine öreg paraplójának vasalt hegyével szétmarcangolta Fragonard *Gimblette*-jét, Greco kormos Szent Ferencét, a szüzeket, nimfákat és apostolokat, és lekaparta az aranyat a Fra Angelicóról is, ekképpen kiabálva:

- Mindezeket a képeket, a Grecót, a Beato Angelicót, a Fragonard-t, a Gérard Davidot és a Baudouineket, igen, a Baudouineket valamennyit, mindet, Guinardon festette, ez a gazember, ez a nyomorult. Két szememmel láttam, amikor a vasalódeszkámra mázolta ezt a Fra Angelicót, és egy bába kimustrált cégérére ezt a Gérard Davidot... Vén disznó, megdöglesz a kezemtől a ringyóddal együtt, mint ahogy most megdöglenek a piszkos vásznaid....

S valahonnan az ócska holmik közül kiráncigált ruhájánál fogva egy öreg, ijedtében elrejtőzött műbarátot, s neki magyarázgatta, miféle csaló és esküszegő ez a Guinardon. Csak a rendőrök tudták eltávolítani az elpusztított üzletből. Miközben az őrszobára kísérték, nagy tömeg járt a nyomában. Zéphyrine az égre emelte vérben forgó szemét, és zokogástól fuldokolva, egyre ezt kiabálta:

- Persze, maguk közül senki sem ismeri Michelt. Ha ismernék, akkor belátnák, hogy nélküle nem lehet élni. Michel! Nincsen szebb, jobb, kedvesebb ember nála a világon! Még az istennél is külön! Mennyire szeretem, szeretem, szeretem! Volt dolgom nagyurakkal, hercegekkel, miniszterekkel, és még azoknál is nagyobb kutyákkal... De egy se volt, aki még csak arra is méltó lett volna, hogy Michel cipőjéről letörölje a sarat. Kedves, jó uraim, szerezzék nekem vissza ezt az embert!

Huszonharmadik fejezet

amelyben megismerjük Bouchotte csodálatos jellemét, aki ellent tud állani az erőszaknak, de behódol a szerelemnek, úgyhogy ennek elolvasta után senki sem állíthatja a szerzőről többé, hogy nőgyűlölő

Max Everdingen bárótól lejövet Istar herceg betért a vásárcsarnok egyik kocsmájába, ahol osztrigát evett s egy palack fehér bort ivott. Majd, mivel lelkében az erő okossággal párosult, felkereste Théophile Belais barátját, hogy a zenész valamelyik szekrényébe rejtse el azokat a bombákat, amelyek majdhogy kiszakították a zsebét.

Az *Aline, Golconda királynője*-nek szerzője nem volt otthon. Amikor a kerub belépett, Bouchotte éppen a tükrös szekrény előtt dolgozta ki Zigouille-nak, a kis tyúknak a szerepét. Mert az ifjú művésznő az *Apacs* című operett főszerepét tanulmányozta, valamelyik nagy orfeum készült az operett előadására, s ő lett volna annak a repedt sarkú rimának a megismerésítője, aki buja mozdulatokkal csábít el egy járókelőt, s aki azután szadisztikus kegyetlenséggel ismétli meg a felpeckelt és összekötözött szerencsétlen szeme láttára a csábító, feslett mozdulatokat, amelyek kelepcébe csalták. Ez a szerep alkalmat adott Bouchotte-nak arra, hogy tagjátékát és hangját egyaránt érvényesíthesse, s ez valóságos elragadtatással töltötte el.

Zongoramestere éppen eltávozott. Istar herceg ült most a zongorához, és Bouchotte újból munkához látott. Mozdulatai gyalázatosak és kéjesek voltak. Kurta alsószoknya és ing volt egész öltözete, s az ingváll is lecsúszott jobb karjára s meztelenül hagyta hónalját, amely árnyas és bozontos volt, mint Árkádia szent ligetei; vörösbarna haja vad fürtökben omlott el rajta; bőre fénylett az izzadságtól; ibolya és szagosítókenőcs illata terjengett körülötte, amely megremegtette az orrcimpákat, s melytől maga is kissé megmámorosodott. Istar herceg, megrészegezdve e pompázó test illatától, hirtelen felkelt anélkül, hogy akár csak a szemével is mondott volna valamit, felnyalábolta a nőt, ledobta a kerevetre, arra a virágos huzatú kis kerevetre, amelyet Théophile havi tízfrankos, több évre terjedő részletfizetésre vásárolt egy híres áruházban. A kerub, mint valami sziklagörgeteg vetette rá magát a pompás testre; mint fűjtató, úgy zihált a lehelete, hatalmas keze szívókorongként tapadt a húshoz. Holott Istarnak kérlelnie kellett volna Bouchotte-ot, rá kellett volna vennie gyors, de azért kölcsönös élvezetet adó szeretkezésre, s oly nagy volt a nő nyugtalansága és izgalma, hogy aligha utasította volna vissza a kerubot. De Bouchotte rátarti volt: hacsak némi zamatát is érezte a megaláztatásnak, az menten felébresztette féktelen kevélységét. Odaadta magát, de nem tűrte, hogy elvegyék. Nemigen szokott ellenállni sem a szerelemnek, sem a kíváncsiságnak, sem a sajnálkozásnak, sőt még ennél gyengébb érzéseknek sem. De inkább meghalt volna, semhogy az erőszaknak engedjen. Meglepetése hirtelen dühre fordult. Egész lényé fellázadt az erőszak ellen. Az indulattól még hegyesebbre fent körmeit a kerub arcába és szemöldökébe mélyítette, és a reázuhanó húshegy alatt annyira megfeszítette derékizmait, oly acélosra keményítette könyökét és térdét, hogy a vértől és fájdalomtól szinte elvakított emberfejű bikát úgy nekilódította a zongorának, hogy csak úgy nyekkent, mialatt Istar zsebéből kifordult bombák mennydörgés-szerű robajjal gurultak szét a padlón. És Bouchotte, aki szép és szörnyű volt haragjában, felbomlott hajjal, meztelen kebelrel a ledöntött óriásra emelte a piszkavasat, és így kiáltott rá:

- Lassan a testtel, mert különben kikaparom a szemed.

Istar herceg kiment mosakodni a konyhába; véres arcát agyagtálba dugta, amelyben soissons-i bab ázott, s azután harag és neheztelés nélkül eltávozott, mert nemes és fennenjáró lélek lakozott benne.

Még jóformán ki se ért, megint megszólalt a csengő. Bouchotte hiába szölongatta a cselédet, s mivel az nem volt otthon, hirtelen magára kapta pongyoláját, és maga nyitott ajtót. Egy igen ildomos külsejű és elég csinos fiatalember köszöntötte udvariasan, majd bocsánatot kért, hogy alkalmatlankodni merészel, és bemutatkozott: Maurice d'Esparvieu volt.

Maurice még mindig őrzőangyala után járt. Mivel nem tett le a reményről, hogy megtalálja, a legkülönösebb helyeken fordult meg. Eljárogatott varázslókhoz, mágusokhoz, álmfejtőkhöz, akik bűzhödt odúikban feltárják a feltárhatatlan jövőndőt, és akik a világ valamennyi kincsének birtokában disznósajtból élnek, és oly nadrágokat hordanak, amelyekből kikandikál a fenekük. Maurice a Montmartre egyik zugutcájában épp egy ilyen bűbájosnál járt - aki ráolvasással és igézéssel varázsolt -, s egyúttal felhasználta ezt az alkalmat arra, hogy de la Verdelière-né megbízásából felkeresse Bouchotte-ot. A grófnő ugyanis a falusi templomok karbantartására alakult bizottság javára ünnepélyt akart rendezni, s szerette volna megnyerni Bouchotte közreműködését aki nem tudni, mely okból, egyszerre divatos művész lett. Bouchotte látogatóját a kis virágos kerevetre ültette, s Maurice kérésére ő is melléje ült. Az ifjú gavallér előadta az énekesnőnek de la Verdelière grófnő kívánságát: a grófnő mindenáron ahhoz ragaszkodott, hogy Bouchotte valami apacsdalt énekeljen, mert ezek tetszenek mostanában a legjobban a nagyvilági társaságokban; sajnos, de la Verdelière-né csak igen mérsékelt, és a művész érdemeivel semmiképpen arányban nem álló tiszteletdíjat ajánlott fel, de hát jótékony célról lévén szó...

Bouchotte megígérte közreműködését, és a tiszteletdíj leszállításába azzal a bőkezűséggel egyezett bele, amelyet a szegények a gazdagokkal és a művészek a világfiakkal szemben állandóan gyakorolni szoktak. Bouchotte azonkívül nem is volt önző lélek, s a jótékony cél, a falusi templomok karbantartása is igen közel állott szívéhez. Sírás és könnyek között emlékezett most vissza első áldozására, és hangoztatta, hogy szívében még most is él a hit. Valahányszor templom előtt megy el, különösen este, szeretne bemenni. Azonkívül egyáltalán nem kedveli a Köztársaságot, amely le akarja rombolni az egyházat és hadsereget. Örömtől repeső szívvel látja, hogy a nemzeti érzés megújodik Franciaországban. Az ország talpra áll, és az orfeumokban is azok a számok tetszenek a legjobban, amelyekben az aranyos kis katonákról és a tisztelendő nővérekről esik szó. Mialatt a nő így beszélt, Maurice táguló cimpával szívta be rőt hajzatának illatát, e test finom és átható szagát, húsának oly sokféle páráját, s feltámadt benne a vágy. A kis kereveten kíváncsnak, forrónak érezte maga mellett a nőt. Maurice dicsérte a nő művészi tehetségét, ez meg azt tudakolta tőle, hogy műsorának melyik száma tetszik a legjobban. A férfi semmit sem ismert ebből, de oly ügyesen felelt, hogy a nő mégis meg volt elégedve, s valósággal, anélkül hogy észrevette volna, a szájába rágta Maurice-nak a feleleteket. Megszólalt a nő hiúsága, s tehetségéről, sikereiről úgy beszéltette, mint ahogy szerette volna, hogy beszéljenek róla. Ha diadalairól volt szó, ki nem fogyott a szóból, noha egyébként nyílt naivsággal beszélt. Maurice őszintén dicsérte Bouchotte szépségét, arcának frissességét, idomainak szép vonalait. A nő azt mondotta, ezt annak köszönheti, hogy sohasem kendőzi magát. Ami alakját illeti, elismerte, hogy mindene arányos: semmiből sincs sok, se kevés, és eme állításának igazolására végigjártatta kezét elragadó idomain, s finoman kiemelte az arányait megszabó mélyedéseket és magaslatokat.

Maurice mindezt nagyon meghatónak találta.

Közben bealkonyodott. A nő világosságot akart gyűjtani. Maurice ellenezte.

Vidáman, kacagva, majd bizalmaskodva, enyelegve, kissé elbágyadva beszélgettek. Bouchotte valahogy azt érezte, hogy már régóta ismeri ezt a Maurice d'Esparvieu-t, s mivel úgy vélte, hogy gáláns ember, sok minden bizalmas dolgot elmondott neki. Hangoztatta, hogy ő tisztességes nőnek született, csak hogy az anyja kapzsi és erkölcstelen nő volt. Maurice viszont minduntalan a nő szépségére terelte beszélgetésüket, és ravasz hízelkedésével csak fokozta Bouchotte-nak az amúgy is mindig eleven öntetszelgését. Noha valósággal perzselődött egyre hevesebben csapkodó vágya tüzeiben, türelmes és okos számítással keltegette a megkívánt nőben azt a vágyat, hogy még jobban megcsodáltassa magát. Pongyolája szinte magától nyílt meg és csúszott le, s vállának eleven bársonya beleragyogott az est titokzatos homályába. A férfi oly óvatos, ügyes, tapintatos volt, hogy Bouchotte már tüzesen és álétan pihegett a karjai között, mielőtt jóformán észrevette volna, hogy odaadta magát neki. Leheletük és töredezett szavaik összekeveredtek, s a kis virágos kerevet velük sóhajtozott.

Amikor érzelmeiket már újból ki tudták fejezni szavakkal, Bouchotte Maurice fülébe súgta, hogy az ifjú bőre még az övéénél is finomabb. Maurice átölelte, s ezt válaszolta neki:

- De jó téged így szorongatni. Mintha nem is volna csontod.

A nő szemét lehunyva, válaszolt:

- Ez csak azért van így, mert szeretlek. A szerelem szétmállaszt, megpuhul a testem tőle, s olyan leszek, mint a kocsonya.

E pillanatban lépett be a szobába Théophile, és Bouchotte biztatására köszönetet mondott Maurice d'Esparvieu úrnak, aki oly szíves volt, és szép tiszteletdíjjal kecsegtető meghívót hozott neki de la Verdelière grófnőhöz.

A zenész boldog volt, hogy hiábavaló kísérletekkel, hülye leckékkel, kellemetlenségekkel és megaláztatásokkal teli nap után most megtérhetett csendes és békés otthonába. Ma újból három munkatársat kényszerítettek rá, akiknek neve rákerül majd a színlapra, és akikkel meg kell majd osztania a szerzői díjat; továbbá arra is rávették, hogy a golcondai udvar táncai közé vegye fel a tangót. Théophile kezét fogott az ifjú d'Esparvieu-vel, és fáradtan rádült a kis kerevetre; ennek most elfogyott az ereje, kidült mind a négy lába s leszakadt. S a földön elterülő angyal rémülten hempergett a Maurice zsebéből kiesett zsebóra, cigarettatárca, öngyújtó és Istar herceg bombái között.

Huszonnegyedik fejezet

amelyben Vendôme nagymester Lucretius-ának viszontagságairól esik szó

Léger-Massieu, az idősebbik Léger utóda - akinek könyvkötőműhelye a l'Abbaye utcában, a Saint-Germain-des-Prés apátság régi palotájával szemben oly környéken volt, ahol minduntalan óvodákba vagy tudós társaságokba botlik bele az ember -, kitűnő, de kevés munkást foglalkoztatott, és igen lassan tudta csak kiszolgálni régi, de türelemben már megedződött közönségét. Hat hete is elmúlt már, hogy megérkezett Léger-Massieu mester műhelyébe a Sariette úr küldte rakomány, de még egyetlen könyvet sem vettek a kezükbe. Csak az ötvenharmadik napon vette számba a mester Sariette úr lajstroma alapján a könyveket, és osztotta őket szét munkásai között. Mivel a máltai lovagrend nagymesterének címerével ékes kis *Lucretius* nem szerepelt a lajstromban, azt gondolta, hogy más megbízóé ez a könyv. Mivel azonban semmiféle jegyzékben nem esett róla említés, becsukta a könyvet egy szekrénybe, ahonnan Léger-Massieu mester fia, az ifjú Ernest, suttyomban kihúzta, és zsebre vágta. Ernest szerelmes volt a szomszédságban lakó, Rose névre hallgató fehérművarróba. Rose a természet barátja volt, és nagyon szerette hallgatni a fákon ülő madarak dalát. Ernest, hogy megszerezze azt az összeget, amely szükséges volt ahhoz, hogy barátnőjét vasárnap megvendégelhesse Chatou-ban, tíz frankért eladta a *Lucretius*-t Moranger mesternek, a Szent-X utcai ószeresnek, aki nemigen szokott érdeklődni ama tárgyak eredete iránt, amelyeket megvásárolt. Moranger mester még aznap eladta a könyvet hatvan frankért Poussard úrnak, a Saint-Germain negyed egyik zugkönyvesének. Ez azután eltüntette a bélyegzőt, amelynek alapján meg lehetett volna állapítani e páratlan példány eredetét, és eladta 500 frankért Joseph Meyer úrnak, az ismert műbarátnak, aki haladéktalanul tovább adta 3000 frankért Ardon könyvkereskedő úrnak; Ardon R. úrhoz, a híres párizsi könyvgyűjtőhöz rohant vele, aki 6000 frankot fizetett érte, és két héten belül tisztes nyereséggel eladta de Gorce grófnőnek. Ez a hölgy, akit jól ismert a párizsi előkelő társaság, olyasvalaki volt, akit a XVII. században könyvek, festmények és porcelánok barátjának szoktak nevezni; Jénai sugárúti palotájában oly gyűjteményt halmozott össze, amely becsületére vált műismereteinek és jó ízlésének. Július havában, amikor de Gorce grófnő sarville-i kastélyában tartózkodott Normandiában, a lakatlan Jénai sugárúti palotájában éjszaka betörő jelent meg, aki minden valószínűség szerint a *Műbarátok*-ról elnevezett betörőbanda tagja volt: ezek ugyanis csak műtárgyak rablásával foglalkoztak.

A hivatalos vizsgálat megállapítása szerint, a rabló a csatornába kapaszkodva jutott fel az első emeletre, onnan belépett az erkélyre, feszítővassal felszakította a zsalut, betörte a fél ablak-szárnyat, kinyitotta a kilincset, és így bejutott a nagyterembe. Itt feltört több szekrényt, kiválogatta ama tárgyakat, amelyek megnyerték tetszését, leginkább kis terjedelmű és értékes holmikat, aranyszelencéket, XIV. századbeli elefántcsont faragványokat, két XV. századbeli drága kéziratot, s egy könyvet, amelyet a grófnő titkára egyszerűen „címeres szattyánbőr-kötetnek” nevezett, s amely a d'Espervieu-könyvtár *Lucretius*-a volt.

A tettest, noha az angol szakácsra gyanakodtak, nem lehetett kézre keríteni. A lopás után körülbelül két hónappal egy fiatal, választékosan öltözött, borotvált képű fiatalember, aki alkonyattájban betévedt a Courcelles utcába, megvételre kínálta Guinardon mesternek Vendôme nagymester *Lucretius*-át. A régiségkereskedő öt frankot adott neki érte, olvasgatni kezdte; a könyv szépsége és érdekessége elragadta, és becsukta abba a paliszanderfából készült szekrénybe, amelyben egyéb drágaságait tartotta.

Íme, ennyi viszontagságon ment keresztül egyetlen évad alatt ez a gyönyörű műkincs.

Huszonötödik fejezet

amelyben Maurice rátalál angyalára

Az előadás végén Bouchotte az öltözőjében a festéket mosta le arcáról. Öreg pártfogója, Sandraque úr halkán belépett hozzá, és utána tódult imádóinak tömege. Bouchotte meg se fordult, csak úgy kérdezte meg tőlük, mi keresnivalójuk van itt, miért bámulják, mint a borjú az új kaput, vagy talán azt hiszik, hogy a neuillyi vásáron vannak, a mutaványos bódében?

- Hölgyeim és uraim, tegyenek tíz centime-ot a perselybe ez úrhölgy hozománya számára, s akkor megtapogathatják a lábikráit: mondhatom, márványból vannak.

És mérges tekintet lövellve a bábéskodókra, így szólt:

- No, hordjátok el már magatokat.

Mindenkit kikergetett, még szívbeli szerelmesét, Théophile-t is, aki sápadtan, borzasan, nyájasan, szomorúan, rövidlátóan, elrövedezve álldogált ott. De amikor felismerte drága kis Maurice-át, rámosolygott. Maurice odament hozzá, a szék fölé hajolt, amelyen a nő ült; azt mondta neki, hogy csodálatosan szépen játszott és énekelt, s minden dicsérő szava után olyat csettentett, mintha megcsókolná. A nőt azonban mindez nem elégitette ki, és szakadatlan kérdéseivel, sürgető tudakozódásával, színlelt hitetlenséggel arra kényszerítette, hogy kétszer-háromszor, négyszer is megismétlje magasztalásait, és ha Maurice abbahagyta, a nő oly csalódottnak látszott, hogy újból rá kellett gyújtania. A fiúnak ez meglehetősen nehezére esett, mert nem sokat értett e dolgokhoz, de gyönyörűsége tellett Bouchotte kerek, telt, a világítás megaranyozta vállában, és abban, hogy az öltözőasztalka tükreben szemlélhette Bouchotte édes kis arcát.

- Igazán gyönyörű volt.

- Ne mondja... Igazán tetszettem magának?

- Ennivaló, iste...

Elharapta utolsó szavát, és nagyot kiáltott. A tükörben megjelent valakinek a képe, aki belépett az öltözőbe. Maurice hirtelen megfordult, karját kitárta, megölelte Arcade-ot, és maga után vonszolta a folyosóra.

- Szép kis erkölcsök - mondotta pukkadozva Bouchotte.

Ezalatt az ifjú d'Esparvieu az idomított kutyák falkáján és amerikai akrobata családon áthatolva, a kijárat felé húzta őrangyalát.

A körút homályában és friss levegőjében Maurice valósággal megmámorosodott az örömtől, de még mindig nem akart hinni szerencséjében.

- Hát igazán maga az - mondotta -, igazán? Már oly régóta keresem magát, Arcade vagy Mirar, vagy nem is tudom, hogy hívják, de most végre mégis megtaláltam. Arcade, ön megfosztott engem őrangyalomtól; adja vissza nekem. Mondja, Arcade, szeret még engem?

Arcade azt válaszolta, hogy ama angyalfeletti feladat elvégzésére, amelyet maga elé tűzött, lábbal kell tipornia a barátságot, a részvétet, a szeretetet és mindazokat az érzelmeket, amelyek ellágyítják a lelket, de másrészt új életviszonyai megismertették vele a szenvedést és a nélkülözéseket, és felkeltették benne az emberi gyengeség érzéseit, s így ösztönszerű barátsággal viseltetik szegény Maurice-a iránt.

- Nem bánom - kiáltotta Maurice -, akármilyen csekély szeretet is él önben irántam, térjen vissza hozzám, maradjon mellettem. Nem tudok leszokni önről. Amíg mellettem volt, nem is vettem észre. De eltávozása óta úgy érzem, mintha szörnyű úr tátongna bennem. Olyan vagyok ön nélkül, mint test lélek nélkül. Higgye meg, hogy a Római utcai kis földszintes lakásban még Gilberte mellett is elárvultnak érzem magam, bánkódom, s arra gondolok, bárcsak újból láthatnám és hallhatnám, mint azon a napon, amikor olyan haragra lobbantott... Ismerje be, kedves Arcade, hogy akkor igazam volt, és egyáltalában nem viselkedett úgy, ahogy jó nevelésű embertől elvárható. Hogy ön, ön, aki oly előkelő származású, oly emelkedett lelkületű, ön el tudott követni ilyen neveletlenséget, az szinte megfoghatatlan, ha alaposan fontolóra veszi az ember. Des Aubels-né még most se bocsátott meg önnek. Még most is rossznéven veszi öntől, hogy oly rosszkor jelent meg, és oly hihetetlenül szemtelen volt, amikor ruháját bekapcsolta, és cipőjét befűzte. De persze én mindezt megbocsátottam már. Én csak arra gondolok, hogy maga az én égi testvérem, gyermekkorom szentséges játszótársa volt. Higgye meg, Arcade, hogy magának sem nem szabad, sem nem lehet tőlem így elszakadnia. Maga az én őrzőangyalom, azt is mondhatnám: a tulajdonom.

Arcade erre kifejtette az ifjú d'Esparvieu-nek, hogy miután ő a pokollal szövetkezett, most már nem lehet megkeresztelt ember égi gyámolítója, s azt állítván magáról, hogy féktelen, gyűlölködő lény, pokolbéli szellem, borzalmas képet festett önmagáról.

- Üres locsogás - mondotta fél szemével mosolyogva, a másikkal könnyezve Maurice.

- Sajnos, fiatal barátom, eszméink, sorsunk, minden elválaszt bennünket egymástól. De azért nem tudok rossz szívvel lenni magához, sőt nyíltszívűsége szeretetet fakaszt szívemben ön iránt.

- Sajnos, ez nem igaz, maga nem szeret engem - sóhajtotta Maurice. - Sohasem szeretett, mert ha öcsénk vagy húgunk ily közömbös irántunk: ez természetes; ha barátunk, ez is megesik; de ha őrzőangyalunk: ez elképesztő. Arcade, maga, maga borzalmas egy ember, én gyűlölöm magát.

- Pedig, Maurice, én igazán szerettem önt, sőt még most is szeretem. Szavai megindítják szívemet, holott én azt hittem, hogy hármaz ércpáncél fedi; maga most megéreztetni velem gyengeségemet. Amikor kicsi, értetlen fiú volt maga, éppoly gyengéden, de sokkal tisztábban szerettem, mint Miss Katie az ön angol nevelőnője, aki szörnyű megkívánásokkal csókolgatta önt. Falun, abban az évszakban, amikor a platánok finom kérge vékony lemezzé töredezik, és kibújik alóla a gyengéd, zöld fatörzs, és záporosók után, amely finom fővenyt sodor a lejtős utakra, megtanítottam magát arra, miképpen kell e fővenyből, ezekből a kéreglemezekből, néhány mezei virágból és árvalányhaj fonalából egyszerű hidakat, vadregényes kunyhócskákat, teraszokat és olyan Adonisz-kerteket építeni, amelyek nem élnek tovább egy óránál. Május havában Párizsban oltárt építettünk a Szent Szűznek, és tömjént égettünk rajta, amelynek az egész házat betöltő szaga Marcelline-t, a szakácsnét, falujának templomára és elvesztett szüzességére emlékeztetve, bőséges könnyekre fakasztotta, s az ön kedves anyjának megfájdította a fejét, aki minden gazdagságának közepette is sokat szenvedett az unalomtól, a föld boldog urainak e közös sorvasztójától. Amikor aztán maga kollégiumba került, figyelemmel kísértem az ismeretekben való gyarapodását: osztozkodtam önnel munkájában és játékaiban. Együtt fejtettük meg a nehéz mennyiségtani feladatokat, és bogoztuk ki Julius Caesar egyik-másik érthetetlen mondatának jelentését. Milyen érdekesek voltak labda- és tornajátékaink! Megízleltük nem is egyszer a győzelem mámorát anélkül, hogy zsenge borostyánunkat vérrel vagy könnyel szennyeztük volna be. Maurice, én mindent, ami tőlem tellett, elkövettem az ön ártatlanságának megvédésére, de sajnos, nem tudtam megakadályozni, hogy édesanyja szobaleányának karjai között tizennégy éves korában el ne veszítse. Ezután nem

csekély sajnálattal tapasztaltam, hogy ön egymás után szeretett különböző korú, a legeltérőbb társadalmi állású nőket, akik azonfelül nem is voltak mind szépek, legalább angyali szemeknek nem. Ez a látvány annyira elkomorított, hogy a tanulásban kerestem vigaszt, kihasználva egy gazdag könyvtár páratlan lehetőségét. Foglalkozni kezdtem alaposan a vallások történetével, s hogy mi lett ennek a következménye, arról nem kell szólanom.

- De nézze csak, Arcade-om - mondotta az ifjú d'Esparvieu -, ön most már elveszítette rangját, társadalmi állását, nincsen semmiféle jövedelme. Ön kivert, azt mondhatnám, züllött lény. Ön egyszerű csavargó, ágyrajáró.

Az angyal kissé sértődötten azt felelte, hogy most mégiscsak valamivel rendesebb ruhája van, mint amikor Maurice-től az öngyilkos rongyaiban távozott el.

Maurice mentségére azt hozta fel, hogy amikor az öngyilkos földi maradványaiba öltöztette mezítelen angyalát, akkor nagyon haragudott volt hűtlen angyalára. De semmi értelme sincs most a múltra való visszapillantásnak és a múlt felhánytorgatásának, s helyesebb, ha csak a most szükséges rendszabályokkal foglalkoznak inkább.

- Arcade, mondja meg, mi a szándéka most?

- Hát nem tudja, nem mondtam meg magának, Maurice? Mondtam, hogy hadba szállok *Az* ellen, aki a mennyek birodalmának ura; meg akarom buktatni, és a Sátánt akarom helyébe ültetni.

- Erről szó se lehet. Először is a mostani időpont nem kedvező. A közvélemény nem érdeklődik ilyesmi iránt. Sohase ússzunk az ár ellen, ez a papa elve. Most mindenki konzervatív és tekintélytisztelő. Mindenki azt akarja, hogy erős kormány legyen, és a köztársasági elnök nemsokára érintkezést keres majd a pápával. Ne legyen olyan konok, Arcade, maga nem olyan gonosz, mint amilyennek mondja magát. Szíve mélyén maga is olyan, mint mindenki más: maga is tiszteli a jó Istent.

- Úgy emlékszem, kedves Maurice-om, hogy már többször felvilágosítottam önt arról, hogy az, akit ön istenként tisztel, tulajdonképpen csak egy demiurgosz, akinek sejtelve sincs arról, hogy nálánál sokkal különb, valóban isteni világ is létezik, és teljes jóhiszeműséggel hiszi, hogy ő az egyedüli és az igazi isten. A nagytiszteletű Duchesne úr *Egyháztörténeté*-nek I. kötet 162. oldalán olvashatja ön, hogy ennek a felfuvalkodott és korlátolt demiurgosznak Jaldabaot a tulajdonképpeni neve. S talán ön inkább fog hinni e papi rendből származó egyháztörténeti írónak, mint saját őrangyalának. Most azonban utaink elválnak, ajánlom magamat.

- Ne menjen el.

- El kell mennem.

- Nem nyugodhatok meg abban, hogy így távozzék. Maga megfosztott engem őrangyalomtól. Kötelessége tehát, hogy jóvátegye a nekem okozott kárt: szerezzen nekem más őrangyalt.

Arcade azt hangoztatta, hogy nincs módjában kielégíteni ezt a követelést, hogy végképp összeveszvéen a gyámolító Szellemek legfőbb beosztójával, hiába kérne tőle bármit is.

- Sajnálom, kedves Maurice - fűzte hozzá mosolyogva -, legjobb lesz talán, ha ön személyesen fordul Jaldabaothoz.

- Arról szó se lehet, szó se lehet! - kiáltotta Maurice. - Nem is tudom, ki az a Jaldabaot. Maga megrabolt engem, elvette őrangyalomat, adja hát vissza.

- Sajnos, nem adhatom.

- Azért nem adhatja, Arcade, mert maga lázadó?
 - Azért.
 - Azért, mert Isten ellensége?
 - Azért.
 - Azért, mert kárhozott lélek?
 - Azért.
 - Nos hát akkor - mondotta Maurice - majd én leszek a maga őrangyala, de elereszteni el nem ereszttem.
- S Maurice d'Esparvieu osztriga-vacsorára vitte el a P... vendéglőbe Arcade-ot.

Huszonhatodik fejezet

Tanácskozás

Arcade és Zita hívó szavára a kitűzött napon összegyűltek a lázadó angyalok a Szajna partján, Jonchère-ben, egy omladozó, elhagyott mutatóványos teremben, amelyet Istar herceg bérelt ki egy Barattan nevezetű lacikonyha-tulajdonostól. Háromszáz angyal szorongott a lépcsőzetesen emelkedő padokon és a páholyokban. A színpadon, amelynek foszlányokban lógó díszletei valaha vidéki tájat ábrázoltak, egy asztal, karosszék és néhány szék állt. A falak, amelyekről darabokban hámlottak le a vízfestékes gyümölcsök és virágok, nedvesek és repedezettek voltak. A hely közönségessége csak még jobban kiemelte a benne zajongó szenvedélyek nagyságát. Amikor Istar herceg felszólította a megjelenteket, hogy jelöljék ki az elnökséget, és válasszanak legelőször is tiszteletbeli elnököt, az összes jelenlevőknek az az egy név jutott eszébe, amelynek nagysága betölti a mindenséget, de valami vallásos áhítatféle némaságra kárhóztatta szájukat. Pillanatnyi hallgatás után közfelkiáltással a távollevő Nectaire-t választották meg. Arcade, akinek Zita és egy japán angyal között a karosszékekben adtak helyet, szólalt fel legelsőnek:

- Ég fiai, bajtársak, kivívtatok szabadságtokat a mennyei rabszolgasággal szemben, leráztátok annak jármát, akit általában Javehnek neveznek, de akit mi igazi nevén csak Jaldabaotnak hívunk, mert nem teremtetője a világegyetemnek, hanem csak tudatlan és barbár demiurgosz, aki hatalmába kerítve a Mindenség parányi részét, azt fájdalommal és halállal árasztotta el. Ég fiai, azt a kérdést intézem hozzátok, akartok-e hadba szállani, akarjátok-e összetörni Jaldabaot uralmát?

Az összes jelenlevők szava egyeden kiáltássá olvadt össze:

- Akarjuk!

Erre többen kezdtek el egyszerre beszélni: fogadkoztak, hogy megmásszak Jaldabaot hegyét, ledöntik jáspis- és porfirfalait, s az örök sötétség honába görgetik le majd az ég zsarnokát.

A komor zajban e pillanatban tisztán csengő hang szólt bele:

- Istentelenek, szentségtörők, eszeveszettek, reszkessetek! Az Úr már felemelte ellenetek sújtó karját!

A hit és szeretet ellenállhatatlan lendülete fakasztotta e szavakat egy hű angyal ajkán, aki megkívánta a hitvallók és vértanúk dicsőségét, s aki hiú lévén, mint Istene, az önfeláldozás szépségében versenyre akart kelni az emberekkel: azért jelent meg itt, az istenkáromlók gyülekezetében, hogy szembeszálljon velük, felizgassa őket, s áldozatukká váljon.

A gyűlés egyöntetű felháborodással fordult ellene. A közelben állók ütlegetni kezdték.

A hű angyal érthető, tiszta hangon egyre csak ezt ismételte:

- Dicsőség Istennek! Dicsőség Istennek! Dicsőség Istennek!

Az egyik lázadó nyakon fogta, és torkára forrasztotta az Úr eme dicséretét. Leteperték, meg-rugdalták, Istar herceg felnyalábolta, szárnyát két ujja közé fogta, s aztán füstoszlopként fel-magasodva, kinyitotta a tetőablakot, amelyet senki más el nem ért volna, és azon kiakolbólí-totta a hű angyalt. Erre hamarosan helyreállt a rend.

- Szaktársaim - folytatta Arcade beszédét -, most, miután elhatározásunk rendíthetetlen, meg kell állapodnunk, mi úton-módon, mégpedig lehetőleg a legjobbakon, akarjuk valóra váltani elhatározásunkat. Elsősorban tehát arra nézve kell döntenünk, vajon rátámadjunk-e az ellenségre azonnal, avagy pedig igyekezzünk-e hosszadalmas és kitartó propagandával előbb ügyünk számára megnyerni a mennyek lakóit?

- Háború kell nekünk, háború! - zúgott a gyülekezet.

Az ember szinte már hallani vélte a kürtök harsogását, dobok pergését.

Théophile, akit Istar herceg erőszakosan hurcolt el a gyűlésre, sápadtan, zavarodottan felállt, és megindult hangon ekképpen szóla:

- Testvéreim, ne vegyétek zokon azt, amit mondandó vagyok. Csak az irántatok való barátság ösztönöz arra, hogy felszólaljak. Én csak szegény zenész vagyok ugyan, de azért higgyetek szavamnak: tervetek újra hajótörést fog szenvedni az isteni bölcsességen, amely mindent előre lát.

Théophile Belais szavai helytelenítő zúgásba vesztek bele. Arcade válaszolt neki:

- Elismerem, hogy Jaldabaot valóban előrelátó. Valóban előre lát mindent, de mivel meghagyta nekünk szabad akaratunkat, velünk szemben oly helyzetben van, mintha semmit sem látna előre. Minden pillanat meglepetésekkel zavarja meg: a legvalószínűbb események is véletlen gyanánt toppannak elébe. Az a kényszerhelyzet, amelynél fogva mindentudását össze kell egyeztetnie az emberek és angyalok szabadságával, állandóan kibogozhatatlan nehézségek és szörnyű bonyodalmak forrása rá nézve. Sohasem lát tovább az orránál. Váratlanul érte Ádám engedetlensége is, s eleve oly kevésbé volt tisztában az emberek rosszaságával, hogy később megbánta, hogy megteremtette, s az özönvízbe fullasztotta őket, az állatokkal egyetemben, amelyeken még ő sem talált semmi kivetnivalót. Elvakultsága csak X. Károlynak, egyébként kedvelt királyának elvakultságához hasonlítható. Ha okosan látunk munkánkhoz, igen könnyen meglephetjük. Remélem, hogy eme meggondolások eloszlatják majd előttem szóló testvérem aggodalmát.

Théophile nem válaszolt neki: szerette Istent, de aggódott, hogy a hűséges angyal sorsára jut.

A gyülekezet egyik legtanultabb tagjának, Mammonnak aggodalmait nem oszlatták el egészen Arcade testvér felvilágosításai.

- Fontoljuk meg a következőket is - mondotta ez a Szellem. - Jaldabaotnak igen csekély az általános műveltsége, de viszont ízig-vérig katona. A Paradicsom merőben katonai szerveztű társadalom, amelynek a hierarchia és fegyelem az alapja. Ott a passzív engedelmség a legfőbb törvény. Az angyalok mind a hadsereg kötelékébe tartoznak. Hasonlítsák csak össze ezt a helyet, barátaim, azokkal az eliziumi mezőkkel, amelyeknek képét Vergilius rajzolta meg. Az eliziumi virányokon a szabadság, józan ész, bölcsesség az úr, a boldog árnyak mirtuszfa ligetekben társalkodnak. Jaldabaot egében nincs is civil lakosság: ott mindenkinek száma van, törzslapja, csapatteste. Ez a mennyország kaszánya és gyakorlótér. Sohase feledjük ezt.

Arcade erre azt válaszolta, hogy az ellenfelet igazi mivoltában kell megismerni, és a paradicsom katonai szervezete inkább emlékeztet Gléglének, Dahomey királyának falvaira, semmint Nagy Frigyes Poroszországára.

- Már az első lázadáskor - mondotta -, az idők kezdete előtt is, két napig tartott a harc, és megrendült Jaldabaot trónja. De végül mégis a demiurgosz kerekedett felül. Minek köszönhetette győzelmét? Annak a fürgetegnek, amely véletlenül kitört az ütközet tartama alatt. A

villám, lesújtván Luciferre és társaira, összetörte s befeketítette őket. Jaldabaot a villámnak köszönhetette győzelmét. A villám az egyedüli fegyvere: vissza is él vele. Mennydörgés és villámlás közepette hirdette ki törvényeit is. „Tűz jár előtte” - hirdette volt a próféta. Seneca, a bölcs, viszont azt jegyezte meg, hogy a lecsapó villám keveseket dönt veszedelembe, rettegésbe ellenben sokakat. Ez a megfigyelés helytálló volt a keresztény időszámítás első évszázadában, de nem érvényes a XX. század angyalaira. Hogy mennykövei ellenére sincsen valami nagy ereje, az kiderül abból, hogy szörnyen megijesztette a vályogból és kátrányból épülő nagy torony híre. Ha majd az égi lelkeknek a modern tudomány színvonalán álló hadigépezetekkel felszerelt miriádjai megindítják támadásukat a mennyek ellen, hiszitek-e, bajtársaim, hogy a naprendszer agg gazdája, akinek angyalai ma is csak úgy vannak felszerelve, mint ahogy Ábrahám idejében voltak, ellen tud majd állani ostromunknak? A demiurgosz katonái még most is arany sisakot és gyémánpajzsot hordanak. Mihály, a legtehetségesebb hadvezére, még ma is a párharcok taktikájának híve. Még mindig a fáraók korabeli szekértábornál tart, és még a makedóniai falanxokról sem hallott soha.

És a lelkes Arcade terjengős párhuzamot vont Jaldabaot fegyveres csőcseléke és a Forradalom öntudatos milíciája között. Ezután a pénzkérdés megvitatására tértek rá.

Zita kifejtette, hogy annyi pénzük, amennyi a hadjárat megindításához szükséges, máris van, az áramfejlesztőket már megrendelték, és az első győzelem után hitelük is lesz.

A vita zavarossá és fegyelmeztelenné vált. Ebben az angyali parlamentben is, csakúgy, mint az emberek gyülekezetében, bőségesen áradt a sok hiábavaló szó. A zűrzavar és lárma annál nagyobb, annál állandóbb lett, minél inkább közeledett a szavazás pillanata. Nem lehetett vitás, hogy a főparancsnoki tisztelet arra fogják ruházni, aki legelőször bontotta ki a lázadás lobogóját. De mert valamennyien szerettek volna Lucifer alvezérei lenni, mindannyian önarcképüket rajzolták meg, amikor az erre a hivatalra leginkább rátermett harcost jellemezték. Így történt, hogy Alcor, a rebellis angyalok legifjabbika, a következő röpke szavakat intézte a gyülekezethez:

- Szerencse, hogy Jaldabaot hadseregében a parancsnoki állást kor szerint töltik be. Ekképpen nem valószínű, hogy igazi hadvezéri tehetség kezébe jutna. A hosszas engedelmeskedés nem jó iskolája a parancsnoklásnak, az aprólékos részletekkel való foglalkozás nem jó előkészítője nagy tervek elgondolásának. Az ókori és a modern történelem egyaránt arról tanúskodik, hogy a legnagyobb hadvezérek vagy királyok voltak, például Nagy Sándor vagy Frigyes, vagy főnemeseink, például Caesar és Turenne, vagy rossz katonák: ilyen volt Bonaparte. Akinek *mestersége* a dolog: az mindig silány vagy közepszerű marad. Azért, bajtársaim, én azt javaslom, hogy virágkorukat élő, értelmes vezéreket válasszunk. Ha már megvan a győzelem: az aggasztóan is meg tudja tartani, de kivívni: ez az ifjúság tiszte.

Alcor után egy bölcselkedő hajlamú szeráf jelent meg a szószéken:

- A háború - mondotta - sohasem volt módszeres tudomány vagy kialakult mesterség. A faj lángelméjének vagy egyes ember tehetségének zamata mindig megérzett rajta. Még sokkal kevésbé lehet megállapítani ma, milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie a jövő háború fővezérének, amelyben nagyobb tömegek vesznek majd részt, és több csapatmozdulatra kerül sor, semmint amennyit egyetlen ember elméje még csak elképzelni is tud. A technikai eszközök számának folytonos növekedése, amely egyúttal a végtelenségig szaporítja a tévedésre való alkalmakat, egészen megbénítja a vezérek tehetségét. A katonai szervezettség bizonyos fokán, ahova mintaképeink, az európaiak, már majdnem eljutottak, nincs különbség a legtehetségesebb és a legbutább vezér között, mert már egyik sem felel meg. A modern, nagy fegyverkezésnek másik következménye az, hogy a nagy számok törvényének érvényesülését

alig gátolhatja meg valami. Mert kétségtelen ugyan, hogy tíz lázadó angyal többet ér, mint tíz Jaldabaot-párti angyal, de már kevésbé kétségtelen, hogy egymillió lázadó angyal is többet ér, mint egymillió Jaldabaot-párti angyal. A nagy számok, a háborúban csakúgy, mint egyebütt, kiküszöbölik az egyéni kiválóságot és értelmességet, s beolvasztják a tömeg nagyon kezdetleges öntudatába.

A bölcselkedő angyal felszólalása beleveszett a társalgás zajába, és beszédét általános közöny közepette fejezte be.

A szószéken azután harcra hívó szózatok és győzelemmel kecsegtető felszólalások hangzottak el; magasztalták a kardot, amely diadalra juttatja az igaz ügyet. Az őrvongó tömeg tapsaival ünnepelte az angyalok lázadásának diadalát, amelyet legalább húsz szónok előlegezett. „Éljen a háború!” - ez a kiáltás szárnyalt a néma egek felé.

E lelkesedés közepette Istar herceg verekedte fel magát az emelvényre, amelynek deszkája megroppant súlya alatt.

- Barátaim - mondotta -, győzni akartok, s e kívánságtok természetes. De csak akkor kívánhatjátok a háborút is, ha az irodalom és a költészet megrohasztott benneteket. A háború eszméje ma már csak az elbutult burzsoák vagy korszerűtlen romantikusok agyvelejében születik meg. Mert ugyan mi is tulajdonképpen a háború? Farsangi komédia, amely legfeljebb a hazafias lantpengetők ostoba költői fogékonyságát hathatja meg. Ha Napóleonnak lett volna magához való józan s gyakorlati esze, nem csinált volna háborút, de Napóleon Ossian versein meg-részegült, álmodozó lélek volt. Ti most mind azt kiáltjátok: „Éljen a háború!” A hiú ábrándok emberei vagytok, de mikor lesztek már értelmiségiek? Az entellektüelek az erőt és hatalmat nem azokkal az agyrémekkel akarják meghódítani - a taktikával, stratégiával, erődítésekkel, tűzérsséggel s más effajta sületlenséggel -, amelyek együttesen a haditudományt alkotják. Az entellektüelek nem hisznek a háborúban, amely csak káprázat, ők csak a vegytanban hisznek; amely tudomány. Megtanulták azt a művészetet, miképp kell egyetlen mennyiségtani képletbe összepréselni a győzelmet.

És zsebéből Istar herceg kis palackot vett elő, amelyet diadalmas mosoly kíséretében mutatott be a gyülekezetnek:

- Íme, ez itt a győzelem.

Huszonhetedik fejezet

amelyben világosság derül arra a rejtelmes és mélyenjáró okra, amely oly gyakran teszi egymás ellenségeivé a birodalmakat, és készíti elő a győzők és legyőzöttek romlását, és amelyben a bölcs olvasónak (ha ugyan van ilyen, amiben én kételkedem) módja lesz elmélkedni erről a kemény ígéről: „A háború üzlet”

Az angyalok eloszlottak. A meudoni domb tövében, a pázsiton telepedett le Arcade és Zita, ahonnan elláttak a fűzfák között kanyargó Szajnára.

- E világon - mondotta Arcade -, amelyet világnak neveznek, holott gyérebb itt a világosság, mint a világtalanság, e világon egyetlen gondolkodó lény sem hiheti, hogy meg tud semmisíteni akár csak egyetlen atomot is. Legfeljebb azzal a reménnyel biztathatjuk magunkat, hogy hébe-hóba meg tudjuk majd változtatni az atomok egyik vagy másik csoportja mozgásának ütemét és néhány sejt elhelyezkedését. Ha alaposan fontolóra vesszük, erre zsugorodik össze nagy vállalkozásunk is. Sőt, ha elérnők azt, hogy a Tagadás Szellemét ültethetnők Jaldabaot helyére, akkor sem érünk el ennél többet... Zita, mit gondolsz, vajon a dolgok természete, avagy csak elrendezésük módja a rossz szülőoka? Ennek kellene legelőbb is végére járni. Zita, nagy nyugtalanság emészt.

- Barátom - válaszolta Zita -, ha mielőbb cselekednénk, meg akarnók ismerni a természet titkait, sohasem jutnánk el a cselekvéshez. Sőt, élet sem volna lehetséges, mert az élet: cselekvés. Arcade, azt kell hinnem, hogy megrendült az elhatározásod?

Arcade megnyugtatta a szép arkangyalt: most is él benne az elszántság, hogy az örök sötétség honába taszítsa le a demiurgoszt.

E pillanatban autó száguldott végig az úton. Rengeteg poruszály kigyózott utána. A gépkocsi megállt a két angyal előtt, és az ablakban feltűnt Everdingen báró horgas orra.

- Jó napot, mennyei testvéreim, jó napot - ekképpen szólt a tőkés, az ég fia. - Örvendek, hogy találkozom önökkel. Fontos híreim vannak. Ne lopják a napot, ne mulasszák el az értékes időt: fegyverkezzenek, fegyverkezzenek! Könnyen megeshetik, hogy Jaldabaot meglepi magukat. Hiszen van hadikincsük: költsék el haladéktalanul. Azt hallom, hogy Mihály arkangyal az égben töméntelen villámot és mennykövet rendelt. Én azt tanácsolnám önöknek, hogy lássák el magukat még legalább ötvenezer áramfejlesztővel. Én felveszem a rendelést. Jó napot, angyalok. Éljen mennyei hazánk!

S Everdingen báró új, bájos színésznő társaságában elszáguldott a Louveciennes virágos berkei felé.

- Igaz volna, hogy demiurgoszék is fegyverkeznek? - szólalt meg Arcade.

- Lehetséges - felelte Zita -, hogy ott fenn is akad egy másik Everdingen báró, aki éppígy sűrgeti a fegyverkezést.

Az ifjú Maurice őrangyala néhány pillanatig magába szállva elgondolkodott. Majd így szólt:

- Csak nem vagyunk játékszerek e pénzemberek kezében?

- Ne törődjék vele - mondotta a szép arkangyal -, a háború üzlet, mindig is az volt.

Majd alaposan megtárgyalták a nagy vállalkozásuk végrehajtására alkalmas módszereket. Miután fölényesen elvetették Istar herceg anarchikus módszereit, megegyeztek abban, hogy lelkes és jól szervezett milíciával próbálnak váratlan és ellenállhatatlan erejű inváziót végrehajtani a mennyek birodalmába.

Megjegyzendő, hogy Barattan, a jonchère-i lacikonyhás, aki bérbe adta a lázadó angyaloknak a mutatványostermét, a rendőrség besúgója volt. A rendőrfőnökhöz küldött jelentésében azt írta a titkos gyűlés résztvevőiről, hogy merényletet terveznek oly személyiség ellen, akit kegyetlennek és elvakultnak mondanak, és *Alabalotte* néven emlegetnek. A rendőrkém úgy vélekedett, hogy ez vagy a köztársaság elnökének, vagy magának a köztársaságnak az álneve. Nem volt egyetlen összeesküvő sem, aki ne szidalmazta volna *Alabalotte*-ot, s egyikük, egy közveszélyes egyén, aki sokat forog anarchista körökben, s akit anarchista beszédek és cikkek miatt már több ízben el is ítélték, és Istar herceg vagy a *Querub* néven ismernek, kis kaliberű bombát szedett elő, amely igen veszedelmes pokolgépnek látszott. Noha Barattan sokat forgott forradalmi körökben, a többi összeesküvőt nem ismerte. Többen közöttük oly fiatalok voltak, hogy még a szakálluk sem serkedzett. De kettőnek a kilétét azért sikerült kiszimatolnia: azokét, akik különösen heves, lázító beszédeket tartottak; az egyiket Arcade-nak hívják, a Saint-Jacques utcában lakik, a másik nőszemélynek, akinek erkölcséről furcsa hírek keringenek, Zita a neve, a Montmartre-on lakik, és egyiküknek sincs rendes, állandó foglalkozása.

A rendőrfőnök annyira komolynak találta az ügyet, hogy jelentést tett róla, elsősorban a miniszterelnöknek.

A harmadik Köztársaság az idő tájt éppen ama időszakos válságainak egyikén ment keresztül, amelyben a tekintélyimádó és vaskéz után sóvárgó francia népet kétségbeejti az a hiedelme, hogy kormánya nem elég erős, s ezért hangos szóval kereskedik megváltó után. A miniszterelnöknek, aki egyúttal igazságügyminiszter is volt, kedve kerekedett eme várton-várt megváltó szerepének az eljátszására. Csakhogy e szerep elhárítandó veszedelem nélkül nem volt betölthető. Így hát örömmel fogadta az összeesküvés hírért. Részletesen elmondatta a rendőrfőnökkel az ügy mibenlétét és jelentőségét. A rendőrfőnök kifejtette, hogy úgy látszik, az összeesküvőknek pénz, eszesség és kellő erő áll rendelkezésükre, csakhogy túl sokat beszélnek, és túl sokan vannak ahhoz, hogy titokban és egyetértően valósíthassák meg tervüket. A miniszter, karosszékében hátradőlve, átgondolta az esetet. Empire stílusú íróasztala, amely előtt ült, a falakat borító régi kárpitok, a Restauráció korabeli ingaóra és karos-gyertyatartók, egyszóval minden, amit e hagyományokat lehelő hivatalban maga körül látott, az uralkodásnak nagy, és a kormányrendszerek változásai közepette is változhatatlan alapelveire: a ravaszságra és a bátorságra emlékeztette. Rövid megfontolás után arra a megállapodásra jutott, hogy csak hadd növekedjék és szervezkedjék az összeesküvés, egyben-másban még a kezére is lehet járni, nem árt, ha kiszínezik és felékesítik, és majd csak akkor nyomják el, ha mindazt a hasznat kiszedték belőle, amivel kecsegtet.

A miniszter szívére kötötte a rendőrfőnöknek, hogy kísérje figyelemmel az ügyet, tegyen neki naponként jelentést a fejleményekről, de maradjon meg a megfigyelő szerepében.

- Megbízom az ön kipróbált óvatosságában. Kísérje figyelemmel a fejleményeket, de tartózkodjék minden beavatkozástól.

A miniszter ezután cigarettára gyújtott. Azt remélte, hogy eme összeesküvés segítségével le tudja majd törni az ellenzékét, megerősítheti saját hatalmát, fölébe kerekedhetik kollégáinak, megalázza még a köztársaság elnökét is, és elnyerheti a várton-várt megváltó szerepet.

A rendőrfőnök megígérte, hogy mindenben a miniszter utasításaihoz alkalmazkodik, és biztosította, hogy szándékai szellemében fog cselekedni. Elrendelte, hogy figyeljék meg a Barattan jelentésében szereplő egyéneket, de azt is megparancsolta ügynökeinek, hogy semmi szín alatt ne lépjenek közbe. Istar herceg, látva, hogy megfigyelik, és mivel ő az erőt óvatossággal párosította, kiszedte az eresz alól az odarejtett bombákat, és autóbusról a földalattira, a földalattiról autóbuszra szállva, a legravaszabb vargabetűkkel elszállította pokolgépeit a zenész-angyal lakására.

Valahányszor Arcade eltávozott Saint-Jacques utcai szállásáról, kapuja előtt egy rendkívül választékos öltözetű, sárga kesztyűs úrba botlott bele, akinek nyakkendőjében a hajdani francia koronagyémántnál is nagyobb drágaköves tű ragyogott. Mivel a lázadó angyalnak kevés fogalma volt a földi dolgokról, semmi jelentőséget sem tulajdonított e találkozásnak. Ámde az ifjú Maurice d'Esparvieu, aki őrangyalának őrzésére vállalkozott, egyre fokozódó nyugtalansággal vett tudomást erről a gentlemanről, aki éppoly kitartó volt, és talán még éberebb is, mint a néhai Mignon úr, aki valaha kutató tekintetével mérte végig a Garancière utcának a de la Sordière palota kosfejű oszlopaitól egészen a Saint-Sulpice templom hajójáig terjedő részét. Maurice, aki naponta kétszer-háromszor is felkereste most Arcade-ot kis szállodájában, figyelmeztette a veszélyre, és ösztönözte: keressen más szállást.

Minden este elvitte őrangyalát az éjjeli mulatóhelyekre; ott táncosnők társaságában vacsoráztak. Az ifjú d'Esparvieu e helyeken először a legközelebbi bokszmeccsek tippjeivel látta el Arcade-ot, majd pedig bizonyítgatni kezdte neki Isten létét, a vallás szükségességét és a keresztény hit szépségeit, és kérve kérte, hogy mondjon le istentelen és bűnös szándékairól, amelyek amúgy is csak gyászt és csalódást fognak rá hozni.

- Mert végül is - így végezte be fejtegetéseit az ifjú hitvédő -, ha a kereszténység nem volna igaz, az már régen kiderült volna.

A táncosnők általában osztozkodtak Maurice vallásos érzelmeiben, és ha kitűnő Arcade-unk oly kifejezésekkel, amelyeket a lányok meg is értettek, káromolni kezdte Istent, bedugaszolták fülüket, és elhallgattatták, attól való féltükben, hogy vele együtt beléjük talál ütni az isten-nyila. Mert azt belátták, hogy a Mindenható, a végtelen jó Isten váratlanul torolva meg az ellene szórt szidalmakat, minden rossz szándék nélkül a bűnössel együtt az ártatlant is megbünteti.

Néha megesett az is, hogy az angyal és őrzője a zenész-angyalnál vacsoráztak. Maurice, akinek néha eszébe jutott, hogy ő tulajdonképpen Bouchotte-nak a szeretője, igen kelletlen érzéssel szemlélte, mi mindenre vetemedik az énekesnővel szemben Arcade. Bouchotte attól a naptól fogva engedett meg ily sokat Arcade-nak, amelyen a zenész-angyal pénzéből kijavított virágos áthuzatú kereveten azonnal az övé lett. Maurice nagyon szerette des Aubels-nét, kicsit szerette Bouchotte-ot, és így kissé féltékeny volt Arcade-ra, s a féltékenységgel, amely oly természetes érzése az embereknek és állatoknak, még a kismérvű is, éles fájdalmak szülője lehet. Maurice, aki Bouchotte hajlandóságainak és az angyal jellemének ismerete alapján kitalálta az igazságot, ami nem is volt igen nehéz, gúnyos és piszkálódó szavaival halmozta el, és erkölcstelenséggel vádolta Arcade-ot. Arcade a legnagyobb nyugalommal azt felelte neki, hogy az élettani ösztönöket igen nehéz szabatos törvények alá rendelni, és az erkölcsstan művelői is elismerik ama nagy zavarokat, amelyeknek bizonyos belső kiválasztások az előidézői.

- Nagyjában - mondotta Arcade - készséggel elismerem, hogy szinte lehetetlen a természettel összhangzó rendszeres erkölcsant felállítani. A természetnek nincsenek elvei. A természet semmi ésszerű okkal sem támogatja azt a hiedelmet, hogy az emberi élet tiszteletre méltó. A természet közömbösségében nem tesz különbséget a jó és rossz között.

- Ez is bizonyítja - mondotta Maurice -, mily szükség van a vallásra.

- Az állítólagos kinyilatkoztatáson alapuló erkölcs - mondotta az angyal - alapjában véve a legdurvább empirizmuson alapszik. A megszokás és gyakorlat az erkölcs szabályozója. Az égi parancsok csak régi szokásainkat avatják szentté. A tűzijáték közben holmi Sinai hegyeken kihirdetett isteni ígék csak az emberek elfogult ítéleteit foglalják törvénybe. Mivel az erkölcsök és szokások változnak, következik, hogy a zsidó-kereszténységhez hasonlatos, hosszú életű vallások erkölcsi tanítása is szerfölött változékony.

- No hát végre - mondotta Maurice, akinek értelmessége szemlátomást gyarapodott -, ugye, most már maga is elismeri, hogy a vallás alkalmas sok baj és bűn elfojtására?

- Kivéve, ha nem ajánlja őket, mint például Iphigénia meggyilkolását.

- Arcade - felelte Maurice -, ha efféle okoskodást hallok, mindig örvendek annak, hogy nem vagyok értelmiségi.

Ezalatt Théophile a zongora fölé hajolt, hajának hosszú szőke fátyolát borítván arcára, és alighogy megérintvén ihletett ujjainak hegyeivel a billentyűket, eljátszotta és elénekelte *Aline, Golconda királynője*-nek egész partitúráját.

E baráti összejöveteleken meg szokott jelenni néha Istar herceg is, akinek zsebei tele voltak bombákkal és pezsgős üvegekkel, amelyeket Everdingen báró bőkezűségének köszönhetett. Bouchotte szívesen fogadta a kerubot, mióta a kis, virágos áthuzatú kereveten kivívott győzelem tanújának és eleven bizonyítékának tekintette Istart. Olybá vette, mint az ifjú Dávid Góliát levágott fejét. Bouchotte tisztelte a hercegben a jó zongoristát, a nagy ivót és az erős férfit, akinél azonban ő még erősebb volt.

Borús éjszaka volt, amikor Maurice automobilon hazavitte Saint-Jacques utcai lakásába Bouchotte-tól angyalát; a kapu előtt úgy ragyogott a detektív gyémántja, mint a világítótorony fénykévéje. Sugarai három kerékpáros alakját világították meg, akik az autó közeledtére különféle irányba szétrebbentek. Az angyal ügyet sem vetett rájuk, de Maurice azt állapította meg ebből, hogy Arcade ténykedései felkeltették egyes hatalmas állami személyiségek érdeklődését. Úgy vélekedett, hogy a veszély szerfölött közeli, s ehhez mérte elhatározását.

Másnap reggel megjelent az üldözöttnél, hogy áttelepítse a Római utcába. Az angyal még aludt. Maurice sürgette, hogy mielőbb öltözködjék fel, és kövesse őt.

- Jöjjön! - mondotta neki. - Ebben a házban ön már nincs biztonságban. Figyelik, s könnyen megeshetik, hogy maholnap letartóztatják. Van kedve arra, hogy örszobában töltsé éjszakáját? Ha nem, akkor jöjjön velem, biztos szálláson helyezem el.

A mennyei lélek fölényesen mosolygott megmentőjének naivságán.

- Úgy látszik - mondotta -, maga nem tud arról, hogy egy angyal törte fel Péter börtönének ajtaját, és szabadította meg az apostolt. Azt hiszi-e, kedves Maurice, hogy nekem nincs annyi hatalmam, mint eme mennyei testvéremnek, és úgy vélekedik-e, hogy én a saját érdekemben nem tudom véghezvinni azt, amit amaz megtett a Tiberias-tavi halász érdekében?

- Erre ne építsen, Arcade, az csoda volt.

- Vagy talán „csodálatos véletlen” volt, mint ahogy egy modern egyháztörténetíró mondotta. De egyébként most nem erről van szó. Én engedelmeskedem magának, de előbb el kell égetnem néhány levelet, és össze kell szednem azokat a könyveimet, amelyekre szükségem van.

Arcade néhány papírdarabot dobott a kályhába, zsebre vágott néhány könyvet, és aztán vezetőjével együtt lement az autóhoz, amely a szomszédságban, a Collège de France előtt várt rájuk. Maurice ült a kormánykerékhez, s a kerub bölcs példáját követve, vargabetűs, kanyargós és tekervényes utat tett meg, úgyhogy a mögötte száguldó gyors és nagyszámú kerékpárosok el is veszítették nyomát. Miután végigszáguldott az egész városon, megállapodott a Római utcai földszintes lakás előtt, ahol először jelent meg az angyal.

Belépve a lakásba, ahonnan tizennyolc hónap előtt hivatásának betöltésére indult el, Arcadenak eszébe jutott az örökre elvesztett múlt, miután orrát megcsapta Gilberte illata, orrcimpái remegni kezdtek. Megkérdezte, hogy van des Aubels-né?

- Nagyon jól - felelte Maurice -, csak kissé meghízott, és nagyon megszépült. Még most sem nézte el önnek illetlenségét. Remélem azonban, hogy majd megbocsátja, mint ahogy én is megbocsátottam, és hogy elfelejti, milyen bántóan nevetlen volt akkor ön. Most azonban még komolyan neheztel önre.

Az ifjú d'Esparvieu jó nevelésű és gyengéden gondoskodó barát finomságával látta vendégül az angyalt. Megmutatta neki az összehajtható ágyat, amelyet minden este az első szobában állíthat fel, s amely nappal a sötét kamrában állhat; megmutatta aztán neki az öltözőasztalt és a pipereszereket, a fürdőkádat, a fehérneműs szekrényt, a fiókos szekrényt, kitanította a fűtés és világítás módjára, közölte vele, hogy az ennivalóról és a takarításról a házfelügyelő gondoskodik, megmutatta neki, hol van az a csengőgomb, amellyel szólítani kell őt, s végül azzal búcsúzott tőle, hogy érezze magát otthon, és lásson vendégül bárkit, akit akar.

Huszonnyolcadik fejezet

amelyben kellemetlen családi jelenetről leszen szó

Amíg csak tisztességes nők voltak Maurice szeretői, viselkedését senki sem kifogásolta.

Változás akkor következett be ebben, amikor Bouchotte-hoz kezdett eljárogatni. Anyja, aki szemet hunyt kétségtelenül bűnös, de elegáns és diszkrét viszonyai felett, fel volt háborodva, mikor megtudta, hogy fia egy énekesnővel szűri össze a levet. Berthe, a húga, hittanórán értesült bátyjának kalandjairól, és különösebb megütközés nélkül mesélte el őket ifjú barátnőinek. A kis Léon, aki éppen hetedik évét töltötte be, több hölgy jelenlétében közölte az anyjával, hogy ha megnő, ő is annyi szeretőt tart majd, mint Maurice. Mindez mély sebet ütött René d'Esparvieu-né anyai szívében.

Ugyanez idő tájt súlyos családi kellemetlenség riasztotta meg René d'Esparvieu urat. Aláírásával ellátott, de fia kezéből származó váltókat mutattak be neki; kézírása nem volt utánzott, de a szándék nyilvánvaló volt: a fiú aláírását az apáé helyett akarta elfogadtatni, ami komoly erkölcsi botlás volt. Ez a tény azt bizonyította, hogy Maurice rendezetlen viszonyok között él, adósságokat csinál, és könnyen piszkos dolgokba keveredhet. A családfő megbeszélte ez ügyet nejével. Megegyeztek abban, hogy megfeddi fiát, szigorúbb rendszabályokkal is megfenyegeti, de a beszélgetés néhány bevezető szava után megjelenik majd váratlanul a bánatos és gyengéd anya, aki kérlelő szavával elnézésre bírja a joggal felháborodott apát. Miután így mindenben megegyeztek, René d'Esparvieu úr másnap reggel dolgozószobájába idézte fiát. Hogy ünnepélyesebb látszata legyen az egésznek, császárkabátjába öltözött. Ez a körülmény figyelmeztette Maurice-t arra, hogy komoly dolgokról lesz szó. A családfő sápadtan, elfogult hangon (ugyanis kissé gyáva volt) kijelentette, hogy nem hajlandó tovább tűrni azt a züllött állapotot, amelyben fia él, és hogy gyökeres, azonnali változtatást követel. Legyen már vége a féktelen életnek, az adósságcsinálásnak, a züllött cimboraságnak, s térjen át a munka, a beosztás, a jó társaság útjaira.

Maurice-nak az volt a szándéka, hogy tiszteletteljesen válaszol majd apjának, mert hiszen alapjában véve e szemrehányások jogosak voltak. Csakhogy, sajnos, Maurice is félénk természetű volt, és a császárkabát, amelyet azért vett fel d'Esparvieu úr, hogy hatékonyabban gyakorolhassa a házi fegyelmet, lehetetlenné tett minden bizalmasságot. Maurice ügyetlenségből hallgatott, de hallgatása szemtelenségnek látszott. Hallgatása arra készítette d'Esparvieu urat, hogy megismételje, mégpedig szigorúbb formában ismételje meg feddő szavait. Kihúzta ama történelmi nevezetességű íróasztalának egyik rekeszét (amelyen Alexandre d'Esparvieu *A népek vallásos és világi intézményei*-ről szóló tanulmányát írta), és kivette onnan a Maurice aláírta váltókat:

- Tudod-e fiam - kérdezte -, hogy hamisítást követtél el ezzel? Ilyen súlyos bűn jóvátételére...

E pillanatban, megbeszélésük szerint, belépett a szobába d'Esparvieu-né utcai ruhában. Neki kellett volna a megbocsátás angyalának lennie. De sem megjelenése, sem természete nem tette őt alkalmassá erre a szerepre; komor és hideg szívű nő volt. Maurice szívéből nem hiányoztak a közönséges és nélkülözhetetlen erények csírái. Szerette és tisztelte anyját. Szeretetében nagyobb része volt ugyan a kötelességnek, mint a vonzalomnak, s tiszteletében a megszokásnak, mint az érzelemnek. René d'Esparvieu úr nejének arca egyébként pörsenéses volt, de mivel csinosabban akart megjelenni a házitörvényszék ülésén, rizssporral hintette be, úgyhogy arcszíne a cukrozott szárocák színére emlékeztette az embert. Maurice, akinek jó ízlése volt, kénytelen volt rútnak találni az anyját, mégpedig meglehetősen visszataszítóan rútnak. Úgy-

hogy semmi íze sem húzta az anyjához, és amikor anyja újból felhánytorgatta, és még súlyosabbnak tüntette fel azokat a sérelmeket, amelyeket az apa már egynéhányszor a fiú fejéhez vágott, a tékozló gyermek elfordult, mert nem akarta ingerült arcával megbántani anyját.

A nő azonban tovább szónokolt:

- De Saint-Fain nagynénéd oly rossz társaságban látott az utcán, hogy boldog volt, mert nem köszöntél neki.

E szavakra Maurice-ból kitört az indulat.

- Saint-Fain nagynéném? No, valami nagy jussa a megbotránkozásra neki éppen nincsen. Mindenki tudja, hogy ő is kikóstolt mindent rogyásig, és most ez az öreg képmutató akarna másokat...

Elharapta a szót, mert tekintete apja arcára tévedt, amelyen még a felháborodásnál is nagyobb szomorúság tükröződött. Maurice érezte, hogy e szavaival vétkezett, és alig tudta felfogni, hogy szaladtak ki a száján. Kis híja volt, hogy el nem sírt magát, hogy térdre nem borult, hogy bocsánatot nem kért, de e pillanatban anyja a mennyezetre emelte szemét, és ezt jajgatta:

- Mit vétettem Isten ellen, hogy ilyen gonosz fiúval vert meg?

Egy kéz taszítása nem lökhette volna úgy vissza Maurice-t, mint ezek az érzése szerint nevetséges és erőltetett szavak, úgyhogy a keserű megbánás helyett a bűn gyönyört adó kevélysége kerekedett benne felül. A szemtelenség és lázadás érzése borította el elméjét, és oly szavakat mondott, amelyeket sohasem szabadna egy anyának hallania.

- Hát ha már éppen erről van szó, anyám, hogy engem próbál eltiltani e tehetséges és önzetlen művésznő társaságától, jobban tenné ehelyett, ha inkább azt akadályozná meg, hogy nővérem, de Margyné minden este annak a hitvány és undorító fickónak a társaságában jelenjék meg a nagyvilági helyeken vagy színházban, akiről mindenki tudja, hogy a szeretője. Az sem ártana, ha jobban ügyelne Berthe-re, a kishúgomra, aki elferdített írással illetlen leveleket ír önmagának, és úgy tesz, mintha az imakönyvében találná őket, és álcázott ártatlansággal adja át önnek csak azért, hogy nyugtalanítsa és megzavarja önt. Az sem ártana, ha kissé jobban ügyelnének az öcsémre, Léonra; noha csak hétéves, és mégis alig tud már ellene védekezni Caporal kisasszony; és talán azt is megmondhatná a szobalányának, hogy...

- Takarodjék, uram, semmi keresnivalója nincs többé e házban - kiáltotta haragtól sápadtan René d'Esparvieu úr, és reszkető ujjal mutatott ajtót a fiának.

Huszonkilencedik fejezet

amelyben látni fogjuk, hogy az emberré vált angyal ember módra viselkedik, vagyis megkívánja más asszonyát, és elárulja barátját. De egyúttal az is kiderül e fejezetből, mily helyesen viselkedik a fiatal d'Esparvieu

Az angyal jól érezte magát új szállásán. Délelőtt dolgozott, a délutánt, mit sem törődve a detektívekkel, házon kívül töltötte, aludni újból hazatért. Mint hajdanában, Maurice most is hetenként kétszer-háromszor találkozott a jelenések szobájában des Aubels-néval.

Mindebből semmi baj sem származott mindaddig, amíg be nem toppant egy reggel Gilberte, aki az előző este a kék szoba asztalkáján feledett kis bársonytáskáját kereste, és a pizsamás Arcade-ot találta ott, aki a kereveten elnyújtózva, cigarettázva forgatta elméjében a mennyek meghódításának tervét. A nő nagyot sikoltott.

- Ön van itt, uram?... Ha tudtam volna... Kérem, higgye meg, hogy... A táskámért jöttem, amelynek a másik szobában kellett maradnia... Bocsásson meg.

S oly gyorsan és oly óvatosan lépegetett az angyal előtt, mintha Arcade egy halom parázs lett volna.

Des Aubels-né e reggelen rezedaszínű ruhájában hihetetlenül bájos volt. Szűk szoknyája kiemelte idomait, és minden egyes lépése külön kis természeti csoda volt, amely bizony fel tudta bolygatni az emberek szívét.

Megtalálva táskáját, visszajött.

- Még egyszer kérem, bocsásson meg. Fogalmam sem lehetett arról, hogy...

Arcade kérte, foglaljon helyet, és maradjon még egy percig.

- Nem voltam elkészülve arra, uram - mondotta az asszony -, hogy ön itt valaha is vendéglátó gazdám lesz. Tudtam ugyan, hogy d'Esparvieu úr mennyire szereti önt, de azt mégsem hittem volna, hogy...

Eközben hirtelen beborult, és vörhenyes félhomály sötétítette el a szobát. Des Aubels-né azt mondotta, hogy egészségi okokból gyalog tette meg az utat, de most viharosra fordult az idő, s azt kérdezte, nem lehetne-e valahonnan kocsit szerezni.

Arcade Gilberte lába elé vetette magát, majd karjába vette, mint valami drága vázát, s oly szavakat intézett hozzá, amelyek, noha semmi értelmük sincsen, mégis kifejezésre juttatják a vágyat. A nő befogta Arcade szemét, száját, s így szólt:

- Gyűlölöm magát.

És a zokogástól meg-megrázkódva egy pohár vizet kért. Fuldokolni kezdett. Az angyal segítségére volt neki ruhája kikapcsolásánál. A végveszedelem pillanatában Gilberte derekasan védekezett. Így szólt hozzá:

- Ne, ne... Nem akarom magát szeretni, mert túlságosan szeretném.

Mindazonáltal elbukott.

A kölcsönös csodálkozásukból kihajtó bizalmas társalkodás közben így szólt hozzá Gilberte:

- Gyakran tudakozódtam maga felől. Tudtam, hogy eljárogat a montmartre-i csapszékekbe, hogy gyakran látják magát Bouchotte kisasszonnyal, aki pedig nem is valami szép nő, hogy elegáns úr lett magából, és hogy sok pénzt keres. Mindez nem lepett meg. Maga arra született, hogy sikere legyen az életben... Ama napon, a maga... - s az ablak és tükrös szekrény közötti sarokra mutatott - nos, a maga megjelenésének napján nehezteltem Maurice-ra, hogy csak az öngyilkos rongyaiba öltöztette. Maga tetszett nekem. Nem azért, mert szép volt. Ne higgye, hogy a nőkre olyan nagy hatása van, mint ahogy általában mondják, a szép külsőnek. A szerelemben egészen más dolgokat tartunk fontosnak. Nehéz elmondani, mi az... egyszóval én rögtön megszerettem magát.

Eközben sűrűbb lett a sötétség.

A nő így szólt:

- Mondja meg az igazat, ugye maga nem angyal? Maurice azt hiszi ugyan, hogy igen, de hiszen ő olyan sok mindenfélét hisz. Maurice...

S tekintete is kérdőjel volt, s a szemében pajkos, incselkedő mosoly jelent meg.

- Vallja be, hogy csak elbolondította szegényt, és maga nem is angyal.

Arcade felelete így hangzott:

- Nincs más kívánságom, mint hogy magának tesse, s az akarok lenni, amit maga akar.

Gilberte úgy döntött magában, hogy Arcade nem angyal, egyrészt, mert csak úgy ukmukfukk nem lehet valaki angyal, másrészt voltak ennek föltételezésére egészen különös okai is, amelyek a szerelem tényezőivel való újabb foglalkozásra terelték vissza figyelmét. Arcade sem adott más irányt társalkodásuknak, s így újból oly helyzet következett be, amelyben szavak nem voltak alkalmasak érzelmeik kifejezésére.

Odakünt súlyosan zuhogott az eső, az ablaküvegen patakzott a víz, időnként villám rajza cikázott végig a muszlinfüggönyökön, a mennydörgés meg-megrázta az ablakokat. Gilberte keresztet vetett, és összekuporodott kedvese ölében, majd így szólt hozzá:

- A maga bőre fehérebb, mint az enyém.

Abban a pillanatban, amikor des Aubels-né e szavakat kiejtette, Maurice lépett be a szobába. Börig ázva is jókedvű, vidám, nyugodt, mosolygós képű volt, s azt akarta közölni Arcade-dal, hogy tegnapi feles tétjükre a longchamp-i lóversenyen tizenkétszeres pénzt fizettek.

Az asszony és az angyal félre nem magyarázható kéjes helyzetének láttára dühbe gurult, az indulat megfeszítette nyakizmait, karmazsinvörösre festette arcát, és kidagasztotta halántékán az ereket. Fölemelt öklével odaugrott Gilberte-hez, és aztán megállt.

E félbemaradt mozdulat hővé alakult át benne: izzadni kezdett. Dűhe nem fegyverezte fel költői tehetséggel, mint hajdan Arkhilokhoszt: a hűtelent egyszerűen csak megtermékenyített üszőnek nevezte.

A nő ezalatt illendőbb helyzetbe kerülve, visszanyerte szokott méltóságát is. Szemérmesen és bájosan fölhasználódott, s oly tekintetet vetett vádlójára, amelyben benne csillogott a megbántott erény és a megbocsátó szerelem.

Mivel azonban az ifjú d'Esparvieu szájából egyre ömlött a durva és egyhangú szidalom, most ő sértődött meg:

- Kár olyan nagyon szájaskodnod, te jómadár. Talán én tettem tűvé az egész várost drága Arcade-odért? Te hoztad ide, s méghozzá milyen körülmények között!... Egyeben se járt az eszed, csak azon, hogyan játszhaszál engem a barátod kezére. Tudja meg, uram, hogy engem ilyesmire nem lehet fölhasználni.

Maurice d'Esparvieu csak ennyit felelt neki:

- Hordd el magad, te tehén.

S oly mozdulatot tett, mintha ki akarná rúgni. Arcade-nak fájt a szíve annak láttára, hogy ily durván bánnak kedvesével, de úgy vélekedett, nem rendelkezik annyi tekintéllyel, hogy Maurice-szal szemben felléphessen. Des Aubels-né, aki megőrizte méltóságát, parancsoló tekintettel mérte végig az ifjú d'Esparvieu.

- Hozasson kocsit! - mondta neki.

És semmi sem mutatja jobban, mily nagy egy gáláns nép asszonyainak a jól nevelt férfiakon való hatalma, mint az, hogy ez a fiatal francia csakugyan azonnal megparancsolta a ház-felügyelőnek, hogy szerezzen taxit. Des Aubels-né búcsúzóul egyrészt oly megvető tekintettel mérte végig Maurice-t, amely asszonyok részéről mindig kijár annak, akit megcsaltak, másrészt pedig igyekezett oly bájos és kíváncsi lenni, amennyire csak tudott. Maurice tekintetében, amelyet a távozó után vetett, oly közömbösség tükröződött, amelyet valójában nem érzett. Majd az angyal felé fordult, akin ugyanaz a virágos pizsama volt, amelyet Maurice az angyal megjelenésének napján viselt, s ez a magában véve jelentéktelen körülmény csak még nagyobbra szította a méltatlanul elárult házigazda felháborodását.

- Nos - mondotta -, maga bátran mondhatja magáról, hogy hitvány fickó. Igen alávaló módon viselkedett, holott erre semmi szüksége sem volt. Ha tetszett magának ez az asszony, mondta volna meg nekem. Én már úgyis ráuntam, semmi ízem sem kívánja, szívesen lemondtam volna róla a maga javára.

Maurice csak azért beszélt így, hogy elpalástolhassa fájdalmát, mert jobban szerette Gilbertet, mint valaha, és mert ennek a teremtésnek az árulása nagy fájdalmat okozott neki. Így folytatta:

- Már kérni akartam, hogy szabadítson meg tőle. De persze maga a mocskos természetének parancsszavát követte, és inkább disznó módra viselkedett.

Ha ebben az ünnepélyes pillanatban Arcade-nak meleg szó jött volna az ajkára, az ifjú Maurice könnyekre fakadva, bizonyára mindent megbocsátott volna barátjának és szeretőjének, s mindhárman boldogan, elégedetten élhettek volna tovább. De Arcade nem szívta be az anyatejjel az emberi gyengédséget. Sohasem szenvedett, és így nem is tudott részvétellel viseltetni a szenvedések iránt. Hideg bölcsességgel ekképpen felelt:

- Kedves Maurice, a kényszer, amely szabályozza és összekapcsolja az élőlények cselekedeteit, gyakran különös, néha egészen elképesztő gyümölcsöket terem. Ez az oka annak, hogy ily mértékben ébresztettem fel az ön visszatetszését. Ha ön jártas volna a természetből-cseleketben, akkor nem halmozna el engem szemrehányásokkal; akkor tisztában volna azzal, hogy az akarat csak illúzió, és hogy az élettani vonzódások törvényei éppoly változhatatlanok, mint a vegytani kapcsolódások, és hogy nem is volna nehéz ugyanolyan módon fejezni ki őket. Azt hiszem, hogy ezek oly dolgok, amelyeket ha nem is egyhamar és egykönnyen, de ön is fel tudna érni ésszel, de attól tartok, hogy mindez nem adná önnek vissza lelke megzavart nyugalalmát. Ezért tehát az a leghelyesebb, ha én elhagyom e helyet és...

Maurice szavába vágott:

- Maradjon!

Maurice-nak rendkívül kényes érzéke volt aziránt, mivel tartozik az ember a társadalomnak. Amikor meg nem feledkezett róla, mindennél többre tartotta a becsületet. Így hát e pillanatban csodálatos szabatossággal merült fel lelkében az a gondolat, hogy az elszenvedett gyalázatot csak vérrel lehet lemosni. E hagyományok megszentelte eszme viselkedésére és szavaira egyaránt a váratlan finomság bélyegét ütötte:

- Uram, vegye tudomásul - mondotta -, hogy nem ön, de én távozom e helyiségből, és vissza se térek ide soha többé. Ön a számkivetett, önnek kell tehát itt maradnia, és itt keresik majd fel segédeim.

Az angyal mosolygott:

- Ha magának öröme telik ebben, fogadom majd őket, de ne feledkezzék meg arról, kedves Maurice, hogy én sebezhetetlen vagyok. A mennyei lelkeket, még a testet öltöttek is, nem járja át sem kard hegye, sem pisztoly golyója. Vegye hát tekintetbe, Maurice, azt a helyzetet, amelybe a párviadal esetén ez a végzetes egyenlőtlenség juttatná önt, és gondoljon arra is, hogy mennyei természetemre való hivatkozással, miután a párbajkódex nem ismeri ezt a mentességi okot, a segédek megnevezését nem tagadhatom meg.

- Uram - mondotta Bussart d'Esparvieu leszármazottja -, gondolt volna erre a sértés elkövetése előtt.

Szól s büszkén távozott. De amint kiért, megtántorodott, mintha részeg lett volna. Az eső még mindig zuhogott. Maurice ment, se látott, se hallott, nekivágott a világnak, belelépett a csatornába, a pocsolyákba, sártengerbe. Végigdöngött a külső körutakon, és a végén ki-merülve telepedett le egy telek szélén. Nyakig sáros volt: a könnyeiben oldódó sár bemázolta az arcát, kalapja karimájáról csurgott a víz. Kéregetőnek nézte egy járókelő s két sou-t vetett oda neki. Felvette a rézpénzdarabot, zsebre vágta, s aztán elindult segédek keresni.

Harmincadik fejezet

*amely lovagias ügyet mesél el, és lehetővé teszi annak a kérdésnek
az eldöntését, vajon nem téves-e Arcade-nak az az állítása,
hogy hibáink megismerése jobbá tesz bennünket*

Manchon ezredesnek a versailles-i Királyné körúton levő kertjét szemelték ki a párviadal helyéül. De la Verdelière és le Truc de Ruffec úr, akik a lovagiasság szabályait kitűnően ismerték, és állandóan gyakorolták, voltak Maurice d'Esparvieu segédei. A katolikus úri társaságban de la Verdelière úr nélkül nem mehetett végbe párbaj, s e harcias férfiút kérve fel segédjéül, Maurice csak az uralkodó szokáshoz alkalmazkodott, ami bizony elég nehezebbre esett, mert köztudomású volt, hogy de la Verdelière úr felesége a szeretője volt neki; ámde de la Verdelière urat senki sem tekintette férjnek: ő intézmény volt. Ami le Truc de Ruffec urat illeti, a lovagiasság volt egyetlen ismert foglalkozása, és egyetlen nyíltan bevallott kereseti forrása; s ha az úri társaság rosszmájú tagjai erre valami megjegyzést tettek, azt szokták tőlük kérdezni, hogy kínálkozott-e le Truc de Ruffec úrnak a lovagiasságnál szebb életpálya? Istar herceg és Théophile voltak Arcade segédei. A zenész-angyal nem a maga jószántából, és nem önként ártotta magát ebbe az ügybe. Utálta az erőszak minden fajtáját, és nem helyeselte a páros viaskodásokat sem. Elviselhetetlen volt neki a pisztolyok dörrenése, a kardok csörömpölése, és a kiömlő vér láttára mindig elájult. A menny e szelíd fia semmiképpen sem akart arra vállalkozni, hogy segédkezzék ez ügyben Arcade testvérének, és csak úgy lehetett rábírní, hogy a kerub megfenyegette: egy egész palack robbanó folyadékot borít a fejére. A feleken, segédekén és orvosokon kívül a párbaj színhelyén csak a versailles-i helyőrségnek néhány tisztje és több újságíró jelent meg. Noha az ifjú d'Esparvieu-t csak mint jó családból származó fiút, Arcade-ot pedig egyáltalán nem ismerték, a párbaj hírére mégis elég sok bámészkodó gyűlt össze, és a szomszédos házak szinte roskadoztak a sok fényképész, riporter és társaság-beli ember súlya alatt. Kíváncsiságukat leginkább az izgatta, hogy köztudomás szerint nő volt összeveszésük oka. Egyesek Bouchotte-ot emlegették, de a legtöbben des Aubels-néről beszéltek. Egyébként már régtől fogva tudott dolog, hogy azok a párbajok, amelyekben de la Verdelière úr segédkezett, odavonzották az előkelő társaságot.

Szelíd, kék égboltozat világolt a nyíló rózsákkal ékes kert fölött; az egyik fán rigó füttyült. De la Verdelière úr, a párbajvezető segéd, pálcát tartva kezében, egymáshoz értette a kardok hegyét, és így szólt:

- Rajta, uraim!

Maurice d'Esparvieu kettős vágásokkal és erős ütésekkel támadott. Arcade kinyújtott karddal, hátrálva védekezett. Az első összecsapás eredménytelenül végződött. A segédeknek az volt a véleménye, hogy d'Esparvieu úr sajnálatos módon ideges, s hogy ellenfelén alig látszik meg a fáradtság. A második összecsapásnál Maurice még hevesebben támadott, magasra emelte kardját, és védtelenül hagyta mellét. Előrenyomulva támadott, szúrt, és kardjának hegye megérintette Arcade vállát. Mindenki azt hitte, hogy Arcade megsebesült. De a segédek csodálkozva állapították meg, hogy ellenkezőleg, Maurice csuklóján van karcolt seb. Maurice azt hangoztatta, hogy nem érez semmit, és Quille doktor a vizsgálat után megállapította, hogy fele még nem vált harcképtelenné.

A negyedórás szabályszerű szünet után újból megkezdődik a viadal. Maurice hevesen támad. Látnivaló, hogy az ellenfél kíméli, és az nyugtalanítja leginkább de la Verdelière urat, hogy Arcade megfelel a védelem elemi szabályairól is. Az ötödik összecsapás kezdetén egy

fekete uszár búvik ki egy rózsabokorból, ahová senki sem tudja, hogyan került, és a pást felé közeledik, és kiáltozások, botok ellenére Maurice lába közé fut. Látnivaló volt, hogy Maurice-nak már elzsibbadt a karja, és csak a vállából lendített csapásokkal támadja sebezhetetlen ellenfelét. Prímvágást ad, s közben beleszalad ellenfele kardjába, amely a könyökhajlásban mély sebet üt rajta.

De la Verdelière úr beszünteti a másfél órát tartó harcot. Maurice fájdtja sebet. Iszalaggal befuttatott fal előtt álló, zöld padra ültetik le. Mialatt az orvosok bekötözik sebet, odahívja Arcade-ot, s feléje nyújtja megsebzett karját. S amikor a diadalmán szomorkodó győztes odaér hozzá, Maurice gyöngéden megöleli, és így szól:

- Légy nagylelkű, Arcade, és bocsásd meg nekem árulásodat. Most, miután megverekeedtünk, van jogom arra kérni téged, hogy békülj ki velem.

Sírva ölelte meg barátját, és ezt súgta a fülébe:

- Látogass meg, és hozd magaddal Gilberte-et.

Maurice, mivel közte és szülei közt még mindig rossz volt a viszony, a Római utcai kis földszintes lakásba vitette magát.

Alig fektették le a hálósoba ágyára, ahol az ablakfüggönyök éppúgy le voltak eresztve most, mint az angyal megjelenésének napján, belépett Gilberte és Arcade. Maurice borzasztóan fájdtotta sebet: láza emelkedőben volt, de csendesen, elégedetten, boldogan feküdt. Az angyal és a könnyező nő az ágy lábához borult. A sebesült bal markába fogta kezüket, rájuk mosolygott, és gyöngéden megcsókolta őket:

- Én már soha többé össze nem veszek veletek, ti már nem csalhattok meg engem ezentúl, mert tudom, hogy tőletek minden kitelik.

Gilberte zokogva esküdözött, hogy Maurice-t hamis látszatok vezették félre, hogy ő nem csalta meg Arcade-dal, és egyáltalán senkivel se csalta meg. Őszinteségének ez a rohama oly erős volt, hogy maga is kezdte hinni, amit mondott.

- Ne rágalmazd magadat, Gilberte - mondta a sebesült. Megcsaltál, ennek így kellett történnie, helyes is volt, hogy így történt. Igazad volt, amikor legjobb barátommal ebben a szobában gazul megcsaltál engem, Gilberte. Ha nem tetted volna ezt meg, akkor most aligha volnánk hármasban itt együtt, s én elestem volna életemnek eme legnagyobb gyönyörűségétől. Mily gyászos gondolatot vettél fejedbe, Gilberte, amikor le akarod tagadni a megtörtént és tökéletes dolgokat.

- Hát ha neked úgy tetszik - válaszolta kissé fanyarul Gilberte -, hát akkor nem tagadom le. De tudd meg, hogy csak a te kedvedért teszem.

Maurice az asszonyt az ágya szélére ültette, Arcade-ot pedig az alacsony kis párnás székre.

- Barátom - mondotta Arcade -, én ártatlan voltam. Emberré váltam, következésképp azonnal valami gázságot kellett elkövetnem. Így lett belőlem jobb ember.

- Csak ne túlozzuk el a dolgokat - mondotta Maurice -, és játsszunk inkább egy parti bridzset.

De alig kapta kezébe három ászát, és bementa, hogy adu nélkül játszik, tekintete hirtelen elhomályosodott, és a kártya kihullott kezéből, ólmos feje ráhanyatlott a párnára, és panaszkodta, hogy szörnyen fáj. Rögtön ezután des Aubels-né felkerekedett, hogy látogatásokra induljon; úgy érezte, még ma mutatkoznia kell az emberek között, hogy nyugodt és öntudatos föllépésével megcáfolja a róla keringő híreket. Arcade kikísérte a kapuig, és egy csókkal

teleszívta magát a nő illatával, amit magával visszavitt a szobába, amelyben Maurice szenvedgett.

- Alapjában véve nincs okom elégedetlennek lenni a dolgoknak ezzel a fordulatával - mormolta Maurice.

- Az történt, aminek történnie kellett - válaszolta az égi szellem. - Az én helyemben minden lázadó angyal úgy járt volna Gilberte-tel, mint én. „Az asszonyi állatok - írja az apostol - fátylakba burkolva imádkozzanak, az angyalok mián.” Azért szólott ekképpen az apostol, mert tudta, hogy a szép nők látása megzavarja az angyalokat. Alig érkeznek meg a földre, máris megkívánják, és alaposan megölelgetik a halandó nőszemélyeket. Az angyalok szeretkezése szörnyű és gyönyört adó egyszerre: értenek ahhoz, hogy titokzatos öleléseikkel a kék mélységeibe rántsák le magukkal az ember lányát. Perzselő mézzel kenve be boldog áldozataik ajkát, ereikben sokáig ki nem alvó lángra lobbantva a szenvedély tüzet: kintól-kéjtől aléltan hagyják el őket.

- Hagyd már abba, piszkos disznó - szólalt meg egyszerre a sebesült.

- Még csak egy, egyetlenegy szót akarok védelmemre felhozni, kedves Maurice - mondta az angyal -, s aztán nem zavarom többé nyugalmadat. Semminek sincs nagyobb bizonyító ereje, mint a nagyhitelű forrásoknak. Annak bizonyítására, hogy nem akarlak félrevezetni, ajánlom, hogy az angyalok és asszonyok ölelkezésére nézve tanulmányozd a következő forrásokat: Justinus *Apológiái*-nak I. és II. kötetét; Flavius Josephus *Zsidó régiségek* I. könyv, III. fejezetét; Athénagoras *a Feltámadásról*; Lactantius II. könyv, XV. fejezet; Tertullianus *A szüzek fátylairól*; Marcus Ephesicus *Psellus*-át; Eusebius *Előkészítés az evangéliumra* V. könyv, IV. fejezet; Szent Ambrus *Noéről és a Bárnáról* írott művének V. fejezetét; Szent Ágoston *Isten állama* XV. könyv, XXIII. fejezet; Meldonat, Jézus társaságbeli atya *Értekezés az ördögökről* című művének 218. oldalát; Pierre Lebyer, királyi tanácsos...

- Arcade, kérlek, könyörgök, hallgass már, hallgass el már, és kergesd el azt a kutyát - kiáltotta kipirult arccal, tűzben égő szemmel Maurice, aki lázas látomásai között azt látta, hogy ágyára ült a fekete uszár.

De la Verdelière-né, aki egyetlen nagyvilági és nemzeti divatból sem maradt ki, az előkelő francia társaság legbájosabb önkéntes ápolónői közé tartozott. Maga jött el tudakozódni Maurice állapota felől, s ajánlkozott rá, hogy ápolni fogja a sebesültet. Hanem des Aubels-né igen heves tiltakozásának hatására Arcade az orra előtt becsapta az ajtót. Részvét- és rokonszenv-nyilatkozatokkal szinte elárasztották Maurice-t. A tálcán a halomra gyűlt névjegyek apró számárfüleit mutogatták. Azok közé, akik őszinte, férfias rokonszenvük kinyilatkoztatása céljából legelőször jelentek meg a Római utcai földszintes lakásban, tartozott le Truc de Ruffec úr, aki nyílt szívvel és nyitott kézzel, mint lovagias ember a lovagias embertől kért az ifjú d'Esparvieu-tól huszonöt aranyat, hogy kifizethesse egy becsületbeli tartozását.

- Oda se neki, kedves Maurice, hidd meg, az ember jól megnézi azt, akitől ilyen szolgálatot elfogad.

Ugyanaznap meglátogatta öccsét Gaétan úr is. Maurice bemutatta neki Arcade-ot.

- Ez az én őrzőangyalom, akinek lábát a hintőporon talált ujjlenyomatok alapján olyan szépségnek találta, bátyám. A múlt esztendőben ebben a szobában jelent meg nekem... Talán nem hiszi?... Pedig mégis igaz.

Majd a Szellemhez fordulva, így szólt:

- Mit szólasz ehhez, Arcade? Patouille abbé, aki jeles teológus és kitűnő pap, nem akarja elhinni, hogy angyal vagy; Gaétan bátyám, akinek foga sem fülk a katekizmushoz, és istentelen ember, még sokkal kevésbé hiszi. Mindketten tagadják angyali mivoltodat; az egyik azért, mert van hite, a másik azért, mert nincs. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy történetedet, bármikor mondja el is valaki, nem tartják majd nagyon valószínűnek. Egyébként jó ízlésű ember aligha vállalkozik elmondására, és nagy dicsőséget nem is igen aratna vele, mert annyi szent, hogy történeted nem valami szép történet. Én szeretlek téged, Arcade, de elítéllek. Mióta az ateizmus fertőjébe süllyedtél, elvetemült gonosztevő lett belőled. Rossz vagy angyalnak, rossz vagy barátnak, áruló vagy, gyilkos vagy. Mert meg vagyok győződve arról, hogy csak azért eresztettél a vívóporondon fekete uszkárt a lábam közé, hogy meggyilkoljál.

Az angyal vállat vont, és Gaétanhoz intézte szavait:

- Sajnos, uram - mondotta -, nem lep meg, hogy ön olyan kevés hitelt ad szavaimnak; hallottam, hogy ön rossz viszonyban van azzal a zsidó-kereszténységgel, ahonnan én származom.

- Uram - felelte neki Gaétan -, nem hiszek annyira Jehovában, hogy angyalaiban hihessek.

- Uram, az, akit ön Jehovának nevez, tulajdonképpen tudatlan és otromba demiurgosz, akinek igazi neve Jaldabaot.

- Ez esetben hajlandó vagyok hinni benne. Ha tudatlan és korlátolt, akkor léte semmiféle formában sem zavarhat engem. Hogy megy a sora?

- Rosszul. A jövő hónapban megbuktatjuk.

- Ne áltassa magát ezzel, uram. Az ön beszéde eszembe juttatja sógoromat, Cuissart urat, aki harminc esztendő alatt minden reggel azzal a várakozással ébred, hogy megbukik a Köztársaság...

- Látod, Arcade - szólalt meg Maurice -, Gaétan nagybátyám is úgy gondolkodik, mint én. Ő is azt állítja, hogy vállalkozásodnak nem lesz sikere.

- De ugyan kérem, Gaétan úr, mire alapítja ezt a hitét, hogy nem lesz sikerem?

- Az ön Jaldabaotja igen hatalmas még ezen a világon, ha nem is a túlvilágon. Hajdanában papjai támogatták, azok, akik hittek benne. Manapság azonban azok a támaszai, akik nem hisznek benne: a bölcsekszek. Nemrégiben is akadt egy Picrochole nevű vaskalapos fickó, aki megpróbálta kitekerni a tudomány nyakát, csak azért, hogy kedvezőbb helyzetbe hozza az egyházat, s még csak a minap találták ki a pragmatizmust, azzal a bevallott célzattal, hogy az okoskodó hajlandóságú szellemeknek elfogadhatóvá tegyék a vallást.

- Tanulmányozta ön a pragmatizmust?

- Hogy tételezhet rólam fel ilyesmit? Ifjúkoromban érdeklődtem a frivolitások iránt, de foglalkoztam a metafizikával. Olvastam Hegelt és Kantot. De korom előhaladtával megkomolyodtam, és most csak az érzékelhető dolgok iránt érdeklődöm, aziránt, amit a szem vagy a fül felfoghat. A művészetben benne van az egész ember, minden egyéb csak álmodozás.

Ekképpen társalogtak egészen estig, s közben oly disznóságokat mondtak, hogy hallatukra nemcsak egy huszárőrmester pirult volna el, ami még nem jelent sokat, mert a huszárőrme-terek között akad hébe-hóba egy-egy szűz, hanem elpirult volna hallatukra egy párizsi nő is.

Sariette úr este meglátogatta régi tanítványát. Amikor belépett a szobába, mintha Alexandre d'Esparvieu mellszobra jelent volna meg az öreg könyvtáros tar koponyája fölött. Sariette úr odalépett az ágyhoz. A kék függönyök, a tükrös szekrény, a kandalló helyére mintha egyszerre az éggömbök és szobrok termének könyvekkel teli szekrényei varázsolódtak volna, és a levegőt betöltötte a különféle vászondobozok, irattartók és cédulák áporodott szaga. Sariette úr ugyanis annyira összenőtt könyvtárával, hogy jóformán nem is lehetett tőle elválasztani vagy nélküle elképzelni. Ő maga légiesebb, átszellemültebb és ködösebb volt, mint ama képzetek, amelyekre emlékeztette az embereket.

Maurice, akit jóvá tett a szenvedés, hálás volt Sariette úrnak barátsága eme jeléért.

- Foglaljon helyet, Sariette úr, des Aubels-nét ismeri, ugyebár? Bemutatom önnek Arcade-ot, őrangyalomat. Ő az, aki láthatatlan korában két éven keresztül dülte az ön könyvtárát, ő az, aki miatt ön étlen-szomjan élt, és szinte megbolondult. Ő volt az, aki az éggömbök terméből az én lakásomba hordta át halomszámra a könyveket. Az orra elől csípett el egy napon valami, nem is tudom, milyen értékes vén salabaktort, és lett okozója annak, hogy ön elájult a lépcsőházban. Más alkalommal elszedte öntől Salomon Reinach úr röpiratát, s mivel kénytelen volt velem együtt távozni hazulról (amint ugyanis azóta megtudtam, sohasem hagyott el engem), a röpiratot a Princesse utca csatornájába ejtette. Ne haragudjon rá, Sariette úr, nem volt zsebe. Azonfelül láthatatlan volt. Igazán sajnálom, Sariette úr, hogy az ön öreg könyveit el nem emésztette a tűzvész, vagy el nem mosta az árvíz. Ezek csavarták el az angyalom fejét, s ennek következtében lett emberré, s tagadta meg az isteni és emberi törvényeket. Most én vagyok az ő őrangyala. Az Isten tudja, mi lesz még ebből?

E szavak hallatára Sariette úr arcára végtelen, mérhetetlen, örökkévaló, a múmiák arcára való szomorúság rajzolódott ki. S búcsúzkodás közben ezt súgta a kétségbeesett könyvtáros Arcade fülébe:

- Szegény fiú, nagyon beteg lehet, félrebeszél.

Maurice tartóztatta az öreget:

- Maradjon még, Sariette úr. Bridzsezzen velünk. Sariette úr, fogadja meg tanácsomat. Ne kövesse példámat, ne járjon rossz társaságba, mert aztán már nincs megállás a lejtőn. Ne menjen még el, Sariette úr, szeretnék öntől valamit kérni, ami rám nézve nagyon fontos: ha megint meglátogat, hozzon nekem olyan könyvet, amelyben be van bizonyítva a vallás igazsága. Tanulmányozni akarom e könyvet, mert vissza kell térítenem őrangyalomat a hit útjára, ahonnan letért.

Harmincegyedik fejezet

*Ebben elképedhetünk azon, milyen könnyen követhet el becsületes,
szelíd és félénk ember is borzalmas bűnt*

Az ifjú Maurice zavaros beszéde mélyen elszomorította Sariette urat. Autóbuszra szállt, és meglátogatta Guinardon mestert, egyetlen barátját, az egyedüli élőlényt, akinek látása és hallása örömet okozott neki. Amikor Sariette úr belépett a Courcelles utcai üzletbe, Guinardon egyedül volt, és ódon karosszékében szunyókált. Göndör volt a haja, hullámszó szakáll keretezte karmazsinvörös arcát, Burgundia boraitól pirosra festett orrcimpáiban ibolyaszín rostok kígyóztak. Hiába próbálna továbbra is titkolni az ember: Guinardon mester bizony nagyokat ivott. Két lépésnyi távolságban, az ifjú Octavie kézimunkaasztalán egy üvegben, amiből elpárolgott a víz, hervadt rózsza haldokolt, és egy kosárban mellette félbemaradt hímzés hevert. Az ifjú Octavie egyre gyakrabban tűnt el az üzletből, viszont Blancmesnil úr sohasem szokott olyankor megjelenni ott, midőn az ifjú hölgy éppen távol volt. Ennek az volt a magyarázata, hogy hetenként háromszor, délután öt órakor a Champs-Élysées közelében bérelt találkahelyen találkoztak. Guinardon mester mit sem sejtett. Noha nem ismerte fel szerencsétlenségének nagyságát, azért sokat szenvedett.

Sariette úr kezét fogott öreg barátjával; nem tudakozódott az ifjú Octavie-ről, mert nem tudta, minő kötelékek fűzik őket egymáshoz. Szeretett volna a kegyetlenül cserbenhagyott Zéphyrine-ről beszélni, és örült volna, ha az aggastyán törvényes házasságot kötne vele. De Sariette úr bölcs férfiú volt, és ezért csak azt tudakolta, hogy érzi magát Guinardon mester.

- Kitűnően - mondotta Guinardon, aki újabban betegeskedett, de azért állandóan kérkedett frissességével és egészségével, amióta ezek cserbenhagyták. - Istennek adassék hála, testem és lelkem egyaránt friss és fiatalos. Szűzi életet éltem mindig. Éljen maga is szűziesen, Sariette, mert a szüzesség jó erőben tartja az embert...

Guinardon mester ez este a paliszanderfából készült fiókos szekrényből néhány értékes könyvet szedett elő, mert meg akarta mutatni Victor Meyer úrnak, az előkelő könyvbarátnak; e vevő eltávozása után elszunnyadt, még mielőtt visszatette volna őket a helyére. Sariette úr megpillantotta a könyveket a szekrény márványlapján, s mivel minden, könyv érdekelte, szemügyre vette őket. Az első, amelyben lapozgatni kezdett, a szattyánbőr kötésű *Pucelle* volt, angol folytatásával egyetemben. Sariette úr francia és keresztényi szívének bizonyára nehezére esett csodálni ezt a szöveget és ezeket a képeket, de az ő szemében egy szép kiadás mindig erényes és tiszta valami volt. Guinardonnal barátságosan csevegve, egymás után vette kezébe a könyveket, amelyeknek vagy kötését, vagy metszeteit, vagy eredetét és ritkaságát magasztalta a régiségkereskedő, mígnem egyszerre Sariette úr örvendező, szerelmes felkiáltást hallatott: ugyanis a kezébe akadt Philippe Vendôme nagymester *Lucretius*-a, az ő *Lucretius*-a, amelyet szívéhez szorított.

- Csak hogy újra láthatom - sóhajtott, és majdhogy megcsókolta.

Guinardon mester eleinte nem értette, mit mondott tulajdonképpen öreg barátja; amikor azonban kijelentette, hogy ez a könyv a d'Esparvieu könyvtárból való, hogy ez a könyv az övé, az övé, Sariette-é, és hogy se szó, se beszéd, ő elviszi ezt magával, erre a régiségkereskedő egyszerre igen éber lett, felállt és kijelentette, hogy bizony ez a könyv senki másé, hanem az övé, Guinardoné, hogy pénzen vette, és ha valaki el akarja vinni, az szúrjon le előbb ide, az asztalra ötezer frankot.

- De kérem, értse meg, mit mondok - mondotta neki Sariette -, ez a könyv a d'Esparvieu könyvtár tulajdona, és nekem ezt oda vissza kell vinnem.

- Majd ha fagy.

- Ez a könyv az enyém.

- Úgy látszik, maga megbolondult, kedves Sariette.

S mivel a könyvtáros arcán valóban zavaros izgalom tükröződött, kihúzta a könyvet kezéből, és más nyomra próbálta terelni a beszélgetést.

- Hallotta már, Sariette, hogy ezek a gazemberek le akarják bontani a Mazarin palotát, és a fene tudja, miféle kontármunkával akarják elégteleníteni a város szívét, Párizsnak legfensége-sebb és legszebb pontját? Ezek a gazemberek utolsóbbak, mint a vandálok, mert a vandálok, ha már lerombolták az ókor emlékeit, legalább nem állítottak a helyükre ronda pajtákat és olyan undorító szabású hidakat, mint amilyen például az Alexandre-híd. A maga kedves Garancière utcája is e barbárok áldozata. Hogy elcsúfították a palota szökőkútjának kis bronzfiguráját...

Sariette úr azonban mindebből semmit sem hallott.

- Guinardon, maga nem értette, hogy én mit mondtam az előbb. Hallja hát: ez a könyv a d'Esparvieu könyvtaré, onnan tűnt el. Hogyan? Kinek a révén? Nem tudom. Abban a könyv-tárban különben is sok borzasztó és titokzatos dolog történt. Egyszóval ezt a könyvet ellopták. Nem hiszem, hogy szükséges volna a maga becsületességére hivatkoznom, kedves barátom. Hiszen lehetetlen, hogy ön orgazdaságra vetemedjék. Adja vissza nekem ezt a könyvet. Én visszajuttatom tulajdonosához, d'Esparvieu úrhoz, aki minden bizonnyal kárpótolni fogja önt. Bízzék meg az ő bőkezűségében, ahogy derék emberhez illik.

A régiségkereskedő kesernyésen mosolygott:

- Hogy megbízzam ennek a vén zsugori d'Esparvieu-nek a bőkezűségében?! Hiszen ez minden rókáról két bört szeret lenyúzni. Nézzen meg jól engem, kedves Sariette, és aztán mondja meg: kinéz belőlem ennyi bambaságot? Maga nagyon jól tudja, hogy d'Esparvieu még ötven frankot sem akart fizetni az ószeresnek az Alexandre d'Esparvieu-nek, a család nagy őseinek Hersent-től való képéért, és így a családnak ez a nagy őse ott ragadt a Montparnasse körúton, szemben a temetővel, egy zsidó ószeres kirakatában, ahol a városnegyed összes kutyái rávizelnek... Mármost hogy d'Esparvieu úr bőkezűségére bízam magam... Mondhatom, jó ötletei vannak magának.

- Tudja mit, Guinardon, én kötelezettséget vállalok arra, hogy a magaméból megfizetem önnek azt az összeget, amelyet választott szakértők megszabnak. Beleegyeznek?

- Miért akar maga mindenáron nagylelkű lenni ilyen hálátlan kutyákkal, kedves Sariette-em? Ez a d'Esparvieu a maga tudását, munkáját, az egész életét olyan munkabérért vásárolta meg, amelyért valamire való komornyikot sem lehet kapni. Ne ártsa hát magát bele ebbe a dologba... Különben is lekészt már, mert a könyvet eladtam.

- Eladta?... De kinek? - kérdezte Sariette megdöbbenve.

- Az nem tartozik magára. Többet nem látja ezt a könyvet itt, beszélni sem kell róla: Amerikába viszik.

- Amerikába? Ezt a *Lucretius*-t, amelyen rajta van Philippe de Vendôme-nak a címere, amely tele van Voltaire kézírásos jegyzeteivel, az én *Lucretius*-omat?! Amerikába?!

Guinardon mester elnevette magát:

- Kedves Sariette, maga eszembe juttatja des Grieux lovagot, aki meghallván, hogy kedvesét a Mississippi vidékére szállítják, e szavakra fakadt: „Az én kedvesemet a Mississippi tájára?”

- Nem - felelte sápadtan Sariette -, ez a könyv nem megy Amerikába, hanem amint illik, vissza fog térni a d'Esparvieu könyvtárba. Adja ide, Guinardon!

A régiségkereskedő most másodízben akart véget vetni e társalgásnak, amely szemmel láthatólag kellemetlen fordulatot vett.

- Kedves Sariette, maga még egy szót sem szólt a Grecómról. Még csak meg se nézte, pedig gyönyörű ám.

S Guinardon jobb megvilágításba állította a képet:

- Nézze csak ezt a Szent Ferencet, az Úr alamizsnását, Jézus testvérét; kormos teste úgy nyújtózik bele az égbe, mint az Istennek tetsző áldozatnak, mint Ábel áldozatának felszálló füstje.

- Adja ide a könyvet, Guinardon - szólalt meg Sariette, még csak a fejét se fordítva a kép felé -, a könyvet akarom.

Guinardon mesternek hirtelen vérhullám tolult a fejébe, elvörösödött, homlokán kidagadtak az erek, és így szólt:

- No, most már megelégteltem ezt - és kabátja zsebébe rejtette a könyvet.

Sariette úr erre a régiségkereskedőre vetette magát, dühének hirtelen feltámadt indulatában megtámadta, és noha gyenge, törekeny ember volt, az erős aggastyánt beletaszította az ifjú Octavie karosszékébe.

A dühbe gurult és megdőbbszent Guinardon szörnyű szitkokkal árasztotta el a vén bolondot, és egyetlen ökölcsapással nekilódította a *Szűz megkoronázása*-nak, Fra Angelico képének, amely nagy robajjal dőlt össze. Sariette azonban nem adta fel a küzdelmet, s ki akarta tépni a könyvet a zsebből, ahova Guinardon eldugta. Guinardon mester most agyon is csaphatta volna, ha a fejébe toluló vérhullám miatt tévedésből nem a távollevő Octavie asztalának lapjára sújtott volna le. Sariette rácsimpaszkodott ámuló ellenfelére, lenyomta a karosszékebe, és apró, sovány kezével megmarkolta egyébként is piros, de most már karmazsinvörösre vált nyakát. Guinardon megpróbált szabadulni, de a meleg és puha hús érintésétől megrészegettek a könyvtáros apró ujjai. Rejtelmes erő forrasztotta őket egyre szorosabban zsákmányukra. Guinardon hörgött, a nyál kicsurrant szája szélén. A szorítástól időnként meg-megvonaglott a hatalmas test; de rángásai egyre szakadozottabbak és ritkábbak lettek, mígnem teljesen megszűntek. Az emberlő két marok még ekkor sem nyílott ki, s Sariettenek szörnyű megerőltetésébe került, amíg le tudta fejteni. A halántéka lüktetett. Mégis hallotta a hulló eső kopogását, a járdán tompán koppanó lépteket és a rikkancsok távoli kiáltásait. Láta, amint a homályban esőernyők suhannak el a bolt előtt. Kihúzta a halott zsebéből a könyvet s elszaladt.

Az ifjú Octavie ez estén nem tért vissza az üzletbe. Abban a félelemes kis lakásban töltötte az éjszakát, amely ama őszeres üzlet felett volt, amelyet neki vásárolt Blancmesnil úr, ugyancsak a Courcelles utcában. Amikor megérkezett a boltiszolga, hogy az üzletet bezárja, Guinardon teste még meleg volt. Rögtön odahívta Lenainnét, a házfelügyelő feleségét, aki kiterítette a régiségkereskedőt az egyik kereveten, két gyertyát gyújtott, szentelt vízzel teli kehelybe egy barkát tett, és aztán lezárta a boldogult szemét. A halotti szemlén megjelent orvos szerint gutaütés okozta a halált.

Lenainné értesítette a halálesetről Zéphyrine-t, aki menten megjelent, és a halott mellett virrasztott, aki mintha csak aludt volna. A gyertyák imbolygó világításában a Greco kép szentje olyan volt, mint az ég felé szálló füstoszlop, míg a primitívek aranyozott képei kicsillogtak a homályból. A halottas ágy szomszédságában Baudouinne egy apró asszonyát lehetett látni, aki éppen orvosságot vesz be. És az utca egész éjjel ötven lépésnyi távolságra hangos volt Zéphyrine jajveszékelésétől.

- Meghalt, meghalt a drágám, a mindenem, az istenem, a szerelmem... Nem, de mégse halt meg, most is megmozdult. Én vagyok itt, Michel, én, a te Zéphyrine-ed. Ébredj fel, hallgass rám. Miért nem felelsz? Szeretlek; ha megbántottalak volna, bocsáss meg nekem... Meghalt a drágám, jaj, Istenem, nézzék, milyen szép. Milyen jó volt, milyen okos volt, milyen kedves! Jaj, Istenem, Istenem! Istenem! Ha én vele lettem volna, nem halt volna meg. Michel, Michel!

Reggelre kelve azután elhallgatott. Azt hitték, hogy elaludt, holott meghalt.

Harminckettedik fejezet

amelyben hallani fogjuk Nectaire fuvoláját Clodomir kocsmájában

De la Verdelière-né, akinek nem sikerült betegápolóként bejutnia Maurice-hoz, néhány nap múltán des Aubels-né távollétékor újból megjelent, s ezúttal gyűjtőív volt nála: néhány fillért kért csak a francia templomok javára. Arcade odavezette a hölgyet a lábadozó ágyának fejéhez.

Maurice ezt súgta az angyal fülébe:

- Te áruló, vidd el innen ezt a kerítőnőt, mert különben téged terhel a felelősség ama bajok miatt, amelyek elkövetkeznek.

- Bízd csak rám - felelte magabiztosan Arcade.

A szokásos udvariaskodások után de la Verdelière-né jelekkel tudomására adta Maurice-nak, hogy jó volna, ha kiadná az angyalnak az útját. Maurice úgy viselkedett, mintha nem értené, hogy mit akar, úgyhogy de la Verdelière-né kénytelen volt előadni látogatásának nyíltan közölhető célját:

- Mi lesz a mi kedves, gyönyörű falusi templomainkból?

Arcade nagyot sóhajtva, angyali nyugalommal szemlélte a hölgyet, és így szólt:

- Összedőlnek majd, asszonyom, romhalmazzá válik mind. S milyen kár értük, az embernek elfacsarodik a szíve. A templom olyan a falu házai között, mint a tyúk a kicsinyei között.

- Éppen olyan - felelte elragadtatott mosollyal de la Verdelière-né -, csakugyan éppen olyan.

- Hát még a tornyok, asszonyom!

- Ó, uram, ezek a tornyok!

- Ezek a tornyok, asszonyom, úgy nyúlnak fel az égbe, mint gigantikus fecskendők a kerubok meztelen ülepébe.

De la Verdelière-né azonnal felkelt s távozott.

Ugyanezen a napon Patouille abbé is megjelent a sebesültnél, hogy ellássa jó tanácsokkal és vigasztalásokkal arra buzdította, hogy szakítsa meg az érintkezést romlott társaságával, és béküljön ki családjával. Lefestette előtte könnyárban fürdő anyját, aki minden pillanatban kész ölelő karja közé zárni megtért gyermekét. Ha Maurice férfias elhatározással szakít léha életmódjával, és lemond hívságos élvezeteiről, visszanyeri majd szíve nyugodalmát és lelke erejét, megszabadul gyötrő rémképeitől, és kikerül a bűn szellemének birodalmából.

Az ifjú d'Esparvieu hálás szívvel mondott köszönetet Patouille abbé úrnak eme páratlan jóságáért, de egyúttal óvást emelt szavai ellen vallásos érzülete nevében.

- Soha még - mondotta - nem hittem ilyen rendületlenül, de sohasem volt még ennyire szükségem arra, hogy higgyek. Képzelve csak, abbé úr, át kell vennem újból az egész katekizmust őrangyalommal, aki az egészet elfelejtette.

Patouille abbé úr erre nagyot sóhajtott, csak arra buzdította kedves fiát, hogy imádkozzék, mert az ima az egyetlen orvossága azoknak a lelkeknek, amelyeket a gonosz lélek tart megszállva.

- Abbé úr - mondotta Maurice -, ha akarja, bemutatthatom önnek őrangyalomat. Várjon egy percig, mindjárt itt lesz, cigarettát hoz nekem.

- Szegény gyermekem.

És Patouille abbé kerek arca a búbanat jeléül egy pillanatra behorpadt, majd a megenyhülés jegyében újból kidagadt, mert szívének mostanában volt min örvendeznie.

A közszellem egyre javult. A jakobinusokat, a szabadkőműveseket, a köztársasági párt híveit közutálat környezte. Az előkelő világ járt elől a jó példával. A Francia Akadémia az igazhitűek otthonává vált. A felekezeti iskolák száma szaporodott. A Diáknegyed ifjúsága behódolt az egyháznak, és a Tanárképző Főiskola szaga miben sem különbözött a papnevelő intézetekétől. A kereszt diadalmaskodott mindenfelé. Éppen csak hogy pénzre, megint pénzre és újból pénzre lett volna szükség.

Hat hét múltán az orvos megengedte Maurice d'Esparvieu-nek, hogy kikocsizzon. A karja még fel volt kötve, a szeretője és a barátja kísérték, a Bois de Boulogne-ba mentek ki, s friss lélekkel élvezték a fák és pázsitok zöldjét. Mosolygós szemmel néztek ki a világba, s a világ visszamosolygott rájuk. Amint Arcade mondta: a hibák jobba tették őket. A féltékenység és indulatosság különös vargabetűin keresztül Maurice eljutott a nyugalom és jóindulat útjára. Szerette még most is Gilberte-et, s elnéző szerelemmel szerette. Az angyal szemében éppoly kíváncsias volt ez az asszony, mint azelőtt, csak hogy a kielégülés kiküszöbölje e kíváncsiságból a kíváncsiság mérgét. Gilberte-et megbékítette az, hogy tetszik, és ezért még tetszetősebb volt. A szökőkútnál tejet ittak, amely hihetetlenül ízlett nekik. Mindhárman visszatértek e pillanatban az ártatlanság útjaira. Arcade megfeledkezett a világ vén zsarnokának gazságairól. Azonban nemsokára gondolnia kellett rájuk.

Amikor visszatértek Maurice szállására, Zita várakozott rájuk: elefántcsont- és aranszoborhoz volt hasonlatos.

- Sajnálom magát - így szólt a szép arkangyal Arcade-hoz. - Nincs már messze az a nap, amelynek eljövetelére hiába várakoztunk az idők kezdete óta, s amely talán vissza nem tér mindaddig, míg a Nap kíséretével együtt újból be nem jut a Hercules csillagképbe. Eljutottunk annak a napnak küszöbére, amelyen rajtaüthetünk Jaldabaoton porfirpalotájában, és ön, akit égetett a vágy, hogy felszabadítsa az Egek birodalmát, aki nem győzte bevárni annak időpontját, hogy győztesként térhessen vissza felszabadított hazájába, ön egyszerre megfeledkezik eme nagyratörő terveiről, és az emberek leányainak sorvasztó karjai között alussza át idejét. Ugyan minő öröme telhetik önnek eme tisztátalan, apró állatokkal való érintkezésben, amelyek teste annyira váltakozó elemekből áll, hogy azt lehetne mondani róluk, hogy soha nincsenek, mindig csak lesznek? Higgye meg, Arcade, igazam volt, hogy nem bíztam önben. Ön csak értelmiségi, akiben nincs más, mint kíváncsiság. Önnek nincs ereje ahhoz, hogy cselekedjék.

- Félreismer engem, Zita - így felelt neki az angyal. - Az Ég fiainak természete olyan, hogy szeretniük kell az emberek leányait. Ha romlásba dönt is, mégis elkábítja érzékeinket a virágok és asszonyok húsa. De ne tartson attól, hogy ez apró állatok bármelyike elfeledtetheti velem gyűlöletemet és szeretetemet, és bizonyos lehet abban, hogy minden pillanatban készen állok a Jaldabaot ellen való támadásra.

Ennyi határozottság elaltatta Zita nyugtalanságát. Csak buzdította, hogy lankadhatatlan erővel munkálkodjék nagy vállalkozásuk előbbrevitelén. Nem kell semmit elsietni, de nem is kell halogatni a dolgokat.

- A nagy mozgalmak, Arcade, aprók tömegéből tevődnek össze; a legfenségesebb összhang is ezer parányi részletből áll: ne kicsinyelljünk hát le semmit.

Most azért kereste fel, hogy elhívja arra az összejövetelre, amelyen szükség van az ő jelenlétére; a lázadás erőin akarnak seregszemlét tartani.

Még csak ennyit mondott neki:

- Ott lesz Nectaire.

Amikor Maurice megpillantotta Zitát, nem találta tetszetősnek, sőt visszatetszett neki, mégpedig azért, mert Zita tökéletes szépség volt, és mert az igazi szépség Maurice-ra mindig a kellemetlen meglepetés erejével hatott. Azonban kimondottan ellenszenvet érzett Zita iránt akkor, amikor megtudta róla, hogy lázadó angyal, és azért jött ide, hogy Arcade-ot elhívja az összeesküvők közé. A szegény fiú, hogy barátját otthon tartsa, felhasználta mindazokat az eszközöket, amelyek helyzete és esze alapján rendelkezésére állottak. Ha vele marad őrangyala, elviszi egy nagyszerű bokszmérkőzésre, vagy valamelyik nagy revübe, ahol gyönyörködhetnek Poincaré megdicsőülésében, vagy oly nyilvánosházba, amelynek hölgyei szépségükről, különös szakértelmükről, furcsaságaikról vagy testi fogyatékoságaikról híresek. De az anglyalt mindez nem tántorította el, és kijelentette, hogy Zitával megy el.

- De mivégre?

- Hogy tanácskozzunk a Mennyei országának meghódításáról.

- Hát még most se verted ki a fejedből ezt az örültséget? Az Egek meghódítása?... Hiszen hányszor bizonyítottam be neked, hogy ez nem is lehetséges, és nem is kívánatos.

- Jó estét, Maurice.

- Hát elmész?... Ha te még, veled tartok.

Maurice felkötött karral követte Arcade-ot és Zitát fel a Montmartre-ra, Clodomir kocsmájába, ahol künn a kertben, a lugasban terítettek nekik.

Istar herceg és Théophile már ott voltak; kis sárga fickó volt velük: gyermekhez hasonlított, de japán angyal volt.

- Már csak Nectaire-re kell várni - mondta Zita.

Ebben a pillanatban, szinte zajtalanul, megjelent az öreg kertész. Leült, s a kutyája a lábához heveredett. A francia konyha a legkitűnőbb konyha a világon. A franciák eme dicsősége túl fogja élni valamennyit, és akkor is ragyogni fog, amikor a bölcsébbé vált emberiség többre tartja majd a nyársot a kardnál. Clodomir mester az angyaloknak és a társaságukban levő halandónak sűrű zöldeges ragulevest, sertésszeletet és borban áztatott vesét szolgáltat fel, ami bizonyossága volt annak, hogy a Montmartrenak ezt a konyhaművészetét még nem rontották el azok az amerikaiak, akik a Vendégfogadók Városának legjelesebb főszakácsait is helytelen utakra térítik.

Clodomir egy palack bordeaux-it nyitott ki, amely, ha neve nem is szerepel a legjobb hírnevű médoci fajták között, illatával és zamatával tett tanúságot nemes származásáról. Meg kell még jegyezni, hogy eme, és még néhány más bor után a pincemester kellő ünnepélyességgel egy erős és könnyű, zamatos és finom, a burgundi legjava erejével teljes, tüzes, elég kábító, testetleket gyönyörűséggel bódító palack vörös bort állított az asztalra.

Az agg Nectaire felemelte poharát, s így szólott:

- Rád, az Istenek legnagyobbikára, Rád, Dionüoszra emelem poharam, Rád, aki visszahozva az aranykort, újból megajándékozandod a hőssé serdült halandókat a szőlőfürttel (melyet oly soká szedett Leszbosz Methyma tőkéről), Thazosz venyigéivel és Maréotisz tavának fehér szőlőjével, Falernum pincéivel, Tmolosz venyigéivel és a Phaneumival, a borok fejedelmével.

S e venyigék nedűje isteni lészen, és mint az öreg Szilénosz idején, az emberek bölcsességtől és szerelemtől ittasulnak meg.

Miután megitták a kávé is, Zita, Istar herceg, Arcade és a japán angyal egymás után tettek jelentést a Jaldabaot ellen rendelkezésre álló erők nagyságáról. Az angyalok, miután örök üdvösségükön megvásárolták a földi élet szenvedéseit, gyarapodnak értelmességben s szert tesznek a tévedés és az ellentmondás tehetségére. Ez az oka annak, hogy gyűléseik éppoly zűrzavarosak és lármásak, mint az emberekéi. Valahányszor az egyik összeesküvő megemlégett egy számot: a többiek rögtön kétségbevonják helyességét. Vitatkozás nélkül még összeadni sem tudtak két számot, és szenvedélyességük átragadt a mennyiségtanra is, amely ennek következtében elveszítette határozottságát. A kerub, aki erőszakkal hurcolta ide a jámbor Théophile-t, mindig felháborodott, valahányszor a zenész dicsérte az Urat, és olyan ütést mért öklével fejére, amely egy ökröt is megölt volna. De köztudomású, hogy a zenészek feje még az ökrök koponyájánál is keményebb, úgyhogy azok az ütések, amelyek Théophile-ra hullottak, semmiben sem változtatták meg azt az elképzelést, amelyet ez az angyal az isteni gondviselésről alkotott magának. Arcade hosszas fejtegetések során szembeállította az ő tudományos idealizmusát Zita pragmatizmusával, mire a szép angyal csak azt jegyezte meg, hogy helytelenül okoskodik.

- S maga még ezen csodálkozik? - válaszolta az ifjú Maurice őrangyala. - Okoskodásomban kénytelen vagyok én is, csakúgy, mint ön, az emberek nyelvét használni, márpedig mi egyéb az emberi nyelv, mint erdei vagy hegyi vadak kiáltozása, amelyet még bonyolultabbá és romlottabbá tettek az elbizakodott főemlősök? Mármost, tessék, ó, Zita, az ingerlékeny és panaszos hangok eme sokadalmával helyesen okoskodni! Az angyalok nem okoskodnak; de az emberek, akik többre vitték, mint az angyalok, rosszul okoskodnak. Nem is szólva azokról az egyetemi tanárokról, akik az őseiktől, az emberszabású majmoktól, az erszéyesektől és csúszómászóktól örökölt hangok segítségével akarják meghatározni a végtelent. Kutyakomédia ez! Hogy mulathatna ezen a demiurgosz, ha elég intelligens volna hozzá!

Csillagos éjszaka volt. A kertész hallgatott.

- Nectaire - szólott hozzá a szép arkangyal -, játsszon valamit fuvoláján, ha nem tart attól, hogy szavára megszakad az ég és föld szíve.

Nectaire kezébe vette hangszerét. Az ifjú Maurice cigarettára gyújtott. A láng fellobbant egy pillanatra, sötétséget borított az ég boltozatára és csillagképeire, s azután elhalt. S Nectaire ihletett fuvolája erről a lángról énekelt. Megcsendült ezüstszoja, és ez mondotta:

- Ez a láng a világegyetem, amelynek sorsa percnél rövidebb idő alatt betelt. Napok, bolygók voltak e világegyetem elemei, Venus Urania szabta meg e végtelen terekben keringő gömbök pályáját. Erosznak, az elsőszülött Istennek a lehelete növényeket, állatokat, gondolatokat hívott benne életre. E világok élete és halála közé ékelődött húsz másodperc alatt civilizációk bontakoztak ki, birodalmak lassú, hosszadalmas halódása ment végbe. Anyák sírtak, és a néma egeket a szerelem dala, a gyűlölet kiáltása, az áldozatok jajgatása döngette. Kicsi voltához mérten ez a világegyetem éppoly soká tartott, mind ameddig tart és tartani fog az, amelynek néhány atomját ott látjuk ragyogni a fejünk felett. Az egyik, csakúgy, mint a másik: fellobbanás a végtelenben.

S ahogy a tiszta és csengő hangok szerteszállnak az elvarázsolt levegőben; a föld lágyan omló felleggé változik, a csillagok gyors íveket írnak le. A Nagymedve szétbomlik, alkotó elemeire hull. Az Orion öve elszakad. A sarkcsillag kilendül mágneses tengelyéből. A Szíriusz, amelynek izzó lángja ott világolt a szemhatár peremén, kékül, pirosul, imbolyog, és kialszik egy pillanat alatt. A nyugtalan csillagképekből új jelek támadnak, amelyek szintén elmosódnak. A

csodálatos fuvola szava egy pillanatra megragadta és kifejezte e világegyetem életét és mozgását, amely pedig változhatatlannak, örökkévalónak tűnt fel az emberek és angyalok szemében. Amint elhallgatott, az ég visszanyerte régi alakját. Nectaire eltűnt. Clodomir azt tudakolta vendégeitől, ízlett-e nekik a sűrű zöldecsés raguleves, amely, hogy ízletesebb legyen, huszon-négy óráig állott a tűzhelyen, és dicsérte nekik a beaujolais-i bort, amelyet ittak.

Szelíd éjszaka volt; Arcade, nyomon követve őrangyalától, s Théophile, Istar herceg és a japán angyal lakásáig kísérték Zitát.

Harmincharmadik fejezet

Arról szól, mikképp félemlíti meg egy borzalmas merénylet Párizst

Mély csend borult a városra. A léptek zaja kongott a néptelen kövezeten. Amikor a kis társaság felért a montmartre-i domb derekára, a Feutrier utca sarkára, a szép arkangyal lakásának kapuja előtt megállottak. Arcade a Trónusokról és a Hatalmakról beszélgetett Zitával, aki ujját a csengő gombjára illesztve, nem tudta rászánni magát arra, hogy csöngessen. Istar herceg botjával új pokolgépek vázlatát rajzolta a járdára, és úgy üvöltött, hogy felébredtek az alvó polgárok, és a hideg futott végig a szomszédság Paziphaéinak hátán. Théophile Belais torkaszakadtából énekelte azt a barkarolát, amely az *Aline, Golconda királynője* második felvonásának fénypontja volt. Maurice, akinek karja fel volt kötve, balkezes vívásban gyakorolta magát a japán angyallal, úgyhogy szikrák pattantak ki a kövezetből, és Maurice minden pillanatban azt kiáltotta: „Tus!”

Ezalatt Grolle rendőrőrmester a szomszédos utca sarkán merengett. Széles válla római légionáriusokra emlékeztetett, s egyébként is jeleskedett mindama tulajdonságaival ama gögösen szolgálai fajnak, amely azóta, hogy az emberek megalkották az első államokat, legbiztosabb támasza a birodalmaknak és dinasztiáknak. Grolle őrmester erővel teljes, de renyhe férfiú volt. Nehéz szolgálat és sovány koszt sorvasztotta; a kötelesség embere, de mégiscsak ember volt, s így nem tudott ellenállni az utcai pillangók ígézetének, csábításának és ármányos hízelkedésének, akikkel a homályban, az elhagyott körutak mentén, beépítetlen telkek közelében tucat-számra hozta össze végzete - szerette őket. Harcos módjára, talpig fegyverben, állva szerette őket, s ebbe annyira belefáradt, hogy fáradtságát csak kitarása tudta legyőzni. Mivel még nem jutott el az emberélet útjának feléhez, nem mondott le arról, hogy visszatérhessen a békés mezei munkához és kellemetes nyugodalmához. E nyájas éjszakán is erről álmodozott a Muller utca sarkán; eszébe jutott szülei háza, a kis olajliget, az apai telek, öreg anyja, akit meggörnyesztett a hosszú munka, s akit többé már nem fog viszontlátni. Az éjjeli csend-zavarás kizökkentette Grolle rendőrőrmestert álmodozásából, megindult a Muller és Feutrier utca keresztezése felé, és nem éppen nagy jóindulattal vette szemügyre ezt a naplopó társaságot, amelyben társadalmi ösztönei megérezteték vele a fennálló rend ellenségeit. De türelmes és elszánt férfiúként, hosszas hallgatás után, elképesztő nyugalommal csak ennyit mondott nekik:

- Jó lesz oszolni.

De Maurice és a japán angyal vívás közben meg se hallották szavát; a zenész csak saját dallamára figyelt, Istar herceg egészen belemelegedett a robbanóanyagok képleteibe, Zita pedig Arcade-dal ama legnagyobb vállalkozás ügyét hányta-vetette meg, amelyhez foghatót azóta nem gondoltak ki, mióta naprendszerünk kivált az ősi ködtengerből, s mindegyikük közömbös maradt környezetükkel szemben.

- Mondtam már, hogy oszoljanak - ismételte meg felszólítását Grolle rendőrőrmester.

Az angyalok most meghallották ugyan ezt az ünnepélyes parancsot, de vagy nemtörődömségből vagy hetykeségből nem fogadták meg, s tovább kiabáltak, énekeltek és beszélgettek.

- Úgy látszik, maguk mindenáron a hűvösre akarnak kerülni! - ordított rájuk most már Grolle őrmester, miközben hatalmas markával megragadta Istar herceg vállát.

A kerub felháborodva e becestelen érintés miatt, öklének egyetlen szörnyű csapásával a csatornába taszította az őrmestert. Ekkor azonban Fesandet közrendőr feljebbvalója segítségére sietett, s mindketten a hercegre vetették magukat, ösztönszerű dühvel kezdték ütlegetni, s talán sikerült is volna nekik a vérző herceget, akármilyen erős és nehéz volt is, a legközelebbi rendőrszobáig elhurcolniuk, ha a japán angyal minden különösebb erőfeszítés nélkül egyiket a másik után le nem fektette volna a sárba, ahol már ott is hemperegtek és ordítottak, még mielőtt Maurice-nak, Arcade-nak és Zitának ideje lett volna akármilyen formában részt venni a dulakodásban. Ami a zenész-angyalt illeti, az félreállva reszketett, és az Égbe kiáltott.

E pillanatban a szomszédos sütőműhelyből a zaj hallatára előkerült két fehér kötényes, mezítelen törzsű péksegéd, akik éppen dagasztottak. A társadalmi szolidaritás ösztönszerű érzése arra hajtotta őket, hogy a földön heverő rendőrök pártjára álljanak. Théophile-t láttukra indokolt ijedelem fogta el és kerekét oldott; ezek utána eredtek, s átadják a rendőröknek, ha Arcade és Zita nem szabadítja ki kezükből. Most egyenlőtlen feltételek közepette folyt tovább a szörnyű birok a két angyal és a két péksegéd között. Arcade, aki szépségére és erejére nézve Lizipposz atlétájához vala hasonlatos, fojtogatni kezdte elhízott ellenfelét. A szép arkangyal késével szurkálta meg a reá támadó sütőmunkást; szőrös mellén fekete vércsöppek szivárogtak, s a két péksegéd, a törvények e két barátja, ott maradt a kövezeten.

A Fesandet nevű rendőr aléltan hevert a csatornában, de Grolle őrmester feltápáskodott, füttyentett egyet, úgyhogy sípja szavát meg kellett hallania a szomszédos őrszemnek, majd ifjú Maurice-unkra vetette magát, aki, mivel csak fél kézzel tudott védekezni, bal kezével elsütötte revolverét; a rendőr szívéhez kapott, megtántorodott, hanyatt vágódott. Nagyot sóhajtott, s az örök homályosság borult szemére.

Közben persze egymás után nyíltak meg az ablakok, s kíváncsi fejek hajoltak ki az utcára. Nehéz léptek zaja közeledett. Két kerékpáros rendőr fordult be a Feutrier utcába. E pillanatban Istar herceg bombát dobott el, amely megrázta a földet, kioltotta a gázt, összedöntötte a házakat, s oly porfelhőt kavart fel, amelynek a leple alatt az angyalok s az ifjú Maurice elmenekülhetett.

Arcade és Maurice úgy vélekedett, hogy a leghelyesebb, ha e kaland után is a Római utcai kis szállásukra térnek vissza. Bizonyosra vették, hogy azonnal semmi esetre se fogják őket keresni, és valószínűnek azt, hogy sohasem, mert a kerub bombája szerencsére elpusztította az eset valamennyi szemtanúját. Szürkület táján elaludtak, s tíz órakor, amikor a házmester elhozta a reggelijüket, még nem ébredtek fel. Miközben d'Esparvieu sonkával és vajjal fogyasztotta pirítását, így szólt angyalához:

- Eddig azt hittem, hogy a büntett valami rendkívüli dolog. Most látom, hogy tévedtem, mert nincs nála egyszerűbb és természetesebb dolog a világon.

- És hagyományainkkal összhangzóbb sincs - felelte az angyal. - Hosszú évszázadokon keresztül szokása is, szükséglete is volt az embereknek, hogy megöljenek és kifosszanak más embereket. Háborúban ez még most is helyénvaló. Az emberi élet ellen való támadás, ha bizonyos meghatározott szabályok szerint megy végbe, még ma is közbecsülés tárgya, és senki sem gáncsolta önt, Maurice, amikor meg akart engem gyilkolni, azért, mert azt hitte, hogy összeszűrtem a levelet a szeretőjével. De persze rendőrt megölni, ilyesmit nem tesz jól nevelt ember.

- Hallgass, hallgass, te gonosztevő - kiáltotta Maurice. - Ösztönszerűleg, anélkül, hogy tudtam volna, mit teszek, öltem meg azt a szegény őrmestert. Kétségbeejt a dolog. De nem én vagyok a bűnös, te vagy a gyilkos! Magad után vonszoltál a lázadásnak és erőszaknak arra az útjára, amely ilyen szakadékokba torkollik. Te döntöttél a végromlásba, te áldoztad fel kevélységed

és gonoszságod oltárán nyugalmaimat, boldogságomat. S mindez haszon nélkül történt, mert azt mondom neked, Arcade: siker nem koronázhatja tervedet.

A házfelügyelő behozta az újságokat; Maurice elsápadt láttukra. Hatalmas betűkkel közölték a Feutrier utcai merényletet: egy őrmestert megöltek, két kerékpáros rendőr és két péksegéd súlyosan megsebesült; három épület összedőlt, a többi áldozat száma töménytelen.

Maurice-nak kiesett az újság a kezéből, és halk, panaszos hangon így szólt:

- Arcade, miért nem öltél meg a kis versailles-i kertben, a rózsák között, amikor a rigó fütyült?

Ezalatt egész Párizs a terror uralma alá jutott. A köztereken és a forgalmas utcákon a házi-asszonyok szatyrukkal kezükben, halálsápadtra válva, hallgatták a szörnyű bűntényről szóló elbeszéléseket, és követelték a bűnösök példás megbüntetését. A boltajtóba kiállott szatócsok az anarchisták, szindikalisták, szocialisták és radikálisok rovására írták e gatzettet, s azt kérdezték, van-e még törvény Franciaországban? Azok, akiknek elméje mélyebben járt, felismerték a zsidók és a németek kezét e bűntényben, és követelték az idegeneknek Franciaországból való kiűzését. Sokan akadtak, akik magasztalták az amerikaiak szokásait, és a lincselést ajánlották. Baljóslatú híresztelések az újságok híradásainál is gyászosabb eseményekről szóltak. Egyesek más helyeken történt robbanásokról is tudtak; amazok bombákat találtak mindenfelé. A nép karja mindenfelé lesújtott, és elcsípett vélt gonosztevőket, akiket jóformán darabokra szaggatva adtak át az igazságszolgáltatásnak. A Köztársaság téren a tömeg szét-tépett egy iszákost, aki ezt kiabálta:

- Le a zsarukkal!

A miniszterelnök, aki egyúttal igazságügyminiszter is volt, hosszasan tanácskozott a rendőrség főnökével, és megállapodtak abban, hogy a párizsiak nyugtalanságának lecsillapítására a közül a harmincezer apacs közül, akik a fővárosban élnek, haladéktalanul letartóztatnak ötöt vagy hatot. Az orosz rendőrség főnöke, azt állítván, hogy a merénylet módszere nihilistákra vall, követelte, adjon ki a francia kormány vagy tizenkét orosz menekültet; ezt a kívánságát azonnal teljesítették. Azonkívül kedvezően intéztek el néhány olyan kiadatási eljárást is, amelyet a spanyol király biztonsága érdekében indítottak volt.

Ez erélyes rendszabályok hírére Párizs ujjongott, és az esti lapok meg voltak elégedve a kormánnyal.

A sebesültekről is jó hírek jöttek. Állapotuk már nem volt veszélyes, és felismerték támadóikat minden emberben, akit elébük vezettek.

Az igaz, hogy Grolle őrmester meghalt, de két irgalmas nővér virrasztott mellette, és a Köztársaság elnöke saját kezűleg tűzte a becsületrend keresztjét a kötelességteljesítés eme áldozatának a mellére.

Az éjszaka azonban újra a pánik éjszakája volt. A Felkelés sugárúton egy üres telken a titkosrendőrök kötél táncosok és csepűragók kocsijára bukkantak, amelyet természetesen banditák menedékhelyének tekintettek. Segédcapatokat hívtak, s amikor számuk elég nagy volt, megostromolták az alkalmatosságot. Jó polgárok csatlakoztak hozzájuk: tizenötezer revolverlövést sütöttek el; majd dinamittal felrobbantották a járműveket, amelynek romjai között egy nősténymajom hullájára bukkantak.

Harmincnegyedik fejezet

amelyben Bouchotte és Maurice letartóztatásáról, a d'Esparvieu könyvtár pusztulásáról és az angyalok útra keléséről esik szó

Maurice d'Esparvieu-nek szörnyű éjszakája volt. A füléhez hatoló legkisebb zaj hallatára revolveréhez kapott, mert nem akart élve az igazságszolgáltatás kezébe kerülni. Másnap reggel valósággal kitépte az újságokat a házfelügyelő kezéből, s örömeiben nagyot kiáltott: az újságok ugyanis azt írták, hogy Grolle őrmestert átszállították a hullaházba, és a boncolás során a törvényszéki orvosok csak néhány véraláfutást és felületes zúzódásból származó sebet találtak a testen, és hogy a halált minden valószínűség szerint a kitágult verőér megpattanása okozta.

- Látod, Arcade - mondotta ujjongó hangon Maurice -, látod, mégse vagyok gyilkos. Ártatlan vagyok, s eddig fogalmam sem volt róla, hogy ilyen boldog az ember, ha ártatlan.

Majd kissé elgondolkozott, s ahogy ez rendszerint történni szokott, a megfontolás véget vetett lelke megnyugvásának.

- Az igaz, hogy ártatlan vagyok, de nem titkolhatom el magam előtt - mondotta fejét rázva -, hogy gonosztevők bandájának vagyok a tagja, és együtt élek a banditákkal. Te, Arcade, a helyeden vagy ott, mert te kétes egzisztencia, kegyetlen és züllött lény vagy. De én, aki jó családból származom, és kitűnő nevelésben részesültem, pirulok, ha rágondolok.

- Ami a nevelést illeti - szólalt meg Arcade -, én is kitűnő nevelésben részesültem.

- Ugyan hol?

- Az Égben.

- Ne izélj, Arcade, rajtad nem látszik meg a nevelés. Ha helyes elveket oltottak volna beléd gyerekkorodban, azok nem haltak volna ki belőled. Az ilyen elvek halhatatlanok. Engem már gyermekkoromban megtanítottak a család, a haza és a vallás tiszteletére. Soha el nem feledtem, sohase fogom elfeledni ezt. Tudod, hogy mi a legvisszataszítóbb rajtad az én szememben? Nem az erkölcstelenséged, nem a kegyetlenséged, szörnyű hálátlanságod, még nem is vallásos kételyeid, amivel csak valahogy kibékülne az ember, nem is hitetlenséged, amely pedig most meglehetősen divatját multa már (mert a nemzeti ébredés napjai óta Franciaországban már nem divatos a hitetlenség), a legvisszataszítóbb a tapintatlanságod, eszméid ízléstelensége, elméleteid parlagi volta; csak értelmiségiek, csak szabadgondolkodók észjárása olyan, mint a tiéd, elméleteid a radikálisok csöcselékére emlékeztetik az embert, csak úgy bűzlik belőlük a szabadkőművesség és az antiklerikalizmus rothadtsága... Pusztulj el a szemem előtt, utállak... Arcade, egyetlen barátom, Arcade, régi őrangyalom, Arcade, édes fiam, hallgasd meg őrangyalod szavát! Fogadd meg tanácsomat, szakítsál örült eszméiddel, térj vissza a jóság, egyszerűség, ártatlanság, boldogság útjára. Nézd, itt a kalapod, gyere el velem a Notre-Dame-ba: imádkozzunk, és gyűjtsunk gyertyát a boldogságos Szűznek.

A közvélemény azonban még mindig nyugtalankodott. A nagy lapok, a nemzeti ébredés szócsövei, emelkedett hangú és mélyenjáró cikkekben állapították meg e szörnyű, és minden becsületes ember lelkét felháborító merénylet tanulságait. Rámutattak igazi forrására, közvetett, de tulajdonképpen előidéző okaira, a büntetlenül terjesztett forradalmi elméletekre, a társadalmi kötelek meglazulására, az erkölcsi fegyelem megingására, arra a vétkes agitációra, amely elégedetlenséget és igényeket támaszt mindenfelé. Ezúttal - azt követelték a lapok - gyökerestül kell kitépni a bajok gyökerét, egyszer s mindenkorra le kell számolni az

összes utópiákkal és agyrémekkel, a szindikalizmussal, a jövedelmi adóval és effélékkel... Számos újság, s nem éppen a legjelentéktelenebbek, bebizonyították, hogy a bűntetteknek ez az elszaporodása természetes következménye a vallástalanságnak, és arra a következtetésre jutottak, hogy a társadalmat csak a valláshoz való egyhangú és őszinte visszatérés mentheti meg.

A bűntett utáni első vasárnapon az összes templomok szokatlanul zsúfoltak voltak.

Salneuve bíró, akit a vizsgálattal bíztak meg, legelőször is a titkosrendőrök előállította egyéneket hallgatta ki, s vonzó, de hamis nyomon indult el. Montremain besúgó jelentése, amelyet elébe terjesztettek, megadta a helyes irányt, úgyhogy a bíró a Feutrier utcai merénylet szerzőiben hamarosan felismerte Barattan termékének bérlőit. Parancsot adott tehát Arcade és Zita előállítására, és elfogatási parancsot adott ki Istar herceg ellen, akit éppen akkor csípett el a két titkosrendőr, amikor lejött Bouchotte lakásából, ahol néhány új szerkezetű bombát helyezt el. Amikor a kerub megértette, mi járatban vannak a rendőrök, barátságosan mosolygott, s csak azt kérdezte tőlük, van-e legalább rendes autójuk. Azt felelték neki, hogy itt várakozik a kapu előtt, erre Istar biztosította őket, hogy semmi egyebet nem kíván. Így szólván, a lépcsőházban szó nélkül agyoncsapta a két rendőrt, odalépett a várakozó járműhöz, a sofőrt az éppen arra haladó autóbusz kerekei alá hajította, megragadta a kormánykereket, s a rémülettől megkövült tömeg szeme láttára elszáguldott.

Ugyanaznap este Jeancourt, a bűnügyi rendőrség kapitánya abban a pillanatban lépett be Théophile lakásába, amikor Bouchotte éppen nyers tojást nyelt, hogy hangja tisztábban csengjen, mert aznap este kellett volna a Nemzeti Orfeumban elénekelnie új dalát: *A németeknek ilyesmijük nincs*. A zenész nem volt otthon, Bouchotte fensőbbes modora, amellyel a tisztviselőt fogadta, elfeledtette öltözetének egyszerűségét. Bouchotte-on ugyanis csak ing volt. A kitűnő tisztviselő lefoglalta *Aline, Golconda királynője*-nek partitúráját s mindazokat a szerelmesleveleket, amelyeket az énekesnő gondosan megőrzött éjjeli szekrénye fiókjában; ugyanis Bouchotte igen rendszerető volt. A rendőrkapitány éppen távozni készült már, amikor egy faliszekrényt vett észre, amelyet nem túlságos érdeklődéssel nyitott ki, s amelyben annyi robbantószeret talált, amennyivel fél Párizst levegőbe lehetett volna röpíteni, továbbá egy pár nagy, fehér szárnyat, amelynek sem mivoltát, sem rendeltetését nem tudta megérteni. Bouchotte-ot erre felszólította, hogy egészítse ki kissé hiányos öltözetét, és tiltakozása ellenére magával vitte a rendőrségre.

Salneuve úr fáradhatatlan volt. A Bouchotte szállásán lefoglalt papírok átvizsgálása után, és Montremain útmutatásai alapján elfogató parancsot adott ki az ifjú d'Esparvieu ellen, amelyet május 27-én reggel hét órakor igen tapintatos módon foganatosítottak. Három nap óta Maurice se nem aludt, se nem evett, se nem szerelmeskedett, se nem élt. A legelső pillanattól fogva tisztában volt a kora reggeli látogatás természetével. A rendőrkapitány láttára egész meglepő módon elcsendesedtek nyugtalan idegei. Arcade ez éjszaka nem aludt otthon. Maurice kérte a rendőrkapitányt, várakozzék kissé, aztán gondosan felöltözködött, és a tisztviselővel együtt lement a kapu előtt várakozó taxiba. Lelki nyugalma oly nagy volt, hogy még az is csak igen kevéssé zavarta, hogy a fogház rácsos kapuja bezáródott mögötte. Amikor egyedül maradt zárkájában, felmászott az asztalra, hogy kilásson onnan. Sikerült megpillantania a kék ég egy csücskét, és mosolygott. Nyugalma lelki fáradtságból, érzékszervei kimerüléséből és abból származott, hogy már nem kellett attól tartania, hogy letartóztatják. A balsors fölényes bölcsessége töltötte el; érezte, mint száll le rá az Úr malasztja. Nem becsülte túl sokra önmagát, nem is igen nézte le, s ügyét Isten kezébe tette le. Nem tagadta, hogy hibát követett el, nem leplezgette önmaga előtt sem, de gondolatban azért arra figyelmeztette a Mindenhatót, hogy

azért sodródott a léhaság és lázadás útjára, mert vissza akarta vezetni az igazság örvényére megtévedt angyalát. Lefeküdt, és nyugodtan elaludt.

Az a hír, hogy egy dívát és egy előkelő család sarját tartóztatták le, Párizsban és a vidéken egyaránt kinos feltűnést keltett. A tekintélyes lapok izgalmas tudósításaitól felizgatott közvélemény azt követelte, hogy a vértől csepegő, gyújtogató, vad anarchistákat állítsák bíráik elé, s nem tudott hova lenni ámulatában, hogy most a művészet és előkelőség világa került terítékre. E hír hallatára, amely talán legkésőbb éppen őhöz jutott el, a miniszterelnök és főpecsétőr felugrott a nálánál kevésbé szörnyű szfinxekkel díszített karosszékéből, és féktelen haragjában bicskájával szabdalta, mint hajdan Napóleon, császári íróasztalának mahagóni fiókját. S mikor Salneuve vizsgálóbíró hívó szavára megjelent, a miniszterelnök bicskáját a kandallóba hajította, mint ahogy XIV. Lajos Lauzun előtt kihajította az ablakon pálcáját; csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudta visszanyerni önuralmát, és bosszús hangon ekképp szólt a bíróhoz:

- Kérem, megbolondult ön?... Pedig azt gondoltam, hogy elég világosan megmondtam önnek, hogy nekem anarchista, társadalomellenes, mélységesen társadalomellenes és kormányellenes összeesküvésre van szükségem, amelynek lehet némi szindikalista színezete is. Határozottan megmondtam, hogy az összeesküvést eme korlátok között kell lebonyolítani, s mit tesz ön? Valósággal pecsenyét csinál belőle az anarchistáknak és egyéb forradalmároknak. Kit jut eszébe önnek letartóztatni? Azt a művésznőt, aki a nemzeti érzésű közönség kedvence, és a katolikus párt egyik legkitűnőbb vezérének fiát, akinek házában megfordulnak püspökök, aki maga is bejáratos a Vatikánba, oly ember fiát, akit talán ma vagy holnap nagykövetnek küldünk a pápa udvarába. Ön ezzel a balfogásával egyszerre százhatvan képviselővel és negyven jobboldali szenátorral veszít össze engem. Mégpedig éppen a békésebb egyházpolitikára vonatkozó interpellációk előestéjén; ön rám uszítja nemcsak mai, hanem holnapi barátaimat is. Ön talán azért foglalta el az ifjú Maurice d'Esparvieu szerelmesleveleit, mert ily módon akarta megtudni, hogy ön is olyan felszarvazott férj-e, mint az a barom des Aubels?... E pontra nézve megnyugtathatom: ön is éppen olyan, és egész Párizs tisztában van ezzel. De a vizsgálóbírói hivatal nem arra való, hogy ön annak segítségével álljon bosszút férji becsülete megsértéséért.

- Miniszter úr - dadogta el-elcsukló hangon a bíró a gutaütés határán -, én becsületes ember vagyok.

- Ön egy számár... s vidéki ember. Figyeljen ide: ha félórán belül Maurice d'Esparvieu és Bouchotte kisasszony nem lesz szabadlábon, úgy összetöröm önt, mint ezt a poharat. Ajánlom magam.

René d'Esparvieu úr maga ment el fiáért a börtönbe, és hazavitte a Garancière utcai régi családi házba. Ez a hazatérés diadalmenet volt. Olyan hírek keringtek, hogy az ifjú Maurice meggondolatlan nagylelkűségének sugallatára a monarchia visszaállítására törekvő mozgalomba keveredett, és hogy Salneuve bíró, ez az alávaló szabadkőműves, Combes-nak és Andrének ez a kreatúrája, ezért akarta nyakába sózni a merényletet. Így vélekedett az ügyről Patouille abbé is, aki úgy megbízott Maurice-ban, mint saját magában. Azt is beszélték, hogy az ifjú d'Esparvieu, szakítva apjával, aki kibékült a Köztársasággal, a szélsőséges királypártiak pártjára készült állni. A beavatottak szerint a letartóztatás a zsidók bosszújának műve volt, hiszen Maurice antiszemita érzelmei köztudomásúak voltak. A katolikus ifjúság tömegesen jelent meg a Guénégaud utcában, s tüntetett Salneuve bíró Pénzverdével szemben levő lakásának ablakai alatt.

Az Igazságügyi Palota előtt az egyetemi ifjúság egyik csoportja pálmaágot nyújtott át Maurice-nak.

Hazaérve szülői házába, Maurice ellágyult, és sírva borult anyja karjai közé. Szép nap volt ez, de sajnos, kínos esemény zavarta meg. Sariette úron, aki a Courcelles utcai dráma következtében megbolondult, hirtelen kitört az őrjöngés. Bezárkózott a könyvtárba, ki nem mozdult onnan huszonnégy óráig, rettenetes kiáltásokat hallatott, és se fenyegetéssel, se szépszerével nem lehetett rábírní arra, hogy kijöjjön. Szörnyű nyugtalanság közepette tölthette az éjszakát, mert a lámpa fénye hol ezen, hol azon a függönyön villant fel. Reggel Hippolyte szavára, aki az udvarból szolongatta, kinyitotta az éggömbök és bölcsek termének egyik ablakát és két vagy három hatalmas kötetet hajított le az öreg komornyik fejére. A cselédség, férfiak, nők, fiúk összeszaladtak erre az udvarban, s a könyvtárnok nyalábszámra dobálta a nagy köteteket fejükre. Ily körülmények között kikerülhetlenné vált René d'Esparvieu úr beavatkozása. Hálósapkában és házikabátban jelent meg, és iparkodott a szegény örült lelkére beszélni, aki felelet gyanánt a leghihetetlenebb gyalázkodások tömegét zúdította arra a férfiúra, akit eddig jótevője gyanánt tisztelt, és a legkülönbözőbb fajta bibliák, talmudok, India és Perzsia szent könyvei, a görög és latin egyházatyák, az aranyszájú Szent János, Szent Gergely, Szent Ágoston, Szent Jeromos, az összes hitvédők és *A változások története*-nek Bossuet saját kezű jegyzeteivel ellátott kötetait zúdította rá. A nyolcadrétű, negyedréti alakú könyvek és a fóliánsok csak úgy zuhogtak az udvar kövezetére. Gassendi, Mersenne tisztelendő, Pascal levelei a levegőben röpködtek. A szobalányt, amikor lehajolt, hogy a csatornából kihálásszon néhány lapot, egy óriási holland atlasz kólintotta fejbe. René d'Esparvieu úr neje, akit megremített ez a baljóslatú láрма, alig kendőzve jelent meg az udvarban. Láttára Sariette apó dühe még csak fokozódott. Egymás után repültek ki az ókor költőinek, bölcsészeinek, történetíróinak, Homérosznak, Aiszkülosznak, Szophoklésznek, Euripidésznek, Herodotosznak, Thukydidésznek, Szókratésznak, Platónnak, Arisztotelésznek, Démoszthenésznek, Cicerónak, Vergiliusnak, Horatiusnak, Senecának, Epiktétosznak szobrai, és zúzódtak darabokra a követeken, majd szörnyű robajjal utánuk zuhant a földnek és az égboltozatnak gömbje. Ezután pillanatra ijedt csend állott be, amelybe csak a kis Léon csengő kacagása szólt bele, aki a ház egyik ablakából nézte ezt a színjátékot. Amikor a lakatosnak sikerült kinyitnia a könyvtár ajtaját, és az egész háznép betódult, megpillantották Sariette urat, aki egy óriási könyvrakás fedezéke mögött darabokra szaggatta a Vendôme nagymester Voltaire saját kezű jegyzeteivel ellátott *Lucretius*-át. Könyvbarikádokon kellett keresztültörni. De az örült látva, hogy betörnek menedékébe, a tetőablakon keresztül kiszökött a háztetőre. Két teljes órán keresztül üvöltözött ott fenn, messzire elhallatszó hangon. A Garancière utcában egyre növekvő tömeg tolongott, bámulta a szerencsétlen örültet, és rémülten fel-felkiáltott, valahányszor megbotlott, és a palatető be-beszakadt lába alatt. Ott álldogált a tömegben Patouille abbé is, s látva, hogy minden pillanatban lefordulhat a mélységbe, helyette mormolta a haldoklók imáját, és készülődött arra, hogy megadja neki a feloldozást és az utolsó kenetet. Rendőrök ügyeltek a lehajigált ingóságokra és a rend fenntartására. Végül is tűzoltókat hívtak, s jelzőkürtjük szava csakhamar megszólalt. Létrát állítottak a palota falához, s szörnyű küzdelem után sikerült elfogniuk az őrjöngőt, aki kétségbeesett ellenállás közben kifecamította az egyik karját. Azonnal elszállították az egyik tébolydába.

Maurice családi körben költötte a vacsorát, és szelíd mosoly ült mindenki arcán, amikor Victor, az öreg főkomornyik, felszolgáltatta a borjúpecsenyét. Patouille abbé úrnak, aki a keresztényi erényekben bővelkedő családjának jobbán ült, kenetteljes öröme tellett ennek az Ég különös kedvezését élvező családnak a szemléletében. D'Esparvieu-né mégis gondterhelt volt. Naponként hihetetlenül durva és mocskos névtelen leveleket kapott; eleinte azt hitte, hogy elbocsátott komornyikjuktól származnak, de most már tudta, hogy legfiatalabb lánya, Berthe,

ez a gyermek, az írójuk. A kis Léon is sok gondot és szomorúságot okozott neki. Nem tanult, és rossz szokásokat vett fel, kegyetlenségre hajlónak mutatkozott. A nénje kanári madarának elevenen tépte ki a tollát, gombostűkkel rakta teli Caporal kisasszony székét, s ellopta tizennégy frankját ennek a szegény nőnek, aki reggeltől estig sírt, s az orrát fújta emiatt.

Alig ért véget a vacsora, Maurice, aki égett a vágytól, hogy angyalával találkozassék, rohant a Római utcai kis földszintes lakásba. Hangos beszéd zaja szűrődött ki a lakásból, ahol Arcade megtestesülésének szobájában ott volt Arcade, Zita, a zenész-angyal és a kerub, aki az ágyon elterülve, öreg pipából fújta a füstöt, és a legnagyobb közömbösséggel égette ki a párnákat, lepedőket és takarókat. Az angyalok megölelték Maurice-t, és tudomására adták, hogy eltávoznak. Arcuk az öröm és vakmerőség tüzeiben égett. Csak az *Aline, Golconda királynőjének* ihletett szerzője bögött, és emelte az Égre rémült tekintetét. Ugyanis a kerub valósággal a fülénél fogva ráncigálta ide a lázadók közé, kifejtve neki, hogy csak a következő két eshetőség között választhat: vagy bebörtönözteti magát földi börtönökbe, vagy pedig tüzzel-vassal megpróbál berontani Jaldabaot palotájába.

Maurice fájdalommal állapította meg, hogy már csak fél lábbal állnak a földön. A legnagyobb bizakodással készülnek útjukra, s erre volt is okuk. Igaz ugyan, hogy az Egek szultánjának mérhetetlenül sok katonájával ők csak kevés harcost állíthattak szembe; de arra számítottak, hogy hirtelen támadásuk ellenállhatatlan lendülete kiegyenlíti majd a másik fél számbeli fölényét. Tudták azt is, hogy Jaldabaotot, noha mindentudósággal szokott kérkedni, azért mégis néhányszor már meg lehetett lepni. S valóban úgy is volt, az első lázadás is váratlanul érte volna, ha Mihály arkangyal nem figyelmezteti. Az égi hadsereg nemigen tökéletesedett az idők kezdete előtt a lázadók kivívott győzelme óta. Fegyverei és egyéb hadiszerei oly elavultak voltak, mint a marokkói hadseregé. Tábornokai renyheségben és tudatlanságban áporodtak meg. Kitüntetéseiket és vagyonukat élvezve, többre becsülték az ünnepnapok örömeit a háború fáradalmainál. Mihály arkangyal, a táborszernagy, derék és hűséges lélek volt, de a századok múltával kisorvadt belőle a lendület és vakmerőség. Az 1914-es összeesküvők ellenben ismerték a rombolás tudományának legújabb és legválogatottabb vívmányait. Egyszóval mindent előkészítettek, mindent megfontoltak. A lázadók hadserege, amely száz-ezer angyalra rúgó hadtestekből állott, a föld összes lakatlan helyein, pusztákban, sivatagokban, pampákon, havasokon, jégmezőkön gyülekezve, készen állott arra, hogy betörjön a mennyek országába.

Az angyalok a testüket alkotó atomok mozgási ütemének megváltoztatásával keresztül tudnak hatolni a legkülönbözőbb közegeken.

A földre szállt angyalok, akik megtestesülésük óta túlságosan tömör anyagból állanak, saját maguk erejéből nem tudnak repülni. Az éteri régiókba felemelkedni, s ott észrevétlenül párává oszolva eltűnni csak úgy tudnak, ha testvéreik, akik éppúgy fellázadtak, mint ők, de akik mégis fennmaradtak a Mennyek birodalmában, s akiknek teste, ha nem is anyagtalan (mert a világegyetemben minden csak anyag), de fenségesen finom és áttetsző, segítségükre nem sietnek. Kétségtelen, hogy Arcade-ot, Istart és Zitát fájdalmas szorongással töltötte el az a gondolat, hogy a föld sűrű légköréből visszakerülnek az Ég kristályosan átlátszó térségeire. Hogy az éterbe elmerülhessenek, annyira meg kell feszíteniük minden erejüket, hogy a legelszántabbak is meginognak útra keltük előtt. Amint belekerülnek ebbe a finom szerkezetű környezetbe, testük alkotó anyagának is hozzá kell finomodnia, mintegy párává kell oszlania, s emberi méreteiből oly terjedelművé kell dagadnia, amely nagyságával felülmúlja a legnagyobb felhőket is, amelyek valaha ráborultak földünkre. Nagyságuk ezután nemsokára meghaladja a csak távcsővel észlelhető csillagok nagyságát, s láthatatlanul, súlytalanul szállnak keresztül ezeknek pályáján anélkül, hogy megzavarnák keringésüket. E munka közben,

amelynél nagyobb nem telik ki az angyaloktól, testük anyaga váltakozva izzóbb lesz, mint a tűz, és hidegebb, mint a jég, és oly fájdalmat éreznek, amely rosszabb, mint a halál.

E feladat minden borzalmassága és nagysága ott tükröződött Arcade szemében. Maurice látta ezt, és sírva fakadt: - Eltávozol?

- Nectaire-rel elmegyünk ahhoz, aki győzelmünk vezére lesz: a nagy arkangyalhoz.

- Kit hívsz te így?

- A demiurgosz papjaitól, akik rágalmaikkal halmozták el, tudhatod nevét.

- Te szerencsétlen - sóhajtott Maurice.

S arcát a tenyerébe hajtva, keservesen zokogott.

Harmincötödik fejezet

*amely egyúttal az utolsó is, és amelyben kibontakozik
előttiünk a Sátán fenséges álomlátása*

Megmászva azt a két magas földtüremlést, amely a Gangesz meredek partjától a folyondárok alá temetett templomokig vezet, a rengetegbe vesző fasorokon keresztül feljutott az öt angyal egy illatos szőlőfürtökkel és vigyorgó majmokkal teli kertbe, amelynek mélyén rábukkantak Arra, akihez jöttek. Az arkangyal aranylángokkal hímzett fekete párnákra könyökölt. Lába alatt oroszlánok és gazellák pihentek. A fákra tekergőzve szelídített kígyók fordították felé barátságos tekintetüket. Angyali vendégei láttára arca elkomorult. Már hajdanában, amikor homlokát szőlőkoszorúval övezve, és szőlőtőkéből való jogarát kezében tartva oktatta és vigasztalta volt az embereket, szívére már akkortájt nem is egyszer borult szomorúság; de dicsőséges bukása óta soha még ekkora gyász és aggodalom nem tükröződött gyönyörű arcán.

Zita elmondotta neki, hogy a fekete lobogók nagy tömege gyűlt össze a földgolyó minden pusztaságán; hogy előkészítették az ég ama tartományainak felszabadítását, amelyekben kitört volt az első lázadás. S azután még ezt tette hozzá:

- Fejedelmünk, vár a sereged, jöjj és vezesd diadalra!

- Barátaim - így válaszolt a nagy arkangyal -, tudom jöveteletek célját. Eme nagy fa tövében lépesméz és dús kosár gyümölcs vár rátok. A nap mindjárt nyugovóra tér a szent folyam rózsás medrében. Ha ettetek, aludjátok jól ki magatokat ebben a kertben, amelyben az értelem és gyönyör az úr, mióta kiűztem innen az agg Demiurgosz szellemét. Holnap megadom válaszomat.

Az éjszaka kék fátyla ráborult a kertre, s a Sátán elaludt, álmot látott, s álmában a földgolyó fölött lebegve látta, hogy a földet ellepik a villámszemű, lázadó angyalok, oly szépek, minők az istenek. S a földről, egyik sarkától a másikig, miriád kiáltásból összeolvadó egyetlen, reménnyel és szerelemmel viselős kiáltás szállott fel hozzá.

S a Sátán így szólt:

- Rajta! Támadjuk meg fenséges lakában a régi ellenfelet.

S végigvezette a mennyei térségeken az angyaloknak a tenger fövényénél is népesebb seregét. A Sátán előtt az sem volt titok, hogy mi történik ezalatt a mennyei várban. Amikor a második lázadás híre megérkezett oda, az Atya így szólt a Fiúhoz:

- Az engesztelhetetlen ellenség új támadásra készül. Jó lesz törödnünk vele, és a veszély láttára gondoskodjunk védelmünkről, mert elveszíthetjük esetleg fenséges lakóhelyünket.

S az Atya lelkéből lelkezett Fiú ekképpen felelt:

- Győzni fogunk ama jelben, amelyben Konstantin vívta ki a győzelmét.

A felháborodás zajától lett hangos az Úr Hegye. A hűséges szeráfok azt forgatták fejükben, minő szörnyű bűnhődésben lesz részük a lázadóknak, majd arra gondoltak, hogy hadba szállnak ellenük. A haragnak a szívekben kigyulladt lángja pirosra festette arcukat. Szilárdan hittek a győzelemben, de féltek az árulástól, s máris akadtak olyanok, akik az örök sötétség büntetését követelték a kémek és rémhírek terjesztői ellen. Kiabáltak, ósdi himnuszokat énekeltek, éljeneztek az Urat. Misztikus borokat ittak. A túlhevített bátorság már-már lelohadt, és titokzatos nyugtalanság zsongása indult meg a lelkek rejtelmes mélyén. Mihály arkangyal

vette át a fővezérletet. Nyugalma lelket vert mindenkibe, arcára, lelkének tükrére írva volt, hogy semmibe se veszi a veszedelmet. Parancsszávára a villámok kezelői, a kerubok, akik a hosszú béke következtében elhíztak, nehézkes léptekkel bejárták a Szent Hegy várfokait, s az Úr kénköves fellegeire függesztve ökörszemű tekintetüket, igyekeztek állásba hozni az isteni ütegeket. Megvizsgálván a védelem összes előkészületeit, esküt tőnek a Magasságbéli előtt, hogy minden rendben van. Erre tanácsot tartottak, mitévők legyenek. Mihály a támadás mellett tört lándzsát.

- A támadás - mondotta ez az ízig-vérig katona - a legfőbb szabály. Vagy támadunk, vagy megtámadtatunk, középút e kettő között nincs.

De ettől eltekintve is, mondotta, ez a támadó fellépés felel meg leginkább a Trónusok és Hatalmak harci kedvének is. Ezen kívül egyetlen szót sem lehetett kihúzni ebből a vitéz vezérből, s hallgatását általában öntudatos, magabízó tehetsége jelének tekintették.

Mihelyt az ellenség közeledtét jelentő első hírek megérkeztek, Mihály három hadsereget küldött ellene, Uriel, Ráfael és Gábor arkangyalok parancsnoksága alatt. A mennyei térségeken meglebbentek a napkelet színeiben ragyogó lobogók, és a villámok csak úgy hullottak a csillagok útjaira. Három nap és három éjjel múlt el így, s az Úr Hegyén senki sem tudott semmi biztosat e gyönyörű és félelmes hadseregek sorsáról. A negyedik nap hajnalán zavaros és ellentmondó hírek érkeztek. Bizonytalan győzelmekről, egymásnak ellentmondó diadalokról szóló hírek keringtek. Egyre szaporodtak a jó hírek, de néhány óra múltán a semmiségbe oszlottak. Ráfaelnek a lázadókra hulló villámai - beszélte valaki - egész zászlóaljokat pusztítottak el. A jól értesültek azt állították, hogy a tisztátalan Zita parancsnoksága alatt álló csapatokat tüzes fürgeteg forgószele temette el. Azt is beszélték, hogy a féktelen Istar örvénybe bukott, és az ülepe oly hirtelen csavarodott a feje helyére, hogy amit a szája szidalomképpen kezdett kiokádni, szörnyű szellentésben fejeződött be. Mindenki szívesen hitte, hogy a Sátán gyémántláncokba verve, újból legördült a poklok mélyére. Csak az volt a bökkenő, hogy a három hadsereg vezéreitől semmi hiteles hír sem érkezett. A győzelmi hírekkel szemben olyan híresztelések is kerengtek, amelyek alapján attól kellett tartani, hogy a csata eldöntetlen maradt, és a visszavonulás rendetlenül kapkodva történik. Akadtak olyan arcátlanok is, akik azt állították, hogy egy legutolsó rendű lélek, egy őrangyal, a sehonnai Arcade tette tönkre, és zilálta össze a három nagy arkangyal ragyogó seregét.

Mások megint azt mondogatták, hogy az égbolt északi részein, ahol az idők kezdete előtt is legelőször tört ki a lázadás, tömegesen pártolnak át az ellenséghez az angyalok, és akadtak olyanok is, akik állítólag saját szemükkel látták, hogy az istentelen angyalok nagy, fekete rajokban csatlakoznak a földön szervezett lázadó hadseregekhez. De a jó polgárok mit sem adtak ezekre a mérgezett híresztelésekre, és csak a győzelmi hírekben bíztak, amelyek szájról szájra járva, egyre nőttek nagyságban és bizonyosságban. A magasabb körökben zengett a győzelmi himnusz. A szeráfok hárfával és cimbalommal dicsőítették Sabaotot, a mennykövek istenét. A választottak hangja összeolvadt az angyalokéval, s együtt magasztalták a Láthatatlant. A szent harag szolgálai végezte mészárlás gondolatára az égi Jeruzsálemből örömujjongás zaja szállott a Magasságbéli felé. De a Boldog Lelkek bizakodása már eleve oly nagy volt, hogy nem volt már fokozható, és boldogságuk végtelensége érzéketlenné tette őket minden iránt.

A diadalmi énekek el sem hangzottak még, amikor a várfokra kiállított őrszemek az isteni hadsereg első menekültjeinek, a lerongyolódott, összevissza röpködő szeráfoknak, megcsonkított, három lábon sántikáló keruboknak érkezését jelezték. A harcosok feje, Mihály, rendületlen nyugalma tekintettel állapította meg a vereség nagyságát, és tiszta esze meg tudta állapítani okát is. Az élő Isten hadseregei támadásba fogtak, de ama balcsillagzatú véletlenek egyikének

következtében, amelyek a háborúban könnyen megzavarhatják a legnagyobb vezérek terveit is, az ellenség is támadásba fogott, és ebből kerekedett a baj. Alighogy feltárták a várkapukat a három hadsereg dicső és szétszúllott roncsainak befogadására, máris tűzeső hullott az Úr Hegyére. A Sátán hadserege még nem volt látható, de a topázfalak, a smaragdboltozatok, a gyémánttetők máris szörnyű robajjal döltek össze az áramfejlesztők kisülése következtében. A régimódi fellegek megpróbáltak ugyan válaszolni nekik, de dörgésük csak egészen kurta volt, és villámaik eltévedtek az üres égi tereken.

A láthatatlan ellenség szörnyű ostroma elűzte a vár fokáról a hű angyalokat. Mihály jelentést tett Istenének, hogy a Szent Hegy huszonnégy óra múlva a démonok kezében lesz, és a Világ Ura most már csak a szökésben keresheti üdvösségét. A szeráfok nagy ládákba csomagolták az égi koronaékszereket. Mihály az Egek Királynőjének ajánlotta fel karját, s az isteni család föld alatti porfirfolyosón keresztül menekült el a palotából. Valóságos tűzzápor hullott a várra. A dicsőséges arkangyal visszatérve őrhelyére kijelentette, hogy élve meg nem adja magát, és kitűzte az élő Isten lobogóit. A lázadók serege még aznap este behatolt a háromszor szent városba. A Sátán tűzlovon ülve vezette démonait. Mögötte Arcade, Istar és Zita jöttek. S mint hajdan Bacchus bacchanáliáin, az öreg Nectaire most is szamarán lovagolt. Mögöttük vége-láthatatlan messzeségben lengtek a fekete lobogók. A helyőrség a Sátán előtt rakta le fegyvereit. Mihály a győzelmes arkangyal lába elé tette tűzpallosát.

- Vedd csak fel szablyádat, Mihály - mondotta a Sátán. - Lucifer visszaadja neked. Tartsd meg, és védelmezd meg vele a békét és a törvényeket.

Majd tekintetét végigjártatva az égi falanxok parancsnokain, harsogó hangon így szólt:

- Mihály arkangyal, és ti, Erők, Trónusok és Hatalmak, esküdjete hűséget Isteneteknek.

- Esküszünk - hangzott egyhangú válaszuk.

Majd így szólt a Sátán:

- Erők, Trónusok és Hatalmak, az elmúlt háborúból semmi egyébre nem akarok visszaemlékezni, mint arra a rendíthetetlen bátorságra, amelyet tanúsítottatok, és arra a hűségre, amellyel a hatalom iránt viseltettetek, s ez biztosítéka ama eskü megbízhatóságának is, amellyel nekem feleltek.

Másnap a Sátán az égi téreken szétszította a csapatok között a fekete lobogókat, amelyeket a szárnyas katonák csókjaikkal borítottak és könnyeikkel öntöztek.

Nemsokára Istenné koronáztatta magát a Sátán. Az égi Jeruzsálem ragyogó bástyáin ott tolongott az apostolok, papi fejedelmek, szüzek, vértanúk, hitvallók tömege, szóval az az egész választott sereg, amely a vad harc idején a béke és nyugalom áldásait élvezte, s amelyet a koronázási látványosságok végtelen boldogsággal töltöttek el. E választott nép elragadtatással vette tudomásul, hogy a Magasságbéli a poklok mélyére került, és hogy a Sátán foglalja el most az Úr trónját. Az Isten akaratával összhangban, aki megtiltotta nekik a fájdalmat, a régi dallamok új szövegével magasztalták az Új Urat.

És a Sátán szűrő tekintetét a tér végtelenségére függesztve, szemügyre vette a földnek és víznek azt a kis golyóbisát, amelyen hajdan elültette az első szőlőtőkét, és megteremtette a tragédia első kórusait. Majd tekintete arra a Rómára tévedt, ahol a bukott Isten csalással és hazugsággal alapította volt meg hatalmát. Épp akkor egy szent ember volt egyházának kormányzója. A Sátán látta, amint sír és imádkozik. S így szólt hozzá:

- Rád bízom hitvesemet, őrizd meg hűen. Rád ruházom az igaz hit kinyilatkozásának, a szentségek kiszolgáltatásának és az erkölcsi tisztaság megőrzésére szolgáló törvények megszabásának jogát és hatalmát. Minden hívő engedelmességgel tartozik neked. Az én egyházam örökévaló, s a pokol kapui sem dönthetik meg. Te csálhatatlan vagy. Minden a régiben marad.

S az apostolok utódja úgy érezte, mintha mézzel kenetnék az ajkát. Leborult, s homlokát a kőkockára szorítva, így szólt:

- Uram Istenem, ráismerek a szavadra. A hangod balzsamként hat az én szívemre. Dicsértessék a Te neved. Legyen meg a Te akaratod a földön, miképpen a mennyben is. S ne vígy minket a kísértésbe, de szabadíts meg a gonosztól.

És a Sátánnak öröme tellett e magasztalásokban és az alázatosság cselekedeteiben.

Tetszett neki, hogy dicsérték bölcsességét és hatalmát. Örömmel hallgatta a kerubok énekét, amely jótéteményeit hirdette, és már nemigen tellett öröme Nectaire fuvolájában, mert az a természetet magasztalta, és a hatalomból és szerelemből egy részt juttatott a rovarnak és a fűszálnak, s az örömet és szabadságot hirdette. A Sátán, akit hajdanában egész valójában megrendített az a gondolat, hogy a földön fájdalom az úr, most már nem volt fogékony a részvét iránt. A szenvedést és a halált mindenhatósága és végtelen jósága szerencsés következményeinek tekintette. És az áldozatok vére kellemes tömjénillat lett a számára. Elítélte az észet, és gyűlölte a kíváncsiságot. Ő maga nem akart többé újat tanulni, attól tartva, hogy új ismereteket sajátítva el, mások megláthatják, hogy ő nem mindentudó, és van újság az ő számára is. Öröme tellett a titokzatosságban, és mivel attól tartott, hogy kevesebbire becsülik, ha megértik, az érthetlenség palástjába burkolózott. Otromba teológia köde borult agyára. Egy nap az a gondolata támadt, hírül adja a világnak, hogy mint elődje, ő is egy Isten három személyben. Amikor ennek kihirdetésekor Arcade nevetni talált, elkergette színe elől. Istar és Zita már régen visszatértek a földre. Így múltak, mint másodpercek, a századok. Mígnem egyszer trónja magasságáról tekintetét a mélységekbe vetette, és megpillantotta a gyehennában Jaldabaotot, akit oda száműzött, ahol ő maga oly soká sínylődött. Jaldabaot az örök sötétség birodalmában is megőrizte régi kevélységét. Fekete, fáradt, szörnyű és fenséges volt, megvető pillantást vetett az Egek királyának palotája felé, aztán elfordította fejét, s mikor az új Isten jobban szemügyre vette ellenfelét, ellenfelének fájdalom szántotta arcán megpillantotta az ész és jószág bélyegét. Most Jaldabaot szemlélte a földet, és látva, miképpen fuldokol a baj és szenvedés tengerében, az ő szívében csírázott ki a jóindulat virága. Hirtelen felkerekedett, és hatalmas karjával evezőpárként hasítván az étert, leszállott a földre, hogy oktassa és vigasztalja az embereket. Rengeteg árnyéka máris oly enyhülést hozott e szerencsétlen bolygóra, mintha szerelmi éjszaka árnya lett volna.

Amikor a Sátán felébredt, jeges verejték borította testét.

Nectaire, Istar, Arcade és Zita ott állottak közelében. A bengáliai pintyek daloltak.

- Barátaim - mondotta a nagy arkangyal -, ne hódítsuk meg az Eget. Elegendő, hogy meg tudjuk hódítani. A háború háborút nemz, a győzelem vereséget.

- A legyőzött Istenből Sátán lesz, a győztes Sátánból Isten. Vajha a jó sors megkímélne engem ilyen balvégzettől! Szeretem a poklot, amely eszemet formálta, szeretem a földet, ahol tettem talán némi jót, ha ugyan ez egyáltalán lehetséges e szörnyű világban, ahol az élőlények csak gyilkolás révén tarthatják fenn magukat. Most a mi munkánk révén az öreg Isten elveszítette a földön minden hatalmát, és aki gondolkodik e gömbön, elfordul tőle, vagy nem is tud róla. De persze, mit ér, hogyha az emberek nem engedelmeskednek már Jaldabaotnak, ha Jaldabaot lelke azért mégis él bennük, ha képmásai neki, ha hiúk, erőszakosak, civakodók, kapzsiak, ha a művészet és szépség ellenségei? Mit ér, ha elfordulva e vad demiurgosztól, még most sem

hallgatnak a jótét démonokra, az igazság tanítómestereire, Dionüoszra, Apollóra és a Múzsákra? Mi, égi lelkek, fenséges démonok, mi megsemmisítettük zsarnokunkat, Jaldabaotot, ha megsemmisítettük lelkünkben a tudatlanságot és a félelmet.

S ekkor a kertész felé fordult a Sátán:

- Nectaire, te velem voltál a harcban, a világ születése előtt is. Akkor legyőztünk, mert nem tudtuk, hogy a Szellem a győzelem, és hogy magunkban, és csakis magunkban kell meg-támadni és megsemmisíteni Jaldabaotot.

-&-